5

Grzegorz Wojciechowski

WCZORAJ I DZIŚ

PODRĘCZNIK DO HISTORII
DLA KLASY PIĄTEJ SZKOŁY PODSTAWOWEJ

OZNACZENIA W E-PODRĘCZNIKU

  Ikona na górze strony sygnalizuje zmiany, które obowiązują od 2024 r.

 W ten sposób oznaczono treści, które nie są już wymagane.

 Tak zaznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

nowa era
Twoje mocne strony

Droga Nowa Ero,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.

- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do Internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.

- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regularne książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę (o ironio), w której papier nie jest bezczelnie marnowany dla pieniędzy. Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

Jak korzystać z podręcznika?

Podręcznik *Wczoraj i dziś 5* przedstawia dzieje człowieka od czasów prehistorycznych, przez starożytność, aż do końca średniowiecza. Szanuj go – zadbaj o to, żeby za rok wyglądał tak jak teraz. Nie pisz w nim i nie rysuj, a jeśli chcesz rozwiązać ćwiczenia pisemnie, odpowiedzi umieszczaj w zeszycie. Dowiedz się, jak korzystać z podręcznika.

Główne elementy podręcznika

Oś czasu wskazuje okres historyczny, którego dotyczy temat lekcji.

Ciekawostki przedstawiają mniej znane, lecz interesujące informacje z przeszłości.

Od przyczyny do skutku to schematy tłumaczące, jak doszło do danego wydarzenia historycznego i jakie były jego skutki.

Ćwiczenia oznaczone gwiazdką ★ to zadania o wyższym stopniu trudności.

Infografiki ukazują za pomocą tekstu, ilustracji i przekrojów modeli 3D, jak dawniej żyli ludzie.

Inne elementy podręcznika

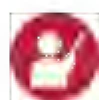
- **Mapy** służą do prezentowania miejsc omawianych w tekście głównym.
- **Nawigator mapy** pomaga umiejscowić obszar prezentowany na mapie w przestrzeni.
- **„Współcześnie"** to dodatkowe teksty ukazujące związek między minionymi zdarzeniami a czasami współczesnymi.
- **Miniprojekt** to ćwiczenia, które kształcą umiejętność pracy w grupie.
- **„Warto wiedzieć"** to informacje uzupełniające tekst główny.
- **Słowniczek** zawiera wyjaśnienia trudnych terminów.
- **Teksty źródłowe** umożliwiają kształcenie umiejętności czytania ze zrozumieniem.

„Tajemnice sprzed wieków" przedstawiają interesujące zagadnienia dotyczące minionych epok.

? Pytania oznaczone znakiem **?** pomagają sprawdzić zrozumienie omawianych treści.

Spis treści

Kolorem czerwonym oznaczono treści dodatkowe.

W jaki sposób oblicza się czas?

W trakcie poznawania historii bardzo często trzeba obliczać czas. Jego mierzeniem, a także ustalaniem kolejności zdarzeń zajmuje się nauka zwana chronologią.

Za początek epoki starożytnej uznaje się wynalezienie pisma około 4000 lat p.n.e.

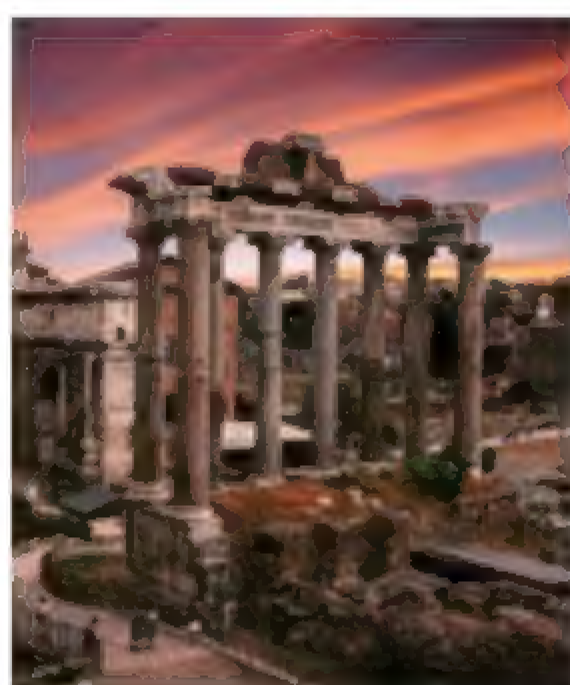

W którym wieku wynaleziono pismo?

4000

XL wiek + 0 = **XL wiek p.n.e**

Epoka średniowiecza rozpoczęła się wraz z upadkiem Rzymu w 476 roku.

W którym wieku upadł Rzym?

476

IV wiek + I wiek = **V wiek**

Początek epoki nowożytnej wiąże się z odkryciem Ameryki przez Kolumba w 1492 roku.

W którym wieku odkryto Amerykę?

1492

XIV wiek + I wiek = **XV wiek**

Za początek epoki współczesnej wielu historyków uznaje wybuch I wojny światowej w 1914 roku.

W którym wieku wybuchła I wojna światowa?

1914

XIX wiek + I wiek = **XX wiek**

Piramida Chefrena w Gizie (III tysiąclecie p.n.e.).

I

PIERWSZE CYWILIZACJE

1 Życie pierwszych ludzi

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- kiedy i gdzie pojawili się przodkowie człowieka,
- jakie korzyści dała ludziom umiejętność rozpalania ognia,
- na czym polegała rewolucja neolityczna.

Przodkowie współczesnych ludzi

Najstarsi przodkowie dzisiejszego człowieka, nazywani **praludźmi**, żyli około 4 milionów lat temu w Afryce. Różnili się znacznie od obecnie żyjących ludzi. Ich ciało pokrywało gęste owłosienie, chodzili pochyleni, mieli dłuższe ręce i mniejszy mózg niż człowiek współczesny.

Nasi praprzodkowie uczyli się kolejnych umiejętności, takich jak posługiwanie się prostymi narzędziami, w tym kamieniami i kijami. Później nauczyli się rozpalać i wykorzystywać **ogień**. Dzięki niemu mogli przygotowywać pieczone mięso. Był też dla nich źródłem ciepła i chronił przed dzikimi zwierzętami.

Ważną umiejętnością było wykształcenie się **mowy**. Pozwoliło to praludziom na skuteczniejsze i szybsze wymienianie się informacjami. Mogli też przekazywać zdobyte doświadczenia kolejnym pokoleniom.

Pięściak to kamienne narzędzie o ostrych krawędziach i kształcie dopasowanym do ludzkiej dłoni. Praludzie używali go między innymi do cięcia skór. Najstarsze znane pięściaki mają około 1,5 miliona lat.

Przodkowie człowieka zmieniali się w trakcie milionów lat. Stawali się coraz wyżsi, mniej owłosieni, ich sylwetka była coraz bardziej wyprostowana.

Od myśliwego do rolnika

Dawni ludzie żywili się tym, co udało im się uzbierać lub upolować. W poszukiwaniu pożywienia wciąż przenosili się z miejsca na miejsce. Zatrzymywali się tam, gdzie była szansa upolowania zwierząt lub zebrania jadalnych roślin. Dlatego nie budowali stałych domów, a jedynie tymczasowe szałasy z gałęzi lub wykorzystywali naturalne schronienia, na przykład jaskinie. Taki wędrowny tryb życia nazywamy **koczowniczym**.

Z czasem ludzie zaobserwowali, że z ziaren dziko rosnących zbóż wyrastają nowe rośliny. Nauczyli się je wysiewać i zbierać plony. W ten sposób około 10 tysięcy lat p.n.e. narodziło się **rolnictwo**.

Aby uprawiać ziemię, pierwsi rolnicy musieli osiedlić się na stałe w pobliżu swoich pól. Przestali więc przenosić się z miejsca na miejsce i zamienili koczowniczy tryb życia na **osiadły**. Najstarsze ludzkie osiedla składały się z kilku chat. Powstawały najczęściej nad jeziorami i rzekami. Przejście z koczowniczego na osiadły tryb życia, które dokonało się dzięki rolnictwu, nazywamy dziś rewolucją neolityczną. Początki neolitu wiążą się także z **hodowlą** zwierząt. Około 9–10 tysięcy lat temu ludzie oswoili między innymi owce, kozy i świnie.

CIEKAWOSTKA

Ludzie prehistoryczni potrafili posługiwać się bumerangiem. Najstarszy bumerang – służący do walki lub polowania na ptaki – został znaleziony w Polsce w jaskini niedaleko Nowego Targu. Wykonany jest z kła mamuta. Pochodzi sprzed około 30 tysięcy lat.

Rewolucja neolityczna – proces przejścia człowieka z koczowniczego na osiadły tryb życia.

Kierunki wędrówek przodków człowieka

PRACA Z MAPĄ

1. Określ, kiedy człowiek dotarł do Australii.
2. Podaj, który kontynent został zasiedlony przez człowieka jako ostatni.

LEGENDA

- obszar występowania praludzi około 4 milionów lat temu
- prawdopodobna powierzchnia lądów około 4 milionów lat temu
- współczesna linia brzegowa
- kierunki rozprzestrzeniania się człowieka rozumnego
- 10 000 daty osiedlania się człowieka rozumnego (lata przed naszą erą)

Jak żyli ludzie w czasach prehistorycznych?

KOCZOWNICZY TRYB ŻYCIA

Początkowo przodkowie człowieka żyli w grupach liczących kilkadziesiąt osób. Żywili się tym, co zebrali lub upolowali.

Jaskinie
Nasi przodkowie chronili się w jaskiniach przed deszczem i chłodem. Miejsca te zapewniały także ochronę przed dzikimi zwierzętami.

Ogień
Dzięki możliwości ogrzania się przy ognisku ludzie byli w stanie zamieszkiwać w chłodniejszych rejonach świata. Mogli również upiec mięso upolowanych zwierząt.

Zbieractwo
Ludzie w epoce prehistorycznej zbierali głównie leśne owoce, korzonki i ślimaki. Żywili się także ptasimi jajami, które wybierali z gniazd.

Myślistwo
Praludzie polowali w grupach. Urządzali zasadzki na zwierzęta lub osaczali osobniki, które odłączyły się od stada. Jako broni używali włóczni z kamiennymi grotami.

OSIADŁY TRYB ŻYCIA

Uprawa zbóż oraz hodowla zwierząt zapewniały ludziom pożywienie przez cały rok. Dzięki nim nie musieli już wędrować w poszukiwaniu pokarmu i mogli zakładać stałe osiedla.

Ziemianki
Pierwsze chaty wznoszone przez naszych przodków były częściowo wykopane w ziemi. Budowano je z drewna i gliny, a ich dachy kryto słomą lub trzciną. Warunki życia w takich domostwach nie były łatwe, lecz umożliwiały ich mieszkańcom przetrwanie.

Hodowla zwierząt
Osiadły tryb życia wiąże się z hodowlą zwierząt. Ludzie łapali dzikie kozy, owce, osły, bydło, konie i oswajali je. W ten sposób z czasem stały się one współcześnie znanymi zwierzętami hodowlanymi.

Rolnictwo
Na terenach wokół swoich domostw ludzie siali proso, pszenicę i jęczmień. Dzięki uprawie zbóż mieli odpowiednią ilość pożywienia. Osady zaczęły się rozrastać, zwiększała się bowiem liczba ich mieszkańców.

Mielenie zbóż
Ziarna zbóż rozcierano przy użyciu dwóch kamieni – były to pierwsze prymitywne **żarna**. Uzyskaną w ten sposób mąkę mieszano z wodą. Następnie z powstałej masy formowano placek i wypiekano go na rozgrzanym w ognisku głazie.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, na czym polegały różnice między koczowniczym a osiadłym trybem życia.
2. Oceń, który sposób zdobywania pożywienia – zbieractwo czy rolnictwo – był korzystniejszy dla naszych przodków.
★ 3. Wyjaśnij, jakie korzyści przyniosło praludziom udomowienie zwierząt.

Od epoki kamienia do epoki żelaza

Początkowo myśliwi z epoki prehistorycznej do polowania wykorzystywali broń wykonaną z kamienia, na przykład oszczepy z kamiennymi ostrzami. Okres w dziejach, kiedy stosowano głównie ten surowiec, nazywa się **epoką kamienia**. Narzędzia kamienne były jednak trudne w obróbce, a ich ostrza łatwo się tępiły.

Ludzie poszukiwali więc innych, trwalszych materiałów. Nauczyli się wytapiać metale. Początkowo wykorzystali miedź, która jest jednak metalem dość miękkim. Później odkryli, że po dodaniu do niej innego metalu – cyny, powstaje znacznie twardszy stop nazywany brązem. Nadawał się on lepiej do wyrobu broni, narzędzi i ozdób. Okres, w którym powszechnie wykorzystywano ten materiał, to **epoka brązu**.

Około 1200 lat p.n.e. ludzie opanowali sztukę wytopu żelaza. Było ono bardziej wytrzymałe niż brąz. Wykuwano z niego siekiery, ostrza włóczni, haczyki do łowienia ryb, a także ozdoby. Czasy, w których zaczęto używać żelaznych narzędzi i broni, nazywamy **epoką żelaza**. Trwa ona do dziś dnia.

Siekiera z epoki kamienia

Siekiera z epoki brązu

Siekiera z epoki żelaza

Jak wytapiano żelazo?

Dawni rzemieślnicy otrzymywali żelazo z rudy żelaza występującej płytko pod ziemią. Metal ten wytapiali w piecach nazywanych dymarkami.

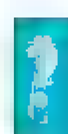
1. Budowanie pieca
Dymarki były budowane z kamienia i gliny. Rzemieślnicy wykorzystywali je od starożytności do czasów nowożytnych.

2. Wytop żelaza
Piec wypełniano rudą żelaza i węglem drzewnym. W temperaturze 1200 stopni Celsjusza z rudy powstawała bryła żelaza, którą wyjmowano po wcześniejszym rozbiciu pieca.

3. Kucie żelaza
Z uzyskanego materiału kowal wykuwał określony przedmiot, na przykład ostrze noża lub siekiery.

W jaki sposób ludzie wytwarzali żelazne przedmioty?

Jak wytapia się żelazo?

W dzisiejszych czasach żelazo również uzyskuje się z rud. Jego wytapianiem zajmują się duże zakłady zwane hutami. W tego typu zakładach przemysłowych wytapia się nie tylko żelazo, lecz także między innymi ołów, srebro czy miedź. Huty budowano najczęściej w pobliżu kopalni dostarczających niezbędne metale. W Polsce były to głównie obszary Śląska i obecnego województwa świętokrzyskiego. We współczesnych hutach znajdują się ogromne piece, w których topi się rudę żelaza w temperaturze około 1500 stopni Celsjusza. W ten sposób otrzymuje się płynny metal. W przeciwieństwie do dymarek piece hutnicze nie ulegają zniszczeniu podczas pracy i można je wykorzystywać wielokrotnie. Są one zasilane energią elektryczną, dzięki czemu do ich rozgrzania nie używa się węgla. Ponadto nowoczesne piece umożliwiają kontrolowanie temperatury, w której odbywa się proces wytapiania.

Hutnicy noszą ognioodporne kombinezony, które chronią ich przed wysoką temperaturą.

Czym różni się sposób wytapiania żelaza w dymarce od wykonywania tej czynności we współczesnym piecu hutniczym?

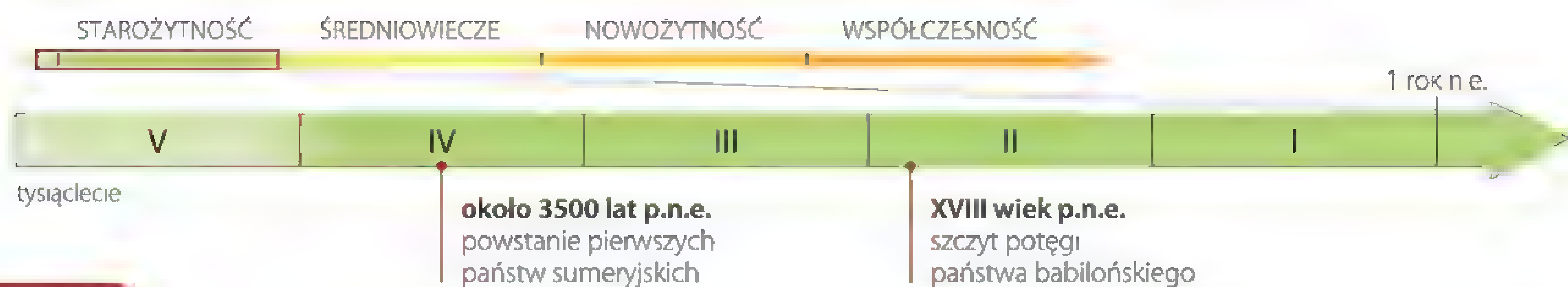
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Najdawniejsi przodkowie człowieka współczesnego żyli w Afryce około 4 milionów lat temu. Do najważniejszych umiejętności opanowanych przez praludzi należy rozpalanie ognia i porozumiewanie się za pomocą mowy.
2. Ludzie w czasach prehistorycznych trudnili się zbieractwem i myślistwem. W poszukiwaniu pożywienia przenosili się z miejsca na miejsce, dlatego prowadzili koczowniczy tryb życia.
3. Rewolucja neolityczna polegała na opanowaniu przez ludzi umiejętności uprawy ziemi i hodowli zwierząt. Dzięki temu zaczęli prowadzić osiadły tryb życia.
4. Dzieje człowieka dzieli się na epokę kamienia, epokę brązu i epokę żelaza. Nazwa każdej z nich pochodzi od materiału stosowanego w danym okresie do wytwarzania narzędzi i broni.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, jakie korzyści dała człowiekowi umiejętność wykorzystania ognia.
2. Wyjaśnij, dzięki czemu ludzie zaczęli prowadzić osiadły tryb życia.
3. Wytłumacz, dlaczego kolejne okresy w dziejach określa się jako epokę kamienia, brązu i żelaza.
4. Określ, jakie zalety i wady miało wyrabianie narzędzi z kamienia, brązu lub żelaza.
5. ★ Porównaj życie praludzi z życiem współczesnego człowieka. Wnioski zapisz w zeszycie.
6. **Miniprojekt**
   Przygotujcie listę osiągnięć najdawniejszych ludzi, na przykład sposoby wykorzystania ognia lub uprawy ziemi. Ustalcie podczas rozmowy, które z nich są stosowane także dziś.

2 Miasta-państwa Mezopotamii

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- dlaczego pierwsze cywilizacje powstały nad wielkimi rzekami,
- kiedy i gdzie powstały pierwsze państwa,
- jakie są największe dokonania ludów Mezopotamii.

Cywilizacje wielkich rzek

W dawnych czasach ludzie osiedlali się najczęściej w pobliżu wielkich rzek. Jednym z takich miejsc była **Mezopotamia** na Bliskim Wschodzie, kraina między Eufratem i Tygrysem. Rzeki te każdego roku zalewały rozległe tereny, nawadniały je i pozostawiały na nich żyzny muł. Coroczne wylewy oraz gorący klimat sprawiły, że tamtejsze ziemie przynosiły wysokie plony. Zbierano je nawet kilka razu w roku. Dzięki temu szybko rozwijało się rolnictwo i żyło tam coraz więcej ludzi.

Wysokie temperatury panujące na tych terenach powodowały, że do uprawy nadawała się tylko ziemia leżąca w pobliżu rzek. Aby doprowadzić wodę do dalej położonych pól, rolnicy zaczęli budować **kanały nawadniające**. Przy kopaniu i oczyszczaniu rowów pracowało wielu ludzi. Ich praca była skuteczniejsza, gdy nadzorował ją jeden człowiek. Z czasem władza osoby pełniącej tę funkcję obejmowała coraz większy obszar, a robotnicy stawali się poddanymi zarządcy. Doprowadziło to do powstania pierwszych miast i państw. Rozwinięte społeczeństwo, które stworzyło własne państwo, nazywamy cywilizacją.

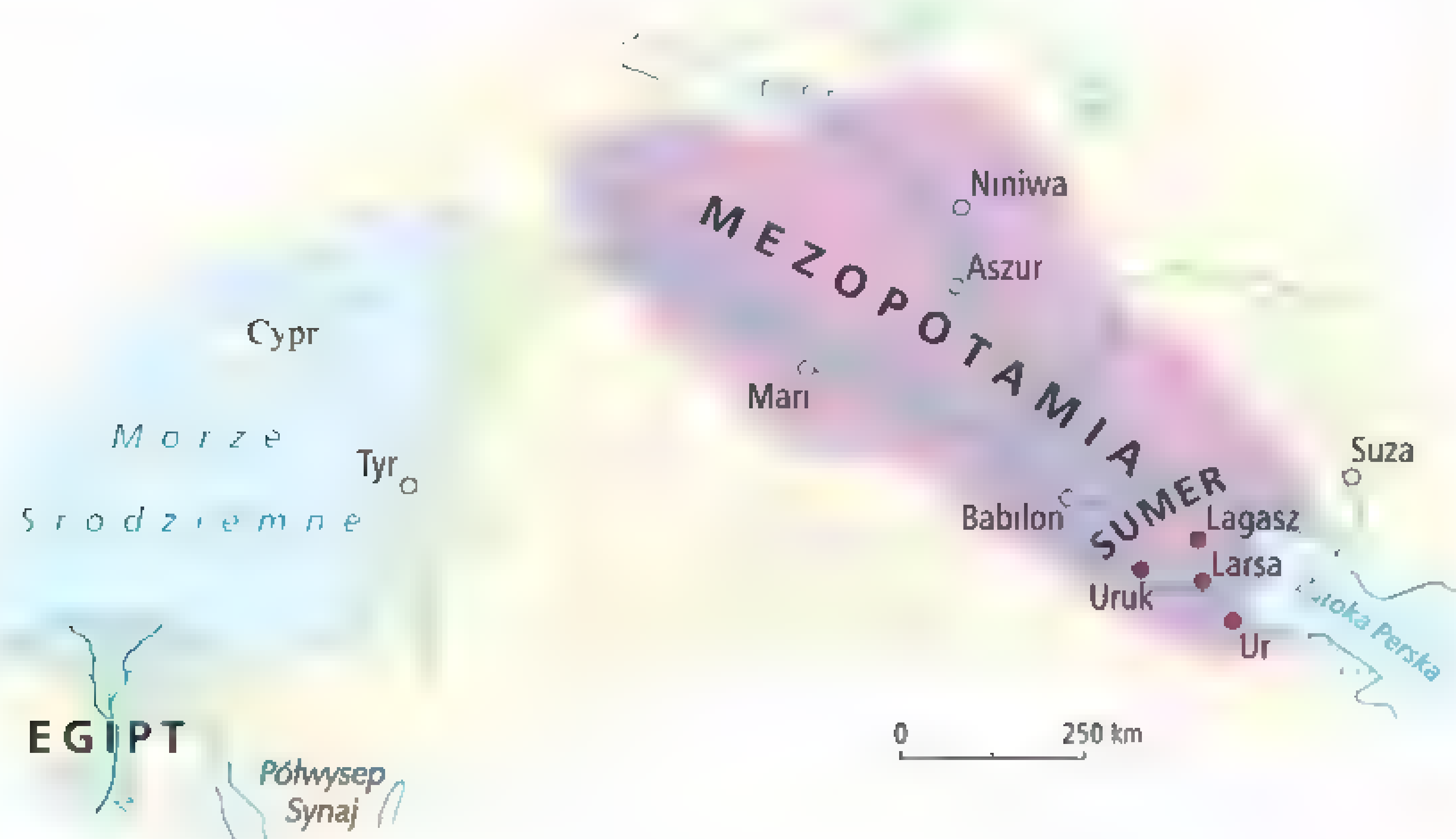
Bliski Wschód – obszar leżący na styku trzech kontynentów: Europy, Azji i Afryki.

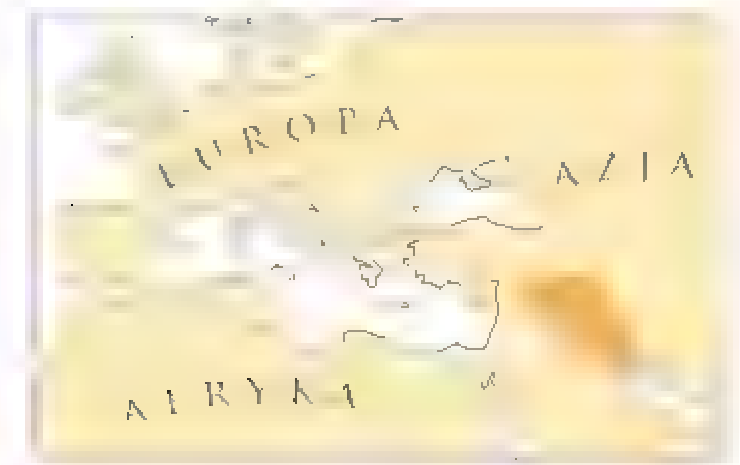
Cywilizacja – tu: rozwinięte społeczeństwo, które budowało miasta, posługiwało się pismem oraz stworzyło własne państwo.

Wielkie rzeki nie tylko nawadniały znajdujące się w ich pobliżu pola uprawne. Odgrywały rolę szlaków komunikacyjnych i handlowych. Nad rzekami powstawały osady i miasta, w których rozwijały się rzemiosło i handel.

Mezopotamia w starożytności

LEGENDA
- Babilonia w II tysiącleciu p.n.e.
- najstarsze miasta sumeryjskie
- ziemie uprawne i pastwiska
- pustynie

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwę rzeki, nad którą zostało założone miasto Uruk.
2. Wymień miasta sumeryjskie oznaczone na mapie.

Cywilizacja Sumerów

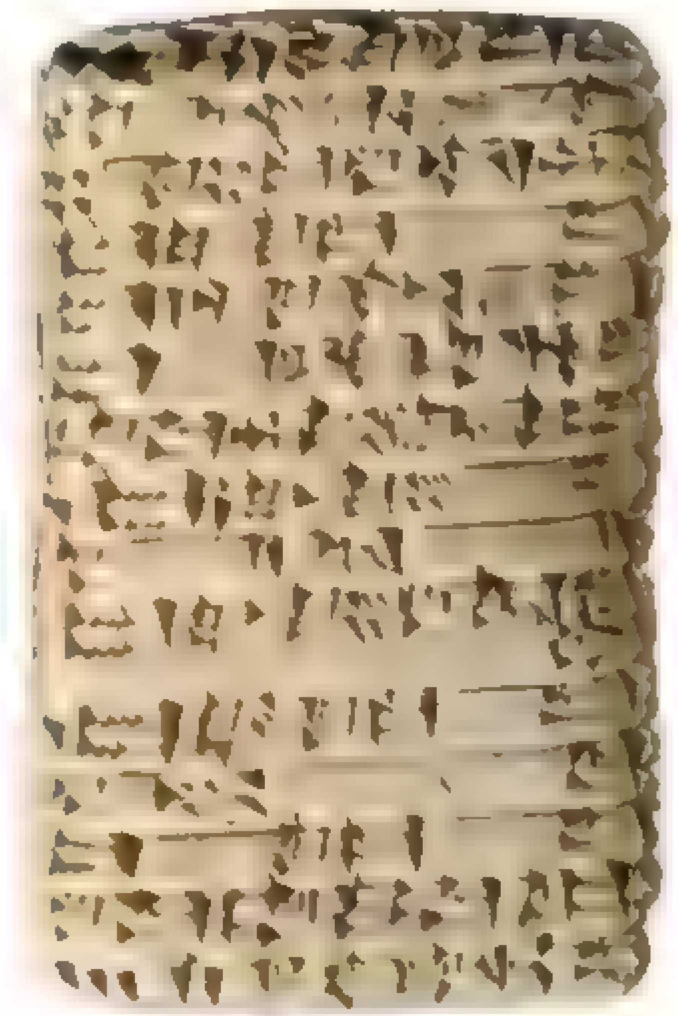
Pierwszą cywilizację na terenie Mezopotamii stworzyli **Sumerowie**. Osiedlili się oni nad Eufratem i Tygrysem w połowie IV tysiąclecia p.n.e. Sumerowie zakładali **miasta-państwa**. Były to niewielkie państwa, w których skład wchodziło otoczone murami miasto wraz z najbliższą okolicą. Na czele takiego miasta-państwa stał król. Podlegli mu urzędnicy pobierali podatki i nadzorowali pracę poddanych. Większość mieszkańców miast zajmowała się uprawą ziemi i kopaniem kanałów nawadniających. Miejscowi rzemieślnicy wytwarzali naczynia, broń, odzież i ozdoby. Z kolei kupcy prowadzili handel z innymi miastami-państwami sumeryjskimi.

Podatek – obowiązkowa opłata w pieniądzach lub towarach na rzecz państwa w celu pokrycia jego wydatków.

Dokonania Sumerów

Za najważniejsze osiągnięcie mieszkańców Sumeru uznaje się stworzenie **pisma**. Dzięki niemu ludzie zaczęli utrwalać informacje, przechowywać je i przekazywać sobie. Wymyślili także **żagiel**, który umożliwiał żeglugę po morzu i rzekach Mezopotamii, oraz **koło**. Ten ostatni wynalazek wykorzystali do budowy wozów, co usprawniło przewożenie dużych i ciężkich ładunków. Sumerowie umieli również wytwarzać naczynia z gliny wypalanej w piecach. Dzięki wynalezieniu **koła garncarskiego** mogli im nadawać idealnie okrągłe kształty.

Sumeryjscy uczeni przyczynili się do rozwoju **matematyki**. Opracowali między innymi system liczenia, którego podstawą była liczba 60. Jest on wykorzystywany do dzisiaj, na przykład przy obliczaniu kątów oraz mierzeniu czasu. Zgodnie z założeniami tego systemu godzina dzieli się na 60 minut, a minuta na 60 sekund.

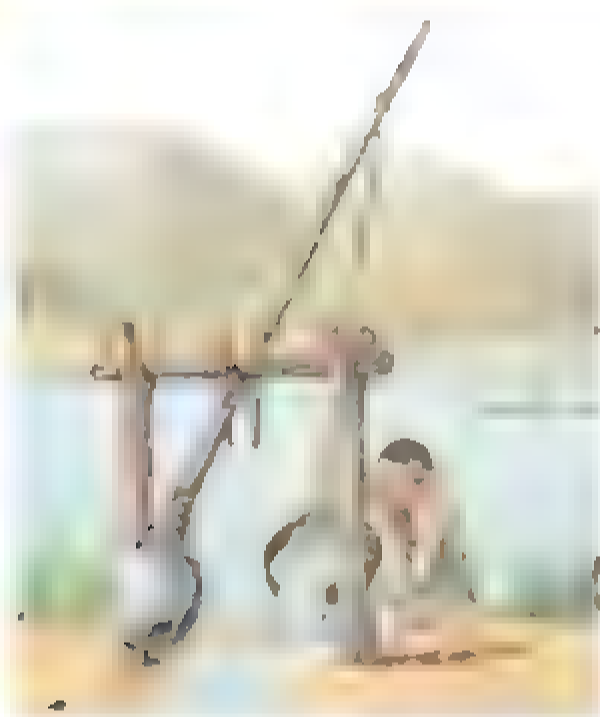

Znaki sumeryjskiego pisma klinowego odciskano na miękkich glinianych tabliczkach za pomocą zaostrzonej trzciny.

W sumeryjskim mieście-państwie

Jednym z najsłynniejszych sumeryjskich miast-państw było Ur. Zostało ono założone w pobliżu ujścia rzeki Eufrat do morza, dlatego było ważnym portem i bogatym ośrodkiem handlowym. Szczyt jego potęgi przypadł na XXI wiek p.n.e. Zamieszkiwało tam wówczas około 65 tysięcy ludzi.

Sztandar z Ur to jeden z najcenniejszych zabytków sztuki sumeryjskiej. Ta bogato zdobiona skrzynia przedstawia mieszkańców starożytnego Ur 1, ich zwyczaje takie jak uczty 2 oraz hodowane przez nich zwierzęta 3

Kanały nawadniające
Pola leżące z dala od rzeki były nawadniane dzięki systemowi kanałów. Gdy poziom wody w rzece opadał, kanały były napełniane przez robotników. Było to możliwe dzięki wykorzystaniu specjalnych urządzeń – żurawi.

Pola uprawne
Aby zwiększyć powierzchnię pól uprawnych, budowano wciąż nowe kanały, które doprowadzały wodę do dalej położonych terenów. Na odpowiednio nawodnionym polu Sumerowie siali rośliny, głównie zboża.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla mieszkańców Ur miał zikkurat.
2. Powiedz, jakie były funkcje spichlerza.
3. ★ Wyjaśnij, jakich informacji na temat mieszkańców starożytnego Sumeru dostarcza Sztandar z Ur.

Targowisko
Na targowiskach w Mezopotamii handlowano przede wszystkim żywnością, wełną, skórą oraz tkaninami. Z sąsiednich krajów w zamian za wyroby rzemieślnicze sprowadzano między innymi metale, kamień i drewno, których brakowało w Mezopotamii.

Zikkurat
Nad miastem górował zikkurat, czyli kilkupiętrowa świątynia. Na jej szczyt, gdzie stała poświęcona bóstwu kaplica, prowadziły schody. Podczas szczególnie obfitych wylewów rzeki ta najwyższa w mieście budowla była schronieniem dla mieszkańców.

Pałac
Siedziba władcy znajdowała się w sąsiedztwie świątyni. Król sumeryjskiego miasta-państwa był bowiem jednocześnie kapłanem. Poddani uważali go za pośrednika między ludźmi a bogami.

Spichlerze
W spichlerzach pod kontrolą władcy magazynowano zapasy zboża. Dzięki temu mieszkańcy Ur łatwiej mogli przetrwać nieurodzaj, powódź czy wojnę.

W Babilonii

Z czasem na terenie Mezopotamii zaczęły rozwijać się także inne cywilizacje. W drugim tysiącleciu p.n.e. nad Tygrysem i Eufratem powstało silne państwo zwane **Babilonią**. Jego stolicą stał się Babilon – jedno z najwspanialszych miast starożytności. Słynęło ono z pięknych pałaców, świątyń i potężnych murów obronnych. Rozwijały się tam również handel i rzemiosło.

Okres największej potęgi Babilonii przypadł na XVIII wiek p.n.e., gdy panował tu król Hammurabi. Władca ten podbił dużą część Mezopotamii, w tym sumeryjskie miasta-państwa. Aby usprawnić swoje państwo, Hammurabi kazał spisać jeden z najstarszych znanych zbiorów praw zwany **Kodeksem Hammurabiego**. Kary zapisane w kodeksie były bardzo surowe. Jeden z przepisów prawnych brzmiał: *Jeśli syn ojca swego uderzył, rękę utną mu.*

Babilończycy przejęli od Sumerów wiele odkryć i wynalazków. Z kolei sami wnieśli znaczący wkład w rozwój matematyki. Potrafili wykonywać skomplikowane obliczenia na bardzo dużych liczbach oraz działania na ułamkach. Babilońscy uczeni prowadzili też dokładne **obserwacje astronomiczne**. Na ich podstawie opracowali dwunastomiesięczny **kalendarz**, w którym tydzień składał się z siedmiu dni.

Hammurabi 1 został przedstawiony na płaskorzeźbie. Widać na niej także jednego z bogów babilońskich 2, wręczającego królowi symbole jego władzy. Poniżej wyryto prawa składające się na Kodeks Hammurabiego 3.

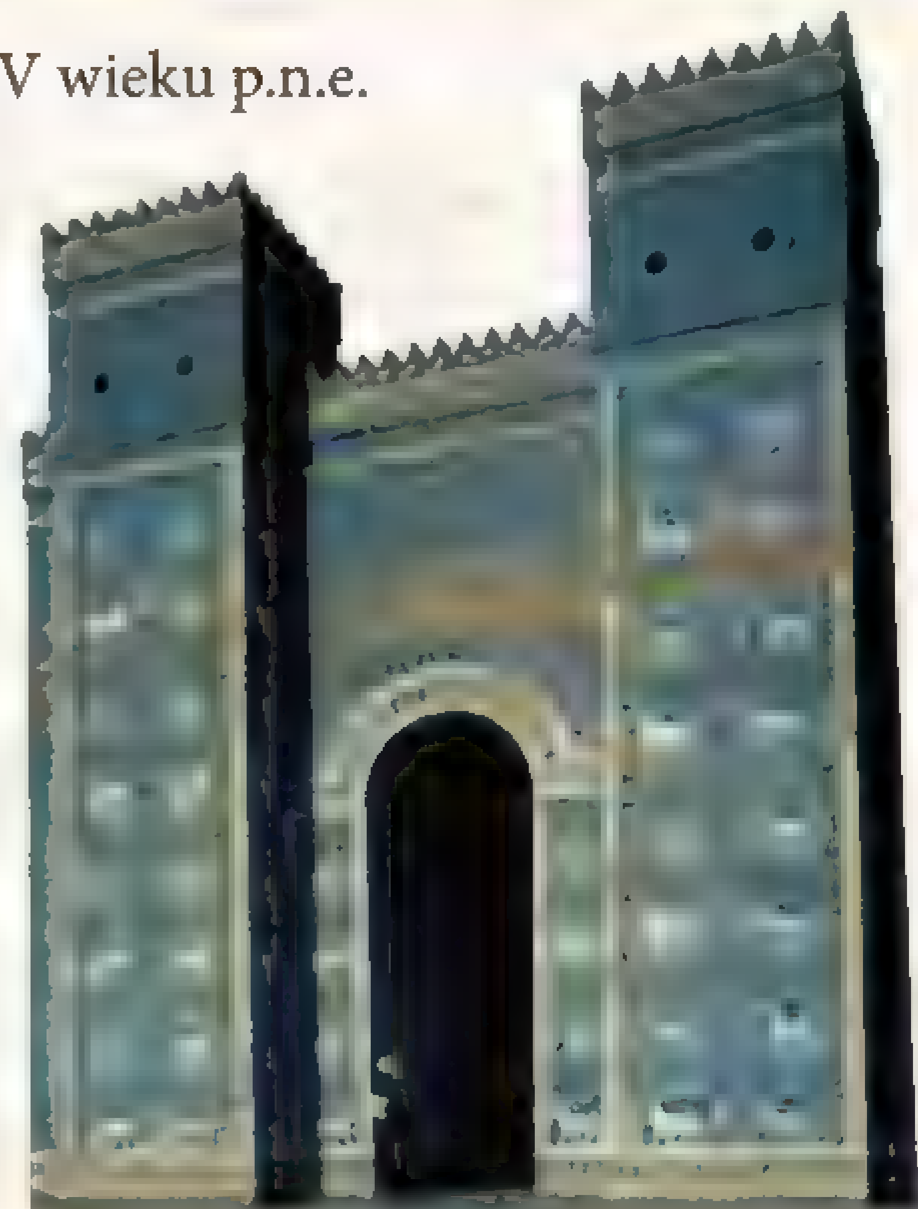
– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Starożytny opis Babilonu

Miasto Babilon opisał grecki historyk Herodot, żyjący w V wieku p.n.e.

A zbudowane było tak porządnie, jak żadne inne ze znanych nam miast. Naprzód biegnie dookoła niego głęboki i szeroki rów pełen wody, potem idzie szeroki [...], *wysoki mur.* [...] *Ponad murem* [...] *wznieśli jednopiętrowe wieże* [...], *a między wieżami zostawili miejsce jako drogę objazdową, po której mogła jechać czwórka koni. Dookoła muru było sto bram* [...]. *W środku miejsca świątynnego wybudowana jest masywna wieża* [...], *a na tej wieży stoi jeszcze jedna wieża, na drugiej znowu trzecia i tak dalej, aż do ośmiu wież* [...].

Źródło: Herodot, *Dzieje*, tłum. i oprac. S. Hammer, Warszawa 1959, s. 94–96.

Brama Isztar była jedną z głównych bram starożytnego Babilonu. Pokrywały ją niebieskie cegły oraz zdobienia przedstawiające sylwetki byków i lwów.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opowiedz, jak wyglądało miasto opisane przez Herodota.
2. Na podstawie opisu wyjaśnij, w jaki sposób miasto było zabezpieczone przed najazdami nieprzyjaciół.

Mezopotamia współcześnie

W XXI wieku na terenie dawnej Mezopotamii leży kilka państw, w tym Irak, Turcja i Syria. Pozostałości miast sumeryjskich i babilońskich są dzisiaj badane przez archeologów. Dzięki ich pracy nasza wiedza o dawnych cywilizacjach w Mezopotamii jest coraz bogatsza. Obecnie największym miastem na tym obszarze jest założony w VIII wieku Bagdad. To liczące około 7 milionów mieszkańców miasto jest stolicą Iraku. W XX i na początku XXI wieku w Mezopotamii prowadzono działania zbrojne. Z powodu ostatniej wojny w Iraku przez kilka lat stacjonowały wojska międzynarodowe, między innymi polscy żołnierze. W latach 2003–2004 obóz polskich wojsk znajdował się w pobliżu ruin starożytnego Babilonu.

Polscy żołnierze przebywali w Iraku w latach 2003–2011. Ich zadaniem było czuwanie nad pokojowym wprowadzaniem demokracji w tym państwie.

Jakie państwa leżą dziś na terenie Mezopotamii?

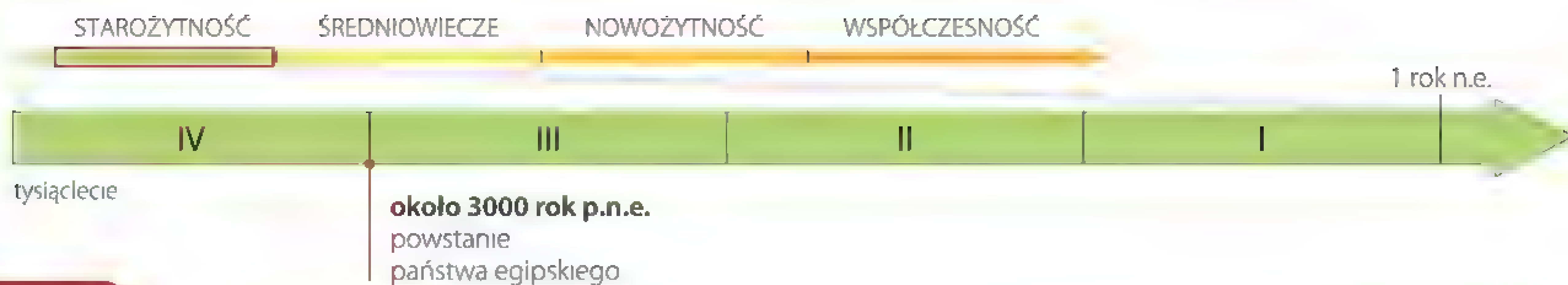
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Najstarsze cywilizacje powstawały nad wielkimi rzekami, których wylewy stwarzały warunki do rozwoju rolnictwa. Jedna z nich rozwinęła się w Mezopotamii – krainie położonej na Bliskim Wschodzie, między Tygrysem i Eufratem.
2. Najstarsze państwa założyli w IV tysiącleciu p.n.e. Sumerowie. Były to państwa-miasta obejmujące miasto i jego najbliższe okolice.
3. Najważniejszym dokonaniem Sumerów było stworzenie pisma. Ponadto przypisuje im się wynalezienie koła, żagla i koła garncarskiego.
4. W II tysiącleciu p.n.e. w Mezopotamii powstało silne państwo – Babilonia. Jednym z jego władców był żyjący w XVIII wieku p.n.e. Hammurabi. Na polecenie władcy Babilończycy opracowali zbiór surowych praw zwany Kodeksem Hammurabiego. Byli doskonałymi matematykami i astronomami – stworzyli kalendarz zbliżony do używanego współcześnie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, w jaki sposób doszło do powstania pierwszych państw sumeryjskich.
2. Wymień najważniejsze dokonania cywilizacji Sumerów.
3. Wyjaśnij, co oznacza zasada *oko za oko, ząb za ząb*, która opisuje zasady zawarte w Kodeksie Hammurabiego.
4. ★ Odszukaj w dostępnych źródłach nazwę budowli wzniesionej w Babilonie, która była zaliczana do siedmiu cudów świata starożytnego.
5. **Miniprojekt**
   Przygotujcie listę przedmiotów używanych przez Was na co dzień, których powstanie było możliwe dzięki dokonaniom starożytnych ludów Mezopotamii. Przypomnijcie, jakich wynalazków dokonali Sumerowie i Babilończycy. Zastanówcie się, jakie znane Wam przedmioty mogły dzięki nim powstać.

3 W Egipcie faraonów

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- gdzie i kiedy powstało starożytne państwo egipskie,
- kto tworzył egipskie społeczeństwo,
- jakie są osiągnięcia cywilizacji egipskiej.

Egipt darem Nilu

Około **3 tysięcy lat p.n.e.** na północy Afryki, w dolinie rzeki **Nil**, powstało **państwo egipskie**. Podobnie jak mieszkańcy Mezopotamii, Egipcjanie budowali tu kanały nawadniające pola. Co roku Nil wylewał, nanosząc na okoliczne pola żyzny muł. Gdy wody opadały, rolnicy przystępowali do prac polowych.

Starożytny Egipt był krajem rolniczym i istniał dzięki Nilowi. Życie ludzi koncentrowało się blisko rzeki, gdyż na terenach położonych dalej rozpościerała się pustynia. Egipcjanie zdawali sobie sprawę, że bez Nilu i jego corocznych wylewów niemożliwa byłaby uprawa ziemi. Bez tego z kolei nie mogłoby powstać silne państwo. Związek między rzeką a ludźmi wyraża się w słynnym wyrażeniu pochodzącym jeszcze ze starożytności: *Egipt darem Nilu.*

CIEKAWOSTKA

Egipcjanie nie wiedzieli, że źródłem wylewów Nilu są deszcze padające w jego górnym biegu. Nigdy nie dotarli bowiem do źródeł tej liczącej ponad 6 tysięcy kilometrów rzeki. Udało się to dopiero w XIX wieku brytyjskim podróżnikom.

Starożytny Egipt

LEGENDA

- Egipt w pierwszej połowie II tysiąclecia p.n.e.
- ziemie podporządkowane Egiptowi w XV wieku p.n.e.
- ziemie uprawne i pastwiska
- pustynie
- piramidy
- oazy

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy dwóch mórz, nad których brzegami leżał starożytny Egipt.
2. Opisz położenie terenów uprawnych w Egipcie.

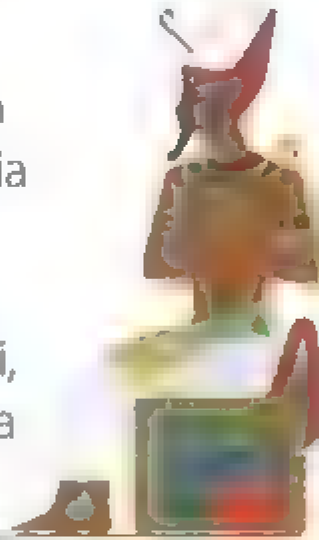
Egipt i jego mieszkańcy

Ludność Egiptu dzieliła się na kilka grup, tworzących swoistą piramidę. Im wyższą pozycję zajmowało się w społeczeństwie, tym więcej miało się praw.

Korona faraona ❶ składała się z dwóch części, które symbolizowały dwie główne krainy zjednoczone w ramach egipskiego państwa: Egipt Górny ❷, czyli dolinę Nilu, oraz Egipt Dolny ❸, obejmujący ziemie leżące przy ujściu rzeki.

Faraon, czyli król Egiptu, był najważniejszą osobą w państwie. Miał nieograniczoną władzę nad poddanymi, którzy widzieli w nim przedstawiciela bogów na ziemi. Faraon według własnego uznania ustanawiał prawa (którym sam nie podlegał), był głównym sędzią i kapłanem oraz zwierzchnikiem wojska. Faraonami zostawali zazwyczaj mężczyźni, jednak w XV wieku p.n.e. na czele państwa stanęła kobieta – królowa Hatszepsut.

Kapłani sprawowali funkcje religijne oraz doradzali faraonowi. Należeli do najlepiej wykształconych ludzi w społeczeństwie egipskim. Prowadzili szkoły oraz obserwacje astronomiczne, dzięki którym potrafili między innymi przewidzieć zaćmienie Słońca.

Urzędnicy, poza kapłanami, byli drugą nieliczną grupą Egipcjan potrafiących czytać i pisać. Za pośrednictwem urzędników faraon rządził państwem.

Rzemieślnicy wytwarzali narzędzia, ceramikę, ubrania oraz przedmioty przydatne w życiu codziennym.

Żołnierze wywodzili się spośród egipskich chłopów i rzemieślników. Bronili Egiptu przed najeźdźcami oraz uczestniczyli w wyprawach wojennych.

Chłopi byli najliczniejszą grupą ludności. Zajmowali się uprawą ziemi. Budowali i oczyszczali kanały nawadniające. Pracowali również przy wznoszeniu świątyń i piramid.

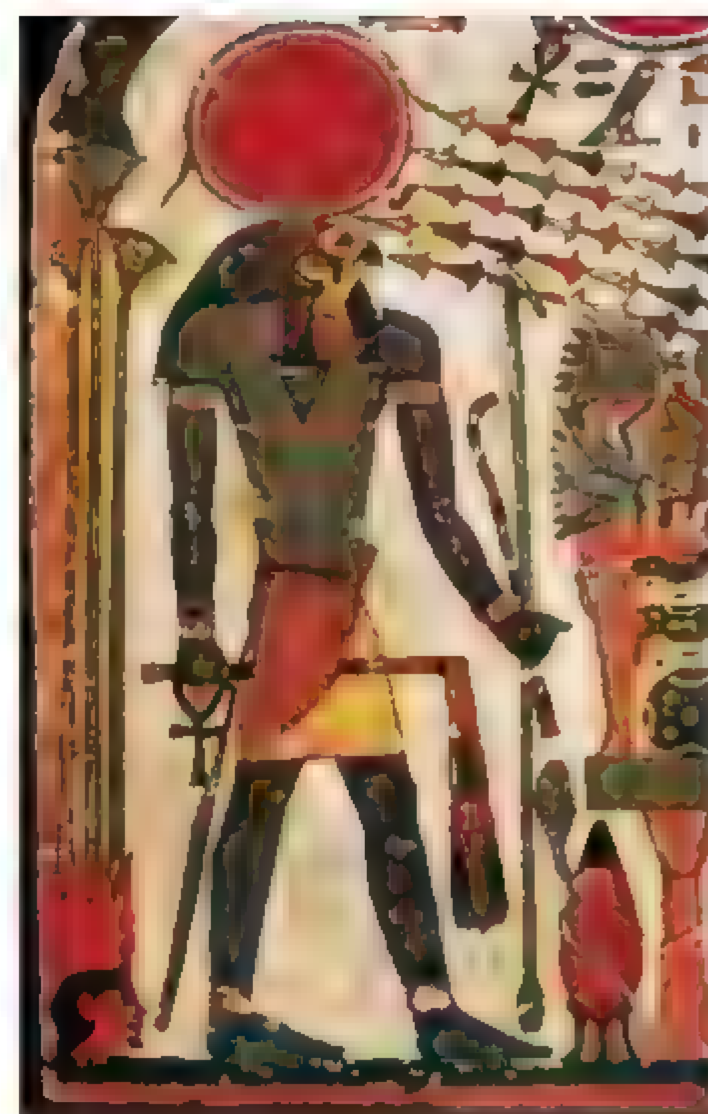
Niewolnicy byli w większości jeńcami wojennymi. Nie było ich zbyt wielu. Najczęściej służyli w domach zamożnych Egipcjan.

? Jaki zakres władzy miał faraon?

Świat pełen bogów

Egipcjanie wierzyli w wielu bogów. Takie wierzenia określamy jako **politeizm** (z języka greckiego: *poli* – wiele, *theos* – bóg). Według Egipcjan za zjawiska przyrodnicze, takie jak wylewy Nilu czy wschody i zachody słońca, byli odpowiedzialni bogowie. Niektórych z nich czczono w całym Egipcie, innych tylko lokalnie, w nielicznych miejscowościach. Na cześć swoich bogów mieszkańcy Egiptu wznosili wspaniałe świątynie, w których kapłani w imieniu władcy codziennie odprawiali obrzędy religijne. Wierni składali tam regularnie ofiary z płodów rolnych, wyrobów rzemieślniczych oraz kosztowności. W ten sposób starali się zyskać przychylność bóstw.

Ra, bóg-słońce i pan wszechświata to jedno z najważniejszych bóstw czczonych przez Egipcjan. Przedstawiano go jako człowieka z głową jastrzębia lub sokoła. Na płaskorzeźbach i malowidłach ponad głową bóstwa umieszczano czerwony dysk symbolizujący słońce.

Wiara w życie po śmierci

Egipcjanie wierzyli w życie pozagrobowe. Uważali, że po śmierci człowiek i jego uczynki były osądzane przez boga **Ozyrysa**. Decydował on, czy zmarły zasługuje na przejście do innego świata. Jego dusza miała istnieć dopóty, dopóki opuszczone przez nią ciało było zachowane w nienaruszonym stanie. Ubogich Egipcjan zakopywano w piaskach pustyni, które w naturalny sposób konserwowały zwłoki. Z kolei ciała faraonów i wysokich dostojników przed pogrzebem były poddawane **mumifikacji**, umieszczane w **sarkofagach** i składane w grobowcach.

Proces mumifikacji

Starożytni Egipcjanie opracowali niezwykle skomplikowaną i pracochłonną metodę mumifikacji. Dzięki niej wiele mumii zachowało się w dobrym stanie do naszych czasów.

Mumifikacja rozpoczynała się od usunięcia wnętrzności z ciała zmarłego. Było ono następnie balsamowane i owijane w bandaże. Tak powstawała mumia 1.

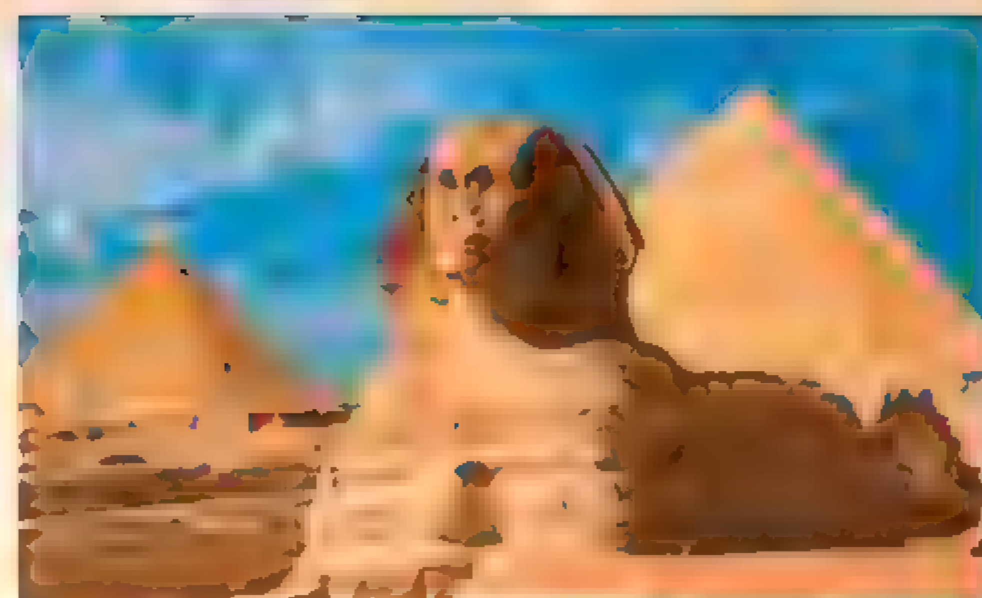

Mumię składano w bogato zdobionej trumnie zwanej sarkofagiem 2. Następnie sarkofag umieszczano w piramidzie lub wykutym w skale grobowcu.

Na czym polegał proces mumifikacji?

Egipskie piramidy

Dla niektórych faraonów wznoszono wspaniałe grobowce nazywane piramidami. Budowa piramidy mogła trwać nawet kilkadziesiąt lat. Największe i najbardziej znane budowle tego typu wzniesiono w III tysiącleciu p.n.e. w Gizie dla faraonów Cheopsa i Chefrena.

Wielki Sfinks to ogromny posąg przypominający lwa z ludzką głową. Zwany jest też *strażnikiem piramid*. Według uczonych przedstawia twarz faraona Chefrena.

1 System korytarzy
Wewnątrz każdej z piramid znajdował się system korytarzy prowadzący do komory grobowej. Po złożeniu ciała faraona oraz licznych kosztowności wejście było ukrywane.

2 Miasto piramid
Budowa grobowca faraona wymagała ciężkiej pracy wielu osób – architektów, mierniczych oraz tysięcy robotników. Podczas prac mieszkali oni w obozie nazywanym miastem piramid.

3 Transport
Do budowy piramidy Cheopsa zużyto około 2 milionów kamiennych bloków. Transportowano je Nilem na statkach z odległych kamieniołomów.

komora królewska
wejście
komora królowej
komora

4 Dźwignia
Do podnoszenia ważących nawet 2,5 tony kamiennych bloków wykorzystywano dźwigi o prostej budowie.

Piramida Chefrena
(143,5 metra wysokości)

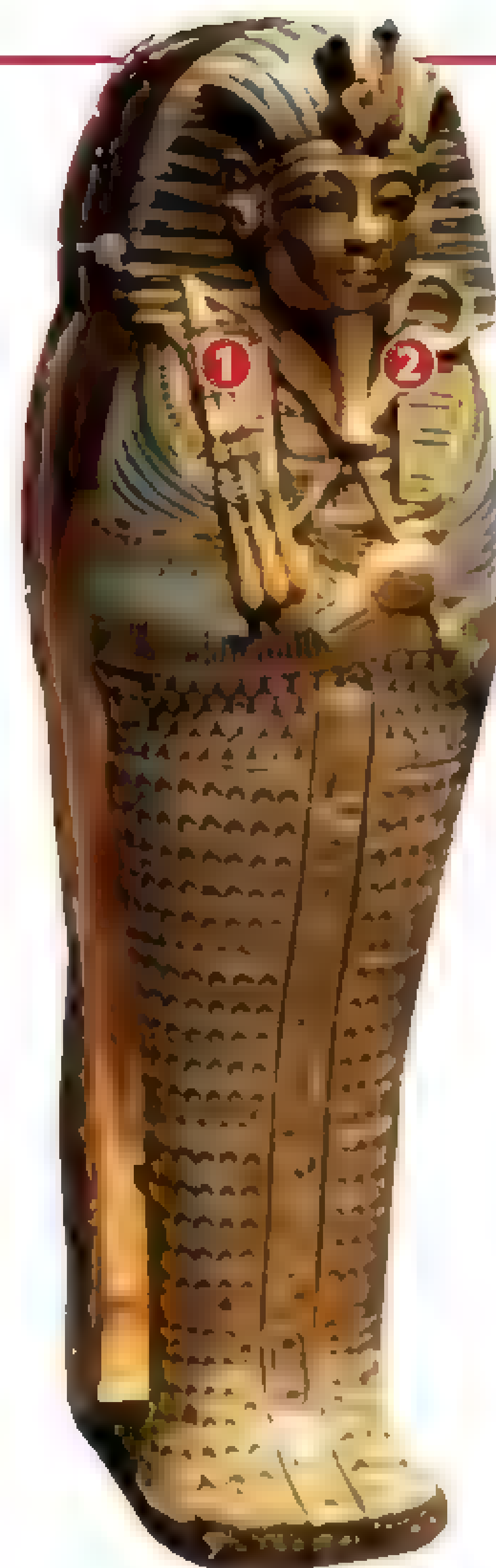
PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wytłumacz, w jakim celu wybudowano egipskie piramidy.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób głazy z kamieniołomów dostarczano na plac budowy.

WARTO WIEDZIEĆ

Skarb Tutenchamona

Grobowce władców starożytnego Egiptu były zazwyczaj ograbiane już w starożytności. Jednak w **1922 roku** Brytyjczyk Howard Carter [czytaj: hołard karter] odkrył w Dolinie Królów nienaruszony grobowiec faraona Tutenchamona sprzed ponad trzech tysięcy lat. W wykutej w skale komorze grobowej odnaleziono mumię egipskiego władcy, która znajdowała się w dziewięciu różnego rodzaju ozdobnych trumnach, sarkofagach i skrzyniach. Wewnątrz budowli odkryto również ponad pięć tysięcy przedmiotów. Część z nich wykonano ze złota i szlachetnego drewna oraz z drogich kamieni i kości słoniowej. Oprócz kosztowności archeolodzy znaleźli też wiele przedmiotów codziennego użytku. Według wierzeń starożytnych Egipcjan były one potrzebne zmarłemu w życiu pozagrobowym.

Jedna z trumien Tutenchamona była wykonana z czystego złota. Jedynie oczy zostały zrobione z kryształu. W skrzyżowanych na piersi dłoniach faraon trzyma egipskie symbole władzy – bicz 1 i laskę pasterską 2.

Jakie znaczenie dla historyków miało odkrycie grobowca Tutenchamona?

Dorobek cywilizacyjny Egipcjan

Egipcjanie stworzyli wysoko rozwiniętą cywilizację i dokonali wielu odkryć oraz wynalazków. Opracowali pismo obrazkowe nazywane **hieroglifami**. Służyło ono głównie do zapisywania tekstów religijnych i dokumentów państwowych. Za pomocą uproszczonej wersji pisma utrwalano też utwory literackie – bajki, przypowieści, podania o bogach, przysłowia czy pieśni miłosne.

Egipcjanie zdobyli również wiedzę w zakresie **medycyny**. Dzięki mumifikacji zwłok wniknęli w tajniki budowy ciała ludzkiego. Potrafili dokonywać skomplikowanych operacji, orientowali się w budowie serca i jego funkcjach biologicznych. Podobnie jak mieszkańcy Mezopotamii, rozwinęli **matematykę** potrzebną do obliczeń stosowanych na przykład przy wznoszeniu piramid i świątyń. Egipcjanom zawdzięczamy opracowanie **kalendarza**, w którym rok liczy 365 dni. Powstał on w III tysiącleciu p.n.e. dzięki obserwacjom wylewów Nilu i położenia względem Słońca gwiazdy Syriusz. Według kalendarza egipskiego rok dzielił się na dwanaście miesięcy, każdy po trzydzieści dni. Uzupełniano je pięcioma dniami dodatkowymi.

Egipskie hieroglify to najbardziej znany przykład pisma obrazkowego. Znaki zapisywano w kolumnach od góry do dołu lub poziomo od prawej do lewej. Do zapisu hieroglifów używano około sześciu tysięcy znaków.

Wędrująca świątynia

W XX wieku władze Egiptu postanowiły zbudować wielką tamę na Nilu w pobliżu miejscowości Asuan. Przy tamie miało powstać ogromne sztuczne jezioro, co groziło zalaniem wielu pobliskich zabytków starożytnego Egiptu. Aby uratować kilkadziesiąt zabytkowych budowli, przeniesiono je do wyżej położonych miejsc. Wśród nich była świątynia w Abu Simbel. Wykuta w skale budowla została pocięta na kawałki, a następnie dokładnie odtworzona w nowym miejscu około 65 metrów wyżej. Pracami kierował polski archeolog, profesor Kazimierz Michałowski. W uznaniu zasług Polaków w akcji ratowania zabytków rząd Egiptu przekazał państwu polskiemu imponujący zbiór dzieł sztuki wczesnochrześcijańskiej z terenów średniowiecznej Nubii (obecnie teren Egiptu). Są one wystawiane w Muzeum Narodowym w Warszawie.

Świątynia w Abu Simbel była poświęcona bogom słońca. Wejścia do niej strzegły cztery posągi faraona Ramzesa II o wysokości 20 metrów.

Z jakiego powodu przeniesiono świątynię w Abu Simbel?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Starożytny Egipt powstał około 3 tysięcy lat p.n.e. w Afryce nad Nilem. Dzięki tej rzece możliwy był tu rozwój rolnictwa.
2. Na czele egipskiego państwa stał faraon, który posiadał nieograniczoną władzę. Kapłani i urzędnicy należeli do wykształconej grupy ludności Egiptu. Resztę egipskiego społeczeństwa tworzyli rzemieślnicy i chłopi, a także żołnierze oraz niewolnicy.
3. Egipcjanie byli politeistami – wierzyli w wielu bogów. Uważali, że nawet po śmierci ciało jest nadal zamieszkiwane przez ludzką duszę. Z tego powodu mumifikowali zwłoki.
4. Najważniejsze osiągnięcia cywilizacji egipskiej to: stosowanie pisma (hieroglify), wznoszenie monumentalnych budowli (świątyń, piramid), rozwój matematyki, medycyny (między innymi dzięki mumifikacji zwłok) i astronomii (obliczanie długości roku słonecznego).

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego Egipt nazywano *darem Nilu*.
2. Wymień grupy ludności egipskiej i ich zadania.
3. Opowiedz, dlaczego Egipcjanie mumifikowali zwłoki.
4. Wytłumacz, co oznacza, że religia egipska miała charakter politeistyczny.
5. Uzasadnij, które osiągnięcia cywilizacyjne Egipcjan uważasz za najważniejsze.
6. ★ Sprawdź na stronie internetowej Muzeum Narodowego w Warszawie, jakiego rodzaju dzieła sztuki obejmuje zbiór zatytułowany „Galeria Faras”.
7. **Miniprojekt**
   Wymyślcie plan dziennych zajęć wybranej osoby ze społeczeństwa egipskiego: faraona, kapłana, urzędnika, wojownika, chłopa, rzemieślnika, niewolnika. Postarajcie się sformułować wniosek dotyczący sytuacji poszczególnych grup społeczeństwa egipskiego.

4 W starożytnym Izraelu

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były dzieje Izraelitów w starożytności,
- czym wyróżnia się religia wyznawana przez Żydów,
- jakie jest znaczenie Tory dla judaizmu.

Burzliwe dzieje Izraelitów

Najdawniejsze dzieje Izraelitów, zwanych też Żydami, nie są dobrze znane. Opisane są bardzo ogólnie w Biblii. Część badaczy uważa, że początkowo byli oni koczowniczym plemieniem żyjącym w Mezopotamii. Pod wodzą **Abrahama** udali się na zachód do Palestyny, nazywanej w starożytności Ziemią Kanaan. Później w poszukiwaniu lepszych warunków życia przenieśli się do Egiptu. Rządzący tym krajem faraonowie z czasem uczynili z nich niewolników.

Około XIII wieku p.n.e. Izraelici pod wodzą **Mojżesza** opuścili Egipt i powrócili do Palestyny. Kiedy przybyli na miejsce, rozpoczęli stopniowy podbój tych terenów. Na zajętym obszarze na początku X wieku p.n.e. utworzyli swoje państwo.

Plemię – grupa spokrewnionych rodów, wspólnie zamieszkujących określony obszar.

Palestyna – kraina obejmująca wąski i górzysty pas ziemi między rzeką Jordan a wschodnim wybrzeżem Morza Śródziemnego.

Okres świetności i niewola babilońska

Okres największej potęgi starożytnego Izraela przypada, jak informuje Biblia, na czasy rządów króla **Dawida** i jego syna **Salomona**. Dawid ostatecznie zjednoczył plemiona izraelskie i zdobył **Jerozolimę**, którą uczynił stolicą swojego kraju. Następnym władcą był jego syn, słynący z mądrości Salomon.

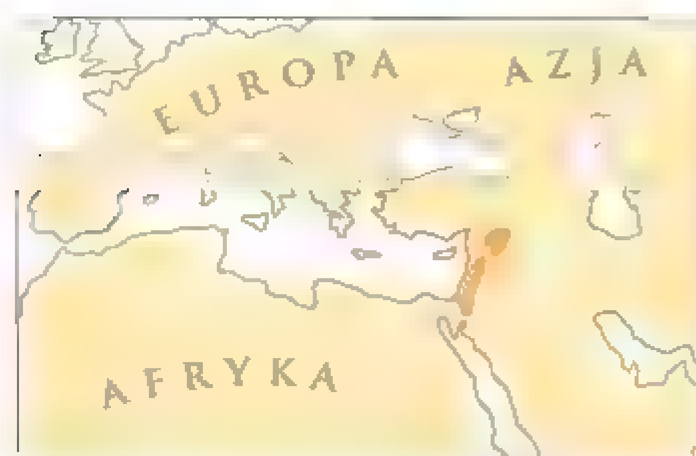
Po śmierci Salomona jego państwo uległo podziałowi i stopniowo słabło. Na początku VI wieku p.n.e. Babilończycy zdobyli Jerozolimę i uprowadzili Izraelitów w niewolę. Okres ten nazywany jest niewolą babilońską. Kiedy upadło państwo babilońskie, Żydzi wrócili do Palestyny, ale nie zaznali wolności. W ciągu następnych stuleci Palestyna była często najeżdżana przez różne państwa. W I wieku p.n.e. została podbita przez Rzymian. Żydzi wzniecali powstania przeciwko rzymskiemu panowaniu. Największe z nich wybuchały w I i II wieku naszej ery. Zakończyły się one jednak wypędzeniem Żydów z Palestyny. Rozproszyli się wówczas po całym świecie.

Abraham był zgodnie z przekazami biblijnymi ojcem narodu żydowskiego. Za swojego przodka uznają go również wyznający islam Arabowie.

Starożytny Izrael

LEGENDA

- wyjście Izraelitów z Egiptu do Kanaan w XIII wieku p.n.e.
- państwo króla Dawida w X wieku p.n.e.
- granice państwa króla Salomona w X wieku p.n.e.

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień miasta leżące na terenie państwa Salomona.
2. Podaj nazwy miejsc, przez które wiodła wędrówka Żydów z Egiptu.
3. Podaj nazwę głównej rzeki Palestyny.

Wyznawcy Jahwe

Religia Żydów jest zwana **judaizmem**. W starożytności stanowiła wyjątek wśród wierzeń innych ludów, była bowiem **monoteistyczna** (z języka greckiego: *mono* – jeden i *theos* – bóg). Wyznawcy religii monoteistycznych wierzą tylko w jednego boga. Żydzi określali go imieniem Jahwe. Miał on być według ich wierzeń niewidzialny, wszechmocny i wszechobecny.

Świętą księgą judaizmu jest Biblia hebrajska, której pierwszych pięć najważniejszych ksiąg określamy nazwą **Tora**. Według Tory Bóg objawił się Abrahamowi. Nakazał czcić tylko siebie i nie uznawać innych bóstw. W zamian obiecał dać Abrahamowi liczne potomstwo i Ziemię Kanaan jako Ziemię Obiecaną we władanie.

Główne zasady judaizmu zostały ustalone w czasach Mojżesza. Najważniejsze z nich zawarte są w Dziesięciorgu Przykazaniach, zwanych również **Dekalogiem**. Według Biblii Mojżesz otrzymał je od Boga na górze Synaj. Kamienne tablice z Dekalogiem umieszczono w skrzyni nazywanej Arką Przymierza. W czasach Salomona w Jerozolimie wzniesiono świątynię, w której umieszczono arkę.

W okresie niewoli babilońskiej wiarę wśród Żydów podtrzymywali prorocy. Nauczali oni o **Mesjaszu**, który ma wyzwolić Żydów, odbudować ich świątynię i utworzyć potężne królestwo Izrael. Wyznawcy judaizmu do dziś czekają na jego przyjście.

Tora to inaczej Pięcioksiąg. Dla chrześcijan to pięć pierwszych ksiąg Starego Testamentu. Rozpoczyna ją Księga Rodzaju, opisująca stworzenie świata przez Boga oraz najstarsze dzieje Izraelitów.

Prorok – przywódca religijny przeświadczony o swoim posłannictwie i powołaniu przez Boga.

Świątynia Jerozolimska

W Jerozolimie Żydzi wznieśli jedyną świątynię poświęconą bogu Jahwe. Według Biblii miejsce, w którym miała stanąć, wskazał król Dawid, a jej budowę rozpoczął król Salomon. Pierwszą Świątynię Jerozolimską zburzyli Babilończycy w VI wieku p.n.e. Wkrótce została odbudowana jako Druga Świątynia Jerozolimska, jednak w I wieku n.e. ostatecznie zniszczyli ją Rzymianie.

Ściana Płaczu to święte miejsce dla wszystkich wyznawców judaizmu. Jest jedyną zachowaną do dziś pozostałością Drugiej Świątyni Jerozolimskiej.

Sanktuarium było oddzielone od reszty świątyni bogato zdobionymi wrotami. W pomieszczeniu tym przechowywano Arkę Przymierza, której strzegły dwie figury gryfów (gryf to lew z głową i skrzydłami orła). Wstęp do niego miał tylko główny kapłan w jeden dzień w roku.

Kolumny znajdujące się przed wejściem do świątyni zostały odlane z brązu.

Ołtarz służył do składania ofiar przynoszonych przez wiernych. Palono na nim żywność oraz inne dary.

Wrota świątyni wykonano z niezwykle cennego drewna cedrowego.

Kadzie z wodą były przeznaczone do rytualnego obmycia rąk i nóg kapłanów służących w świątyni.

Menora to siedmioramienny świecznik. Od ponad dwóch tysięcy lat jest symbolem judaizmu i narodu żydowskiego. W czasach istnienia Świątyń Jerozolimskich menory wykorzystywano do oświetlania ich wnętrza.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, co świadczyło o wyjątkowości sanktuarium w Świątyni Jerozolimskiej.
2. Wymień materiały, które wykorzystano do budowy Świątyni Jerozolimskiej.

Współczesny Izrael

Przez około dwa tysiące lat Żydzi nie mieli swojego własnego państwa. Dopiero w 1948 roku na terenie Palestyny powstał niepodległy Izrael. Symbolami tego państwa są: gwiazda Dawida i menora, widniejąca w godle Izraela. Do największych miast państwa żydowskiego należą: Jerozolima, Tel Awiw-Jafa i Hajfa. Obecnie Izrael zamieszkuje około 8 milionów ludzi. Wśród nich przeważają wyznający judaizm Żydzi, jednak mieszka tu także wielu Arabów i chrześcijan. Między mieszkającymi tu od dawna Arabami a Żydami, którzy napłynęli do Palestyny na początku XX wieku, trwa wieloletni konflikt. Mimo to Izrael jest miejscem bardzo chętnie odwiedzanym przez turystów. Szczególnie licznie przybywają oni do Jerozolimy, będącej świętym miastem dla wyznawców trzech religii: judaizmu, chrześcijaństwa oraz islamu.

Gwiazda Dawida to sześcioramienna gwiazda utworzona z dwóch splecionych trójkątów, będąca symbolem narodu żydowskiego i wyznawców judaizmu. Współcześnie ten znak widnieje na fladze Izraela.

Jakie są symbole współczesnego Izraela?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Izraelici, zwani także Żydami, zamieszkiwali Palestynę. Przybyli tu z Mezopotamii pod wodzą Abrahama.
2. Z czasem Izraelici udali się do Egiptu, gdzie popadli w niewolę. Około XIII wieku p.n.e. pod wodzą Mojżesza powrócili do Palestyny.
3. Izraelici oddawali cześć jedynemu bogu, którego nazywali Jahwe. Ich monoteistyczna religia nazywana jest judaizmem.
4. Okres największej potęgi starożytnego Izraela przypada, według przekazu biblijnego, na czasy rządów króla Dawida i jego syna Salomona. Zdaniem historyków władcy ci rządzili około X wieku p.n.e.
5. Świętą księgą judaizmu jest Biblia hebrajska, której pierwszych pięć najważniejszych ksiąg określamy nazwą Tora.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Scharakteryzuj religię Izraelitów.
2. Powiedz, jakie były zasługi Mojżesza dla Izraelitów.
3. Wyjaśnij, czym wyróżniała się religia Izraelitów na tle religii innych ludów starożytnych.
4. ★ Powiedz, jak współcześnie nazywa się miejsce, w którym Żydzi spotykają się i modlą. Wymień jedno polskie miasto, w którym znajduje się taki obiekt.
5. **Miniprojekt**
   Pracując w kilkuosobowych grupach, przygotujcie ilustracje do znanych Wam scen ze Starego Testamentu. Nie nadawajcie im tytułów. Odgadnijcie, co przedstawiają rysunki poszczególnych grup. Możecie też przedstawić wybrane zdarzenia jako odgrywane przez Was scenki.

III tysiąclecie p.n.e. początki cywilizacji doliny Indusu i Chin

5 Cywilizacje Indii i Chin

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- kiedy powstały najstarsze cywilizacje Indii i Chin,
- jak od czasów starożytnych jest zorganizowane społeczeństwo w Indiach,
- jakie są najważniejsze osiągnięcia cywilizacji chińskiej.

W dolinie Indusu

Nie tylko w Mezopotamii i Egipcie w starożytności rozwinęły się wielkie cywilizacje. Także dalej na wschód, w dolinach wielkich rzek, powstały wysoko rozwinięte kultury i państwa. Najstarsza cywilizacja w Azji Środkowej narodziła się w **dolinie rzeki Indus**, na terenie dzisiejszych Indii i Pakistanu, w III tysiącleciu p.n.e. Podobnie jak Sumerowie i Egipcjanie, mieszkańcy tego obszaru potrafili budować kanały nawadniające. Dzięki temu na żyznych terenach rozwinęło się rolnictwo. Cywilizacja doliny Indusu miała charakter miejski. Duża część jej ludności zamieszkiwała w miastach, w których wznoszono budynki z wypalanej cegły. Wyposażano je w **wodociągi**, które dostarczały do domów bieżącą wodę. Z kolei dzięki **kanalizacji** nieczystości były odprowadzane poza miasto.

Odnalezione przez archeologów przedmioty świadczą o wysoko rozwiniętym rzemiośle i wymianie handlowej z innymi ludami. Miejscowa ludność posługiwała się także **pismem**, którego jednak do dziś nie udało się odczytać.

Mohendżo Daro to jedno z największych miast cywilizacji doliny Indusu. Jego budowle tworzyły bardzo uporządkowaną i przemyślaną zabudowę. Nad miastem górowała cytadela ❶, czyli twierdza będąca siedzibą władcy. Jednym z najlepiej zachowanych obiektów jest łaźnia z basenem o długości 12 metrów ❷.

Pod rządami Ariów

Około 1500 roku p.n.e. ludność doliny Indusu została podbita przez koczowniczy lud zwany **Ariami**. Po zdobyciu Indii Ariowie podzielili miejscowe społeczeństwo na zamknięte grupy ludności – **kasty**. Członkowie każdej kasty byli związani wspólnymi obyczajami, wykonywali ten sam zawód i zamieszkiwali wspólne terytorium. Przynależność do danej grupy dziedziczono. Jedne z kast uważano za lepsze, inne za gorsze. Zakazane były małżeństwa między osobami z różnych kast, a nawet krótkie kontakty osobiste, choćby wspólne spożywanie posiłków. Z czasem w Indiach wytworzyło się około trzech tysięcy kast. Choć związane z nimi zasady ulegały zmianie, system kastowy przetrwał w Indiach do dziś.

Ariowie po podboju Indii przejęli wiarę w tamtejsze bóstwa. Połączyli ją z własnymi wierzeniami. Powstał w ten sposób politeistyczny system wierzeń nazywany współcześnie **hinduizmem**. Wśród olbrzymiej liczby bogów czczonych przez hinduistów najważniejsi to: Brahma – stwórca świata, Wisznu – bóg utrzymujący świat przy życiu, i Sziwa – bóstwo śmierci i zagłady.

Wielkim dokonaniem przedstawicieli cywilizacji zamieszkującej obszar Indii był rozwój **matematyki**. W obliczeniach i zapisywaniu stosowali system dziesiętny, używany dziś powszechnie na całym świecie. Obecnie jest nazywany arabskim ze względu na to, że przejęli go i upowszechnili Arabowie. Mieszkańcy starożytnych Indii wykorzystywali obliczenia matematyczne między innymi do przewidywania zjawisk astronomicznych.

CIEKAWOSTKA

Wyznawcy hinduizmu wierzą w reinkarnację. Polega ona według nich na tym, że dusza ludzka po śmierci człowieka przechodzi do innego ciała. Człowiek, który postępował uczciwie i był pobożny, może odrodzić się jako przedstawiciel wyższej kasty. Jeśli natomiast był nieuczciwy i grzeszył, może stać się człowiekiem niższej kasty, a nawet zwierzęciem. Z tego powodu hinduiści nie jedzą mięsa, czyli są wegetarianami.

Indie i Chiny w starożytności

LEGENDA
- miejsce narodzin cywilizacji chińskiej
- granice Cesarstwa Chińskiego w III wieku p.n.e.
- przypuszczalny zasięg kultury doliny Indusu
- przybycie Ariów do doliny Indusu
- Wielki Mur Chiński

PRACA Z MAPĄ

1. Określ, z którego kierunku Ariowie przybyli do doliny Indusu.
2. Wymień nazwy miast założonych przez cywilizację doliny Indusu.

Starożytne Chiny

Cywilizacje wielkich rzek powstawały także na Dalekim Wschodzie. To tu – nad rzekami Huang He (Żółta Rzeka) i Jangcy (Niebieska Rzeka) – narodziła się wielka **cywilizacja chińska**. Jej początki sięgają prawdopodobnie III tysiąclecia p.n.e.

Daleki Wschód – obszar wschodniej Azji leżący nad Oceanem Spokojnym.

Panujący nad chińskimi rzekami klimat sprzyjał uprawie roli, a sieć kanałów nawadniających pozwalała uzyskiwać duże plony **ryżu** i innych zbóż. Dzięki dostatkowi pożywienia szybko zwiększała się liczba ludności i wkrótce zaczęły powstawać pierwsze miasta.

Przez stulecia Chiny były podzielone na wiele rywalizujących ze sobą królestw. Ziemie chińskie zostały zjednoczone dopiero w III wieku p.n.e. Na czele powstałego państwa stanął **cesarz**. Od tej pory aż do XX wieku Chiny były rozległym cesarstwem. Stałe zagrożenie dla państwa stanowiły jednak najazdy koczowniczych plemion z północy. Aby chronić przed nimi kraj, cesarz wydał rozkaz budowy wzdłuż północnej granicy Chin rozległych fortyfikacji. Dziś budowlę tę nazywa się **Wielkim Murem Chińskim**.

Wielki Mur Chiński

Słynny Wielki Mur Chiński jest jedną z największych budowli na Ziemi. Pierwsze fortyfikacje chroniące północne granice ziem chińskich powstały prawdopodobnie już w VI wieku p.n.e. Prace nad murem kontynuowano aż do XVII wieku n.e. Łączna długość najważniejszych umocnień osiągnęła ponad 2400 kilometrów. Dziś Wielki Mur Chiński stanowi wielką atrakcję turystyczną. W 1987 roku został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO [czytaj: junesko].

Wielki Mur Chiński obecny wygląd uzyskał w XV wieku, kiedy stare umocnienia z ziemi i drewna obudowano cegłą i kamieniami. Wzniesiono wówczas także wieże strażnicze, a na szczycie muru poprowadzono drogę o szerokości 5 metrów.

Osiągnięcia cywilizacji chińskiej

Ludność Chin zajmowała się nie tylko rolnictwem. Chińczycy stworzyli własne pismo i opracowali kalendarz. Dokonali także wielu wynalazków. Najważniejsze z nich to: **papier**, **porcelana**, **proch strzelniczy** oraz **igła magnetyczna**. Wielką sławę przyniosła im produkcja wyjątkowo delikatnej tkaniny – **jedwabiu**.

W wielu dziedzinach Chińczycy znacznie wyprzedzili dokonania cywilizacji europejskiej. Przykładowo, porcelanę wyrabiali już od VII wieku. W Europie pierwsze wytwórnie porcelany powstały w Niemczech dopiero w XVIII wieku. Chińczycy w XI wieku opracowali metodę druku wykorzystującą ruchomą czcionkę, co Europejczykom udało się 400 lat później.

Niezwykle ważnym dokonaniem Chińczyków jest także rozwój medycyny opartej na zielarstwie. Niektóre z ich osiągnięć stosuje się współcześnie. Stosowane przez Chińczyków zioła są podstawą wielu znanych nam leków. Chińczycy rozwinęli również sztukę budowlaną. Ich wznoszone na planie prostokąta miasta były otaczane murami obronnymi. W środku znajdowały się świątynie zwane **pagodami**, pałace władców i piękne ogrody.

CIEKAWOSTKA

Według chińskich podań proch został wynaleziony w IX wieku. Twórcami mieszaniny, która miała w przyszłych wiekach posłużyć jako materiał wybuchowy, byli chińscy chemicy. Do wynalezienia prochu doprowadziły ich eksperymenty w poszukiwaniu eliksiru nieśmiertelności.

Na Jedwabnym Szlaku

Towary wytwarzane w Chinach były przez setki lat sprowadzane do Europy, gdzie osiągały bardzo wysokie ceny. Już w II wieku p.n.e. kupcy przewozili je liczącą ponad 10 tysięcy kilometrów trasą nazywaną dziś Jedwabnym Szlakiem. Wykorzystywany był on aż do czasów nowożytnych.

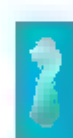
Jedwab wytwarzano w Chinach już w III tysiącleciu p.n.e. Przez wiele wieków Chińczycy strzegli tajemnicy produkcji tej tkaniny, ponieważ jej sprzedaż przynosiła im wysokie zyski.

Porcelana chińska słynie z precyzji wykonania i pięknych wzorów. Setki lat była niezwykle cennym i pożądanym w Europie towarem. Wytwarzano z niej między innymi słynne chińskie wazy.

Papier został wynaleziony w Chinach około 100 roku n.e. Do wyrobu papieru używano włókien roślinnych, które rozmiękczano w wodzie, a następnie formowano z nich gotowe arkusze. Te z kolei rozpinano na drewnianych ramach i suszono.

Skąd pochodzi nazwa Jedwabny Szlak?

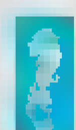
WSPÓŁCZEŚNIE

Terakotowa armia

W 1974 roku niedaleko miasta Xian [czytaj: sian] w środkowych Chinach odnaleziono olbrzymi grobowiec. Należał on do pierwszego cesarza chińskiego. Niedaleko sali ze szczątkami władcy odkryto prawie 8 tysięcy figur żołnierzy – piechurów, jeźdźców, łuczników, a także rzeźby wozów wraz z końmi. Ta niezwykła armia została wykonana z terakoty, czyli tworzywa uzyskanego z wypalonej gliny. Okazało się, że broń, którą trzymają żołnierze, jest prawdziwa. Terakotowa armia miała strzec cesarza i wygrywać dla niego bitwy w życiu pozagrobowym. Dziś miejsce, gdzie znajduje się to niezwykłe wojsko, jest znaczącą atrakcją turystyczną. Podobnie jak Wielki Mur Chiński, terakotowa armia została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO.

Posągi żołnierzy mają naturalną wielkość. Każdy z nich został wykonany z dużą dbałością o szczegóły. Wojownicy różnią się pod względem wyglądu sylwetki, a nawet wyrazem twarzy, fryzurami i uzbrojeniem.

W jakim celu przy grobowcu cesarza umieszczono terakotową armię?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Cywilizacja doliny Indusu powstała w III tysiącleciu p.n.e. nad rzeką Indus. Tamtejsza ludność budowała kanały nawadniające i zakładała coraz większe osady. Z czasem zaczęła wznosić potężne miasta.
2. W II tysiącleciu p.n.e. mieszkańcy doliny Indusu zostali podbici przez Ariów. Najeźdźcy zapoczątkowali podział społeczeństwa na kasty, różniące się od siebie obyczajami czy wykonywanym zawodem.
3. W III tysiącleciu p.n.e. nad rzekami Huang He i Jangcy narodziła się cywilizacja chińska. Od III wieku p.n.e. Chiny były zjednoczonym cesarstwem.
4. Chińczycy stworzyli własne pismo oraz kalendarz. Do ich największych dokonań należy także produkcja papieru, porcelany, prochu strzelniczego i jedwabiu. Opracowali też metody druku i wiele receptur leczniczych wykorzystywanych do dziś.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, czym były kasty w społeczeństwie Indii.
2. Wymień najważniejsze dokonania kultury chińskiej.
3. Wyjaśnij, jaką rolę odgrywała w przeszłości droga zwana Jedwabnym Szlakiem.
4. ★ Odszukaj w dostępnych źródłach informacje o Konfucjuszu. Napisz, jakie znaczenie dla Chińczyków ma ta postać.
5. **Miniprojekt**
   Zagrajcie w kalambury przedstawiające osiągnięcia starożytnych Chińczyków. Kolejne osoby za pomocą pantomimy będą prezentować jeden wynalazek lub dokonanie tego ludu. Spróbujcie odgadnąć, co przedstawia dana osoba.

6 Od hieroglifów do alfabetu

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jakim celu powstało pismo,
- jakich rodzajów pisma ludzie używali w przeszłości,
- jaki wpływ na rozwój cywilizacji miało wynalezienie pisma.

Dlaczego powstało pismo?

Kiedy ludzie nauczyli się mówić, zaczęli opisywać innym swoje myśli, uczucia i doświadczenia. Mogli także skuteczniej się porozumiewać i opowiadać sobie o różnych wydarzeniach. Dzięki temu poszerzali wiedzę o otaczającym ich świecie.

Nasi przodkowie gromadzili coraz więcej wiadomości i z czasem trudno było je wszystkie zapamiętać. Dopiero gdy wynaleźli **pismo**, nauczyli się utrwalać najważniejsze treści. Od tej pory potrafili przekazywać dokładne informacje na temat liczby posiadanego bydła czy kwoty zebranych podatków. Pismo pozwalało także zachować opowieści o zwycięskich podbojach i rządach władców oraz legendy i mity o bogach i bohaterach.

CIEKAWOSTKA

Wynalezienie w IV tysiącleciu p.n.e. pisma przez ludzi i powstanie dzięki temu źródeł pisanych jest uznawane za datę graniczną, kończącą prehistorię i wyznaczającą początek najstarszej epoki historycznej – starożytności.

WARTO WIEDZIEĆ

Malowane opowieści

W czasach prehistorycznych ludzie nie znali pisma. Pozostawili jednak ślady wskazujące na to, że starali się wyrazić swoje myśli. Świadczą o tym znajdowane w jaskiniach malowidła autorstwa naszych przodków. Naukowcy uważają, że ówcześni ludzie wierzyli, iż dzięki tworzeniu wizerunków zwierząt zapewnią sobie pomyślne łowy. Najsłynniejsze tego typu dzieła znajdują się w jaskiniach w Lascaux [czytaj: lasko] we Francji, gdzie odkryto je w 1940 roku. Zostały one wykonane około 15 tysięcy lat p.n.e.

? Dlaczego ludzie tworzyli malowidła naskalne?

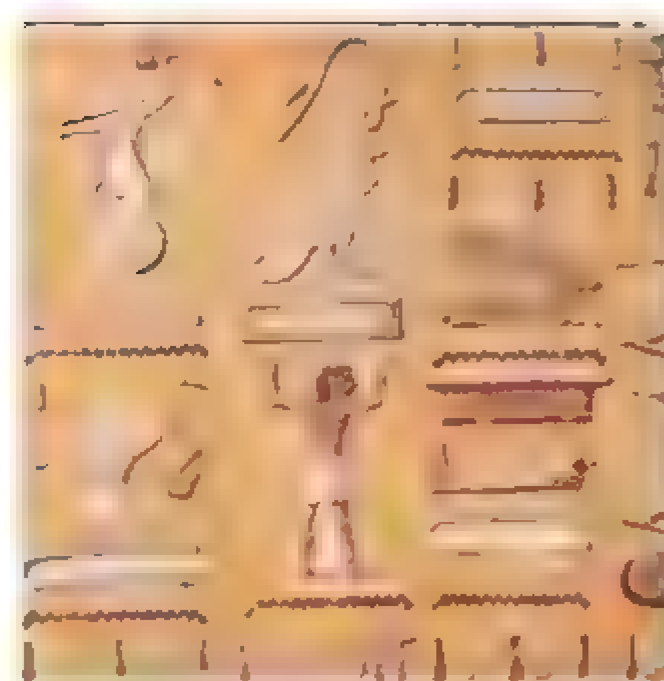
Malowidła z Lascaux przedstawiają wizerunki zwierząt – bizonów, koni, jeleni – oraz sceny z polowań. Do ich wykonania prehistoryczni artyści użyli naturalnych farb z węgla drzewnego (czerń) i ze związków żelaza (czerwień i żółć). Farby nakładali palcami lub pędzlami z włosia zwierzęcego i mchu.

Początki pisma

Pismo powstało na Bliskim Wschodzie. Pierwsi zastosowali je w IV tysiącleciu p.n.e. Sumerowie. Pismo było niezbędne dla sprawnego funkcjonowania pierwszych państw. Ich władcy nakazywali spisywać prawa obowiązujące poddanych oraz swoje czyny. Pismo wykorzystywali również kupcy przy zawieraniu transakcji i kapłani, którzy spisywali teksty modlitw.

Najstarsze rodzaje pisma miały charakter obrazkowy. Do jego zapisu wykorzystywano proste schematyczne obrazki. **Pismo obrazkowe** liczyło nawet kilka tysięcy znaków, gdyż zazwyczaj jeden znak odpowiadał jednemu wyrazowi.

Innym przykładem pisma obrazkowego były egipskie **hieroglify**. Znaki te służyły do zapisywania uroczystych tekstów i były malowane lub wykuwane w kamieniu w świątyniach, pałacach oraz grobowcach. Pismo to było jednak skomplikowane, więc z czasem kapłani egipscy je uprościli. Z jego pomocą zapisano wiele tekstów literackich. Najprostszą wersją pisma egipskiego było tak zwane pismo demotyczne, czyli ludowe. Służyło ono między innymi do szybkiego zapisu na papirusie umów handlowych.

Egipskie hieroglify to najbardziej znany przykład pisma obrazkowego. Służyły przede wszystkim do zapisywania tekstów religijnych i dokumentów państwowych.

Papirus – materiał pisarski powstały z trzciny rosnącej nad Nilem. Wytwarzano z niego długie zwoje, na których zapisywano teksty.

Jak powstało pismo klinowe?

W Mezopotamii znaki pisma obrazkowego z czasem uproszczono, zastępując je poziomymi i pionowymi kreskami odciskanymi na glinianych tabliczkach. W ten sposób powstało **pismo klinowe**.

Najstarsze pismo obrazkowe

Piktogramy to obrazki przedstawiające określone pojęcia.

Uproszczone pismo obrazkowe

Dzięki uproszczeniu rysunków można było szybciej zapisywać teksty.

Pismo klinowe

Znaki pisma klinowego miały charakterystyczny trójkątny kształt przypominający kliny.

Dlaczego Sumerowie uprościli znaki pisma obrazkowego?

Wynalezienie pisma

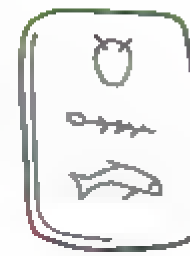
Przyczyna

- potrzeba trwałego zachowywania informacji
- usprawnienie prowadzenia handlu

Wydarzenie

W Mezopotamii wynaleziono pismo około **4000 lat p.n.e.**

Skutek

- możliwość trwałego zachowania informacji
- powstanie alfabetu fenickiego, a później alfabetu greckiego i łacińskiego

Pismo alfabetyczne

Wielkiego przełomu w dziejach pisma dokonali **Fenicjanie**. Był to kupiecki lud zamieszkujący wschodnie wybrzeże Morza Śródziemnego. Do celów handlowych, na przykład zawierania umów, potrzebowali prostego pisma, złożonego z niewielkiej liczby znaków. Zauważyli oni, że poszczególne słowa i sylaby składają się z pojedynczych dźwięków, nazywanych dzisiaj głoskami. Każdej głosce przyporządkowali określony znak, czyli literę. W ten sposób około XI wieku p.n.e. powstało **pismo alfabetyczne**. Pismo fenickie liczyło tylko 22 znaki odpowiadające spółgłoskom. Samogłoskom nie przyporządkowano żadnych znaków.

Dzięki kupcom fenickim, którzy docierali do różnych krajów, pismo alfabetyczne przejęły inne ludy, wśród nich Grecy. Dodali litery odpowiadające samogłoskom i wprowadzili zasadę pisania od lewej strony. Fenicjanie pisali odwrotnie. Pismo alfabetyczne przejęli od Greków Rzymianie. Zmienili kształt liter i wprowadzili własny alfabet nazywany łacińskim.

CIEKAWOSTKA

Fenicjanie byli doskonałymi żeglarzami. Podczas swoich wypraw handlowych docierali do wszystkich zakątków Morza Śródziemnego oraz na Wyspy Brytyjskie. Starożytne przekazy mówią o tym, że udało im się nawet opłynąć Afrykę. Dzięki tym podróżom alfabet fenicki rozpowszechnił się w całym basenie Morza Śródziemnego.

Ewolucja pisma

Podczas tysięcy lat znaki pisma obrazkowego stopniowo ulegały uproszczeniu. Dzięki temu pisanie stawało się coraz łatwiejsze i mniej pracochłonne.

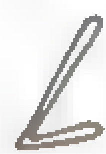
hieroglif egipski

2500 rok p.n.e.

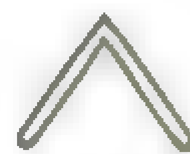
uproszczone pismo egipskie

1600 rok p.n.e.

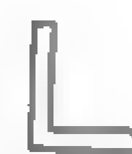
litera fenicka

1100 rok p.n.e.

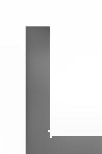
litera grecka

700 rok p.n.e.

litera łacińska

600 rok p.n.e.

pismo współczesne

W którym z ukazanych etapów rozwoju pisma możemy mówić o piśmie alfabetycznym?

Rozwój pisma

Od IV tysiąclecia p.n.e., gdy zaczęto zapisywać mowę za pomocą pisma obrazkowego, pismo nieustannie rozwijano i udoskonalano. Powstały dzięki niemu liczne źródła pisane, które przybliżają nam dziś życie i dorobek dawnych cywilizacji.

Pismo sumeryjskie

W swoim piśmie Sumerowie, podobnie jak Egipcjanie, przedstawiali wyrazy za pomocą obrazków. Z czasem przekształciły się one w znaki klinowe

Pismo hieroglificzne

Jest to najstarszy rodzaj pisma egipskiego. Służyło ono głównie do zapisywania najważniejszych tekstów. Posługiwanie się nim było jednak skomplikowane, a utrwalanie poszczególnych znaków – pracochłonne.

Pismo klinowe

Było najbardziej rozpowszechnione na starożytnym Bliskim Wschodzie. Pismo to stworzyli Sumerowie, a mniej więcej przez dwa tysiące lat posługiwały się nim ludy w Mezopotamii.

Alfabet fenicki

Powstał w XI wieku p.n.e. i jest najstarszym pismem alfabetycznym na świecie. Mimo że w alfabecie fenickim brakuje liter odpowiadających samogłoskom, był znacznie wygodniejszy w użyciu niż wcześniejsze rodzaje pisma.

Alfabet grecki

Został stworzony na podstawie alfabetu fenickiego. Grecy wprowadzili w nim jednak ważne zmiany – dodali samogłoski oraz znaki interpunkcyjne, na przykład kropkę i przecinek.

Alfabet łaciński

Jest nazywany także alfabetem rzymskim. Początkowo składał się tylko z 21 znaków, lecz w kolejnych wiekach dodano ich jeszcze 5.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Odpowiedz, gdzie powstało najstarsze pismo.
2. Odpowiedz, jakiego alfabetu używa się w Polsce.

Alfabet łaciński a alfabet polski

Zarówno alfabet grecki, jak i łaciński są do dziś stosowane. Na podstawie alfabetu greckiego w średniowieczu powstało pismo używane przez część narodów słowiańskich. Obecnie jest ono nazywane cyrylicą – od imienia jednego z twórców, świętego Cyryla. Pisma tego używają Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini, Serbowie i Bułgarzy. Znacznie więcej narodów przejęło alfabet łaciński i dostosowało do potrzeb swoich języków. Między innymi alfabet polski jest oparty na alfabecie łacińskim. Zostały do niego dodane znaki odpowiadające dźwiękom języka polskiego. Jest to litera „j", samogłoski nosowe „ą", „ę" oraz spółgłoski, między innymi: „ś", „ź", „ż". Dlatego alfabet polski liczy 31 znaków, czyli więcej niż alfabet łaciński.

Tablica na polsko-ukraińskim przejściu granicznym zawiera informacje zapisane w czterech językach: ukraińskim, polskim, angielskim i rosyjskim. Oprócz języka różnią się one użytymi alfabetami.

Jakie alfabety stały się podstawą alfabetów używanych przez państwa słowiańskie?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Zanim powstało pismo, ludzie wyrażali swoje myśli za pomocą rysunków, na przykład na ścianach jaskiń.
2. Pismo jest niezbędnym elementem istnienia cywilizacji. Dzięki niemu władcy łatwiej zarządzali państwem, spisywali swoje dokonania oraz obowiązujące prawa, a kupcy prowadzili transakcje handlowe.
3. Hieroglify egipskie i najstarsze pismo sumeryjskie to przykłady pisma obrazkowego.
4. W wyniku uproszczenia pisma obrazkowego powstało pismo klinowe.
5. Od czasów Fenicjan w Europie nastąpił rozwój pisma alfabetycznego.
6. W Europie stosuje się alfabety oparte na alfabecie greckim i łacińskim. Alfabet polski jest oparty na alfabecie łacińskim.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla ludzkości miało wynalezienie pisma.
2. Podaj przykład pisma obrazkowego.
3. Podaj główną różnicę pomiędzy pismem obrazkowym a alfabetycznym.
4. Wymień dwa ważne pisma alfabetyczne, które powstały w świecie starożytnym.
5. Odpowiedz, na jakim alfabecie opiera się alfabet używany w Polsce.
6. ★ Ustal, z jakich alfabetów wywodzą się alfabety angielski i rosyjski.
7. **Miniprojekt**
   Stwórzcie własne pismo obrazkowe. Przygotujcie na kartce dowolny komunikat – pojęcie, polecenie, informację – za pomocą wymyślonych przez siebie symboli.

TAJEMNICE

LEKCJA na szóstkę

Jak odczytano pismo Egipcjan?

W przeszłości ludzie posługiwali się wieloma rodzajami pisma, których w naszych czasach już się nie używa. Do dziś nie udało się odczytać pisma mieszkańców starożytnej Krety ani miast z doliny Indusu. Na początku XIX wieku sukcesem zakończyły się natomiast próby rozszyfrowania hieroglifów.

Kamień z Rosetty

Rozwikłanie zagadki hieroglifów stało się możliwe dzięki odnalezieniu w 1799 roku w Egipcie tak zwanego Kamienia z Rosetty. Była to płyta z czarnego granitu, na której wyryto ten sam tekst na trzy sposoby: pismem hieroglificznym i demotycznym oraz w języku greckim. Dzięki łatwym do odczytania napisom greckim uczeni po raz pierwszy mogli poznać treść zapisaną za pomocą hieroglifów.

Imiona władców bez samogłosek

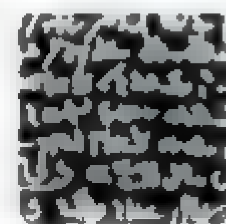
Po porównaniu greckich słów z hieroglifami znajdującymi się na Kamieniu z Rosetty uczeni stwierdzili, że w wyróżniających się w tekście ramkach – zwanych kartuszami – umieszczono imiona władców egipskich. Okazało się również, że Egipcjanie nie używali w piśmie samogłosek.

Hieroglify – litery czy słowa?

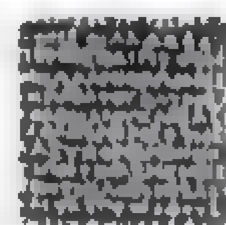
Po odczytaniu imion władców zapisanych na Kamieniu z Rosetty, które brzmiały tak samo po grecku i egipsku, badania przerwano. Nikt bowiem nie znał języka, którym posługiwali się starożytni Egipcjanie, a bez tego zrozumienie innych znaków było niemożliwe. Zniechęceni naukowcy przypuszczali nawet, że pozostałe hieroglify nie odpowiadają pojedynczym literom, lecz całym słowom. Z tego powodu wątpili, czy odszyfrowanie egipskich napisów będzie w ogóle możliwe.

Pismo hieroglificzne
Był to skomplikowany system ozdobnych znaków, które stosowano do zapisywania najważniejszych tekstów egipskich.

Pismo demotyczne
Egipcjanie posługiwali się nim na co dzień, ponieważ było znacznie prostsze od hieroglifów. Pismo to wykorzystywano głównie do tworzenia notatek na papirusie.

Pismo greckie
W starożytności greka była bardzo popularna w krajach leżących nad Morzem Śródziemnym. Przyczynili się do tego przede wszystkim koloniści greccy i kupcy.

SPRZED WIEKÓW

Genialny Francuz

Przełomowych odkryć dokonał wybitny francuski uczony Jean François Champollion [czyt.: żą fransuła szampolją]. Dowiódł on, że język starożytnych Egipcjan był podobny do języka koptyjskiego, używanego przez tych mieszkańców Egiptu, którzy nie przyjęli islamu, a z nim kultury i języka arabskiego. Francuz dostrzegł także, że na Kamieniu z Rosetty jest trzy razy więcej hieroglifów niż słów w języku greckim. Oznaczało to, że pojedyncze obrazki nie mogły odpowiadać całym wyrazom.

Litery i rebusy

Wkrótce okazało się, że większość hieroglifów czyta się jak litery, a tylko niektóre mogą oznaczać całe słowa. Znaki często łączyły się ze sobą i tworzyły rodzaj rebusów. Po tym odkryciu Champollion odczytał inne teksty z czasów faraonów. Poznał przy tym znaczenie wielu hieroglifów. Wnioski ze swoich badań uczony przedstawił w 1824 roku w dziele *Zarys systemu hieroglificznego dawnych Egipcjan*. Dzięki Champollionowi pismo starożytnych mieszkańców Egiptu przestało być tajemnicą, a dzieje tej wspaniałej cywilizacji zostały znacznie lepiej poznane.

Odkryty przez Francuzów Kamień z Rosetty pochodzi z II wieku p.n.e. W Egipcie panowała wówczas dynastia wywodząca się z obszaru Grecji. Dlatego oprócz napisów w języku egipskim umieszczono na nim także tekst grecki. Obecnie Kamień z Rosetty znajduje się w Muzeum Brytyjskim w Londynie.

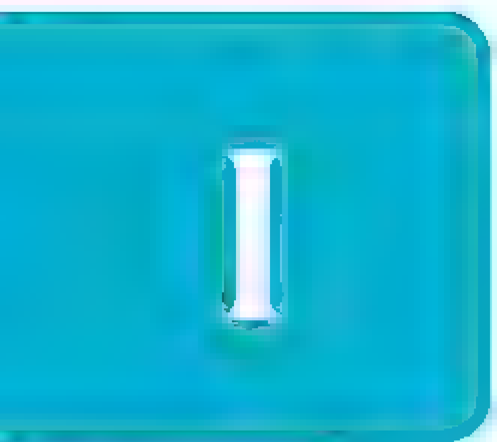
Jean François Champollion 1790–1832

Był francuskim archeologiem. Odkrył zasady odczytywania pisma hieroglificznego oraz odtworzył język dawnych Egipcjan, dzięki czemu przyczynił się do poznania historii państwa faraonów. Odkrycia Champolliona były jednak podważane przez wielu ówczesnych uczonych, którzy zazdrościli archeologowi sławy. Obecnie Francuz uważany jest za ojca egiptologii, czyli nauki o dziejach starożytnego Egiptu.

Próby odczytania pisma hieroglificznego budziły na początku XIX wieku ogromne zainteresowanie. Sam cesarz Francuzów Napoleon przywiązywał do badań nad pismem Egipcjan szczególną wagę.

PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1. Wyjaśnij, czym była rewolucja neolityczna. Określ, jak wpłynęła ona na sposób życia ludzi.

2. Uporządkuj podane okresy w dziejach ludzkości w kolejności chronologicznej.

   epoka brązu, epoka żelaza, epoka kamienia

3. Określ, którego starożytnego ludu dotyczy każdy z opisów.
   - W X wieku p.n.e. stworzyli w Palestynie silne państwo. Ich władcami byli w tamtym okresie królowie Dawid i Salomon.
   - W starożytnej Mezopotamii stworzyli najstarsze państwa. Uważa się ich także za twórców pisma.
   - Zbudowali swoje państwo w dolinie rzeki Nil. Dla swoich władców wznosili okazałe grobowce, między innymi piramidy.
   - Stworzyli we wschodniej Azji wielką cywilizację. W III wieku p.n.e. ich państwa zostały zjednoczone w jedno silne cesarstwo.

4. Określ, którego pojęcia dotyczy każdy z opisów.
   - Ozdobna trumna służąca do pochówku władców oraz dostojników w starożytnym Egipcie.
   - Zamknięte grupy ludności tworzące społeczeństwo w Indiach.
   - Znaki pisma obrazkowego służącego w starożytnym Egipcie do zapisywania najważniejszych tekstów religijnych i dokumentów państwowych.
   - Siedmioramienny świecznik, symbol państwa izraelskiego.
   - Świątynie o schodkowym kształcie wznoszone przez mieszkańców Mezopotamii.
   - Delikatna, wyjątkowo cenna tkanina produkowana w Chinach. Przez wiele wieków handel nią stanowił ważne źródło wielkich dochodów Chińczyków.

5. Wyjaśnij różnicę między religią politeistyczną a monoteistyczną. Podaj jeden przykład starożytnego ludu wyznającego politeizm i jeden, którego religia była monoteistyczna.

6. Omów korzyści, jakie przyniosło ludzkości wynalezienie pisma.

7. Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.

   Najstarsi przodkowie człowieka wywodzili się z
   - Azji.
   - Afryki.
   - Europy.
   - Australii.

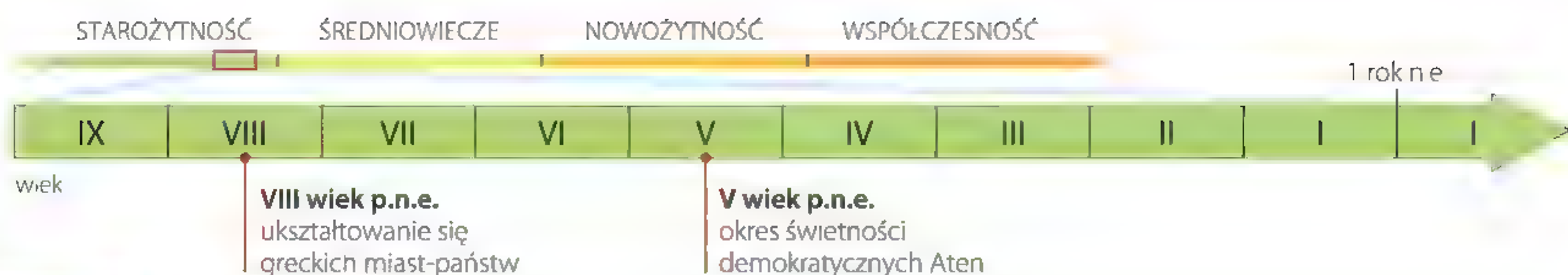
   Hammurabi był władcą
   - Babilonii.
   - Egiptu.
   - Indii.
   - Izraela.

8. Podaj, który ze starożytnych ludów stworzył pierwszy w dziejach alfabet. Wyjaśnij, jak ten wynalazek wpłynął na rozwój pisma na świecie.

Ruiny świątyni Partenon w Atenach (V wiek p.n.e.)

STAROŻYTNA GRECJA

1 Demokratyczne Ateny

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- czym zajmowali się starożytni Grecy,
- czym charakteryzowały się greckie miasta-państwa,
- jakie były cechy demokracji w starożytnych Atenach.

Starożytna Grecja i jej mieszkańcy

Na południu Europy leży Grecja – górzysty kraj z trzech stron otoczony przez wody Morza Śródziemnego. Greckie terytoria obejmują również ponad tysiąc wysp. Mało jest tu urodzajnej ziemi, nie ma też wielkich rzek. Jedynie na niewielkich równinach i w górskich dolinach można uprawiać zboże, oliwki oraz winorośl. Mimo niezbyt korzystnych warunków w II tysiącleciu p.n.e. na tych terenach osiedliły się pierwsze greckie plemiona. Ich członkowie tworzyli wspólną kulturę, posługiwali się jednym językiem i wierzyli w tych samych bogów. Nazywali siebie **Hellenami**, a swój kraj – **Helladą**.

Wysokie łańcuchy górskie i otaczające Grecję morza utrudniały wrogom jej zdobycie. Plemiona mieszkające w różnych częściach Hellady nie musiały więc tworzyć jednego państwa. W górskich dolinach zakładały samodzielne miasta-państwa określane jako **polis**. Ostatecznie ukształtowały się one w VIII wieku p.n.e. Najczęściej obejmowały miasto oraz okoliczne wsie. Tylko niektóre z nich, tak jak Ateny czy Sparta, zajmowały większy obszar. Każda polis miała własne władze i wojsko. Naturalne granice między poszczególnymi miastami-państwami stanowiły góry.

Amfory to naczynia służące najczęściej do przechowywania wina i oliwy z oliwek. Te, które przetrwały do naszych czasów, są cennym źródłem historycznym. Przedstawiano na nich bowiem ważne wydarzenia, sceny z życia codziennego i z opowieści o greckich bogach.

Greckie doliny nie obfitują w ziemię uprawną. Jednak na porośniętych trawą stokach gór rozpościerają się liczne łąki i pastwiska. Mieszkańcy Hellady hodowali tam kozy i owce.

Grecja w I tysiącleciu p.n.e.

LEGENDA
obszary zamieszkiwane przez Greków w I tysiącleciu p.n.e.
główne świątynie

PRACA Z MAPĄ
1. Wskaż na mapie Ateny.
2. Wymień nazwę największej greckiej wyspy.

Demokracja ateńska

W V wieku p.n.e. najbogatszą polis w całej Helladzie stały się **Ateny**. Miały one liczną flotę wojenną i handlową, dzięki czemu stały się jednym z najpotężniejszych greckich miast-państw. W Atenach panowała wówczas demokracja. Najważniejsze decyzje dotyczące ateńskiej polis podejmowano na **zgromadzeniu ludowym**. Dyskutowano na nim na przykład o konieczności wypowiedzenia wojny, zawarcia pokoju czy nałożenia nowych podatków. Po zakończeniu obrad następowało głosowanie. Decyzja zapadała większością głosów. Oznacza to, że przyjęcie wniosku poparła przeważająca liczba zgromadzonych. Postanowienia wprowadzali w życie wybierani co roku urzędnicy. Najwybitniejszym Ateńczykiem tamtych czasów był **Perykles**. Uważany jest on za głównego twórcę demokracji ateńskiej.

Prawo do udziału w zgromadzeniu ludowym mieli wyłącznie obywatele Aten. Zaliczali się do nich tylko pełnoletni mężczyźni, których rodzice byli Ateńczykami. Każdy obywatel, bez względu na majątek i pochodzenie społeczne, mógł zabrać głos w sprawach państwowych. Pozostali mieszkańcy Aten nie mogli uczestniczyć w podejmowaniu decyzji dotyczących państwa. Praw obywatelskich nie mieli przybysze z innych miast greckich, nawet jeśli mieszkali w Atenach od wielu lat. Nie mogły z nich korzystać także kobiety. W podobnej sytuacji znajdowali się niewolnicy.

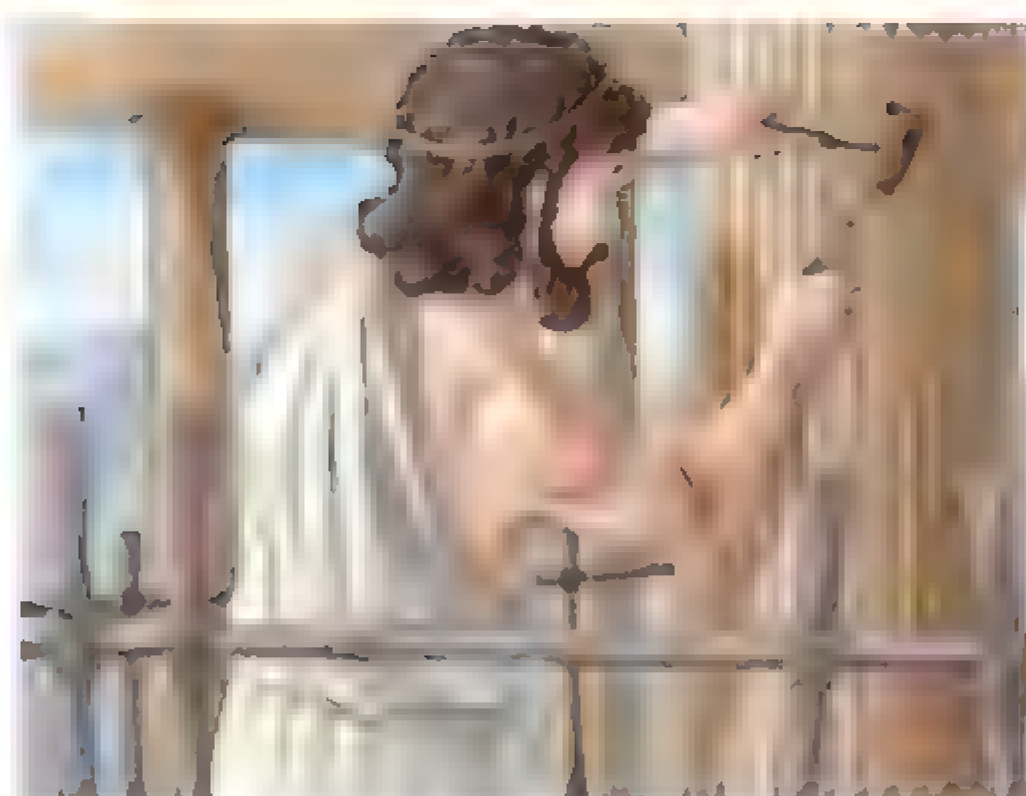
Demokracja – tu: sprawowanie władzy przez wszystkich wolnych obywateli. Określenie to pochodzi od greckich słów *demos* (lud) i *kratos* (władza) i oznacza „władzę ludu".

Perykles (*około 495 †429 rok p.n.e.) przez wiele lat dowodził ateńską armią. Zasłynął także jako wybitny mówca i reformator. Jako polityk wspierał rozwój nauki i sztuki.

Starożytne Ateny

Ateny były jedną z największych polis starożytnej Grecji. W okresie rozkwitu liczyły ponad 100 tysięcy mieszkańców. W mieście znajdowały się liczne świątynie oraz instytucje państwowe. Większość budynków stanowiły jednak domy mieszkalne ustawione wzdłuż wąskich uliczek.

Greccy budowniczowie słynęli ze swoich umiejętności. Budowle wznosili z marmuru pozyskiwanego w górskich kamieniołomach.

Ateński Akropol to wzgórze górujące nad miastem, otoczone murami. Postawiono na nim liczne świątynie i posągi bóstw. Akropole wznosiły się nad wieloma greckimi miastami-państwami.

Agora to centralny plac miasta (rynek). Odbywały się tu liczne uroczystości, spotkania polityczne i dyskusje. Przy agorze wznosiły się budowle publiczne i ołtarze bóstw.

Mury otaczały całe miasto. Chroniły mieszkańców przed atakami wrogów i wyznaczały granice Aten.

Kupcy sprzedawali swoje towary na agorze. Najczęściej handlowali owocami, warzywami, zbożem, winem i oliwą.

Ateński Akropol jest jednym z najsłynniejszych miejsc w Grecji. Do dziś podziwiać można tu ruiny wspaniałych budowli wzniesionych przez Ateńczyków w V i IV wieku p.n.e.

Mówcy przemawiający na agorze mogli swobodnie głosić swoje poglądy.

Uprawa winorośli i oliwek była jednym z głównych zajęć mieszkańców Aten.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Odpowiedz, co chroniło mieszkańców Aten przed atakami nieprzyjaciół.
2. Wyjaśnij, jakie funkcje pełniła agora.

Demokracja XXI wieku

W większości współczesnych państw europejskich panuje demokracja. Różni się ona jednak od demokracji ateńskiej. W Atenach decyzje podejmowali osobiście wszyscy pełnoletni obywatele poprzez głosowanie. Obecnie w wielu państwach, między innymi w Polsce, obywateli reprezentują posłowie i senatorowie, którzy wspólnie uchwalają obowiązujące prawa. Ponadto we współczesnych państwach demokratycznych nie występują takie ograniczenia, jak w starożytnych Atenach. Kobietom przysługują prawa obywatelskie. Nie ma już także niewolnictwa. Cudzoziemcy mogą być pełnoprawnymi obywatelami kraju, w którym mieszkają. Wszystkim obywatelom, bez względu na pochodzenie czy posiadany majątek, przysługują takie same prawa.

Sejm pełni w Polsce zbliżoną funkcję do zgromadzenia ludowego w starożytnych Atenach. W polskim parlamencie zasiadają przedstawiciele obywateli wybrani w wyborach.

Jakie są dwie najważniejsze różnice między demokracjami ateńską i współczesną?

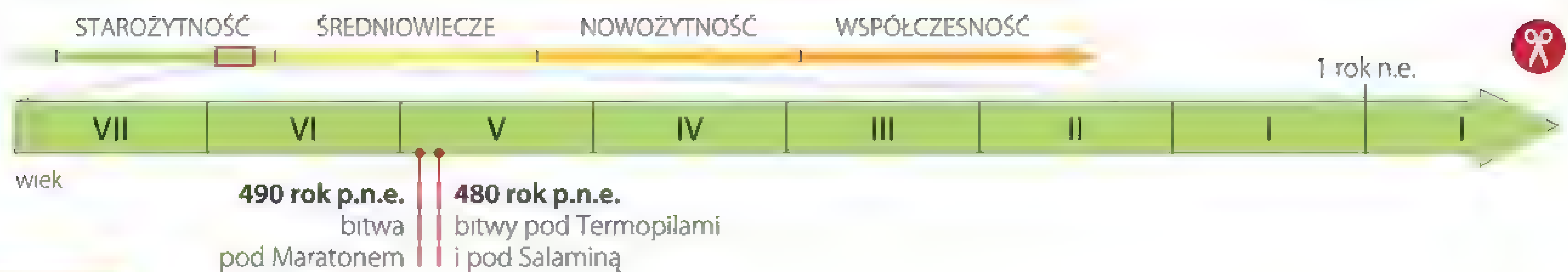
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Starożytni Grecy nazywali siebie Hellenami, a swoją ojczyznę – Helladą. Zajmowali się głównie uprawą oliwek, zbóż i winorośli. Hodowali także owce i kozy. Byli też doskonałymi żeglarzami.
2. Mieszkańców starożytnej Grecji łączyła wspólna kultura. Nie stworzyli jednak wspólnego państwa, lecz wiele miast-państw zwanych polis. Do najważniejszych polis należały Ateny i Sparta.
3. W greckiej polis ważną rolę odgrywał akropol, wzgórze pełniące funkcję twierdzy i miejsca kultu. Centralnym placem miasta była agora.
4. W starożytnych Atenach wykształcił się ustrój zwany demokracją. W demokracji wszyscy obywatele, czyli pełnoletni mężczyźni pochodzący z Aten, mieli wpływ na władzę. Najważniejsze decyzje podejmowano wspólnie podczas zgromadzenia ludowego.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Opisz warunki przyrodnicze starożytnej Grecji.
2. Wyjaśnij, czym były greckie polis.
3. Odpowiedz, na czym polegały demokratyczne rządy w starożytnych Atenach.
4. ★ Odszukaj w dostępnych źródłach i wyjaśnij, czym była Wielka Kolonizacja. Odpowiedz, dlaczego starożytni Grecy zakładali kolonie poza terytorium Hellady. Podaj nazwy dwóch takich osad.
5. **Miniprojekt**
   Porównajcie demokrację ateńską ze sposobem sprawowania władzy w starożytnym Egipcie. Spiszcie w formie tabeli uwagi dotyczące ustroju obu państw. Weźcie pod uwagę, kto sprawował władzę i jak podejmowano najważniejsze decyzje. Ustalcie, w którym kraju mieszkańcy mieli większy wpływ na rządzenie.

2 Sparta i wojny z Persami

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- dlaczego Spartanie mieli świetnie wyszkoloną armię,
- jak byli uzbrojeni i w jaki sposób walczyli greccy hoplici,
- gdzie rozegrały się największe bitwy grecko-perskie.

Sparta i jej mieszkańcy

Drugą po Atenach najsłynniejszą grecką polis była **Sparta**, położona w krainie zwanej **Lakonią** na południu Grecji. Na drodze podboju Spartanie opanowali dużą część południowej Grecji. Podbitą ludność zamienili w niewolników nazywanych helotami. Nie mieli oni żadnych praw, a ich głównym obowiązkiem była praca na roli. Połowę plonów heloci musieli oddawać **Spartanom** – pełnoprawnym obywatelom Sparty. Tylko oni – spartańscy mężczyźni – mogli brać udział w zgromadzeniu obywateli i kandydować do władz państwa. Podstawowym zajęciem Spartan była służba wojskowa, która obowiązywała ich do 60. roku życia. Trzecią kategorię społeczeństwa spartańskiego stanowili periojkowie. Nie posiadali praw politycznych, ale cieszyli się wolnością osobistą. Zajmowali się rzemiosłem i handlem.

CIEKAWOSTKA

W Sparcie władzę (dość mocno ograniczoną) sprawowało jednocześnie dwóch królów. Wynikało to z faktu prowadzenia licznych wojen. W ich trakcie jeden wyruszał jako dowódca na wojnę, a drugi pozostawał w polis.

WARTO WIEDZIEĆ

Najdzielniejsi z Greków

Państwo spartańskie przypominało obóz wojskowy. Aby zapobiec buntom podbitej ludności, Spartanie utrzymywali stałą gotowość bojową. Każdy z nich był przydzielony do określonego oddziału, gdzie spędzał większość czasu, uczestnicząc w ćwiczeniach wojskowych, gimnastycznych i wspólnych posiłkach. O sprawność fizyczną dbać musiały także kobiety. Twierdzono bowiem, że dzięki temu będą rodziły zdrowe i silne dzieci, przyszłych wojowników. Powszechnie uważano, że jeden Spartanin walczy lepiej niż trzech innych Greków.

Wojownicy greccy byli często przedstawiani na wazach. Dzięki temu możemy dziś poznać ich uzbrojenie, a także sposób walki.

? W jaki sposób Spartanie utrzymywali stałą gotowość bojową?

Życie Spartanina

W Sparcie państwo zajmowało się kształceniem młodzieży na sprawnych wojowników od najmłodszych lat. Specjalna rada nakazywała porzucanie w górach słabych noworodków, które nie rokowały nadziei, że wyrosną z nich silni żołnierze.

1 Dzieciństwo – do 7. roku życia

Chłopców do 7. roku życia wychowywały matki. Według opowieści Spartanie już w wieku niemowlęcym byli kąpani w lodowatej wodzie górskich strumieni. Dzięki temu mieli stać się silni i zdrowi.

2 Surowe wychowanie – po 7. roku życia

Od 7. roku życia chłopcy rozpoczynali wychowanie obejmujące naukę czytania, pisania oraz zwięzłego wypowiadania się. Po ukończeniu 12 lat trafiali do koszar, gdzie uczestniczyli w szkoleniu wojskowym.

3 Służba wojskowa – po 20. roku życia

Dwudziestoletni Spartanie rozpoczynali trwającą 10 lat obowiązkową służbę wojskową. Po jej ukończeniu stawali się pełnoprawnymi obywatelami.

4 Życie dorosłe – po 30. roku życia

Spartanie opuszczali koszary dopiero po ukończeniu 30. roku życia. W razie wojny mogli jednak zostać powołani do wojska. Po powrocie do domu otrzymywali od państwa ziemię zapewniającą im utrzymanie. Mogli też brać udział w zgromadzeniach obywateli.

5 Sprawowanie władzy – po 60. roku życia

Obywateli Sparty, którzy ukończyli 60 lat, nie obowiązywał już nakaz służby wojskowej. Najznamienitsi byli wybierani do rady starszych – geruzji

W jakim wieku Spartanie przestawali podlegać służbie wojskowej?

Imperium perskie u bram Grecji

Na wschód od Grecji, na terytorium Azji oraz Afryki, istniało potężne **imperium Persów**. W VI i V wieku p.n.e. Persowie podbili wiele krajów azjatyckich, w tym Mezopotamię oraz Egipt w Afryce. Podporządkowali sobie również miasta greckie położone na wybrzeżu Azji Mniejszej, czyli obszarze dzisiejszej Turcji. Tamtejsze polis musiały płacić daniny na rzecz władców Persji. Dodatkowo zostały obciążone obowiązkiem dostarczania Persom zbrojnych oddziałów i okrętów wojennych.

Danina – obowiązkowa opłata na rzecz władcy w postaci zboża, bydła, wyrobów rzemieślniczych lub pieniędzy.

Greckie polis z Azji Mniejszej wszczęły w 499 roku p.n.e. antyperskie powstanie. Przewodziło mu jedno z greckich miast – Milet, któremu wsparcia udzielili Ateńczycy. Powstanie zostało zdławione, a w 490 roku p.n.e. król perski Dariusz wysłał flotę z 20-tysięczną armią przeciwko Atenom. Chciał je ukarać za wsparcie buntowników z Miletu. Dziesięciotysięczne wojska ateńskie zadały Persom niespodziewaną klęskę w **bitwie pod Maratonem** w **490 roku p.n.e.**

Grecja i imperium perskie w V wieku p.n.e.

EUROPA AZJA AFRYKA

PRACA Z MAPĄ

1. Określ, gdzie leżały ziemie, z których Persowie wyruszyli na podboje.
2. Wymień morza, do których wybrzeży dotarli Persowie w wyniku swoich podbojów.

LEGENDA

- obszary zamieszkiwane przez Persów w VII wieku p.n.e.
- imperium perskie na początku V wieku p.n.e.
- greckie miasta-państwa

Zwycięstwo Greków nad Persami

Dziesięć lat później, w **480 roku p.n.e.**, kolejny król perski – Kserkses, osobiście poprowadził przeciwko Grecji wielką armię lądową i flotę morską. W obliczu niebezpieczeństwa greckie miasta-państwa zawarły sojusz. Połączone wojska greckie zastąpiły drogę armii perskiej w **Termopilach**. Był to wąski przesmyk między morzem a górami. Persowie nie mogli wykorzystać tam swojej przewagi liczebnej. Dzięki temu Grecy z powodzeniem odpierali ich kolejne ataki.

W wyniku zdrady Persowie dowiedzieli się o ścieżce przez góry, która umożliwiała im wyjście na tyły wojsk greckich. Grecy, zauważywszy, że grozi im okrążenie, zdecydowali się na odwrót. W Termopilach pozostał oddział 300 Spartan pod wodzą króla **Leonidasa**. Honor nie pozwalał im opuścić pola bitwy. Zginęli wszyscy w nierównej walce.

Po sforsowaniu Termopil Persowie ruszyli w kierunku Aten. Wódz ateński Temistokles postanowił jednak rozegrać kolejną bitwę na morzu. Nakazał więc ludności opuścić Ateny, które zostały wkrótce zajęte i spalone przez Persów. Do decydującego starcia doszło w **480 roku p.n.e.** w cieśninie w pobliżu wyspy **Salamina**. Bitwa zakończyła się pogromem perskiej floty i armii. Wkrótce Persowie musieli ostatecznie zrezygnować z planów podboju Grecji.

Sojusz – umowa zawarta pomiędzy państwami zakładająca współdziałanie w jakiejś sprawie.

Leonidas był królem Sparty przez około 10 lat. Dzięki swojej niezłomnej postawie w bitwie o Termopile stał się na wieki symbolem poświęcenia w obronie ojczyzny.

Wojny grecko-perskie

LEGENDA
- obszar objęty powstaniem greckim przeciwko Persji w 499 roku p.n.e.
- państwa greckie walczące z Persami
- imperium perskie
- państwa zdobyte przez Persów lub podporządkowane imperium perskiemu w latach 490–480 p.n.e.
- państwa neutralne
- miasta greckie zajęte przez Persów przed 500 rokiem p.n.e.

Wyprawy perskie
- wyprawa w 490 roku p.n.e.
- wyprawa lądowa i morska Kserksesa w 480 roku p.n.e.
- ważniejsze bitwy lądowe
- ważniejsze bitwy morskie

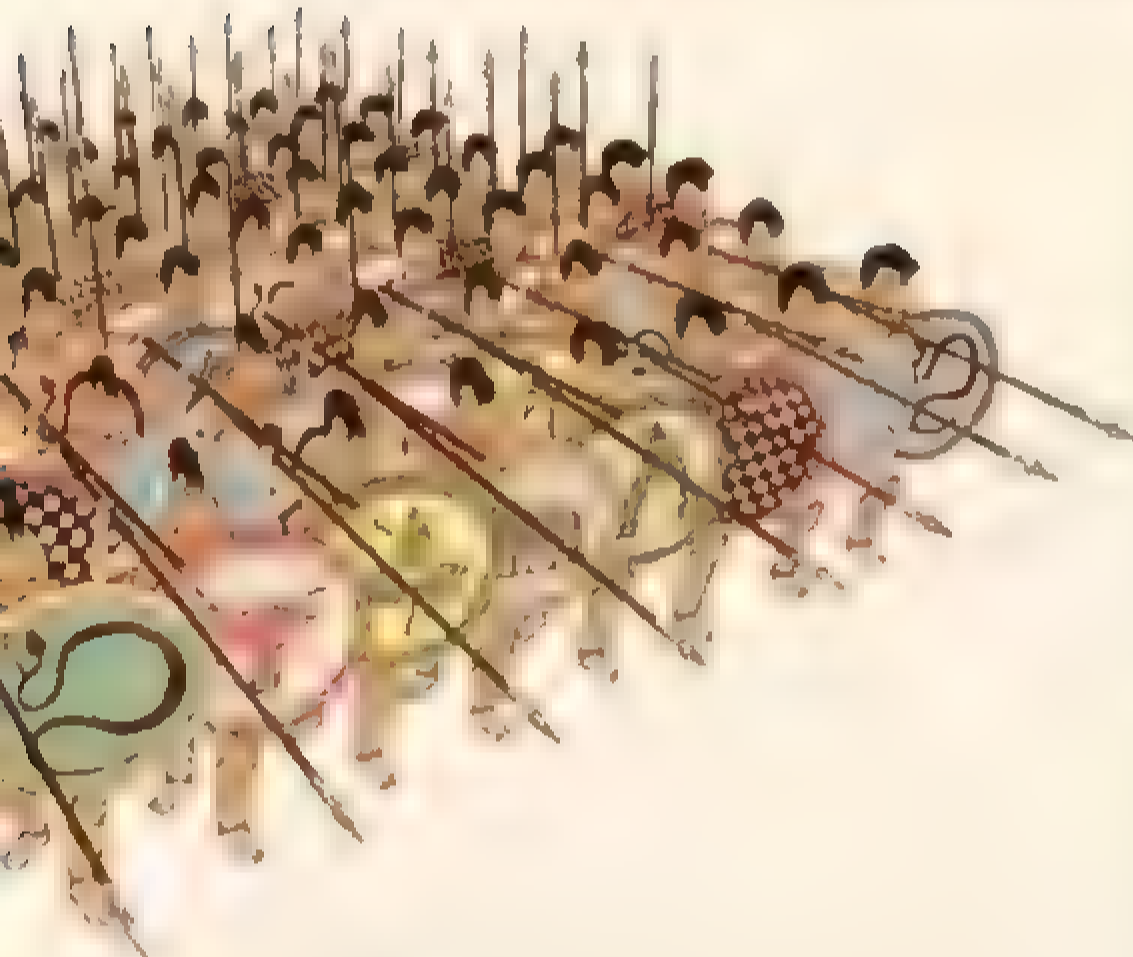
PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż na mapie Spartę.
★ 2. Opisz przebieg trasy wyprawy lądowej Persów w 480 roku p.n.e.

Grecki hoplita

Zwycięstwo Greków pod Maratonem stało się możliwe dzięki oddziałom hoplitów. Była to najważniejsza grecka formacja wojskowa. W walce hoplici używali włóczni i mieczy, a do ochrony służyły im pancerze, hełmy oraz okrągłe tarcze. Okazali się niezwykle skuteczni podczas najazdu perskiego w V wieku p.n.e.

Hoplon to duża, okrągła tarcza, chroniąca wojowników przed strzałami i ciosami w bezpośrednim starciu. Od tego elementu uzbrojenia pochodzi nazwa żołnierzy piechoty greckiej – hoplitów.

Hełm osłaniał głowę wojownika przed ciosami. Używane przez hoplitów hełmy często wykonywano z brązu, dzięki czemu były bardzo wytrzymałe.

Pancerze były wykuwane z brązu. Podczas walki główny pancerz zabezpieczał górną część ciała żołnierza, a nagolenniki chroniły nogi.

Falanga grecka to szyk bojowy piechoty greckiej. Tworzyli go hoplici ustawieni w kilkusetmetrowe szeregi, które skutecznie zagradzały drogę przeciwnikowi. Żołnierze wspólnie chronili się za pomocą zachodzących na siebie tarcz. Przerwanie falangi oraz wdarcie się wroga na tyły kończyło się zazwyczaj klęską.

Włócznia była podstawową bronią hoplity. Na jednym z końców znajdował się metalowy grot wykorzystywany do kłucia przeciwnika. Po przeciwnej stronie mocowano niewielki kolec, który czynił broń bardziej stabilną. Mógł także zastępować grot w razie złamania włóczni.

Miecz był używany do walki po złamaniu się włóczni. Wytwarzano go z żelaza lub brązu.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Określ, skąd pochodzi słowo „hoplita".
2. Wyjaśnij, dlaczego hoplici tworzący falangę byli ustawieni bardzo blisko siebie.

W spadku po Spartanach

Ze Spartą jest związanych kilka powiedzeń używanych we współczesnym języku polskim. Określenie *spartańskie warunki* oznacza życie pozbawione wygód. W starożytnej Sparcie młodzież męska była celowo surowo wychowywana. Na przykład młodzieńcy jadali bardzo skromnie, spali na niewygodnym posłaniu wymoszczonym trzciną, nawet zimą nosili lekkie szaty, byli poddawani próbie wytrzymałości na ból w czasie chłosty. Mieli przyzwyczaić się do trudnych warunków, które często panowały w trakcie wypraw wojennych. Młodzież spartańska była uczona zwięzłego i precyzyjnego wypowiadania się. Jeśli ktoś nie potrafił udzielić odpowiednio krótkiej odpowiedzi, był karany. *Lakoniczna wypowiedź* oznacza bardzo krótką, zwięzłą wypowiedź. Przymiotnik „lakoniczna" pochodzi od Lakonii, krainy, w której leżała Sparta.

? Co oznacza wyrażenie *lakoniczna wypowiedź*?

„Spartanie dzieciom" to organizacja dobroczynna założona przez polskich biegaczy, którym bliskie są ideały starożytnych Spartan – męstwo i gotowość do poświęceń. Członkowie fundacji uczestniczą w biegach maratońskich, podczas których pokonują wiele kilometrów w strojach hoplitów i zbierają pieniądze na rzecz chorych dzieci.

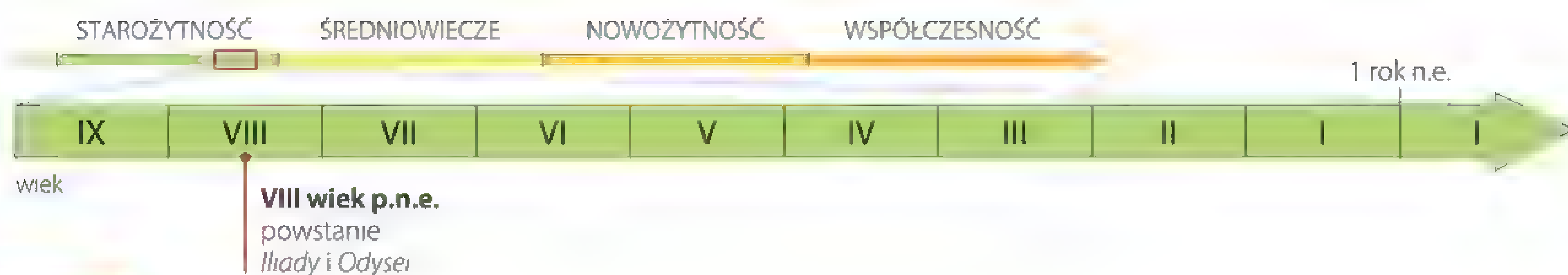
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Spartanie byli uznawani za najlepszych wojowników w całej starożytnej Grecji. Całe życie społeczeństwa, w tym wychowanie młodzieży, było podporządkowane sprawom wojska.
2. Greckich ciężkozbrojnych wojowników piechoty nazywamy hoplitami. Byli oni wyposażeni w długie włócznie i okrągłe tarcze zwane hoplonami. W bitwie tworzyli zwarty szyk, czyli falangę.
3. W 490 roku p.n.e. Persowie dokonali najazdu na Grecję. Ateńczycy zadali im klęskę w bitwie pod Maratonem.
4. Kolejny najazd perski nastąpił w 480 roku p.n.e. Persom udało się pokonać Spartan w bitwie pod Termopilami. Jednak dzięki zwycięstwu pod Salaminą Grecy powstrzymali perski najazd.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego Spartan uważano za najdzielniejszych greckich wojowników.
2. Przedstaw przyczyny bitwy pod Maratonem.
3. Omów przebieg perskiego najazdu na Grecję z 480 roku p.n.e.
4. ★ Wyjaśnij, do czego nawiązuje tradycja organizowanych od XIX wieku biegów maratońskich.
5. **Miniprojekt**
   Zastanówcie się, jakie były zalety i wady wychowania młodzieży w Sparcie. Podzielcie się na kilkuosobowe grupy. Niech każda grupa przedstawi reszcie klasy Wasze ustalenia. Porównajcie wyniki swoich prac i spróbujcie podyskutować o wychowaniu spartańskim.

3 Bogowie i mity

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były najważniejsze bóstwa czczone przez Greków,
- jakie funkcje w życiu starożytnych Greków pełniły mity,
- o czym opowiadają dzieła Homera.

Świat pełen bogów

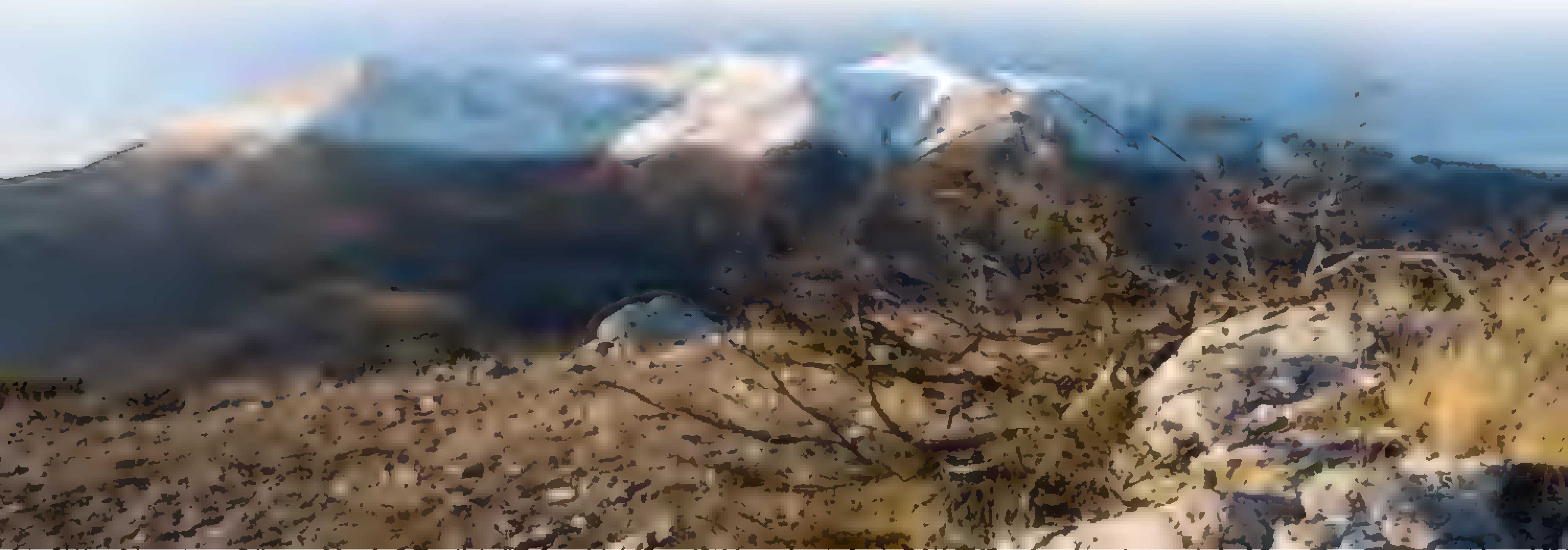
Mieszkańcy Hellady, podobnie jak ludy Mezopotamii czy Egipcjanie, wyznawali politeizm. Wierzyli, że każdym aspektem życia, a także każdym zjawiskiem przyrody opiekują się najrozmaitsi bogowie. Hellenowie wyobrażali sobie bóstwa jako nieśmiertelne istoty o ludzkim wyglądzie. Według wierzeń Greków najważniejsi bogowie mieszkali na szczycie **Olimpu**, najwyższej góry Grecji. Mieli tam spędzać czas na ucztach, naradach i sporach. Nieśmiertelność zapewniały im cudowny pokarm ambrozja i napój nazywany nektarem. Grecy wierzyli, że bogowie czasem schodzili z Olimpu i pojawiali się wśród ludzi. Od sił nadprzyrodzonych zależały tak ważne sprawy, jak pokój i wojna, zwycięstwo i porażka, zdrowie i choroba.

Wszyscy Grecy czcili bogów olimpijskich, ale mieszkańcy każdego miasta wybierali również własne bóstwo opiekuńcze, czyli patrona. Według nich dbał on w szczególny sposób o pomyślność i bezpieczeństwo danej polis.

CIEKAWOSTKA

Starożytni Grecy nie zbliżali się do góry Olimp. Uważali bowiem, że każdy śmiałek, który spróbuje dostać się na szczyt, zostanie strącony przez bogów w przepaść. Pierwsze potwierdzone wejście na wierzchołek Olimpu nastąpiło dopiero w 1913 roku.

Olimp to masyw górski o wysokości 2917 metrów n.p.m. w północno-wschodniej Grecji. Starożytni Hellenowie wierzyli, że na jego licznych wierzchołkach i przełęczach znajdują się wspaniałe pałace bogów.

Bogowie olimpijscy

Grecy wierzyli, że każdy z bogów opiekuje się określoną dziedziną życia. Bóstwa ukazywano zazwyczaj z ich atrybutami. Były to najczęściej przedmioty stanowiące znaki rozpoznawcze każdego z bóstw lub poświęcone im zwierzęta.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Odpowiedz, jak nazywał się najważniejszy bóg starożytnych Greków.
2. Podaj imię greckiego boga opiekującego się sztuką.
3. Wskaż boga, do którego mieszkańcy starożytnej Grecji zwracali się o pomoc w czasie wojny.
★4. Podaj imiona bogów, którzy według wierzeń Greków byli rodzicami Zeusa, Posejdona, Hadesa i Hery.

Hera, żona Zeusa, była boginią niebios. Opiekowała się małżeństwami. Jej znaki rozpoznawcze to owoc granatu i paw.

Apollo, bóg słynący z urody, sprawował opiekę nad sztuką. Jednym z jego atrybutów była lira.

Ares był bogiem wojny i męstwa żołnierskiego. Nosił zbroję, tarczę i miecz. Pojawiał się na polach bitew w towarzystwie złowrogich bóstw strachu, trwogi, niezgody i śmierci.

Posejdon, brat Zeusa, jako władca mórz był opiekunem żeglarzy i rybaków. Przedstawiano go z trójzębem w dłoni.

Afrodyta była najpiękniejszą z bogiń. Opiekowała się zakochanymi i zsyłała odwzajemnioną miłość. Atrybutami Afrodyty były gołąb i jabłko.

Greckie świątynie

Starożytni Grecy wznosili bogom okazałe świątynie. W ich wnętrzach ustawiali drewniane lub marmurowe posągi zdobione złotem i kością słoniową. Jednym z najważniejszych miejsc kultu w starożytnej Grecji był Akropol w Atenach.

Ateński Akropol to kamienne wzniesienie górujące nad miastem. W V i IV wieku p.n.e. zbudowano tu wspaniałe świątynie oraz posągi bóstw.

1. **Posąg bogini Ateny Promachos**, czyli Ateny Walczącej, autorstwa Fidiasza, najsłynniejszego greckiego rzeźbiarza, miał około siedmiu metrów wysokości i był wykonany z brązu.
2. **Partenon** to największa świątynia poświęcona bogini Atenie. Wewnątrz budowli znajdował się olbrzymi posąg opiekunki miasta.
3. **Erechtejon** był świątynią, w której oddawano cześć Atenie, ale także Posejdonowi.
4. **Propyleje** to potężna brama prowadząca na Akropol.

Jakie obiekty wznieśli na Akropolu Ateńczycy dla uczczenia opiekunki swojego miasta?

Herosi

Opowieści o życiu i czynach bogów to **mity**. Za pomocą tych opowiadań Grecy wyjaśniali między innymi pochodzenie świata i człowieka oraz zjawiska zachodzące w otaczającym ich świecie. Czerpali z nich również naukę, jak należy postępować.

Mity greckie opowiadały nie tylko o bogach, lecz także o **herosach**. Określano w ten sposób półbogów, których jedno z rodziców było bogiem, a drugie – człowiekiem. Według wierzeń Greków herosi wyróżniali się niezwykłą urodą i nadludzką siłą, ale w przeciwieństwie do bogów byli śmiertelni. Za życia dokonywali bohaterskich czynów. Niektórzy z nich wstępowali na Olimp i stawali się nieśmiertelni. Mieszkańcy Grecji oddawali im taką samą cześć jak innym bóstwom.

Za najsilniejszego z herosów uchodził **Herakles**, syn Zeusa. Musiał on wykonać 12 niezwykle trudnych zadań. Była to kara za zbrodnię, którą wcześniej popełnił. Dzięki nadludzkiej sile, odwadze i pomysłowości bohater pomyślnie ukończył wszystkie prace. Ostatecznie, w chwili śmierci, został obdarzony przez swojego ojca nieśmiertelnością i zajął miejsce na Olimpie.

CIEKAWOSTKA

Jeden z greckich mitów przedstawia historię z wczesnego dzieciństwa Heraklesa. Bohater już jako niemowlę wykazywał nadludzką siłę i odwagę. Kiedy miał 8 miesięcy, do jego kołyski wślizgnęły się dwa duże węże. Dzielny malec zadusił je wówczas gołymi rękami.

Iliada i *Odyseja*

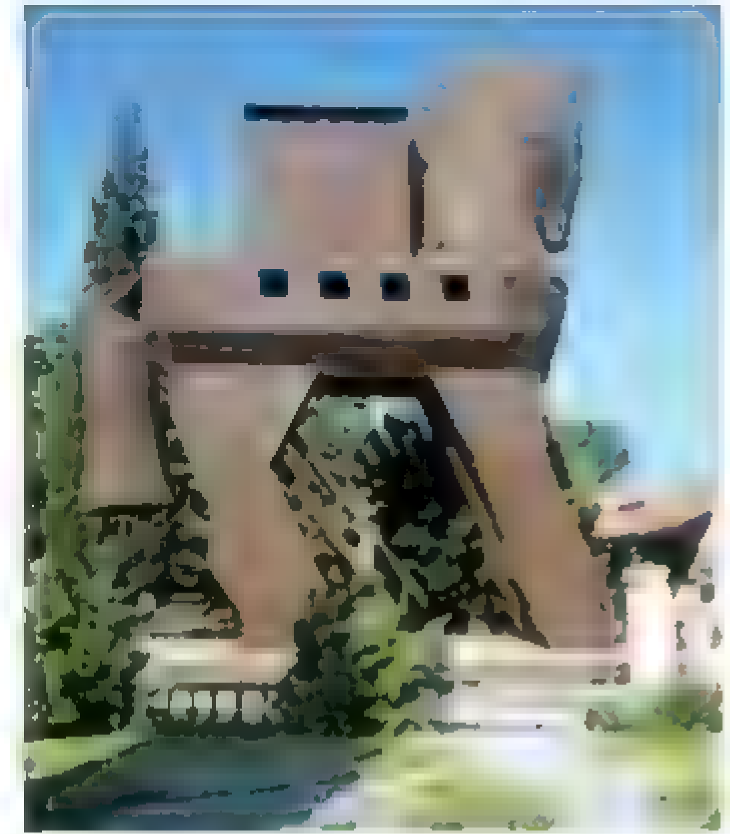
Początkowo mity istniały wyłącznie w formie ustnej, przekazywane często przez wędrownych śpiewaków. W VIII wieku p.n.e. część z nich została spisana w dwóch długich wierszowanych utworach nazwanych ***Iliadą*** i ***Odyseją***. Ich autorstwo przypisuje się **Homerowi**.

Iliada opowiada o walkach rozgrywających się podczas oblężenia Troi, zwanej też Ilionem. Według Homera oblężenie trwało 10 lat, a walki były niezwykle zaciekłe. W spór między Grekami a Trojanami włączyli się także bogowie, z których każdy wspierał jedną ze stron. Głównym bohaterem utworu jest waleczny heros **Achilles**.

Ostatecznie Grekom udało się jednak zdobyć miasto dzięki sprytowi **Odyseusza**, króla Itaki. Kazał on zbudować ogromnego drewnianego konia, w którego wnętrzu ukryli się najdzielniejsi wojownicy. Pozostali żołnierze wsiedli na okręty i udali, że odpływają w kierunku Grecji. Zaciekawieni Trojanie wprowadzili do miasta pozostawioną przez wrogów drewnianą budowlę. W nocy z jej wnętrza wyszli wojownicy i otworzyli bramy Troi. Wówczas greckie wojska wkroczyły do miasta i doszczętnie je zniszczyły.

Drugie z dzieł Homera – *Odyseja* – przedstawia dzieje tułaczki Odyseusza. Po wojnie trojańskiej wyruszył on w podróż do rodzinnej Itaki. Powrót trwał jednak 10 lat. Po drodze Odyseusza spotkało wiele przygód, podczas których zginęli wszyscy członkowie jego załogi. Jednak dzięki pomocy bogini Ateny bohaterowi udało się dotrzeć do rodzinnej wyspy, gdzie czekała na niego żona, wierna Penelopa.

Troja – starożytne miasto leżące na terenie współczesnej Turcji.

Koń trojański przyniósł zgubę Trojanom. Pierwsze wzmianki o tej konstrukcji znajdują się w *Odysei* Homera, lecz szczegółowe opisy pochodzą już z późniejszych utworów. Obecnie w Turcji, gdzie odkryto ruiny Troi, można podziwiać jego rekonstrukcję.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Odyseja

W rozpoczęciu *Odysei* Homer wyjaśnia przyczyny tak długiej tułaczki bohatera swojego dzieła.

[...] *A nawet kiedy nastał w czasów kołowrocie*
Ów rok, iż z woli bogów o prędkim powrocie
Do Itaki mógł myśleć, to jeszcze i wtedy
Nie ujrzał swoich, końca nie widział swej biedy.
Zgoła wszystkim niebianom żal było tułacza;
Posejdon sam mu tylko mściwy nie przebacza
I wciąż, póki nie wrócił do dom, ścigał w tropy. [...]

Źródło: Homer, *Odyseja*, przeł. L. Siemieński, Gdańsk 2000, s. 4.

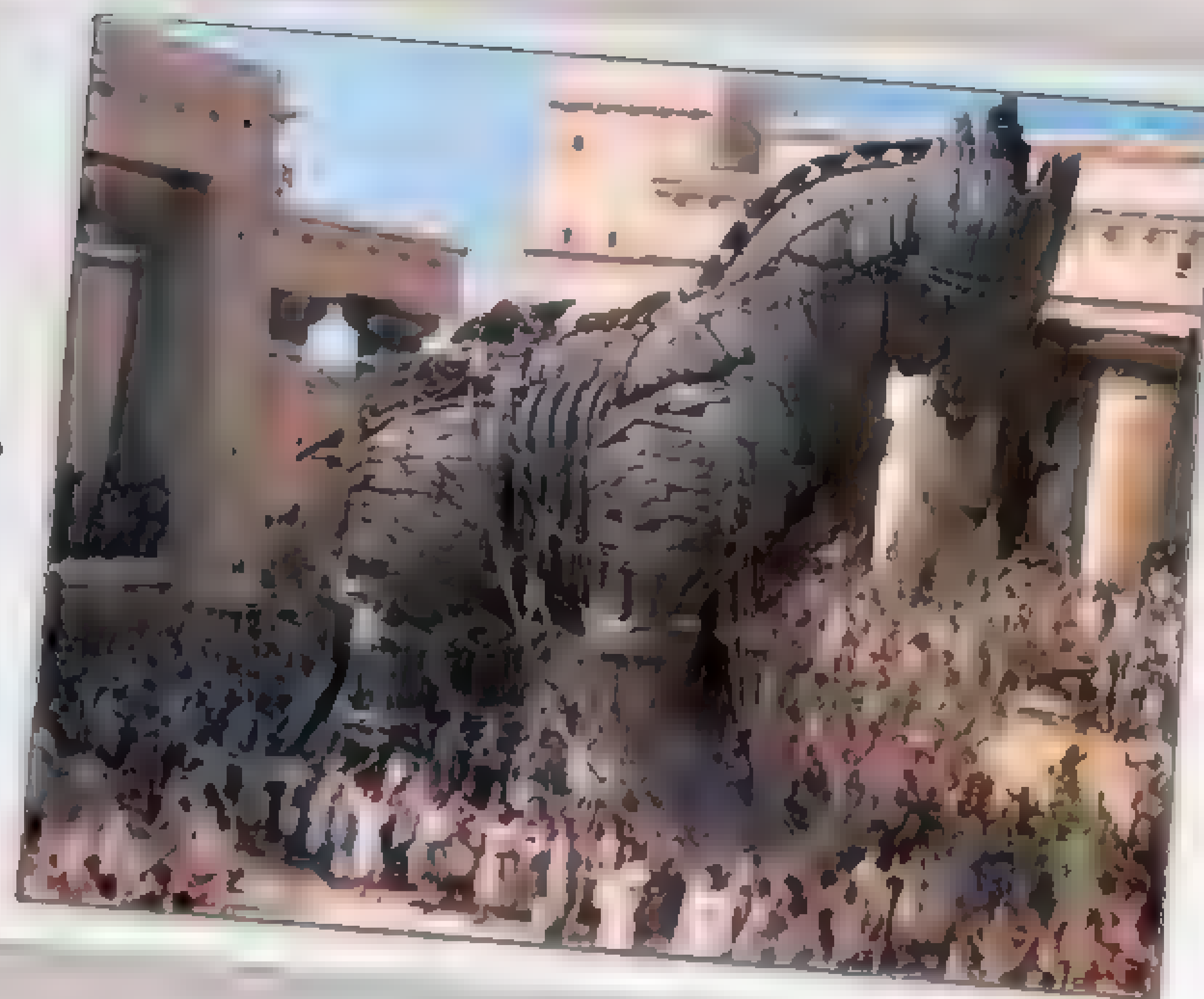
Homer był otaczany w Grecji ogromnym szacunkiem. Na wyspach Ios oraz Chios wzniesiono świątynie ku jego czci.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Podaj nazwę miejsca, które było celem podróży Odyseusza.
2. Określ, jaki był stosunek władcy mórz do Odyseusza.

Mity na ekranie

Greckie mity przez wieki inspirowały artystów. Na tej podstawie powstało wiele dzieł literackich, obrazów, rzeźb czy sztuk teatralnych. Współcześnie mity Greków są wykorzystywane także przez twórców filmowych, ponieważ nadal fascynację budzą mityczni bohaterowie i ich niezwykłe przygody. Wśród najczęściej ekranizowanych znajdują się mity o herosach Heraklesie, Perseuszu i Jazonie, a także dzieje wojny trojańskiej i tułaczki Odyseusza do Itaki. Twórcy tych filmów wykorzystują często nowoczesne efekty komputerowe. Dzięki temu możemy zobaczyć na ekranie fantastyczne stwory znane z mitów czy wielkie sceny bitewne. Te wspaniałe widowiska dostarczają widzom wielu wrażeń.

Troja to film w reżyserii Wolfganga Petersena z 2004 roku. Dzieło na nowo przedstawia historię wojny trojańskiej znaną z utworów Homera.

Dlaczego współcześni twórcy filmowi często sięgają po greckie mity?

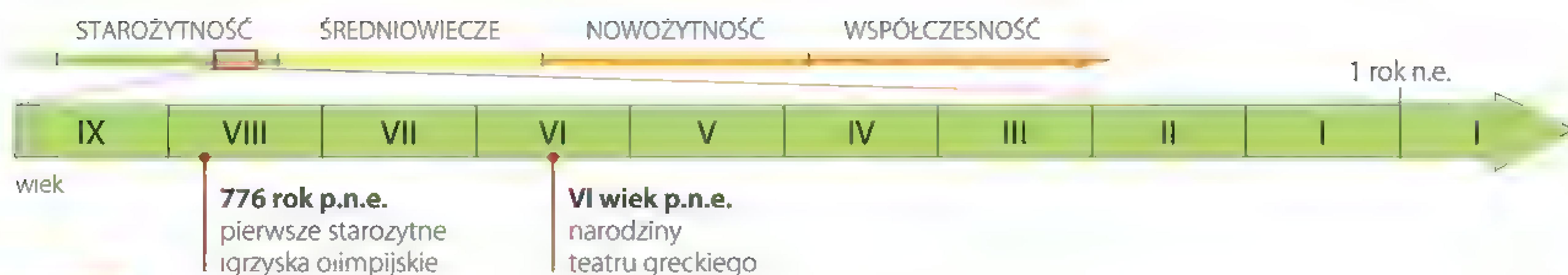
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Starożytni Grecy wierzyli w wielu bogów opiekujących się różnymi dziedzinami życia.
2. Według wierzeń Greków najważniejsi bogowie mieszkali na szczycie góry Olimp. Wśród nich byli między innymi: Zeus i Hera – władcy nieba, Atena – bogini mądrości, Afrodyta – bogini miłości, Apollo – opiekun sztuki, i Ares – bóg wojny. Krainą zmarłych rządził Hades, a władcą mórz był Posejdon.
3. Oprócz bogów Grecy czcili herosów – ludzi, których jedno z rodziców było bogiem. Najsłynniejsi herosi to Herakles i Achilles.
4. O czynach bogów i herosów mówią opowieści zwane mitami. Za ich pomocą Grecy tłumaczyli zjawiska przyrodnicze i wskazywali wzorce postępowania.
5. Najsłynniejsze utwory literackie starożytnej Grecji to *Iliada* – opowiadająca o wojnie trojańskiej, i *Odyseja* – przedstawiająca tułaczkę Odyseusza. Ich autorstwo przypisuje się Homerowi.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Określ, gdzie znajdowała się główna siedziba greckich bogów.
2. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla starożytnych Greków miały mity.
3. Powiedz, o czym opowiadają dzieła Homera *Iliada* i *Odyseja*.
4. ★ Wyjaśnij, co oznaczają wyrażenia: *objęcia Morfeusza, stajnia Augiasza, syzyfowa praca, męki Tantala, nić Ariadny*.
5. **Miniprojekt**
   Pracując w kilkuosobowych grupach, zaprezentujcie treść jednego mitu greckiego. Odszukajcie w dostępnych źródłach grecki mit. Przedstawcie go koleżankom i kolegom ze swojej klasy. Możecie na przykład przygotować krótkie scenki teatralne lub stworzyć komiks.

4 Kultura starożytnej Grecji

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie dziedziny sztuki rozwinęły się w starożytnej Grecji,
- jakimi zagadnieniami zajmowali się greccy filozofowie,
- jaką rolę w życiu starożytnych Greków odgrywał sport.

Kultura Greków

Starożytni Grecy wyznawali tych samych bogów, posługiwali się zbliżonym językiem i mieli podobne obyczaje. Czuli swoją odmienność od innych ludów starożytnych. W razie zagrożenia potrafili jednoczyć się w obronie swoich ziem, jak się to stało w czasie najazdów perskich. Kultura i sztuka poszczególnych polis była podobna i dlatego mówimy dziś o kulturze starożytnych Greków. W wielu dziedzinach, takich jak sztuki plastyczne, teatr, nauka czy sport, ich dokonania stały się fundamentem kultury całej Europy, a nawet świata.

CIEKAWOSTKA

W VII wieku p.n.e. sąsiedzi Greków – zamieszkujący Azję Mniejszą (dzisiejsza Turcja) Lydowie – jako pierwsi zaczęli stosować monety. Dzięki działalności greckich kupców wynalazek pieniądza upowszechnił się wśród innych starożytnych ludów.

Malarstwo i rzeźba

W starożytnej Grecji świetnie rozwinęły się sztuki plastyczne. Ówczesne malarstwo możemy poznać głównie dzięki wspaniale dekorowanym wazom i amforom, czyli naczyniom służącym do przechowywania wina lub oliwy. Motywy czerpano z mitów, życia codziennego oraz ze świata roślin i zwierząt.

Grecy słynęli także jako rzeźbiarze. Początkowo tworzyli głównie w kamieniu, przedstawiając nieruchome postacie. Począwszy od V wieku p.n.e. zaczęli wykonywać rzeźby przedstawiające ludzi w ruchu, na przykład uprawiających sport. Wykorzystywanymi materiałami stały się: marmur, brąz, a także z drewno zdobione kością słoniową i złotem.

Najsłynniejszymi rzeźbiarzami byli **Fidiasz** i **Myron**. Do najważniejszych dzieł Fidiasza należała rzeźba Ateny na ateńskim Akropolu. Podziw budził także imponujących rozmiarów posąg **Zeusa w Olimpii** ze złota i z kości słoniowej, zaliczany do siedmiu cudów świata starożytnego. Niestety, większość greckich rzeźb, w tym wspomniany posąg Zeusa, nie przetrwała do naszych czasów. Część z nich znana jest tylko dzięki późniejszym kopiom.

Dyskobol to słynna rzeźba Myrona z V wieku p.n.e.

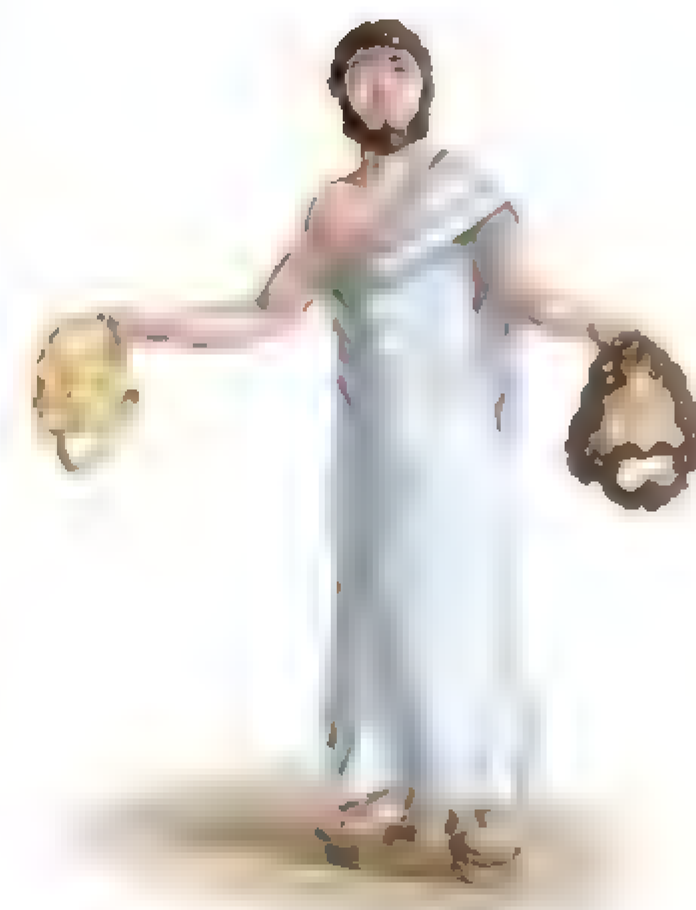
Narodziny teatru greckiego

W starożytnych Atenach co roku odbywały się **Wielkie Dionizje** – uroczystości religijne ku czci boga wina, Dionizosa. W ich trakcie chóry mężczyzn i chłopców śpiewały pieśni poświęcone temu bóstwu. Z czasem do chórzystów dołączyły osoby, które prowadziły między sobą rozmowy, czyli dialogi. Byli to pierwsi aktorzy. Ostatecznie przedstawienia stały się najważniejszą częścią Dionizji. W ten sposób około VI wieku p.n.e. narodził się **teatr grecki**.

Dialog – rozmowa dwóch osób.

Widowiska teatralne opowiadały o przygodach bohaterów oraz wydarzeniach, w których uczestniczyli bogowie i ludzie. Wśród nich wyróżnia się dwa rodzaje przedstawień. **Tragedie** poruszały ważne problemy, takie jak nieposłuszeństwo wobec bogów, konflikty między ludźmi czy nadużywanie władzy. Z kolei **komedie** miały żartobliwy charakter. W zabawny sposób opowiadały o aktualnych wydarzeniach. Ośmieszały także wady i złe uczynki obywateli, aby skłonić ich do poprawy. Teatr pełnił więc funkcję wychowawczą. Przedstawienia pokazywały, jak właściwie postępować i dokonywać słusznych wyborów.

W Atenach przedstawienia odbywały się początkowo na agorze. W późniejszych czasach występy przeniesiono do dużej, kamiennej budowli położonej na stokach wzgórza. Od tej pory publiczność zasiadała na widowni w kształcie półkola. Podobne obiekty przeznaczone do wystawiania przedstawień zaczęto wkrótce wznosić w całej Grecji. Obecnie takie budowle określa się jako **amfiteatry**.

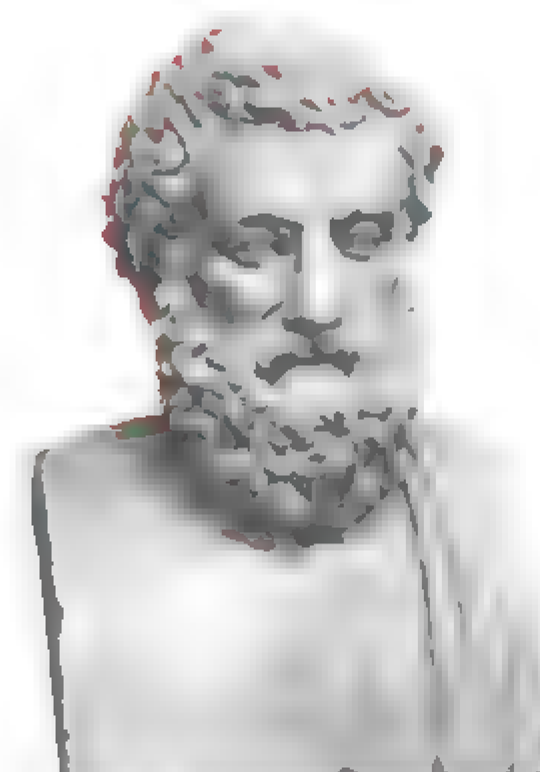
Aktorami w starożytnej Grecji byli wyłącznie mężczyźni. Grali oni zarówno role męskie, jak i kobiece.

WARTO WIEDZIEĆ

Konkursy teatralne

Uroczystości ku czci Dionizosa trwały około tygodnia. Pierwszego dnia Ateńczycy brali udział w procesjach i składali ofiary. W pozostałe dni odbywały się zawody dramatopisarzy. Każdy z autorów biorących udział w konkursie prezentował cztery utwory: trzy tragedie i jedną komedię. Przedstawienia były oceniane przez dziesięciu losowo wybranych obywateli Aten. Na zakończenie święta autorom wyróżnionych przedstawień wręczano nagrody w postaci wieńców z bluszczu. Z czasem wprowadzono także nagrody dla najlepszych wykonawców oraz fundatorów przedstawień. Dzięki konkursom sławę zdobyli najwybitniejsi twórcy tragedii: Ajschylos, Sofokles i Eurypides, oraz twórca komedii: Arystofanes.

? Jaką nagrodę otrzymywali wyróżnieni twórcy przestawień w konkursie teatralnym?

Sofokles (*około 496 †406 rok p.n.e.) był autorem ponad stu utworów. Do dziś zachowało się jedynie siedem. W wieku 28 lat po raz pierwszy zwyciężył w konkursie teatralnym. W sumie w Wielkich Dionizjach zwyciężał około 20 razy.

Teatr grecki

Starożytne teatry greckie wznoszono na zboczach wzgórz. Takie położenie zapewniało doskonałe warunki do oglądania przedstawień, a widzowie siedzący nawet w najdalszych rzędach bardzo dobrze słyszeli głosy aktorów.

Widownia była zbudowana ze wznoszących się ku górze stopni. W największych teatrach mogła pomieścić nawet kilkanaście tysięcy osób.

Drewniany lub **kamienny budynek** służył aktorom jako garderoba. Przechowywano w nim także rekwizyty.

Aktorzy podczas występów nosili maski oraz peruki. Na nogi zakładali koturny, czyli buty na podwyższeniu. Czasem przebierali się także w kostiumy.

Chór składał się zwykle z kilkunastu osób. Pieśni chóru przedstawiały akcję sztuki, a także stanowiły komentarz do postępowania bohaterów.

Scena, na której występowali aktorzy, znajdowała się na podwyższeniu.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Powiedz, jakie funkcje pełniły poszczególne części teatru greckiego.
2. Wyjaśnij, dzięki czemu widzowie teatru greckiego wyraźnie widzieli wydarzenia rozgrywające się na scenie.
3. ★ Korzystając z dostępnych źródeł, podaj przykład miejsca, gdzie zachował się grecki amfiteatr z czasów starożytnych.

Nie tylko mity

Grecy objaśniali świat nie tylko za pomocą mitów. Ważne były dla nich także rozum i doświadczenie. Greccy uczeni próbowali odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób narodził się świat. Tworzyli na ten temat różne teorie. Według jednej z nich Ziemia powstała z powietrza, które uległo zagęszczeniu i zmieniło się w wodę oraz ląd stały.

Mędrcy dociekali również, jak powinien postępować człowiek. Pochodzący z Aten **Sokrates** nauczał, że nie należy dążyć do zaszczytów i bogactwa, ale do tego, by dobrze żyć. W osiągnięciu tego celu miało według niego być przydatne zdobywanie wiedzy. Dostarcza ona bowiem wskazówek, który sposób postępowania jest najlepszy. Uczonych rozważających najważniejsze dla ludzi sprawy Hellenowie nazywali **filozofami**, a ich rozmyślania – **filozofią**. Wyraz ten oznacza w języku greckim „umiłowanie mądrości".

Wiele uwagi poświęcali Grecy matematyce i medycynie. Reguły matematyczne odkryte przez Pitagorasa i Talesa z Miletu są stosowane do dzisiaj. Z kolei greckiego lekarza **Hipokratesa** uważa się za twórcę współczesnej medycyny. Słynął on z tego, że określał stan pacjenta i na tej podstawie dobierał odpowiednią metodę leczenia.

CIEKAWOSTKA

Grecki matematyk Pitagoras prowadził szkołę, w której oprócz mężczyzn uczyło się i nauczało wiele kobiet. Jedną z nich była żona mędrca – Teano. Zajmowała się ona filozofią, matematyką, astronomią i medycyną. Najprawdopodobniej była też współautorką niektórych prac Pitagorasa.

1 **Sokrates** żył w V wieku p.n.e. w Atenach. Swoje poglądy głosił podczas rozmów z napotkanymi obywatelami. Tłumaczył im, że człowiek powinien dążyć do doskonałości ciała i umysłu.

2 **Platon** był uczniem Sokratesa. Twierdził, że świat składa się z materii oraz idei. Materia z czasem ulega zniszczeniu, idee zaś trwają, ponieważ są bytem duchowym. Ciało ludzkie jest materialne i ulega rozpadowi, lecz dusza trwa wiecznie.

3 **Arystoteles** był uczniem Platona. Jego badania leżą u podstaw dzisiejszej biologii, fizyki i logiki. Opisał ponad 500 gatunków zwierząt. Zawdzięczamy mu także wiedzę o ustrojach greckich polis i historii teatru.

Szkoła ateńska to obraz z XVI wieku autorstwa włoskiego malarza Rafaela. Artysta ukazał na nim spotkanie starożytnych filozofów.

Sport w starożytnej Grecji

Starożytni Grecy przywiązywali dużą wagę do sprawności fizycznej, którą uznawali za równie ważną jak mądrość. Twierdzili, że sport nie tylko rozwija ciało, lecz także kształtuje pozytywne cechy charakteru, na przykład wytrwałość i uczciwość.

Hellenowie z okazji niektórych świąt religijnych rozgrywali zawody sportowe nazywane **igrzyskami**. Najsłynniejsze z nich organizowano ku czci Zeusa w miejscowości **Olimpia** na Peloponezie. W zmaganiach tych uczestniczyli sportowcy z całej Grecji. Na czas sportowej rywalizacji Grecy zaprzestawali wojen, aby zawodnicy mogli bezpiecznie dotrzeć na miejsce. Igrzyska odbywały się co cztery lata, a okres między nimi nazywano **olimpiadą**.

Prawo do udziału w zawodach oraz wstęp na trybuny mieli wyłącznie mężczyźni. Sportowców obowiązywały określone zasady. Ich złamanie Grecy uważali za obrazę bogów.

Zwycięzcy w poszczególnych dyscyplinach w nagrodę dostawali wieńce z gałązek drzewa oliwnego, symbolizujące sławę i uznanie. Ponadto od miasta, które reprezentowali, otrzymywali pieniądze lub inne dobra. Na cześć najlepszych zawodników poeci układali pieśni. Niektórym sportowcom wystawiano nawet pomniki.

CIEKAWOSTKA

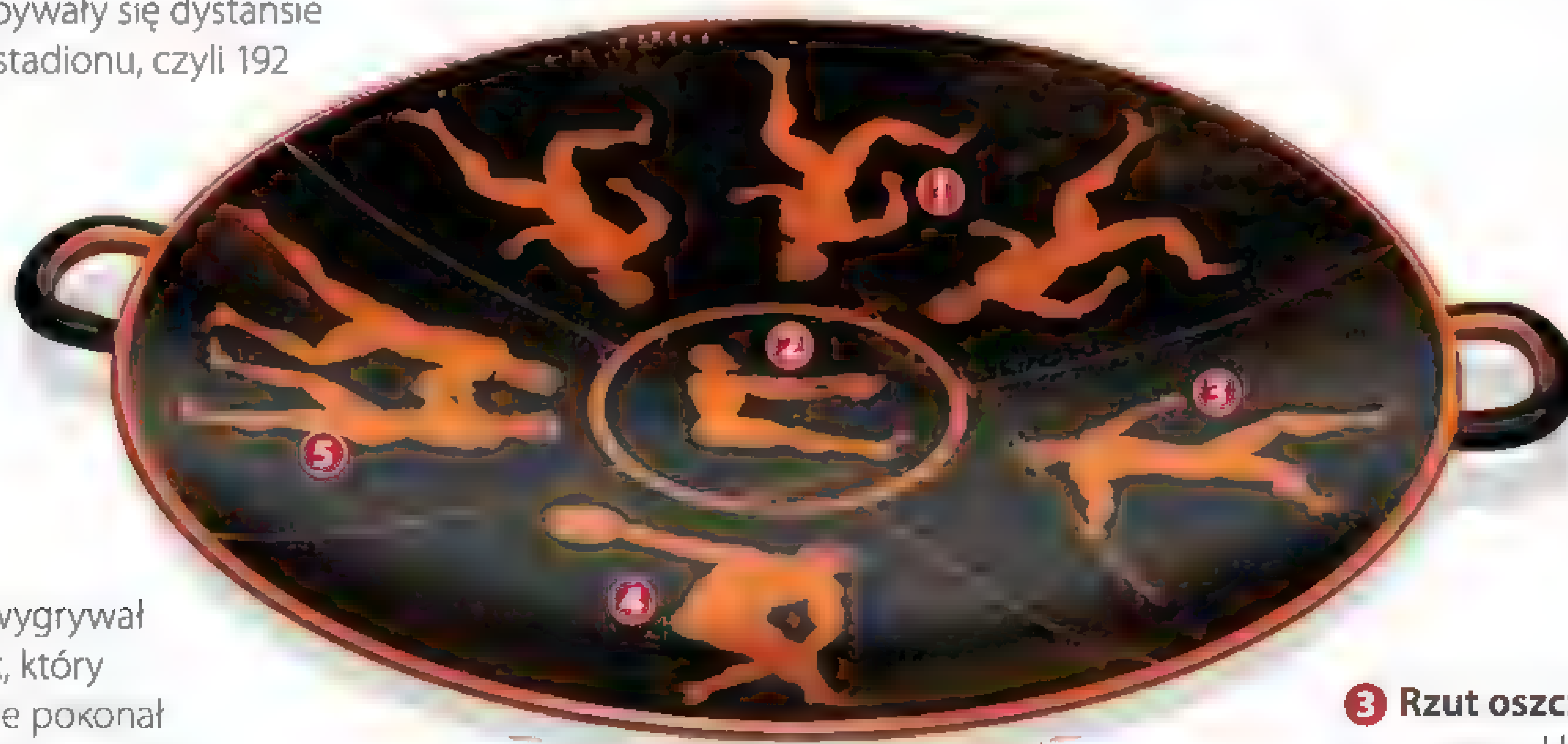
Igrzyska olimpijskie po raz pierwszy odbyły się w 776 roku p.n.e. Datę tę Grecy przyjęli za początek rachuby czasu. Od tej pory liczyli upływające lata według kolejnych olimpiad.

Pięciobój olimpijski

Wśród konkurencji rozgrywanych podczas igrzysk najważniejsze były te, które wchodziły w skład pięcioboju olimpijskiego.

2 Skok w dal zawodnicy wykonywali z ciężarkami w rękach. Każdy z zawodników skakał trzy razy. Dopiero łączna długość skoków decydowała o zwycięstwie.

1 Biegi odbywały się dystansie jednego stadionu, czyli 192 metrów.

5 Zapasy wygrywał zawodnik, który trzykrotnie pokonał swojego przeciwnika.

4 Rzut dyskiem polegał na wykonaniu silnego zamachu bez obrotu i jak najdalszym wyrzuceniu krążka o wadze 6 kilogramów.

3 Rzut oszczepem wymagał krótkiego rozbiegu. Starożytni oszczepnicy uzyskiwali wynik około 90 metrów.

Które dyscypliny sportowe wchodziły w skład pięcioboju olimpijskiego?

Odrodzenie igrzysk olimpijskich

W IV wieku n.e. zakazano urządzania igrzysk, ponieważ uznano je za pogański zwyczaj. Na wiele stuleci zapomniano o tej greckiej tradycji. Pierwsze nowożytne igrzyska olimpijskie zostały zorganizowane dopiero w 1896 roku w stolicy Grecji, Atenach. Od tej pory co cztery lata odbywają się zawody, w których biorą udział sportowcy z całego świata. Od 1924 roku odbywają się także igrzyska zimowe. Współczesne igrzyska różnią się od starożytnych. Startują w nich zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Dawniej w zmaganiach brali udział tylko Grecy, a obecnie zawodnicy z całego świata. Wprowadzono też wiele nowych dyscyplin, jak siatkówka czy kolarstwo. W uznaniu dla greckiej tradycji zwyczajowo defiladę podczas uroczystości otwarcia igrzysk rozpoczynają reprezentanci Grecji.

Ogień olimpijski jest symbolem nowożytnych igrzysk. Rozpala się go w ruinach świątyni w Olimpii. Następnie sztafeta z ogniem olimpijskim wędruje do miasta organizującego igrzyska. Tam w dniu otwarcia zawodów ogień rozpala znicz, który będzie płonął do końca igrzysk.

? Ile lat temu odrodziła się idea igrzysk olimpijskich?

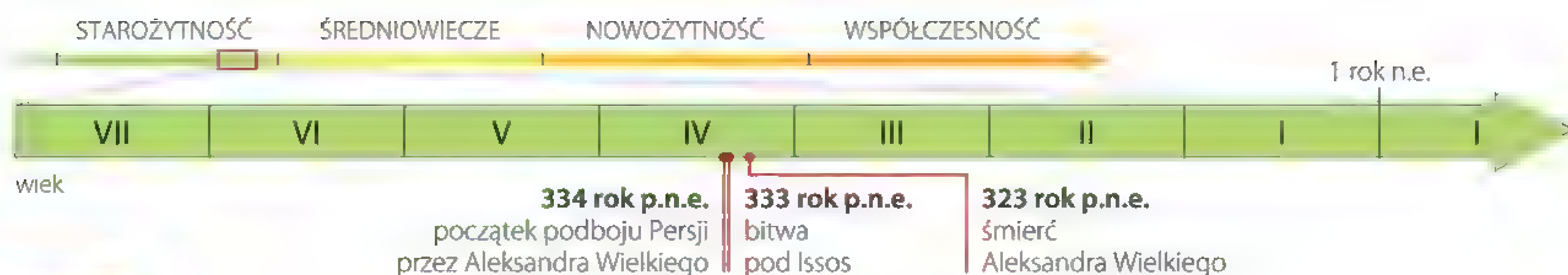
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Do dziedzin sztuki rozwijających się w starożytnej Grecji należą malarstwo wazowe i rzeźba. Najsłynniejszymi greckimi rzeźbiarzami byli Fidiasz i Myron.
2. W starożytnej Grecji narodził się teatr. Wywodzi się on z uroczystości ku czci Dionizosa. Sztuki o tematyce poważnej zwane były tragediami, a przedstawienia żartobliwe – komediami. Aby prezentować sztuki teatralne, Grecy budowali okazałe amfiteatry.
3. Naukę zajmującą się rozważaniem nad budową świata i celem ludzkiego życia Grecy nazywali filozofią. Najsłynniejsi filozofowie starożytnej Grecji to Sokrates, Platon i Arystoteles.
4. Niezwykle ważny dla Greków był sport. Co cztery lata organizowali oni w Olimpii igrzyska ku czci Zeusa. W czasie tych zawodów rozgrywano między innymi pięciobój olimpijski.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień dziedziny kultury, które rozwinęły się w starożytnej Grecji.
2. Wyjaśnij, czym zajmowali się w starożytnej Grecji filozofowie. Wymień trzy takie postacie.
3. Omów różnice między starożytnymi a współczesnymi igrzyskami olimpijskimi.
4. ★ Zbierz informacje i wyjaśnij, kim był grecki uczony Archimedes. Przedstaw legendę związaną z jego słynnym odkryciem.
5. **Miniprojekt**
   Działając w kilkuosobowych grupach, przygotujcie afisze namawiające do udziału w przedstawieniu teatralnym w starożytnym greckim amfiteatrze. Postarajcie się wykorzystać jak najwięcej pojęć związanych ze starożytnym teatrem. Możecie podać także autorów sztuk i informacje praktyczne dla widzów.

5 Imperium Aleksandra Wielkiego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- kim był i kiedy żył Aleksander Wielki,
- jakie kraje starożytne podbili Grecy i Macedończycy pod wodzą Aleksandra Wielkiego,
- jakie zmiany kulturowe przyniosły podboje Aleksandra Wielkiego.

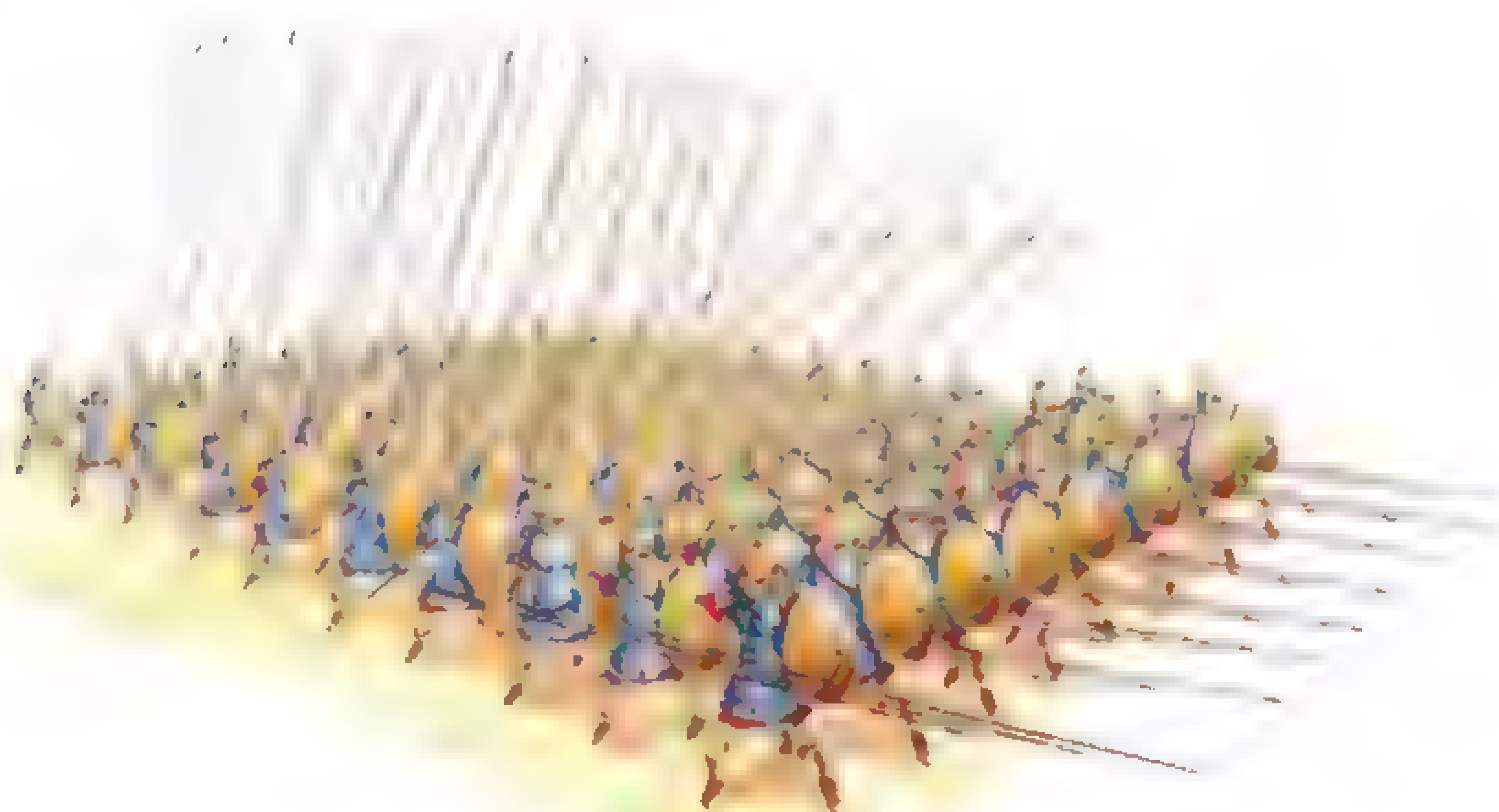
Wielkie plany króla Filipa

Po odparciu najazdów Persów greckie polis rozpoczęły walkę o dominację w świecie greckim. Rywalizowały ze sobą głównie Sparta i Ateny. Konflikt ten wykorzystał **Filip II**, król Macedonii – krainy leżącej na północ od Grecji. W czasach jego panowania w IV wieku p.n.e. Macedonia stała się silnym państwem. Świetna armia macedońska podporządkowała sobie pozostałe greckie miasta-państwa, które musiały uznać władzę króla Filipa.

Władca ten planował, że na czele zjednoczonych pod swoimi rządami Greków podbije Persję. Głosił, że zamierza pomścić perskie najazdy na Grecję w V wieku p.n.e. Greków kusiły także bogactwa krajów Wschodu. Chociaż państwo perskie zajmowało o wiele większy obszar od Grecji, to jego potęga była pozorna. Narody pod perskim panowaniem zmuszono do płacenia danin i pełnienia służby wojskowej. Filip liczył, że podniosą bunt przeciwko Persom, gdy na teren ich państwa wkroczy armia grecka.

Filip II (*około 382 †336 rok p.n.e.) został przedstawiony na jednej z greckich monet. Po pokonaniu Greków w bitwie pod Cheroneą stanął na czele Związku Korynckiego. Do tego sojuszu należały wszystkie miasta-państwa Grecji właściwej oprócz Sparty, która nie uznała jego władzy.

Falanga macedońska była udoskonaloną wersją szyku bojowego stosowanego między innymi przez Ateńczyków i Spartan. Żołnierze macedońscy byli ustawieni najczęściej w 16 szeregach. Pierwsze szeregi tworzyły zaporę z tarcz i trzymały poziomo krótkie włócznie. Pozostałe szeregi dzierżyły pod kątem długie włócznie. Powstawała tak zapora ostrzy, którą bardzo trudno było pokonać wrogom.

Zdobycze Aleksandra na Wschodzie

Nagła śmierć nie pozwoliła Filipowi stanąć na czele planowanej wyprawy. Dowództwo objął jego syn, **Aleksander Macedoński**. W roku 334 p.n.e. armia złożona z Greków i Macedończyków wyruszyła przeciwko Persji. Przeprawili się oni przez cieśninę oddzielającą Europę od Azji i w bitwie nad rzeczką Granik Aleksander pokonał armię perską. Po tym zwycięstwie opanował Azję Mniejszą (obecna Turcja).

Powtórnie rozbił armię perską dowodzoną przez króla Dariusza III pod **Issos** w 333 roku p.n.e. W wyniku tego zwycięstwa Aleksander zdobył pozostające dotąd pod perskim panowaniem kraje Wschodu: Syrię, Fenicję, Palestynę i Egipt. Ich ludność powitała Aleksandra jako wyzwoliciela spod perskiej władzy. Przerażony sukcesami Greków, król perski zaproponował pokój. Zgodził się oddać Aleksandrowi połowę swojego państwa. Macedoński władca odrzucił propozycję. Na czele greckich wojsk wkroczył do Babilonii. Do rozstrzygającej bitwy doszło w 331 roku p.n.e. pod **Gaugamelą**. Pokonany Dariusz III ratował się ucieczką. Wkrótce potem został zamordowany przez jednego ze swoich dowódców. W ten sposób upadło perskie imperium.

CIEKAWOSTKA

Zdecydowany charakter Aleksandra Macedońskiego najlepiej obrazuje historia węzła gordyjskiego. Znajdujący się w mieście Gordion sznur był zasupłany w tak skomplikowany sposób, że rozplątanie go wydawało się niemożliwe. Przepowiednia głosiła, że osoba, która tego dokona, zostanie władcą świata. Aleksander uporał się z tym bardzo szybko – przeciął węzeł mieczem.

Bitwa pod Issos

Jednym ze zbrojnych starć podczas podbojów Aleksandra była bitwa pod Issos w 333 roku p.n.e. Armia Dariusza III, mimo znacznej przewagi liczebnej, poniosła druzgocącą klęskę w walce z doskonale dowodzonymi wojskami macedońskimi. Decydujący moment bitwy, w którym król perski rzucił się do ucieczki, został uwieczniony na mozaice z około 100 roku p.n.e.

1 **Aleksander Macedoński** na czele wojsk prowadzi szturm na oddziały perskie. O odwadze Macedończyka świadczy to, że w wir walk rzucił się bez hełmu, narażając się na ciosy wrogów.

2 **Dariusz III** wycofuje się na rydwanie z pola bitwy. Podczas panicznej ucieczki król porzucił matkę, żonę i córki przebywające w obozie wojskowym. W ślad za nim do ucieczki rzuciła się cała jego armia.

Co było powodem klęski armii perskiej w bitwie pod Issos?

Powstanie i upadek imperium Aleksandra Wielkiego

Aleksander okrzyknięty przez wojsko „królem Azji" opanował dalsze rozległe terytoria imperium perskiego, gdzie współcześnie leżą takie państwa jak Iran i Afganistan. W 327 roku p.n.e. oddziały Aleksandra dotarły do Indii, nad rzekę Indus. Jednak mieszkańcy tego kraju stawili zacięty opór. Zdobywcom nie sprzyjał także gorący klimat i ulewne deszcze. Żołnierze Aleksandra byli już zmęczeni wieloletnią wyprawą, pragnęli powrotu do ojczyzny. Macedoński władca zarządził więc odwrót. Mimo niepowodzenia w Indiach wyprawa Aleksandra do Azji była olbrzymim sukcesem. W ciągu zaledwie kilku lat zdobył wiele bogatych krajów takich jak Babilonia, Egipt i Persja.

Aleksander nie cieszył się długo swoim zwycięstwem. Podczas pobytu w Babilonie w 323 roku p.n.e. nagle zachorował i zmarł. Ostatecznie jego imperium uległo podziałowi na kilka państw rządzonych przez greckich zdobywców. W następnych stuleciach, w uznaniu dla czynów i talentu dowódczego Aleksandra Macedońskiego, nadano mu przydomek **Wielki**.

Wyprawa Aleksandra do Indii obfitowała w liczne bitwy i potyczki z miejscową ludnością. Wojownicy macedońscy musieli walczyć między innymi z wojskami dysponującymi słoniami bojowymi.

Imperium Aleksandra Wielkiego

LEGENDA

- Macedonia i obszary podbite do 336 roku p.n.e.
- państwa sprzymierzone z Macedonią przeciwko Persom
- miasta oblegane i zdobyte przez Aleksandra Wielkiego
- miasta założone przez Aleksandra Wielkiego
- ważniejsze bitwy
- obszary podbite przez Aleksandra Wielkiego do 326 roku p.n.e.

PRACA Z MAPĄ

1. Odpowiedz, do której rzeki dotarły wojska Aleksandra Wielkiego podczas wyprawy na starożytny Wschód.
2. Wymień nazwy mórz, do których dostęp miało imperium Aleksandra.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Aleksander Wielki – wobec Persów i ich obyczajów

Szacunek Aleksandra Wielkiego wobec podbitych narodów i ich kultury opisał w II wieku n.e. grecki pisarz Plutarch.

[Aleksander] *swój sposób życia jeszcze bardziej dostosował do obyczajów miejscowych, a te znowu starał się zbliżyć do macedońskich. Sądził bowiem, że mając przed sobą tak daleką drogę, pewniejszą rzeczą jest panować nad sytuacją przez taką wymianę i wyrównanie obyczaju niż przez przemoc. Z tego to powodu kazał nawet 30 000 wybranej młodzieży tamtejszej* [perskiej] *uczyć języka greckiego i ćwiczyć we władaniu bronią macedońską, wyznaczając do tego wielu instruktorów.* [...]

Źródło: Plutarch z Cheronei, *Żywoty sławnych mężów*, przeł. M. Brożek, Wrocław 1955, s. 298–299

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wytłumacz, jaką postawę wobec Persów przyjął Aleksander Wielki.
2. Wyjaśnij, dlaczego dla Aleksandra Wielkiego ważne było wzajemne poznanie się Macedończyków i Persów.

Skutki podbojów Aleksandra Wielkiego

Grecy osiedlali się w krajach podbitych przez Aleksandra. Budowali świątynie, teatry, stadiony takie jak w Helladzie. Zakładali nowe miasta, a część z nich nosiła imię **Aleksandria**. Najsłynniejsze z nich to Aleksandria w Egipcie, gdzie powstała największa biblioteka świata starożytnego. Upowszechniła się ponadto znajomość języka greckiego. Był on nie tylko językiem greckich zdobywców. Zyskał rangę języka międzynarodowego, którym posługiwali się przedstawiciele różnych ludów. Niektórzy z nich przyjmowali także grecki styl życia, co nazywamy **hellenizacją**.

Zainteresowanie Greków budziły osiągnięcia naukowe Babilończyków, szczególnie w zakresie astronomii i matematyki. Architektura i sztuka grecka pod wpływem kultury Wschodu stała się bardziej ozdobna, a rzeźby tworzono jako dynamiczne, czyli ukazujące postacie w ruchu. Powstałą z połączenia kultury greckiej i krajów Wschodu kulturę nazywamy **hellenistyczną**. Panowanie Greków we wschodnich krajach trwało około 300 lat. Zakończył je rzymski podbój.

CIEKAWOSTKA

Ulubionym koniem Aleksandra był ogier Bucefał (z języka greckiego Bucefalos – „byczogłowy"). Władca dotarł na nim aż do Indii, gdzie Bucefał padł podczas bitwy. Na jego cześć jedno z założonych przez siebie miast Aleksander Wielki nazwał Bukefala.

Podbój Persji przez Aleksandra

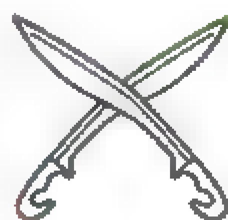
Przyczyna

- odwet za perskie najazdy na Grecję
- chęć zbudowania imperium przez Aleksandra Wielkiego

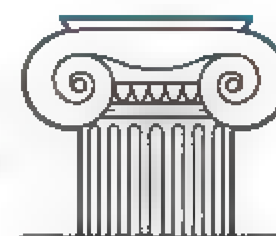
Wydarzenie

Aleksander Wielki podbija Persję w **331 roku p.n.e.**

Skutek

- upadek imperium perskiego
- rozprzestrzenianie się kultury greckiej na Wschodzie

Biblioteka Aleksandryjska

Założona w III wieku p.n.e. biblioteka w Aleksandrii była najsłynniejsza w całym świecie starożytnym. W szczytowym okresie rozkwitu jej księgozbiór liczył około 700 tysięcy pism. Biblioteka działała jeszcze w pierwszych stuleciach naszej ery, a jej ostateczny upadek nastąpił prawdopodobnie w VII wieku. Aby wskrzesić tę ideę, pod koniec XX wieku rozpoczęto budowę nowej biblioteki. Nowoczesny obiekt został otwarty w 2002 roku. Może on pomieścić nawet 8 milionów książek. Dzięki systemom komputerowym z księgozbioru mogą korzystać również osoby niewidome. Nowa Biblioteka Aleksandryjska mieści nie tylko księgozbiór, lecz także centrum naukowe, sale wystawowe i muzea poświęcone między innymi sztuce starożytnej.

Gmach Biblioteki w Aleksandrii zdobi kamienna fasada, na której zostały umieszczone litery 120 dawnych i współczesnych alfabetów.

W którym wieku otwarto nową bibliotekę w Aleksandrii?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W IV wieku p.n.e. Filip II, władca Macedonii, podbił niemal całą Grecję.
2. Następcą Filipa II był Aleksander Wielki. W drugiej połowie IV wieku p.n.e. jego armia wyruszyła na podbój imperium perskiego.
3. Podczas swojej wyprawy Aleksander odniósł wiele zwycięstw nad Persami, między innym pod Issos i Gaugamelą.
4. Wojska Aleksandra podbiły liczne kraje starożytnego Wschodu, między innymi Babilonię, Egipt i Persję.
5. Na podbitych terenach Aleksander stworzył jedno z największych imperiów w dziejach. Sięgało ono od Macedonii po rzekę Indus.
6. Skutkiem podbojów Aleksandra Wielkiego było powstanie kultury hellenistycznej z połączenia kultury greckiej i wpływów kultur Wschodu.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego Filip II chciał podjąć wyprawę wojenną przeciw Persji.
2. Wymień najważniejsze bitwy stoczone przez Aleksandra Wielkiego przeciw Persom.
3. Wyjaśnij, co nazywamy hellenizacją.
4. ★ Ustal, który z wybitnych greckich filozofów był wychowawcą młodego Aleksandra Macedońskiego.
5. **Miniprojekt**
   Przygotujcie listę współczesnych państw, których obszary obejmują ziemie podbite przez Aleksandra Wielkiego. Możecie wykorzystać mapę z podręcznika oraz atlasy geograficzne ze współczesnymi mapami.

Jak wyglądała latarnia morska na Faros?

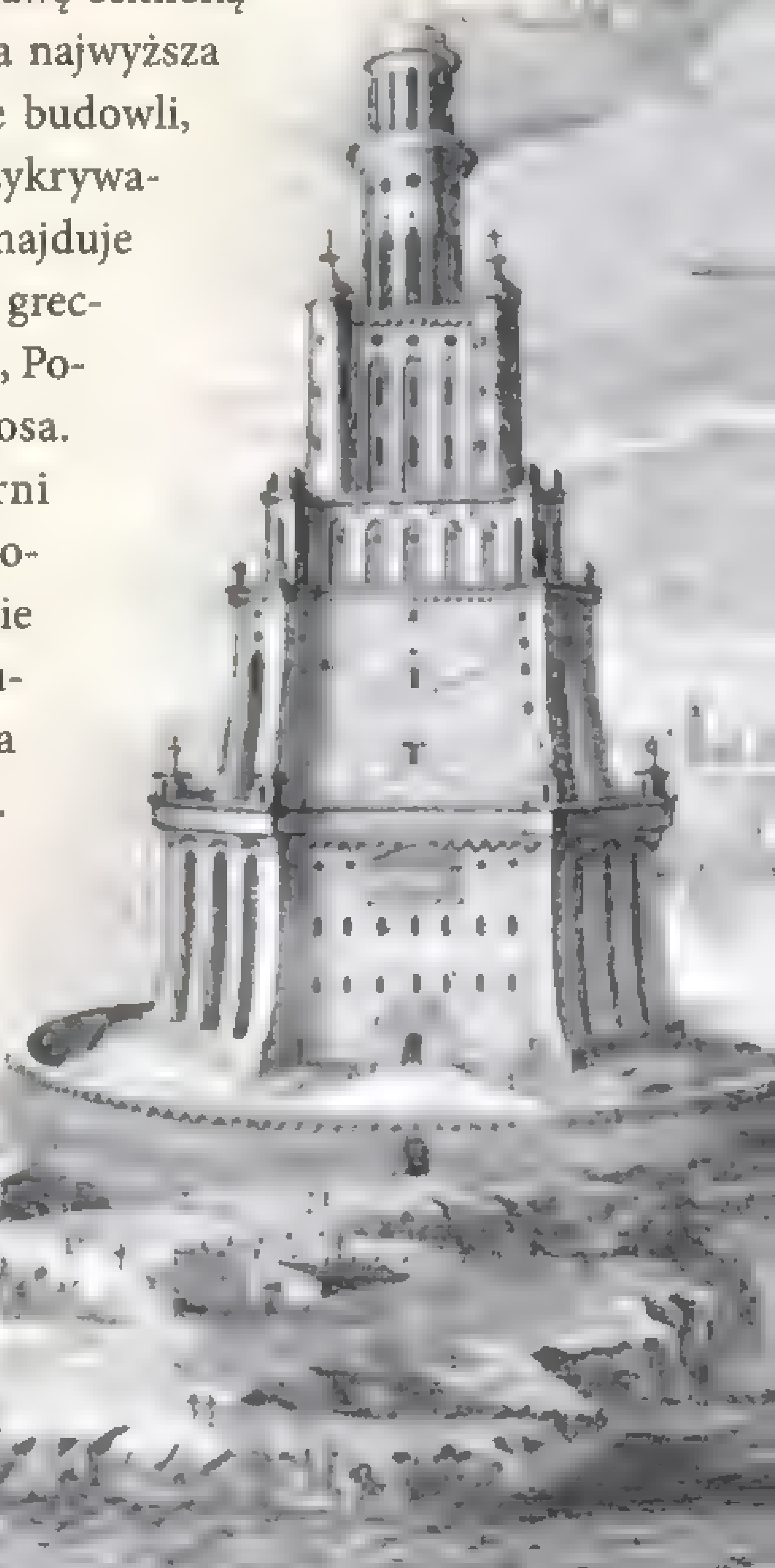
Spośród siedmiu cudów świata starożytnego do naszych czasów zachowały się jedynie piramidy w Gizie. Aż do XIV wieku n.e. przetrwała latarnia aleksandryjska, ale zniszczyło ją trzęsienie ziemi. Wiele ogromnych głazów kamiennych, z których była zbudowana, użyto do budowy fortu Qait Baj [czytaj: kajt baj], strzegącego wejścia do portu w Aleksandrii, a część znajduje się na dnie Morza Śródziemnego.

Latarnia na Faros

W starożytności w bezpiecznym dotarciu do portu w Aleksandrii pomagała żeglarzom latarnia morska na wyspie Faros. Budowlę wzniesiono w III wieku p.n.e. z rozkazu hellenistycznego władcy Egiptu i według projektu architekta Sostratosa. Rozpalany na szczycie 130-metrowej wieży ogień widziały załogi statków znajdujących się nawet 60 kilometrów od brzegu. Przez ponad tysiąc lat, mimo uszkodzeń na skutek kilkudziesięciu trzęsień ziemi, latarnia spełniała swoje zadanie. Jednak kiedy w średniowieczu przestano ją regularnie remontować, zaczęła popadać w ruinę. Ostatecznie uległa zniszczeniu podczas trzęsienia ziemi w 1303 roku. Wówczas jedna ze ścian budowli prawie całkowicie się zawaliła. W drugiej połowie XV wieku wyburzono resztki ruin, a na fundamentach budowli wzniesiono fort Qait Baj, mający ochronić Aleksandrię przed flotą turecką.

Monety, latarnie i relacje podróżników

Przez ponad półtora tysiąca lat latarnia była powszednim widokiem dla dziesiątek pokoleń mieszkańców Aleksandrii. Mimo to trudno dziś z całą pewnością stwierdzić, jak dokładnie wyglądała. Źródła, z których obecnie korzystają badacze, często zawierają sprzeczne informacje. Wysokość wieży w różnych opisach waha się od 80 do przeszło 200 metrów. Na monetach bitych przed wiekami w Aleksandrii i na mozaikach z czasów rzymskich wygląd latarni przedstawiano w bardzo uproszczony sposób. Dokładniejsze rysunki łączy jedno – wieża składa się z trzech części. Najniższa jest zbudowana na planie kwadratu, środkowa ma podstawę ośmiokąta lub sześciokąta, a najwyższa – koła. Na szczycie budowli, ponad dachem przykrywającym palenisko, znajduje się posąg jednego z greckich bogów – Zeusa, Posejdona albo Heliosa. Taki wygląd latarni aleksandryjskiej potwierdza kilkakrotnie mniejsza kopia budynku, wzniesiona w III wieku p.n.e. w miejscowości Taposiris Magna, leżącej na zachód od Aleksandrii.

SPRZED WIEKÓW

Informacje o wyglądzie i sposobie działania latarni odnaleziono również w kronikach i relacjach dawnych podróżników. Według nich wewnątrz jej kwadratowej podstawy biegł spiralny podjazd. Był tak szeroki, że mogły się na nim minąć cztery konie, które ciągnęły wozy. W taki sposób niezbędny opał był dostarczany do wyższych partii wieży, skąd na sam szczyt wnosili go tragarze. Wzmocnieniu światła służyć miało umieszczone za płomieniem ogromne zwierciadło. Wiadomo również, że na Faros prowadził most, który był wyjątkowo pilnie strzeżony. Na wyspę nie mogła się bowiem dostać żadna niepowołana osoba.

Sprytny architekt

Sostratos, który zaprojektował latarnię, nie chciał, aby cała sława należna budowniczemu przypadła wyłącznie władcy. W tajemnicy wykuł więc w ścianie napis: *Sostratos, syn Deksyfanesa, poświęcił tę budowlę bogom ocalenia, w imieniu wszystkich tych, którzy żeglują po morzach.* Aby ukryć wyryte słowa, mur kazał otynkować. Wiedział jednak, że z czasem tynk odpadnie i odsłoni potomnym informację, komu zawdzięczają tę wspaniałą budowlę. Stąd dziś znamy imię autora projektu latarni aleksandryjskiej, nie mamy natomiast pewności, z czyjego rozkazu – Ptolemeusza I czy też jego syna Ptolemeusza II – powstała starożytna latarnia.

Na rycinie widać, w jaki sposób w XVII wieku wyobrażano sobie latarnię aleksandryjską. Nie jest to jednak wizerunek zgodny z prawdą. W starożytności Faros była bowiem wyspą u wejścia do portu w Aleksandrii. Dopiero w późniejszych czasach teren ten połączył się z brzegiem i stał się skrajem półwyspu okalającego zatokę wokół miasta.

Siedem cudów świata

Lista siedmiu cudów świata starożytnego ukształtowała się w średniowieczu. W starożytności znanych było kilka jej wersji. Najczęściej wymieniane w nich obiekty to:

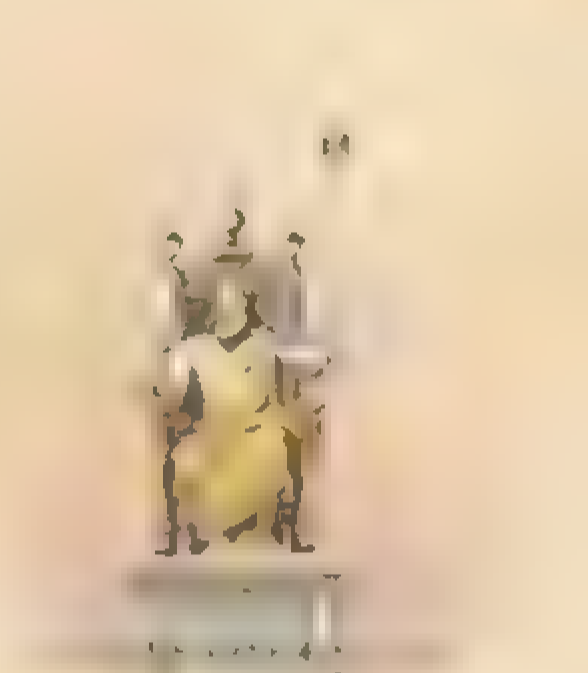

1. Świątynia Artemidy w Efezie

2. Latarnia morska na Faros

3. Mauzoleum (grobowiec) w Halikarnasie

4. Posąg Zeusa w Olimpii

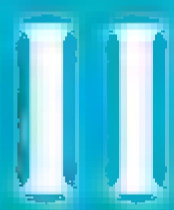
5. Wiszące ogrody Semiramidy

6. Kolos Rodyjski (posąg boga Heliosa na wyspie Rodos)

7. Piramidy w Gizie

PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1. Powiedz, czym charakteryzowała się demokracja w starożytnych Atenach.

2. Określ, której greckiej polis – Aten czy Sparty – dotyczy każdy z opisów.
   - Jednym z przywódców tej polis był Perykles.
   - Jednym z władców tego miasta-państwa był Leonidas.
   - Najważniejszym punktem miasta był Akropol, na który prowadziła brama zwana Propylejami.
   - Grecka polis położona w krainie zwanej Lakonią.
   - Wojownicy z tej polis pokonali Persów w bitwie pod Maratonem.
   - Hoplici z tego miasta-państwa uchodzili za najlepszych wojowników w całej Grecji.

3. Uporządkuj chronologicznie podane wydarzenia związane z wojnami grecko-perskimi.

   bitwa pod Maratonem, obrona wąwozu Termopile,
   powstanie w Milecie przeciwko Persom, bitwa morska pod Salaminą

4. Określ, jaką dziedziną życia opiekowało się każde z podanych bóstw greckich. Podaj też atrybut każdego z nich.
   - Afrodyta
   - Apollo
   - Ares
   - Atena
   - Hera
   - Posejdon

5. Powiedz, czym były mity. Wyjaśnij, jaką funkcję pełniły w życiu starożytnych Greków.

6. Określ, które spośród wymienionych postaci są mityczne, a które historyczne.

   Odyseusz, Fidiasz, Temistokles, Herakles, Achilles, Leonidas

7. Przyporządkuj każdą z podanych postaci do dziedziny sztuki lub nauki.

   Homer, Sofokles, Platon, Myron, Arystoteles, Hipokrates

   - medycyna
   - teatr
   - literatura
   - rzeźba
   - filozofia

8. Powiedz, jakie uroczystości dały początek teatrowi w starożytnej Grecji.

9. Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe.
   - W krajobrazie Grecji dominują urodzajne pola i duże rzeki.
   - Słowo „demokracja" oznacza „umiłowanie mądrości".
   - Według wierzeń starożytnych Greków główna siedziba bogów znajdowała się w Olimpii.
   - Hoplici to ciężkozbrojni wojownicy greccy walczący pieszo.
   - Akcja *Iliady* rozgrywa się w czasie wojny trojańskiej.
   - Olimpiadą nazywano w starożytnej Grecji czteroletni okres między kolejnymi igrzyskami.

10. Wymień skutki podbojów dokonanych przez Aleksandra Wielkiego.

Koloseum w Rzymie (I wiek n.e.)

Starożytny Rzym

1. Ustrój starożytnego Rzymu
2. Imperium Rzymskie
3. Życie w Wiecznym Mieście
4. Dokonania starożytnych Rzymian
5. Początki chrześcijaństwa

1 Ustrój starożytnego Rzymu

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- na czym polegał republikański system władzy w Rzymie,
- co było powodem konfliktu między plebejuszami a patrycjuszami,
- jakie zmiany w państwie rzymskim wprowadzili Cezar i Oktawian.

Początki Rzymu

W południowej Europie leży Półwysep Apeniński zwany też **Italią**. W środkowej części tej górzystej krainy znajduje się **Rzym**. Według legendy został on założony w **753 roku p.n.e.** Początkowo była to niewielka osada położona nad rzeką Tyber. Zamieszkiwali ją Latynowie, a kraina, w której leżał Rzym, nosiła nazwę Lacjum. Z tego powodu język, którego używali Rzymianie, nazywa się łacińskim. Z czasem Rzym rozrósł się i zajął siedem okolicznych wzgórz. W ciągu kilku stuleci ta mała miejscowość przekształciła się w wielkie miasto i stała się stolicą ogromnego imperium.

Starożytna Italia w V–III wieku p.n.e.

LEGENDA

- terytorium plemienne Latynów – założyciel Rzymu
- zdobycze terytorialne Rzymu w IV wieku p.n.e.
- zdobycze terytorialne Rzymu na początku III wieku p.n.e.
- obszary zasiedlone przez Greków około V wieku p.n.e.
- miasta greckie

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż na mapie Rzym.
2. Podaj nazwę ludu zamieszkującego południową część Italii i Sycylii.
3. ★ Podaj nazwę państwa, które zajmuje obecnie Półwysep Apeniński.

WARTO WIEDZIEĆ

Mit o założeniu Rzymu

Według opowieści Rzym założyli wnukowie króla Lacjum – bliźniacy **Romulus** i **Remus**. Gdy byli niemowlętami, ich dziadek został pozbawiony tronu przez swojego brata. Nowy władca postanowił usunąć ewentualnych rywali. Dzieci wrzucono więc w koszu do Tybru, jednak cudem udało im się uniknąć śmierci. Na brzegu rzeki chłopców odnalazła wilczyca, która ich karmiła i opiekowała się nimi. Następnie zostali oni przygarnięci przez jednego z pasterzy. Gdy bliźniacy dorośli, pokonali nikczemnego króla i przywrócili tron dziadkowi. W 753 roku p.n.e. bracia postanowili założyć miasto. Podczas wytyczania granic doszło między nimi do sporu. Rozgniewany Romulus zabił Remusa i został jedynym władcą miasta, które od jego imienia otrzymało nazwę **Roma**, czyli Rzym.

Wilczyca kapitolińska to rzeźba będąca symbolem Rzymu. Jej nazwa pochodzi od Kapitolu, jednego ze wzgórz, na których rozpościera się Rzym. To właśnie w położonym tam muzeum można podziwiać słynną rzeźbę. Dzieło przedstawia wilczycę karmiącą bliźnięta Remusa i Romulusa, późniejszych założycieli miasta.

Dlaczego wilczyca jest symbolem Rzymu?

Republika rzymska

Według tradycji w Rzymie panowało kolejno siedmiu królów. W 509 roku p.n.e. Rzymianie wypędzili ostatniego z nich. Zlikwidowali monarchię i wprowadzili system władzy określany jako **republika**. Słowo pochodzi od łacińskiego *res publica* [czytaj: res publika] – czyli „rzecz wspólna". Oznacza to, że państwo rzymskie było wspólnym dobrem jego mieszkańców. Rzymianie nie sprawowali jednak rządów bezpośrednio jak w Atenach, lecz poprzez wybieranych przez siebie **urzędników**. Wybory odbywały się podczas **zgromadzenia ludowego**, w którym udział mogli wziąć wszyscy mężczyźni będący obywatelami Rzymu. Okres sprawowania urzędu przez wybraną osobę, czyli **kadencja**, trwał zazwyczaj rok.

Oprócz urzędników i zgromadzenia ludowego władza w republice rzymskiej należała do **senatu**. Był to główny organ władzy w tym państwie. Senat stanowili byli urzędnicy, wpisani dożywotnio na listę senatorów przez urzędnika nazywanego cenzorem. Senatorowie pochodzili z najbardziej wpływowych rzymskich rodów. Uczestniczyli oni w podejmowaniu najistotniejszych decyzji dotyczących na przykład finansów państwa czy rozpoczęcia wojny.

Monarchia – system sprawowania rządów w państwie, w którym pełnia władzy dożywotnio należy do monarchy – cesarza, króla lub księcia.

Obywatel – tu: wolna osoba, której rodzice byli obywatelami Rzymu.

CIEKAWOSTKA

Rzymscy urzędnicy nie byli wynagradzani za swoją pracę. Często zdarzało się nawet, że musieli ponosić dodatkowe wydatki związane z pełnioną funkcją, na przykład koszty oficjalnych przyjęć.

Konflikt między patrycjuszami a plebejuszami

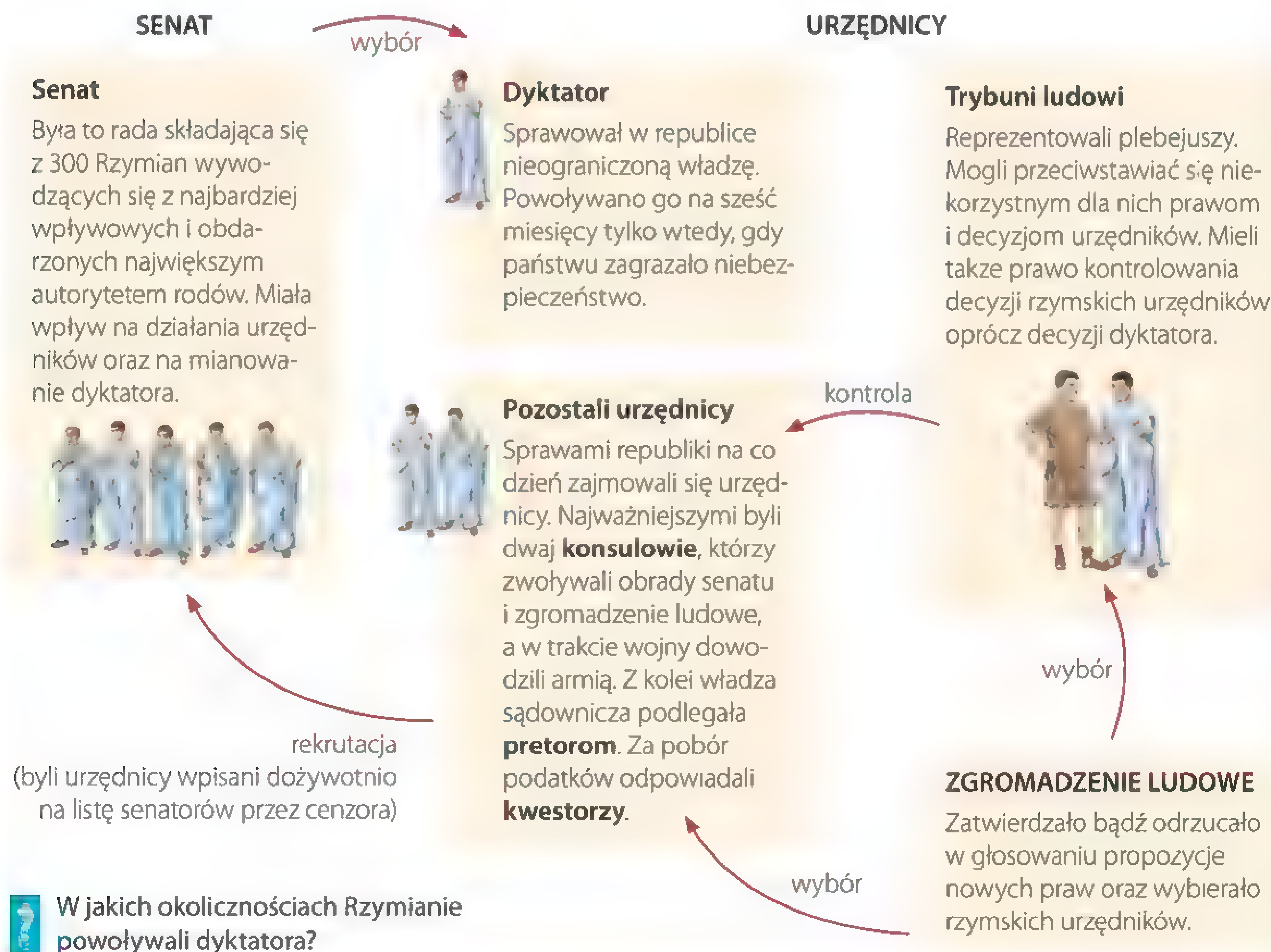
Początkowo władza w republice rzymskiej nie należała do całości społeczeństwa. Przeważający wpływ na rządy w państwie zyskali **patrycjusze**, członkowie bogatych i znaczących rodów. Tylko oni mieli pełne prawa polityczne, czyli możliwość obejmowania urzędów.

Pozbawiono jej przedstawicieli drugiej ważnej grupy społecznej – **plebejuszy**. Byli to ludzie wolni, lecz bez praw obywatelskich. Nie mogli obejmować urzędów państwowych, a także zawierać małżeństw z synami lub córkami patrycjuszy.

Z czasem plebejusze zaczęli protestować przeciwko pozbawieniu ich wpływu na rządy w państwie. Początkowo wywalczyli sobie prawo wyboru własnych urzędników – **trybunów ludowych**. Konflikt między patrycjuszami a plebejuszami trwał jednak aż do III wieku p.n.e., gdy ostatecznie przedstawiciele tej drugiej grupy zostali dopuszczeni do piastowania większości urzędów.

Funkcjonowanie rzymskiej republiki

Zarządzanie sprawami republiki rzymskiej znajdowało się w rękach obywateli, urzędników oraz senatu.

Koniec republiki i początek cesarstwa

Rządy republikańskie trwały około 500 lat. W I wieku p.n.e. republiką rzymską wstrząsały wojny domowe, które ją osłabiły. Jeden z rzymskich wodzów – **Gajusz Juliusz Cezar** – wykorzystał tę sytuację. Pomógł mu wielki sukces – podbił Galię, czyli teren dzisiejszej Francji. Ponieważ cieszył się zarówno sławą zwycięskiego wodza, jak i poparciem oddanych mu legionistów, zdobył prawie nieograniczoną władzę w państwie. Cezar zmusił senat do przyznania sobie tytułu dożywotniego dyktatora. Nie zlikwidował jednak żadnych dawnych urzędów, łącznie z senatem. Cezar miał wielu przeciwników wśród osób, które utraciły posiadane wcześniej wpływy. Spiskowcy zabili go na posiedzeniu senatu w **44 roku p.n.e.**

CIEKAWOSTKA

Senat zabronił Cezarowi, który na czele swoich wojsk przebywał w Galii, przekraczać granicznej rzeczki Rubikon. Wbrew woli senatu Cezar jednak wkroczył do Italii. Rozpoczął w ten sposób wojnę domową, która zakończyła się przejęciem przez niego władzy. Od tego czasu określenie *przekraczać Rubikon* oznacza podjęcie decyzji, od której nie ma odwrotu.

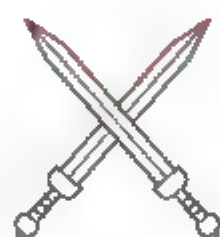
Zabójstwo Gajusza Juliusza Cezara zostało przedstawione na obrazie Vincenza Camucciniego [czytaj: winczenca kamuczinieqo] z początku XIX wieku. Według przekazów zamachowcy zadali swojej ofierze ponad dwadzieścia ciosów sztyletami.

Wrogom Cezara nie udało się przywrócić republiki. W państwie doszło do dalszych walk wewnętrznych, z których zwycięsko wyszedł **Oktawian August**. Zachował on pozory republiki, ale faktyczna władza była skupiona w jego rękach. Samodzielnie sprawował nadzór nad armią, mianował urzędników i zarządzał częścią prowincji. Na cześć swojego poprzednika używał nowego tytułu – cezar. Stąd wzięły się nazwy: **cesarz** (cezar), oznaczające władcę, oraz **cesarstwo** – państwo samodzielnie rządzone przez cesarza. To właśnie od czasów Oktawiana Imperium Rzymskie zaczęto nazywać cesarstwem.

Powstanie cesarstwa rzymskiego

Przyczyna

- osłabienie Rzymu wskutek wojen domowych
- ambicje polityków i dowódców armii

Wydarzenie

Oktawian August przejmuje pełnię władzy w Rzymie w **27 roku p.n.e.**

Skutek

- upadek rządów republikańskich w Rzymie
- skupienie całkowitej władzy w rękach cezarów

W spadku po republice rzymskiej

We współczesnym życiu politycznym nadal używamy wielu pojęć wywodzących się z języka łacińskiego. Słowo „republika" oznacza formę rządów w państwie, w którym – w odróżnieniu od monarchii – najwyższe organy władzy są wybierane przez społeczeństwo na określony czas. W XXI wieku większość państw świata ma ustrój republikański. Jest wśród nich również Polska. Polski odpowiednik słowa „republika" to „rzeczpospolita".
W wielu państwach istnieje także senat, jako wyższa izba dwuizbowego parlamentu.
Słowo „konsul" oznacza w naszych czasach przedstawiciela państwa w innym kraju.
Współczesny świat zna również dyktatorów, czyli osoby rządzące w sposób niedemokratyczny, często okrutny. Przykładem państwa, gdzie obecnie sprawowane są rządy dyktatorskie, jest Korea Północna.

Senat Rzeczypospolitej Polskiej jest wyższą izbą parlamentu w naszym kraju. Zasiada w nim stu senatorów, czyli trzykrotnie mniej niż w senacie rzymskim w czasach republiki.

Kogo współcześnie nazywamy konsulem?

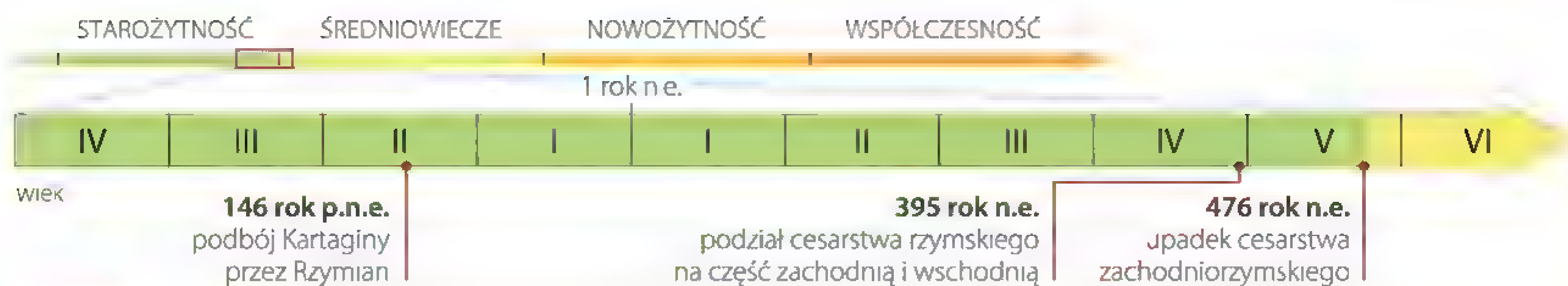
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W pierwszym okresie swojego istnienia starożytny Rzym był królestwem. Pod koniec VI wieku p.n.e. przekształcił się w republikę.
2. W republice rzymskiej władza należała do ludu, który sprawował ją za pośrednictwem urzędników. Ich kadencja trwała zwykle rok.
3. Ważnym organem władzy w republice rzymskiej był senat. Zasiadali w nim byli urzędnicy, wpisani dożywotnio na listę senatorów przez cenzora. Wywodzili się oni z najbardziej szanowanych rzymskich rodów.
4. Wolni Rzymianie dzielili się na patrycjuszy i plebejuszy. Początkowo władzę sprawowali tylko patrycjusze. Z czasem także plebejusze uzyskali prawo sprawowania urzędów.
5. W I wieku p.n.e. Gajusz Juliusz Cezar, a następnie Oktawian skupili w swoim ręku pełnię władzy. Rządy Oktawiana zapoczątkowały okres cesarstwa w dziejach Rzymu.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego państwo rzymskie w okresie od VI do I wieku p.n.e. jest określane mianem republiki.
2. Powiedz, z czego wynikał i jak zakończył się spór między patrycjuszami i plebejuszami w republice rzymskiej.
3. Wymień nazwy najważniejszych urzędów w republice rzymskiej.
4. ★ Wyjaśnij, co oznacza przypisywane Gajuszowi Juliuszowi Cezarowi powiedzenie: *kości zostały rzucone.*
5. **Miniprojekt**
   Porównajcie ze sobą dwa ustroje starożytnego Rzymu: republikę i cesarstwo. Określcie, jakie są zalety sprawowania władzy przez ogół obywateli, a jakie korzyści przynieść mogą rządy jednej osoby. Zapiszcie swoje uwagi w formie tabeli. Następnie sformułujcie wnioski.

2 Imperium Rzymskie

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

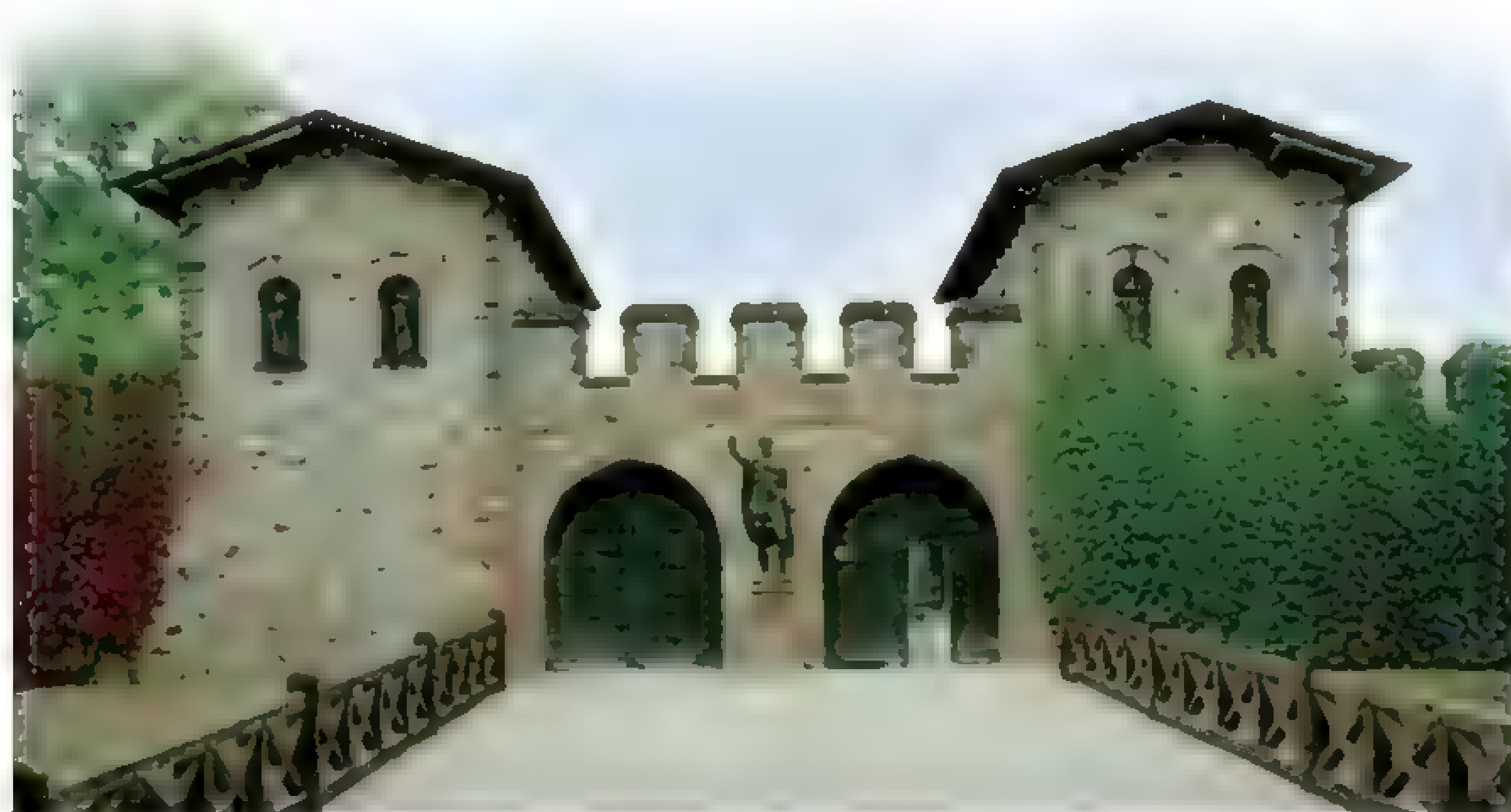
- jakie terytoria weszły w skład Imperium Rzymskiego,
- co decydowało o rzymskich sukcesach w podbojach,
- dlaczego po czasach świetności Imperium Rzymskie upadło.

Droga do potęgi

Rzymianie przez stulecia prowadzili liczne wojny, w których wyniku powiększyli obszar swojego państwa. W III wieku p.n.e. podbili całą Italię. Opanowali również kolonie greckie znajdujące się na Sycylii. Znaczna część tej wyspy należała wówczas do **Kartaginy** – potężnego miasta-państwa założonego w północnej Afryce przez Fenicjan. W III i II wieku p.n.e. Rzym stoczył z Kartaginą trzy wojny. W ich wyniku Rzymianie pokonali w 146 roku p.n.e. i zniszczyli to miasto-państwo. Jego terytoria przyłączyli do państwa rzymskiego jako prowincję o nazwie Afryka.

Prowincja – w starożytności: terytorium podbite przez państwo rzymskie. Zamieszkująca je ludność płaciła na rzecz Rzymu podatki.

Po zwycięstwie nad Kartaginą Rzym prowadził politykę dalszych podbojów. Do I wieku n.e. pod jego panowanie dostały się Grecja, Azja Mniejsza, Syria i Egipt. Na zachodzie Rzymianie zajęli Hiszpanię, na północy zaś Galię oraz Brytanię. Granice państwa rzymskiego oparły się o Ren i Dunaj. Na linii tych rzek wzniesiono potężny system umocnień nazywany **limesami**. Chroniły one Rzymian przed atakami ludów zamieszkujących poza obszarem państwa rzymskiego.

Warownia rzymska na terenie Niemiec została zrekonstruowana w XX wieku. W czasach cesarstwa rzymskiego wchodziła ona w skład limesu rozciągającego się na długości ponad 500 kilometrów między rzekami Renem a Dunajem.

Rzymski legionista

Podstawą potęgi państwa rzymskiego była jego armia. Dzieliła się ona na **legiony**. Były to oddziały liczące około 4 tysięcy ciężkozbrojnych, doskonale wyszkolonych żołnierzy piechoty, którzy w większości wywodzili się z plebejuszy.

Hełm chronił głowę legionisty przed ciosami przeciwnika. Miał specjalne płytki osłaniające policzki i kark żołnierza.

Oszczep był ciężki i służył do walki na odległość. Zazwyczaj każdy legionista posiadał dwa oszczepy różnej długości.

Pancerz składał się z metalowych płytek połączonych rzemieniami.

Tarcza była wykonana z drewna i obszyta skórą. Metalowe okucia zwiększały jej odporność na ciosy. Na tarczach umieszczony był numer legionu, do którego należał legionista.

Katapulta była rodzajem machiny oblężniczej. Rzymianie używali jej do burzenia murów szturmowanych miast.

Miecz to broń noszona przy pasie i używana podczas walki wręcz.

Sandały wykonywano ze skóry. Wytrzymałe obuwie było niezbędne podczas długich marszów.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wskaż elementy wyposażenia legionisty, które:
   – służyły do atakowania,
   – chroniły przed ciosami,
   – umozliwiały długie marsze.
2. Wyjaśnij, do czego służyła katapulta.
3. ★ Ustal, czym był szyk bojowy nazywany żółwiem. Dlaczego był bardzo skuteczny w czasie bitwy?

Okres świetności Imperium Rzymskiego

Dzięki podbojom Rzymianie stworzyli mocarstwo, które określamy nazwą **Imperium Rzymskie**. Składało się z wielu podbitych ziem, które włączono do rzymskiego państwa jako kolejne prowincje. Rządzili nimi rzymscy urzędnicy. W celu utrzymania w posłuszeństwie podbitej ludności stacjonowały tam legiony. Rzym czerpał liczne korzyści z podbitych prowincji. Ich mieszkańcy musieli płacić Rzymowi **podatki**, które zasilały kasę państwową, a częściowo także prywatne majątki rzymskich urzędników.

Panowanie Rzymu miało dla nowych prowincji również dobre skutki. Od nastania w I wieku p.n.e. cesarstwa na terenie Imperium Rzymskiego rozpoczęły się czasy pokoju określane jako ***pax Romana*** [czytaj: paks romana]. Sprzyjały one rozwojowi gospodarczemu i kulturalnemu. W zdobytych prowincjach wznoszono budowle na wzór rzymski. Część ludności podbitych krajów uległa **romanizacji**. Oznacza to, że zaczęła posługiwać się językiem łacińskim, który zyskał rangę języka międzynarodowego. Ponadto przyjęła rzymskie wzorce kulturowe, między innymi zwyczaje, rozrywki, ubiór.

CIEKAWOSTKA

W rzymskiej armii panowała sroga dyscyplina. Jeśli cały oddział legionistów stchórzył lub zbuntował się, skazywano na śmierć drogą losowania co dziesiątego żołnierza. Było to tak zwane dziesiątkowanie – pojęcie używane do dziś.

Imperium Rzymskie

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień nazwy trzech prowincji przyłączonych do Rzymu w okresie republiki.
2. Podaj nazwy prowincji znajdujących się we wschodniej części Imperium Rzymskiego.

Podział cesarstwa rzymskiego

Od III wieku n.e. cesarstwu coraz bardziej zagrażały barbarzyńskie plemiona, głównie **Germanów**, zamieszkujących tereny dzisiejszych Niemiec i Belgii. Dla obrony przed nimi rozbudowywano armię. Koszty ponosiło społeczeństwo, które musiało płacić bardzo wysokie podatki. Prowadziło to do buntów ubożejących mieszkańców cesarstwa.

Problemom gospodarczym towarzyszył chaos polityczny. Dochodziło do ciągłych walk o władzę. Ambitni dowódcy legionów walczyli o tron cesarski, wykorzystując do tego podległe sobie oddziały. Często konkurenci do władzy mordowali swoich przeciwników. Na znaczeniu tracił Rzym, zyskiwał zaś **Konstantynopol** – miasto założone przez cesarza Konstantyna Wielkiego w miejscu greckiej kolonii o nazwie Bizancjum. W IV wieku n.e. Konstantynopol został nową stolicą cesarstwa rzymskiego.

Następcom Konstantyna coraz trudniej było strzec granic państwa i zarządzać jego rozległym terytorium. W tej sytuacji w 395 roku n.e. podzielono je. Powstało **cesarstwo zachodniorzymskie** ze stolicą w Rzymie i **wschodniorzymskie** ze stolicą w Konstantynopolu. Zachodnia część obejmowała kraje, w których przeważały język i kultura łacińska, podczas gdy we wschodniej części dominowała kultura grecka.

Barbarzyńca – dla starożytnych Greków: każdy cudzoziemiec; dla Rzymian: przedstawiciel cywilizacji spoza Imperium Rzymskiego.

Konstantyn Wielki (*272 rok n.e. †337 rok n.e.) był wybitnym wodzem i reformatorem państwa.

Upadek cesarstwa zachodniorzymskiego

W IV wieku n.e. plemiona germańskie zostały zaatakowane ze wschodu przez budzących grozę wojowników z **plemienia Hunów**. Uciekające przed Hunami plemiona wkroczyły w granice cesarstwa. Nastąpił okres **wielkiej wędrówki ludów**, które przemieszczały się po terytorium całego cesarstwa. Chociaż Hunowie zostali ostatecznie pokonani, osłabione cesarstwo zachodnie nie było już w stanie bronić się przed kolejnymi plemionami barbarzyńskimi. Łupem barbarzyńców padła również Italia i miasto Rzym.

W **476 roku n.e.** jeden z barbarzyńskich wodzów pozbawił korony ostatniego cesarza Romulusa Augustulusa. Położył tym samym kres istnieniu cesarstwa zachodniego. Historycy przyjęli to wydarzenie za symboliczny **koniec starożytności**.

CIEKAWOSTKA

Jedno z barbarzyńskich plemion – Wandalowie – zdobyło w 455 roku n.e. Rzym. Ograbili go doszczętnie z wszelkich skarbów oraz zniszczyli wiele budynków. Stąd dziś bezmyślne niszczenie cudzej własności nazywamy wandalizmem.

UPADEK CESARSTWA ZACHODNIORZYMSKIEGO

Przyczyna

- kryzys gospodarczy i polityczny
- najazdy plemion barbarzyńskich
- upadek znaczenia Rzymu

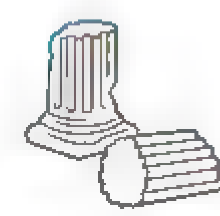
Wydarzenie

Upadek cesarstwa zachodniorzymskiego **w 476 roku n.e.**

Skutek

- symboliczny koniec epoki starożytnej
- powstanie państw barbarzyńskich na gruzach Imperium Rzymskiego

WSPÓŁCZEŚNIE

Języki romańskie

Łacina jest obecnie językiem martwym. Łacińskie wyrażenia stosuje się dziś między innymi w medycynie i prawie, lecz nie używa się jej w codziennym życiu. Jednak istnieją języki wywodzące się z łaciny. Nazywa się je romańskimi. Powstały one między V a X stuleciem naszej ery. Języki te wywodzą się z łaciny potocznej, czyli ludowej, którą posługiwała się ludność dawnego imperium. Najpowszechniej używanymi językami romańskimi są: hiszpański, portugalski, francuski, włoski i rumuński. Wiele słów brzmi w nich podobnie, co świadczy o tym, że mają one wspólne łacińskie korzenie. Oprócz Europy języki romańskie, głównie hiszpański i portugalski, są używane w Ameryce Południowej.

Mieszkańcy Meksyku posługują się językiem hiszpańskim, który przynieśli na kontynent amerykański europejscy zdobywcy w XVI wieku.

Które współcześnie używane języki zaliczamy do romańskich?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Starożytni Rzymianie toczyli wiele wojen. W okresie republiki szczególnie groźnym rywalem Rzymu była Kartagina. Rzymianie stoczyli z nią trzy wojny i ostatecznie pokonali Kartagińczyków, zajmując ich ziemie.
2. W wyniku podbojów Rzymianie przyłączali kolejne obszary zwane prowincjami. Do I wieku p.n.e. podbili między innymi Galię, Hiszpanię, Grecję i Azję Mniejszą.
3. Sukcesy wojskowe Rzymianie odnosili dzięki legionom – oddziałom ciężkozbrojnych i doskonale wyszkolonych żołnierzy.
4. W okresie świetności Imperium Rzymskie obejmowało dużą część Europy, Bliskiego Wschodu i północnej Afryki.
5. Pod koniec IV wieku n.e. cesarstwo rzymskie zostało podzielone na wschodnie i zachodnie.
6. W 476 roku n.e. w wyniku najazdów barbarzyńców upadło cesarstwo zachodniorzymskie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, jakie były skutki podbojów rzymskich dla mieszkańców zajmowanych terenów.
2. Podaj przyczyny i skutki upadku cesarstwa zachodniorzymskiego.
3. Oblicz, ile lat minęło od legendarnego założenia Rzymu do upadku cesarstwa zachodniorzymskiego.
4. ★ Zgromadź informacje dotyczące jednej bitwy stoczonej przez armię starożytnego Rzymu. Określ, kto był przeciwnikiem Rzymian, gdzie i kiedy doszło do starcia oraz jaki był jego wynik.
5. **Miniprojekt**
   Sporządźcie listę współczesnych państw, które leżą na terenach zajmowanych dawniej przez cesarstwo rzymskie. Porównajcie mapę historyczną ze współczesną mapą polityczną. W swojej pracy możecie wykorzystać mapę z podręcznika historii i atlasy geograficzne. Postarajcie się zapisać jak najwięcej nazw współczesnych państw.

3 Życie w Wiecznym Mieście

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jak wyglądał Rzym w I wieku n.e.,
- w jakich warunkach żyli Rzymianie,
- w jakich bogów wierzyli mieszkańcy Imperium Rzymskiego.

Rzym – Wieczne Miasto

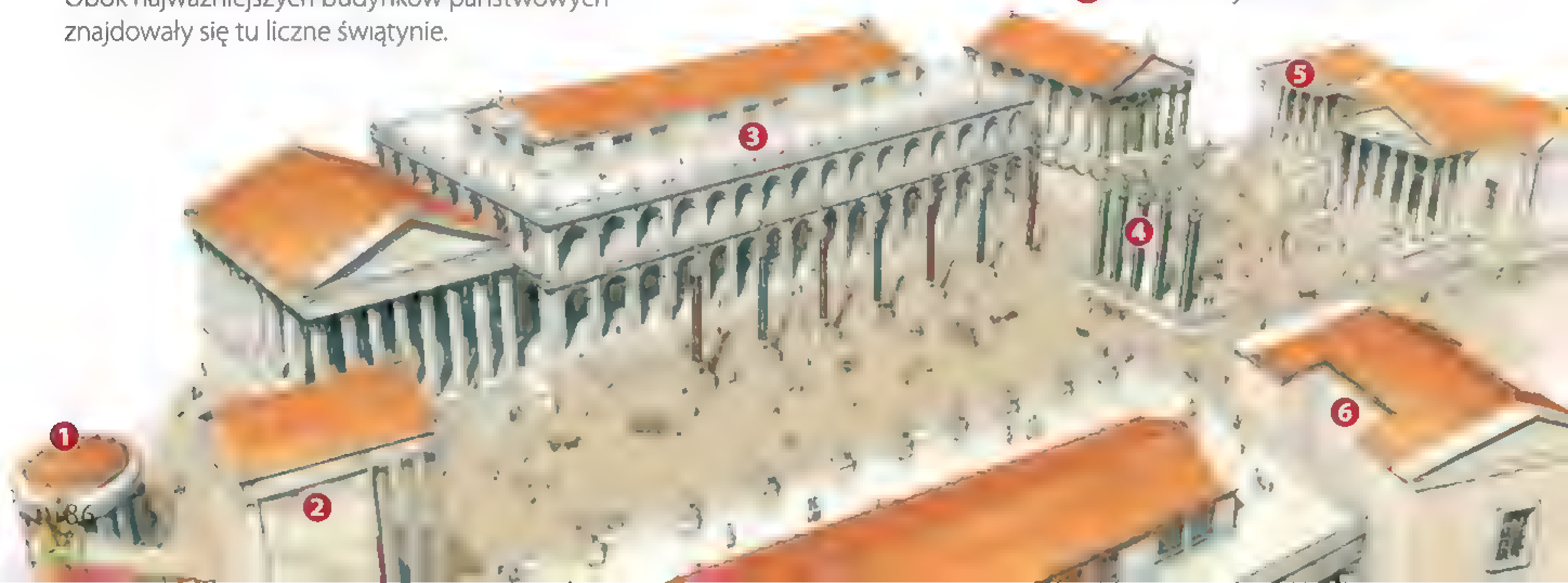
Okres świetności Rzymu przypadł na dwa pierwsze wieki naszej ery. Stolica cesarstwa liczyła wówczas około miliona mieszkańców. Rzym był w starożytności największym miastem na świecie. Powstawały tam teatry, świątynie, bazyliki i inne okazałe budowle. Należały do nich na przykład rozległe **termy**, czyli publiczne łaźnie z basenami i salami do uprawiania sportu.

Najważniejsze obiekty, w tym siedziba senatu, wznosiły się wokół **Forum Romanum**, czyli rynku rzymskiego. Był to plac w centrum miasta, na którym mieszkańcy spotykali się, aby porozmawiać, wymienić się nowinami czy kupić potrzebne towary. Ogłaszano tu też zarządzenia władz. Mieszkańcy starożytnego Rzymu byli niezwykle dumni ze swojego miasta. W ich mniemaniu miało ono trwać na zawsze. Dlatego też Rzym nazywano **Wiecznym Miastem**.

Bazylika – w starożytnym Rzymie budowla pełniąca funkcję sądu lub hali targowej. Rzędy kolumn dzieliły ją na trzy części, z których środkowa była wyższa od pozostałych.

1. Świątynia Westy
2. Świątynia poświęcona Gajuszowi Juliuszowi Cezarowi
3. Basilica Julia [czytaj: bazilika julia] – miejsce posiedzeń sądu
4. Rostra – mównica
5. Świątynia Zgody
6. Kuria – miejsce obrad senatu

Forum Romanum, czyli główny plac starożytnego Rzymu, stanowił centrum życia politycznego, towarzyskiego, ale i religijnego. Obok najważniejszych budynków państwowych znajdowały się tu liczne świątynie.

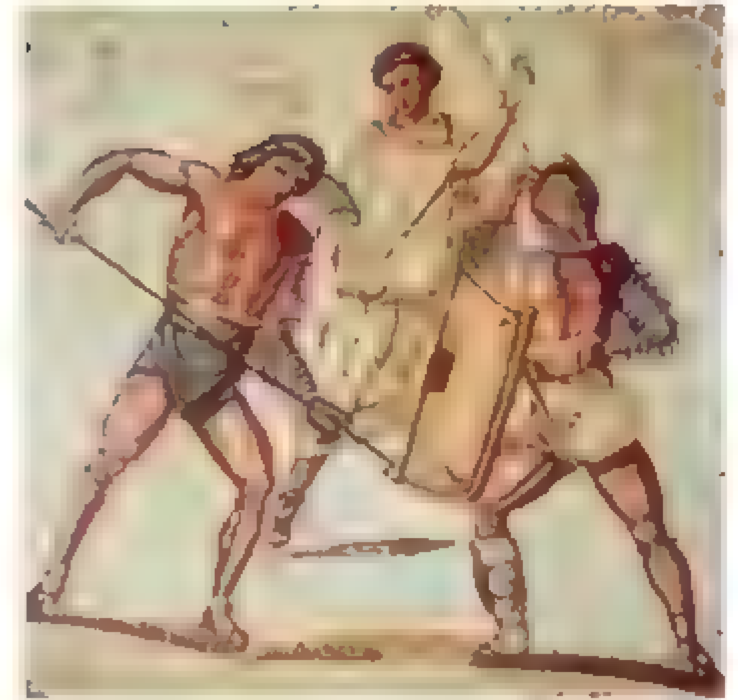
Życie codzienne Rzymian

Styl życia Rzymian w dużym stopniu zależał od ich zamożności. Bogaci patrycjusze budowali okazałe **wille**, które miały wewnętrzne dziedzińce. Służbę w domu zamożnych Rzymian stanowili należący do nich niewolnicy. Wielu patrycjuszy oprócz okazałych domów w Rzymie i innych miastach posiadało także rezydencje na wsi w swoich ziemskich posiadłościach. Ich ziemie uprawiali niewolnicy.

Ulubioną rozrywką najbogatszych Rzymian było ucztowanie. Biesiadnicy leżeli na niskich sofach, obok których znajdowały się stoliki z potrawami. W czasie uczt dyskutowano oraz przyglądano się występom artystycznym tancerzy i pieśniarzy.

Plebejusze zazwyczaj wynajmowali mieszkania w kamienicach. Niektóre z nich były bardzo małe i pozbawione ogrzewania. Najbiedniejsi plebejusze mieszkali w piwnicach lub małych izbach pod schodami.

Jedną z ulubionych rozrywek Rzymian, niezależnie od ich zamożności, było oglądanie igrzysk. Na terenie całego Imperium Rzymskiego wznoszono **amfiteatry**, w których odbywały się rozmaite widowiska. Do najpopularniejszych należały niezwykle brutalne walki gladiatorów oraz przedstawienia ukazujące dzieje Rzymu.

Gladiatorzy w starożytnym Rzymie byli najczęściej niewolnikami, jeńcami wojennymi lub skazańcami specjalnie szkolonymi do walki na arenie. W 73 roku p.n.e. wybuchło wielkie powstanie niewolników, na którego czele stanął gladiator Spartakus. Doskonale wyćwiczeni gladiatorzy, wspomagani przez niewolników i biedotę, przez dwa lata opierali się rzymskim wojskom.

Społeczeństwo Rzymu

Życie mieszkańców Rzymu koncentrowało się wokół forum. Można było spotkać tu przedstawicieli wszystkich grup społecznych.

1. **Patrycjusze** sprawowali najważniejsze urzędy w państwie. Doradzali cesarzowi, byli dowódcami legionów, zarządzali swoimi ogromnymi majątkami ziemskimi.
2. **Plebs** to wolni mieszkańcy zajmujący się pracą najemną lub rzemiosłem i drobnym handlem. Swoje towary sprzedawali między innymi na forum.
3. **Niewolnicy** nie posiadali żadnych praw ani własności. Musieli posłusznie wykonywać polecenia swojego właściciela. Od jego woli zależało życie lub śmierć niewolnika.

Jakie były zajęcia plebejuszy w starożytnym Rzymie?

Religia starożytnych Rzymian

Rzymianie, podobnie jak wiele ludów starożytnych, wyznawali politeizm. W początkach swojego państwa czcili przodków oraz bóstwa domowe. Były to lary, które opiekowały się domostwem, i penaty, opiekunowie spiżarni. W VI wieku p.n.e., w okresie królestwa, narodził się kult głównych bogów rzymskich – Jowisza, Junony i Minerwy. Na wzgórzu Kapitol w Rzymie wzniesiono dla nich wspaniałą świątynię.

W okresie wojen Rzymianie poznali bóstwa podbitych ludów. Chętnie przyjmowali nowe wierzenia, chociaż nadal uznawali dawne, rzymskie. Pod wpływem obcych religii zmieniały się rzymskie wyobrażenia o bogach. Szczególnie silny wpływ miały wierzenia Greków. Od III wieku p.n.e. Rzymianie zaczęli sobie wyobrażać swoich bogów na podobieństwo greckich. Na przykład **Jowisz**, sprawujący władzę nad bogami i ludźmi, był przedstawiany jak grecki Zeus, a **Junona** – opiekunka małżeństw – jak Hera, małżonka Zeusa. Bogini sztuki, rzemiosła i mądrości **Minerwa** przypominała postać Ateny, a rzymski bóg wojny **Mars** upodobnił się do greckiego Aresa. Króla mórz **Neptuna** Rzymianie wyobrażali sobie na podobieństwo Posejdona. Bogini miłości Afrodyta w rzymskiej mitologii stała się **Wenus**.

Ważną rolę odgrywała bogini **Westa** – opiekunka domowego ogniska. Obrzędy ku czci tej bogini sprawowały kapłanki nazywane **westalkami**. Do ich zadań należało pilnowanie wiecznego, symbolizującego Westę ognia.

Rzymianie wznosili swoje świątynie, wzorując się na architekturze starożytnych Greków. Świątynie budowane były zarówno w Rzymie, jak i odległych zakątkach imperium.

CIEKAWOSTKA

Imiona rzymskich bóstw przetrwały do naszych czasów między innymi w nazwach planet Układu Słonecznego. Wśród nich są: Wenus, Mars, Jowisz, Saturn i Neptun.

Świątynia Maison Carrée [czytaj: me**zą** ka**re**] we Francji została wzniesiona przez Rzymian w I wieku p.n.e. Przetrwała do naszych czasów w niemal idealnym stanie.

Pompeje

Niezwykle cennym źródłem wiedzy o życiu w Imperium Rzymskim są wykopaliska w Pompejach. To leżące w południowej części Półwyspu Apenińskiego miasto liczyło na początku naszej ery około 20 tysięcy mieszkańców. W ciągu jednego dnia – 24 sierpnia 79 roku n.e. – w wyniku wybuchu wulkanu Wezuwiusz Pompeje uległy całkowitemu zniszczeniu. Pokryła je wówczas licząca kilka metrów warstwa pyłu wulkanicznego. Jak się później okazało, doskonale zakonserwował on budowle oraz przedmioty. W połowie XVIII wieku rozpoczęto odkopywanie Pompejów. Prace archeologiczne trwają do dziś. Dzięki nim możemy współcześnie zobaczyć, jak wyglądało starożytne miasto. Wśród odkopanych budowli są między innymi: bazyliki, termy, świątynie, amfiteatr i liczne domy.

Dzięki czemu zabytki Pompejów zachowały się do dziś w bardzo dobrym stanie?

Ulice Pompejów są dziś udostępnione turystom. Na jednej z nich zachowały się wystające kamienie, które w przeszłości ułatwiały ludziom przechodzenie przez zanieczyszczoną ściekami ulicę.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W pierwszych wiekach naszej ery Rzym był największym miastem świata. Zamieszkiwało go około miliona mieszkańców.
2. Społeczeństwo starożytnego Rzymu tworzyli uprzywilejowani patrycjusze oraz plebejusze i niewolnicy. Patrycjusze sprawowali najważniejsze urzędy w państwie. Z kolei plebejusze trudnili się rzemiosłem i handlem. Niewolnicy byli pozbawieni wolności osobistej i jakichkolwiek praw.
3. Centrum starożytnego Rzymu stanowiło Forum Romanum – plac, przy którym znajdowały się najważniejsze budynki publiczne i okazałe świątynie.
4. Rzymianie wyznawali wielobóstwo. Do najważniejszych bóstw rzymskich zalicza się: Jowisza, Junonę, Minerwę, Neptuna i Marsa. Z czasem Rzymianie zaczęli utożsamiać swoich bogów z bóstwami greckimi.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, dlaczego Rzym został nazwany Wiecznym Miastem.
2. Wyjaśnij, jaką funkcję pełniło w starożytnym Rzymie Forum Romanum.
3. Omów wpływ wierzeń starożytnych Greków na religię Rzymian.
4. ★ Wyjaśnij, co oznacza popularny w okresie cesarstwa rzymskiego okrzyk: *chleba i igrzysk!*.
5. **Miniprojekt**
   Pracując w parach, napiszcie list od mieszkańca starożytnego Rzymu do przyjaciela. Postarajcie zachęcić odbiorcę listu do przyjazdu do Wiecznego Miasta. Spróbujcie użyć jak najwięcej słów związanych z architekturą stolicy cesarstwa lub dostępnymi rozrywkami.

4 Dokonania starożytnych Rzymian

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były największe osiągnięcia architektoniczne Rzymian,
- w jaki sposób kultura Greków wpłynęła na dokonania Rzymian,
- jaki był dorobek Rzymian w dziedzinie prawa.

Rzymianie – wielcy budowniczowie

Starożytni Rzymianie stworzyli nie tylko rozległe imperium, ale także wspaniałą kulturę. Wiele z ich wynalazków i dokonań do dziś budzi podziw i znajduje swoje zastosowanie. Szczególnie sukcesy osiągnęli Rzymianie w dziedzinie architektury, literatury i prawa. Podczas swoich podbojów Rzymianie poznawali kulturę innych starożytnych cywilizacji, między innymi egipską i grecką. Czerpali stamtąd inspiracje i gotowe wzorce, które jeszcze udoskonalali.

Rzymianie byli doskonałymi budowniczymi. Stosowali takie rozwiązania architektoniczne jak łuk czy kopuła. Stworzenie ich było możliwe dzięki użyciu cementu i wynalezionego przez Rzymian **betonu**.

Aby zaopatrywać miasta w świeżą wodę z górskich źródeł, Rzymianie budowali wodociągi zwane **akweduktami**. Często przebiegały one przez naturalne przeszkody, takie jak doliny czy rzeki. Aby je pokonać, Rzymianie budowali akwedukty oparte na wysokich łukach, przypominające mosty.

Akwedukt Pont du Gard [czytaj: pą di gar] w południowej Francji to jeden z najlepiej zachowanych starożytnych wodociągów. Jego budowa została ukończona w 16 roku p.n.e. Najbardziej efektowną część stanowi wysoki na 49 metrów wiadukt nad rzeką Gard. Jego dolna część odgrywała rolę mostu, a górną płynęła woda zaopatrująca miasto Nîmes [czytaj: nim].

Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu

Rzymianie byli mistrzami w budowaniu dróg i mostów. Kamienne drogi łączyły Rzym z najdalszymi zakątkami cesarstwa. Sieć traktów liczyła tysiące kilometrów, a najważniejsze z nich zbiegały się w stolicy państwa. Z tego powodu powstało powiedzenie: *Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu*.

Literatura rzymska

Ogromny wpływ na sztukę starożytnych Rzymian miały wcześniejsze dokonania Greków. Po podbiciu Hellady Rzymianie zachwycili się jej kulturą. Patrycjusze z chęcią uczyli się języka greckiego. Zaczęto także tłumaczyć greckie dzieła na łacinę. Rzymianie sprowadzali do swoich rezydencji greckie rzeźby lub ich kopie. Zatrudniali także Greków jako nauczycieli dla swoich dzieci.

Chociaż literatura rzymska rozwijała się pod wpływem greckim, to wypracowała własny, oryginalny dorobek w języku łacińskim. Jej rozkwit przypadł na przełom I wieku p.n.e. i I wieku n.e. W tym okresie tworzył poeta **Wergiliusz**. Jego największe dzieło – *Eneida* – nawiązuje do tradycji greckiej. Opowiada ono dzieje Eneasza, uciekiniera z Troi, który dotarł do Italii i stał się przodkiem legendarnych założycieli Rzymu. Do najwybitniejszych poetów należał też **Horacy**. Zasłynął on jako autor pieśni zwanych odami – wierszowanych utworów o tematyce biesiadnej, religijnej lub okolicznościowej.

CIEKAWOSTKA

Wergiliusz pochodził z niezamożnej rodziny. Na jego talencie poznał się Oktawian August. To on zachęcił go do napisania *Eneidy*.

Starożytny Rzym

Rzymianie wznieśli w stolicy swojego imperium wiele imponujących budowli. Część z nich podziwiać możemy do dziś.

Panteon

Najsłynniejsza świątynia rzymska była poświęcona wszystkim bogom. Na środku odlanej z betonu kopuły znajduje się otwór, przez który do wnętrza wpada światło – łącząc niejako ludzi z bogami.

Forum Romanum

Główny plac Rzymu przeżywał okres swojej świetności w pierwszych wiekach n.e. Powstało tu wówczas wiele okazałych gmachów publicznych i świątyń. Do dziś zachowały się jedynie fragmenty części z nich.

Circus Maximus

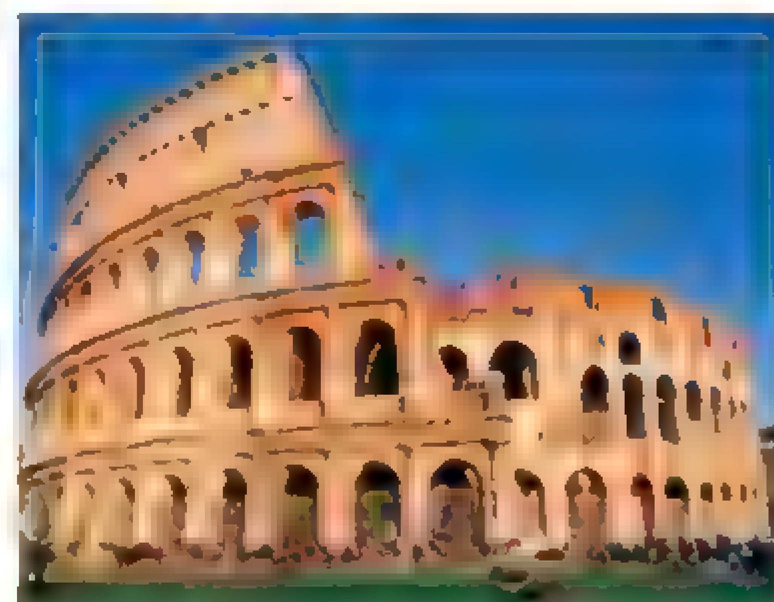
[czytaj: cirkus maksimus], czyli Cyrk Największy, liczył około 600 metrów długości. Odbywające się tu wyścigi rydwanów mogło oglądać nawet 250 tysięcy osób.

Kolumna Trajana

Kolumna została wzniesiona w 113 roku n.e. dla uczczenia zwycięstwa cesarza Trajana nad barbarzyńskimi Dakami. Całą powierzchnię kolumny pokrywają płaskorzeźby przedstawiające dokonania cesarza.

Koloseum

Amfiteatry należały do ulubionych miejsc rozrywek Rzymian. Odbywały się tu starcia gladiatorów oraz walki z dzikimi zwierzętami. Największą budowlą tego typu było Koloseum z I wieku n.e. Mogło ono pomieścić około 50 tysięcy widzów. Przedstawiano tu na przykład widowiskowe bitwy morskie. Arenę można było bowiem zalać wodą.

Łuk triumfalny

Łuki triumfalne to budowle w kształcie bramy zdobionej płaskorzeźbami. Wnoszono je dla upamiętnienia wielkich zwycięstw wodzów lub cesarzy oraz innych ważnych uroczystości. Jednym z trzech zachowanych w Rzymie łuków triumfalnych jest Łuk Konstantyna Wielkiego z IV wieku n.e.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, w jakim celu wznoszono łuki triumfalne.
2. Wymień trzy starożytne zabytki, które przetrwały w Rzymie do dziś.

★ 3. Wyjaśnij, od czego pochodziła nazwa „Koloseum".

Prawo rzymskie

Rzymianie uważali, że silne państwo powinno mieć nie tylko świetnie wyszkoloną armię i doskonałych przywódców, lecz także mądre prawa. Początkowo w Rzymie obowiązywało prawo zwyczajowe, oparte na wieloletniej tradycji. Poszczególne prawa nie były spisane, co stawało się przyczyną pomyłek podczas spraw sądowych. Dlatego w V wieku p.n.e. powstał najstarszy zbiór przepisów określany jako **Prawo XII tablic**. Jego nazwa wiązała się z tym, że przepisy zostały spisane na dwunastu tablicach, które wystawiono na Forum Romanum. Dla Rzymian ważne było bowiem, aby każdy mógł swobodnie zapoznać się z obowiązującymi w państwie prawami.

Z upływem lat powstawały kolejne prawa. Po kilku stuleciach nagromadziło się ich już bardzo dużo. Poszczególne przepisy znajdowały się w różnych dokumentach, dlatego trudno było z nich korzystać. W VI wieku n.e., już po upadku zachodniego Imperium Rzymskiego, cesarz wschodniorzymski Justynian I Wielki postanowił zebrać wszystkie prawa w jednym kodeksie, czyli zbiorze przepisów prawnych. Od imienia władcy dokument ten jest nazywany **Kodeksem Justyniana**. Dzięki niemu prawo rzymskie przetrwało dłużej niż imperium i stanowi podstawę obowiązujących dziś kodeksów prawnych.

Iustitia [czytaj: justitia] to rzymska bogini sprawiedliwości. Jest odpowiednikiem greckiej Temidy. Przedstawia się ją z wagą i mieczem – symbolami bezstronnego sądu i nieuchronnej kary.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Prawo XII tablic

Rzymskie Prawo XII tablic określało, jakie czyny są zakazane oraz jakie grożą za nie kary.

Tablica 1
1. Jeśli ktokolwiek pozwie człowieka przed sąd, ten zobowiązany jest stawić się. Jeśli pozwany uchyla się, niech pozywający przywoła widzów na świadków i niech przyprowadzi go siłą.

Tablica III
1. Ten, który przyznał się do zadłużenia, albo też ten, przeciw któremu ogłoszono orzeczenie, będzie miał trzydzieści dni na zapłatę. Po tym terminie można przymusowo zniewolić jego osobę.

Tablica VIII
2. Jeśli ktoś okaleczył kończynę drugiej osobie i nie ułożył się z poszkodowanym, ten ma prawo do zemsty. Jeśli ktoś złamał kość człowiekowi wolnemu swą ręką, albo drewnianą pałką, niechaj zapłaci karę w wysokości trzystu monet, jeśli zaś złamał kość niewolnikowi, zapłaci sto pięćdziesiąt. Jeśli ktoś winny jest zniewagi, zapłaci dwadzieścia pięć monet.
3. Jeśli ktoś został zabity podczas nocnej kradzieży, słusznie został zabity.

Tablica XI
1. Nie wolno zawierać małżeństw między patrycjuszami a plebejuszami.

Źródło: *Prawo XII tablic*, [w:] *Rzym starożytny. Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 3, oprac. L.T. Błaszczyk, Warszawa 1961.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Określ, w jakim przypadku Rzymian mógł popaść w niewolę.
2. Wskaż przepis prawa, który zakładał nierówne traktowanie patrycjuszy i plebejuszy.

Prawo rzymskie dziś

Przepisy prawa stosowanego przez dawnych Rzymian znalazły zastosowanie w średniowieczu i czasach nowożytnych. Wiele z nich aktualnych jest także współcześnie. Przepisy prawne obowiązujące w większości państw europejskich wywodzą się ze starożytnych zasad rzymskich. W wielu krajach osoba, która chce zostać prawnikiem, musi wykazać się znajomością przepisów rzymskich. Należy do nich na przykład reguła mówiąca, że *prawo nie działa wstecz*. Zgodnie z tą zasadą można karać tylko za czyn, który w chwili popełnienia uznawany jest za przestępstwo. Inny ważny przepis brzmi *należy wysłuchać obydwu stron*. Oznacza to, że każda osoba postawiona przed sądem ma prawo do obrony. Prawnicy nadal stosują wymienione reguły.

Gmach Sądu Najwyższego w Warszawie zdobią fragmenty rzymskich przepisów prawnych.

? Co oznaczają słowa: *prawo nie działa wstecz*?

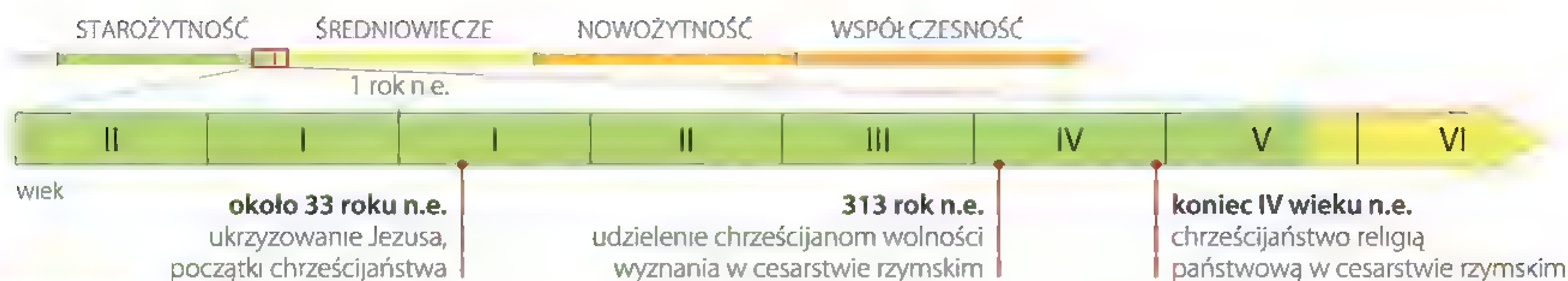
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Rzymianie byli doskonałymi budowniczymi. Tworzyli między innymi wspaniałe akwedukty, czyli wodociągi, bazyliki, świątynie, łuki triumfalne i amfiteatry.
2. Jednym z osiągnięć Rzymian była budowa sieci bardzo wytrzymałych dróg, które powstawały nie tylko w Italii, ale także w prowincjach cesarstwa.
3. Architektura i literatura rzymska kształtowały się pod silnym wpływem dokonań twórców greckich. Do najwybitniejszych pisarzy rzymskich należą Wergiliusz i Horacy.
4. Rzymianie zasłynęli także jako twórcy prawa. Wiele wprowadzonych przez nich zasad prawnych obowiązuje do dziś.
5. Do najwspanialszych budowli starożytnego Rzymu należą: amfiteatr Koloseum, świątynia Panteon i łuk Konstantyna Wielkiego.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień budowle charakterystyczne dla starożytnego Rzymu.
2. Wyjaśnij znaczenie powiedzenia: *Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu*.
3. Określ, jaki był wpływ kultury greckiej na dokonania i życie codzienne Rzymian.
4. ★ Wytłumacz, dlaczego Rzymianie przywiązywali dużą wagę do istnienia przepisów prawa.
5. **Miniprojekt**
   Wyobraź sobie, że mieszkasz w Rzymie i Twoim zadaniem jest oprowadzenie po nim przyjaciół. Przygotuj listę miejsc i obiektów, które im pokażesz, oraz krótką informację na temat każdego z nich.

5 Początki chrześcijaństwa

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- gdzie i kiedy narodziło się chrześcijaństwo,
- jakie są podstawowe prawdy wiary chrześcijaństwa,
- w jaki sposób chrześcijaństwo stało się główną religią w cesarstwie rzymskim.

Narodziny nowej religii w Palestynie

W pierwszej połowie I wieku n.e. w podbitej przez Rzymian Palestynie swoje nauki głosił **Jezus z Nazaretu**, nazwany później **Chrystusem**. Jezus nauczał wśród mieszkających tam Żydów, że najważniejsza jest miłość do jedynego Boga oraz bliźnich. Obiecywał zbawienie i życie po śmierci wszystkim, którzy będą postępować zgodnie z jego nakazami. Krytykował tych wyznawców judaizmu, którzy ściśle przestrzegali przepisów religijnych, postów, modlitw, ale nie byli miłosierni wobec innych ludzi. To nie podobało się niektórym Żydom. Ponadto oburzali się, że Jezus podawał się za Syna Bożego i Mesjasza, odkupiciela ludzkich grzechów zesłanego przez Boga. Doprowadzili do jego ujęcia i skazania przez rzymskie władze około **33 roku n.e.** na śmierć przez ukrzyżowanie.

Nauki Jezusa były rozpowszechniane przez **apostołów** – jego najbliższych uczniów. Głosili oni, że ich mistrz zmartwychwstał i udzielali chrztu jego kolejnym wyznawcom. Dzięki ich działalności nowa religia nazwana **chrześcijaństwem** rozprzestrzeniła się poza Palestynę.

Jezus zginął męczeńską śmiercią na krzyżu. Z tego powodu znak krzyża stał się w przyszłości dla chrześcijan najważniejszym symbolem.

Ostatnia Wieczerza to malowidło ścienne Leonarda da Vinci [czytaj: winczi] z końca XV wieku. Przedstawia Jezusa podczas ostatniego posiłku z apostołami.

Życie pierwszych chrześcijan

Wśród zwolenników Jezusa szczególną rolę odegrał **Paweł z Tarsu**. Podróżował on po krajach należących do Imperium Rzymskiego, gdzie głosił nauki Jezusa. Święty Paweł uznawał, że – inaczej niż w judaizmie – chrześcijaństwo może przyjąć każdy, niezależnie od pochodzenia. Szeregi chrześcijan szybko rosły, ponieważ nowa religia obiecywała nagrodę za dobre uczynki – zmartwychwstanie i życie wieczne w raju. Było to ważne szczególnie dla ludzi biednych i nieszczęśliwych. Do chrześcijaństwa przyciągało także przykazanie miłości, nakazujące darzyć nią wszystkich bliźnich i wybaczać nawet swoim prześladowcom.

Pierwsi chrześcijanie skupiali się we wspólnotach, czyli gminach. Na ich czele stali **biskupi**. Wierni w obrębie gminy zbierali się na wspólne modlitwy, a także wspierali się materialnie. Liczba gmin rosła szybko, początkowo głównie we wschodniej części imperium. Z czasem chrześcijaństwo pojawiło się na innych terenach, również w Rzymie. Według tradycji pierwszym biskupem rzymskim był apostoł **Piotr**. Jego następcy z upływem wieków zyskali zwierzchnictwo nad wyznawcami chrześcijaństwa na całym świecie, którzy tworzą Kościół, czyli wspólnotę wiernych. Kolejni biskupi Rzymu przyjmowali tytuł **papieża**.

Święty Paweł początkowo nosił imię Szaweł (Saul) i prześladował chrześcijan. Był wykształconym człowiekiem, wyznawcą judaizmu, ale i rzymskim obywatelem. Na drodze do Damaszku przeżył objawienie, które spowodowało jego przemianę. Przyjął chrzest i stał się gorliwym głosicielem chrześcijaństwa.

Rozwój chrześcijaństwa w Imperium Rzymskim

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień główne ośrodki chrześcijaństwa w cesarstwie rzymskim.
2. Określ, kiedy chrześcijaństwo zyskało największy zasięg.

Od prześladowań do zwycięstwa

Początkowo Rzymianie odnosili się obojętnie do chrześcijaństwa, uważając je za jeden z odłamów judaizmu. Jednak w miarę rozwoju tej religii władze rzymskie zaczęły ją traktować wrogo. Chrześcijanie nie chcieli uczestniczyć w państwowych obrzędach ku czci cesarzy, ponieważ nie pozwalały im na to zasady ich wiary w jedynego Boga. Rzymianie obawiali się w związku z tym kary bogów. Zaczęto rozpowszechniać fałszywe pogłoski o chrześcijanach i prześladować ich.

Mimo represji chrześcijan przybywało. W końcu władcy Rzymu uznali, że walka z chrześcijaństwem jest nieskuteczna. W 313 roku n.e. cesarz **Konstantyn Wielki** wydał dokument zwany dziś **Edyktem mediolańskim**. Zezwolił w nim na swobodne wyznawanie chrześcijaństwa. Ostateczne zwycięstwo nowej wiary nastąpiło pod koniec IV wieku n.e., gdy cesarz Teodozjusz zakazał wyznawania innych religii.

Ryba była pierwszym symbolem używanym przez chrześcijan. W języku starogreckim wyraz „ryba" składa się z pierwszych liter słów: Jezus Chrystus Boga Syn Zbawiciel.

Wydanie edyktu mediolańskiego

Przyczyna
- wzrost znaczenia chrześcijaństwa w cesarstwie rzymskim

Wydarzenie

Cesarz Konstantyn Wielki wydaje Edykt mediolański w **313 roku n.e.**

Skutek
- szybki rozwój chrześcijaństwa
- umocnienie władzy Konstantyna Wielkiego

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Edykt mediolański

Cesarz Konstantyn Wielki wydał w 313 roku n.e. dokument zezwalający na wyznawanie chrześcijaństwa w Imperium Rzymskim. Wraz z nim dokument ogłosił Licyniusz August, który zarządzał zachodnią częścią imperium.

Gdy tak ja, Konstantyn August, jak i ja, Licyniusz August, zeszliśmy się szczęśliwie w Mediolanie i omawiali wszystko, co należy do porządku oraz bezpieczeństwa publicznego, postanowiliśmy między innymi zarządzić to, cośmy dla wielu ludzi uważali za pożyteczne, [...]. A zatem uradziliśmy dać chrześcijanom i wszystkim innym wolność wyznawania religii jaką kto chce [...] uznaliśmy, iż nie należy odmawiać wolności bezwzględnie nikomu, kto by umysł swój kierował czy to ku obrządkowi chrześcijan, czy też ku takiej religii, jaką dla siebie uważa za najodpowiedniejszą [...].

Źródło: Laktancjusz, *O śmierci prześladowców*, [w:] *Pisma wybrane*, tłum. J. Czuj, Poznań 1933.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Odpowiedz, kto, kiedy i gdzie wydał Edykt mediolański.
2. Powiedz, jakie prawa nadawał edykt mieszkańcom cesarstwa.

WSPÓŁCZEŚNIE

Najsłynniejsza księga świata

Biblia – święta księga chrześcijaństwa – to jeden z najstarszych zachowanych zabytków piśmiennictwa. Nazywana przez chrześcijan Pismem Świętym Biblia składa się ze Starego i Nowego Testamentu. Pierwszy z nich to zbiór tekstów powstałych przed narodzinami Jezusa. Zawierają one między innymi opowieści o stworzeniu świata, dzieje narodu żydowskiego i utwory poetyckie. Teksty wchodzące w skład Starego Testamentu są także uznawane za świętą księgę wyznawców judaizmu. Nowy Testament z kolei opowiada o życiu i działalności Jezusa oraz późniejszych dziejach jego uczniów. Ukazuje także wizję końca świata. Biblia odegrała niezwykle ważną rolę w naszej kulturze. Z tego powodu wydrukowano ją jako pierwszą książkę w Europie po wynalezieniu druku w XV wieku. Dzięki tłumaczeniom tego zbioru świętych ksiąg rozwijały się języki wielu narodów. Od wieków Biblia stanowi także ważne źródło inspiracji dla twórców: malarzy, rzeźbiarzy, literatów czy filmowców.

Chrześcijańska Biblia odgrywa niezwykle ważną rolę podczas nabożeństw. W czasie mszy czytane i komentowane są odpowiednie fragmenty księgi przeznaczone na dany dzień.

Z jakich części składa się Biblia chrześcijan?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Chrześcijaństwo narodziło się w Palestynie w I wieku n.e. Początek religii chrześcijańskiej dały nauki Jezusa z Nazaretu.
2. Wyznawcy nauk Jezusa z Nazaretu uznali go za obiecanego przez Boga Mesjasza. Chrześcijanie wierzą, że Jezus był Synem Bożym i zmartwychwstał.
3. Po śmierci Jezusa około 33 roku n.e. nauki były głoszone przez jego uczniów – apostołów. Wśród nich szczególną rolę odegrali święty Piotr i święty Paweł.
4. Chrześcijanie byli prześladowani w cesarstwie rzymskim. Ostatecznie w 313 roku n.e. na mocy Edyktu mediolańskiego zezwolono im na swobodne wyznawanie swojej religii.
5. Pod koniec IV wieku n.e. chrześcijaństwo zostało uznane za główną religię w Imperium Rzymskim.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Opisz, w jaki sposób narodziło się chrześcijaństwo.
2. Wyjaśnij, kim byli apostołowie i jaką rolę odegrali w rozwoju chrześcijaństwa.
3. Odpowiedz, jakie znaczenie dla chrześcijan miało wydanie Edyktu mediolańskiego.
4. ★ Wyjaśnij, z jakiego powodu chrześcijanie nazywają wyznawców judaizmu *starszymi braćmi w wierze*.
5. **Miniprojekt**
   Zbierzcie informacje, czym różni się chrześcijaństwo od poznanych przez Was wcześniej religii starożytnych. Spróbujcie określić też, która z nich była najbardziej podobna do chrześcijaństwa.

TAJEMNICE

LEKCJA na szóstkę

Bursztynowy szlak

Na terenie Polski wielokrotnie odnajdywano składy bursztynu, a także rzymskie monety i przedmioty codziennego użytku. Dlaczego na obszarze naszego kraju występuje tyle rzymskich śladów? Odpowiedź na to pytanie przynoszą badania archeologiczne prowadzone w miejscach znalezisk.

Wędrówka nad Bałtyk

Przedmioty znajdowane podczas wykopalisk świadczą o ożywionych kontaktach ludności żyjącej niegdyś w Europie Środkowo-Wschodniej z kupcami z Imperium Rzymskiego. Handlarze znad Morza Śródziemnego organizowali wyprawy nad Bałtyk, aby zakupić drogocenny bursztyn. Podczas wędrówki przekraczali Bramę Morawską, czyli naturalne obniżenie terenu między Sudetami i Karpatami. Potem podążali na północ przez obecne ziemie polskie. Zazwyczaj poruszali się wzdłuż rzek. Docierali do osad handlowych leżących nad Morzem Bałtyckim, w których wymieniali przywiezione towary i złoto na bursztyn. Jedną z takich osad archeolodzy odkryli w pobliżu Pruszcza Gdańskiego na Pomorzu Gdańskim. Niektórzy kupcy udawali się po bursztyn do jeszcze bardziej odległych miejsc, położonych na wschodnim wybrzeżu Bałtyku.

„Faktoria" to osada z czasów rzymskich zrekonstruowana na terenie Pruszcza Gdańskiego. Zwiedzający mogą obejrzeć tu umocnienia obronne, dawne chaty i warsztaty rzemieślnicze, a także wystawę poświęconą przeszłości tego miejsca. Na terenie „Faktorii" organizowane są także pokazy historyczne z udziałem grup rekonstrukcyjnych.

Czy *Calisia* to Kalisz?

Drogę, którą kupcy rzymscy podążali nad Bałtyk, określano jako bursztynowy szlak. Opisał ją żyjący w II wieku n.e. grecki uczony Ptolemeusz. Wspomniał on, że na szlaku znajduje się miejscowość o nazwie *Calisia* [czytaj: kalisja]. Archeolodzy i historycy od dawna zastanawiają się, czy wzmianka starożytnego myśliciela dotyczy Kalisza. Gdyby tak było, miejscowość ta okazałaby się najstarszym miastem na ziemiach polskich wymienionym w źródle historycznym. Według części badaczy tę hipotezę potwierdzają liczne odkrycia dokonane w okolicach miasta. Jednak inni naukowcy uważają, iż określenie *Calisia* z pewnością nie oznacza współczesnego Kalisza. Twierdzą, że informacje Ptolemeusza były bardzo niedokładne. Niewiele miejscowości wymienionych

Ptolemeusz był słynnym greckim geografem i astronomem. Żył w II wieku n.e.

SPRZED WIEKÓW

przez uczonego udało się dotąd zidentyfikować. Powoływanie się na podobieństwo wyrazów *Calisia* oraz *Kalisz* jest dyskusyjne. Ten drugi ma bowiem słowiańskie pochodzenie, a w czasach Ptolemeusza na tych ziemiach nie zamieszkiwali słowiańscy praprzodkowie Polaków.

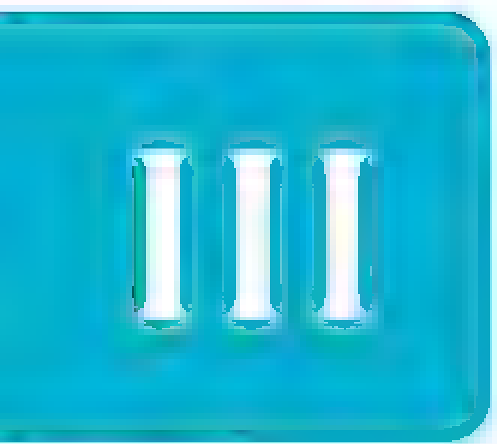
Bursztynowa biżuteria

Rzymianie przywozili bursztyn w rejon dzisiejszej Wenecji. Tutaj rzemieślnicy wyrabiali z niego biżuterię, figurki bóstw, a także ozdabiali nim broń. Najwspanialsze dzieła wykonane z bursztynu kosztowały wówczas więcej niż kilku niewolników. Rzymianie wykorzystywali cenny surowiec również jako środek zapachowy, leczniczy i magiczny. Fascynowało ich, że bursztyn potarty o tkaninę przyciąga różne materiały. Miało to świadczyć o wyjątkowej mocy tego kamienia.

przebieg bursztynowego szlaku około II wieku n.e.

Bursztyn to skamieniała żywica drzew iglastych. Dawniej określano go jako jantar lub amber. Rzymianie używali także nazwy „lyncurium" [czytaj: lynkurium], a Grecy – „elektron". Od tego ostatniego wyrazu wywodzi się słowo „elektryczność". Bursztyn ma bowiem właściwości elektrostatyczne.

PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Uporządkuj chronologicznie etapy w dziejach państwa rzymskiego.

republika, cesarstwo, królestwo

2 Powiedz, jak nazywały się oddziały ciężkozbrojnej piechoty tworzące armię starożytnego Rzymu.

3 Określ, jakiej grupy społeczeństwa rzymskiego dotyczy każdy z opisów.

- Zajmowali się głównie handlem i rzemiosłem. Byli wolni, ale początkowo nie mieli praw politycznych.
- Należeli do swojego właściciela i nie mogli decydować o własnym losie.
- Byli członkami najbogatszych rodów rzymskich. Sprawowali najważniejsze urzędy w państwie.

4 Wyjaśnij, co oznacza powiedzenie: *Wszystkie drogi prowadzą do Rzymu*.

5 Powiedz, jaką funkcję w starożytnym Rzymie pełnił każdy z podanych obiektów.

- Forum Romanum
- Koloseum
- Panteon
- łuk triumfalny

6 Wyjaśnij, w jakim celu Rzymianie wznosili budowle zwane akweduktami.

7 Określ, której postaci dotyczy każdy z opisów.

- Był wybitnym rzymskim wodzem i politykiem. W I wieku p.n.e. został dyktatorem. Zginął z rąk spiskowców w 44 roku p.n.e.
- Uważany jest za pierwszego cesarza rzymskiego. Żył na przełomie I wieku p.n.e. i I wieku n.e.
- Należy do najwybitniejszych pisarzy rzymskich. Jego najsłynniejsze dzieło to *Eneida*.
- W I wieku n.e. nawrócił się na chrześcijaństwo. Dzięki jego podróżom misyjnym nauki Jezusa rozprzestrzeniły się poza Palestynę.
- Jako cesarz rzymski wydał Edykt mediolański, który zezwolił na swobodne wyznawanie chrześcijaństwa w państwie rzymskim.

8 Wyjaśnij, jak wierzenia starożytnych Greków wpłynęły na religię Rzymian.

9 Podaj, kiedy upadło cesarstwo zachodniorzymskie. Wymień przyczyny tego wydarzenia.

10 Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.

Czczony przez starożytnych Rzymian bóg wojny to
- Jowisz.
- Neptun.
- Mars.
- Saturn.

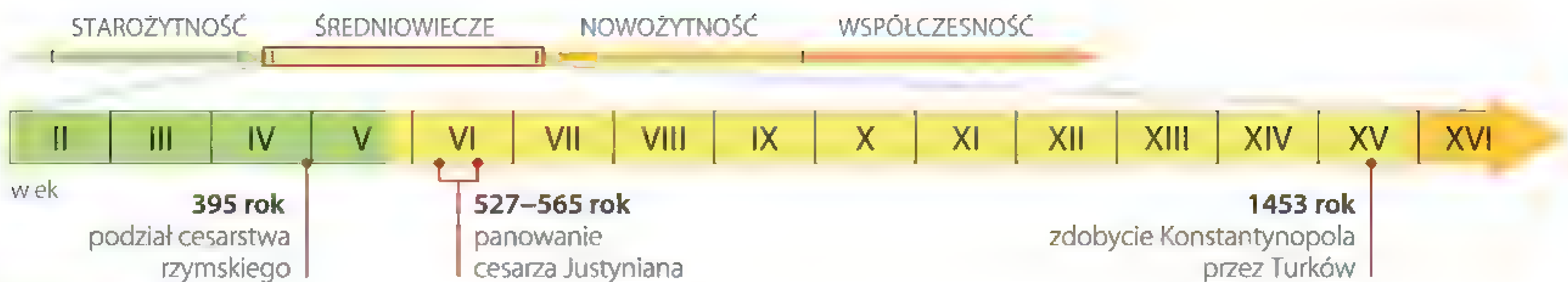
Za pierwszego biskupa Rzymu, czyli papieża, uważany jest
- święty Paweł.
- święty Piotr.
- Jezus z Nazaretu.
- Konstantyn Wielki.

Hagia Sophia w Stambule (VI wiek n.e.)

IV POCZĄTKI ŚREDNIOWIECZA

1. Bizancjum w czasach świetności
2. Arabowie i początki islamu
3. Nowe państwa w Europie
4. Konflikt papiestwa z cesarstwem
5. Wyprawy krzyżowe

1 Bizancjum w czasach świetności

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- kiedy i gdzie istniało cesarstwo bizantyjskie,
- jakie były zasługi Justyniana I Wielkiego,
- jakie były osiągnięcia nauki i kultury bizantyjskiej.

Bizancjum

Cesarstwo wschodniorzymskie jest również nazywane **cesarstwem bizantyjskim** lub **Bizancjum**. Nazwa ta pochodzi od dawnej greckiej kolonii, na której terenie wzniesiono Konstantynopol – stolicę cesarstwa. Cesarstwo wschodniorzymskie powstało w 395 roku wskutek podziału Imperium Rzymskiego na część zachodnią i wschodnią.

Na czele cesarstwa bizantyjskiego stał **cesarz**. Posiadał on nieograniczoną władzę. Ustanawiał prawa, które mógł dowolnie zmieniać. Był najwyższym wodzem. Uważano także, że reprezentuje na ziemi Boga, dlatego oddawano mu nieomal boską cześć. Cesarz opierał swoje rządy na licznych urzędnikach oraz armii.

Do największej świetności cesarstwo doszło w VI wieku, w czasach panowania cesarza **Justyniana I Wielkiego**. Zdobyło wówczas część terytoriów dawnego Imperium Rzymskiego, w tym Italię, północną Afrykę, południową Hiszpanię, Sycylię.

Cesarz Justynian I Wielki (*około 482 †565) przyczynił się do rozwoju chrześcijaństwa i zwalczał dawne kulty pogaństwa. Po śmierci został ogłoszony świętym.

Widok średniowiecznego Konstantynopola został umieszczony w dziele *Kronika świata* z XV wieku. Na ilustracji uwieczniono między innymi bazylikę Hagia Sofia [czytaj: aja sofja] 1, mury obronne 2 oraz specjalne łańcuchy chroniące miasto przed wpłynięciem wrogich okrętów 3.

Konstantynopol – Nowy Rzym

Konstantynopol leżał na styku Europy i Azji, nad cieśniną Bosfor łączącą Morze Czarne ze Śródziemnym. To dogodne położenie sprawiło, że stanowił olbrzymie centrum handlu i rzemiosła. Dzięki temu stolica cesarstwa słynęła z bogactwa.

Miasto było otoczone potężnymi podwójnymi murami, dodatkowo z trzech stron chroniły je otaczające wody morza. W czasach cesarza Justyniana Konstantynopol liczył około pół miliona mieszkańców. Wzniesiono tam wiele budowli publicznych. Na wzór Rzymu zbudowano forum, akwedukty, hipodrom (tor wyścigów konnych), pałac cesarski oraz liczne kościoły, spośród których wyróżniała się bazylika **Hagia Sofia** [czytaj: aja sofja]. Ogromna budowla z charakterystyczną kopułą była przez prawie tysiąc lat największą chrześcijańską świątynią.

Większość budowli cesarstwa powstało w stylu bizantyjskim. Styl ten cechują wspaniałe dekoracje i bogactwo kolorów. Często stosowano w nim kopuły i arkady, czyli rzędy kolumn połączonych łukami. Wnętrza kościołów i pałaców zdobiono malowidłami na ścianach, czyli **freskami**, oraz **mozaikami**, wykonanymi z tysięcy drobnych różnokolorowych kamyków.

Ikony to obrazy o tematyce religijnej tworzone zwykle na desce. Najczęściej przedstawiają postać Chrystusa, Matki Bożej lub świętych. Charakterystyczną cechą ikony jest kolor złoty, którym zwykle wypełnia się tło za postacią

Cesarstwo bizantyjskie

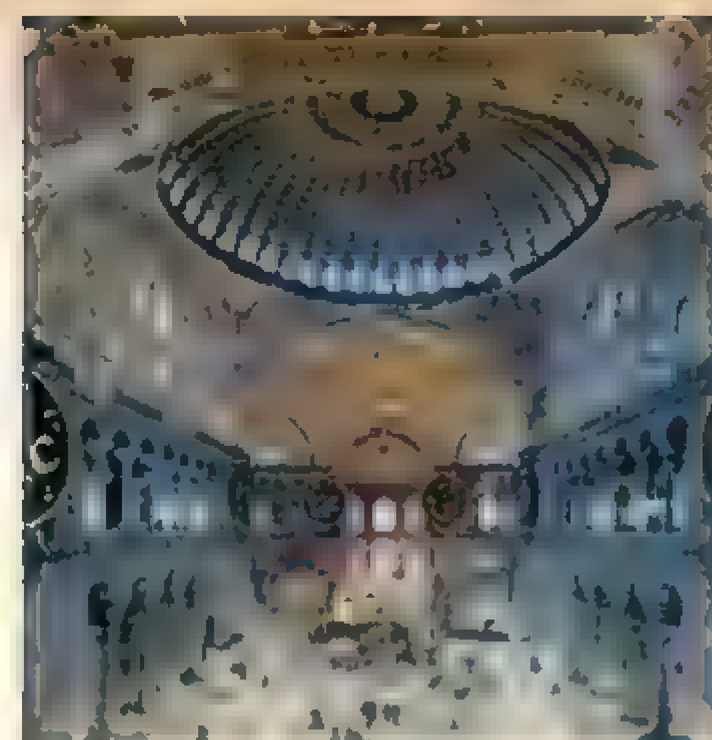

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż ziemie przyłączone do cesarstwa bizantyjskiego za panowania Justyniana I Wielkiego.
2. Wymień ludy, które sąsiadowały z ziemiami cesarstwa bizantyjskiego.

Hagia Sophia

Bazylika Hagia Sophia, czyli kościół Mądrości Bożej, została wybudowana w VI wieku na rozkaz cesarza Justyniana. Wzniesiony na planie krzyża greckiego (równoramiennego) kościół jest zwieńczony ogromną kopułą.

Wnętrze kościoła Hagia Sophia jest bardzo przestronne. Marmurowe ściany świątyni ściany były pokryte złotymi zdobieniami i mozaikami przedstawiającymi Chrystusa, świętych lub cesarzy.

Kopuła bazyliki jest wymurowana z cegieł i ma ponad 30 metrów średnicy. W 558 roku zawaliła się w wyniku trzęsienia ziemi, została jednak szybko odbudowana.

W podstawie kopuły zwanej bębnem są umieszczone liczne okna, przez które do wnętrza bazyliki wpada światło. Dzięki temu od wewnątrz powstaje wrażenie, jakby kopuła unosiła się w powietrzu i była podtrzymywana wyłącznie przez promienie słoneczne.

Kształt świątyni łączy cechy bazyliki typowe dla kościołów rzymskich oraz kościoła na planie krzyża równoramiennego, które wznoszono na terenie Grecji. Długość świątyni wynosi 77 metrów, a szerokość 71 metrów.

Potężne cztery filary znajdujące się po obu stronach świątyni podtrzymują kopułę bazyliki.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Odpowiedz, z jakiego materiału zbudowano kopułę bazyliki Hagia Sophia.
2. Wyjaśnij, dzięki czemu uzyskano wrażenie unoszenia się kopuły kościoła w powietrzu.

Osiągnięcia naukowe

Bizantyjscy uczeni kontynuowali prace swoich greckich i rzymskich poprzedników. Na polecenie Justyniana zebrano i spisano przepisy prawa rzymskiego. W ten sposób powstał zbiór zasad prawnych zwany **Kodeksem Justyniana**. Składa się on z dwunastu ksiąg zawierających łącznie ponad 4600 przepisów prawnych. Wiele z nich stało się podstawą obowiązujących dziś zasad prawnych.

Rozwijano też inne dziedziny nauk znane już w starożytności, na przykład matematykę, geografię, historię, astronomię. W szkołach bizantyjskich czytywano dzieła antycznych autorów. Dlatego właśnie w Konstantynopolu i innych ośrodkach cesarstwa uratowało się wiele kopii starożytnych rękopisów, które bezpowrotnie przepadły na spustoszonym przez barbarzyńców Zachodzie. Dzięki temu zapomniane dokonania starożytnych uczonych ponownie dotarły w późniejszych wiekach do zachodniej Europy. Mieszkańcy cesarstwa uważali się za spadkobierców Imperium Rzymskiego. Nazywali samych siebie Rzymianami, choć większość z nich posługiwała się językiem greckim.

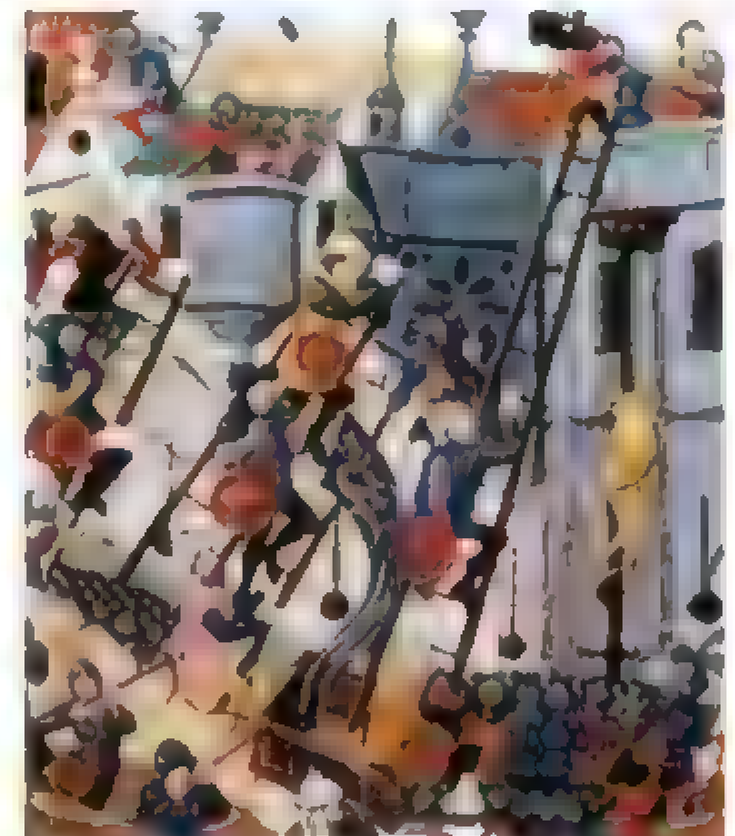
CIEKAWOSTKA

Dzieci cesarskie rodziły się w komnacie wyłożonej czerwonym kamieniem (porfirem). Urodzony w tej komnacie zyskiwał tytuł Porfirogeneta, czyli zrodzonego w purpurze. Dziecko z tym tytułem miało prawo do tronu.

Upadek Konstantynopola

Cesarstwo bizantyjskie przez stulecia musiało odpierać ataki wrogów na swoje granice. Byli to między innymi Słowianie, Arabowie i Turcy. Pod koniec istnienia imperium utraciło niemal wszystkie tereny, a władza cesarza ograniczała się do obrębu stolicy strzeżonej przez potężne mury miejskie. Doskonałe położenie miasta i jego bogactwa wciąż jednak kusiły wrogów marzących o zdobyciu Konstantynopola.

W **1453 roku** ogromna armia Turków rozpoczęła oblężenie miasta. Konstantynopol atakowany był jednocześnie od strony lądu i morza. Dodatkowo najeźdźcy wykorzystali ciężką artylerię, która burzyła miejskie mury. Ostatecznie po 53 dniach oblężenia Turcy zdobyli stolicę, a ostatni cesarz bizantyjski zginął w trakcie walk. Był to kres istnienia cesarstwa. Według historyków wydarzenie to stanowi jedną z dat wyznaczających granicę między średniowieczem a czasami nowożytnymi.

Zdobycie Konstantynopola zostało ukazane na ilustracji z XV wieku. Przedstawia ona moment, gdy wojska tureckie usiłują za pomocą drabin wedrzeć się na mury miasta.

Upadek Konstantynopola

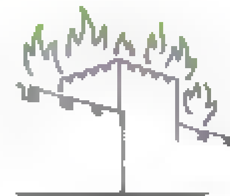
Przyczyna

- osłabienie wewnętrzne Bizancjum
- napór Turków na ziemie cesarstwa

Wydarzenie

Turcy zdobywają Konstantynopol w **1453 roku**.

Skutek

- śmierć ostatniego cesarza Bizancjum
- upadek cesarstwa bizantyjskiego
- symboliczny koniec średniowiecza

Miasto na granicy kontynentów

Po zajęciu Konstantynopola Turcy zmienili jego nazwę na Istanbul (polska nazwa Stambuł). Przez kilkaset lat był stolicą imperium osmańskiego. Dziś jest największym miastem Turcji. Mieszka tu ponad 14 milionów ludzi. Przez wieki miasto rozbudowywało się po obu stronach cieśniny Bosfor, która stanowi granicę między Europą a Azją, dlatego obecnie leży ono na dwóch kontynentach jednocześnie. Jego położenie sprawia, że przenikają się tu kultury Europy i Bliskiego Wschodu. W mieście dominują wyznawcy islamu, jednak mieszkają tu także chrześcijanie i żydzi. Jednym z symboli miasta wciąż jest bazylika Hagia Sofia, która od pierwszej połowy XX wieku pełni funkcję muzeum.

Most nad Bosforem, który na terenie Stambułu łączy Europę z Azją, powstał w 1973 roku. Ma półtora kilometra długości i wisi ponad 60 metrów nad powierzchnią wody.

? Jaką funkcję pełni w dzisiejszym Stambule Hagia Sofia?

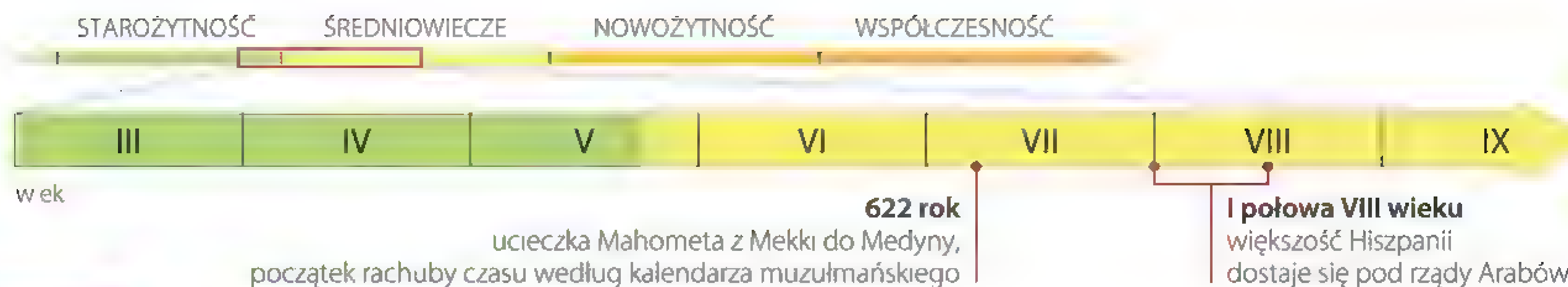
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Cesarstwo wschodniorzymskie, zwane także bizantyjskim, istniało w latach 395–1453. Czasy jego największej świetności przypadły na VI wiek, gdy cesarzem był Justynian I Wielki, który rozszerzył terytorium cesarstwa oraz nakazał spisanie jego praw.
2. Największym miastem i stolicą Bizancjum był Konstantynopol, miasto położone nad cieśniną Bosfor. Stanowiło ono siedzibę dworu cesarskiego oraz centrum religijne i handlowe.
3. W cesarstwie wschodniorzymskim został wypracowany styl w sztuce zwany bizantyjskim. Cechował się on bogactwem zdobień i przepychem.
4. W Konstantynopolu wzniesiono wiele okazałych budowli. Wśród nich najsłynniejsza była bazylika Hagia Sofia – jeden z najwspanialszych kościołów na świecie.
5. W 1453 roku Konstantynopol został zdobyty przez Turków. Data ta uznawana jest przez wielu badaczy za koniec średniowiecza.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Oblicz, ile lat istniało cesarstwo bizantyjskie.
2. Wytłumacz, dlaczego Konstantynopol był nazywany Nowym Rzymem.
3. Odpowiedz, jaki był zakres władzy cesarza w Bizancjum.
4. ★ Ustal, jaką rolę odgrywa w chrześcijańskim świecie patriarcha Konstantynopola.
5. **Miniprojekt**
   Przygotujcie projekty folderów turystycznych zachęcających do odwiedzenia Stambułu. Postarajcie się uwzględnić informacje dotyczące historii tego miasta oraz obiektów, które można w nim zobaczyć.

2 Arabowie i początki islamu

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- na czym polega pięć filarów islamu,
- które terytoria podbili Arabowie,
- jaki był wpływ kultury i nauki arabskiej na Europę.

Arabowie

Arabowie byli ludem, który początkowo zamieszkiwał pustynny obszar nazywany współcześnie Półwyspem Arabskim. Większość z nich prowadziła koczowniczy tryb życia, zajmując się pasterstwem i handlem, nieliczni uprawiali ziemię w oazach.

Pierwotnie Arabowie wyznawali różne religie politeistyczne. W ich wierzeniach szczególną rolę odgrywała miejscowość **Mekka**. Znajduje się w niej świątynia nazywana Kaabą, w której ścianę wmurowano Czarny Kamień. Położenie Półwyspu Arabskiego na uczęszczanych szlakach handlowych umożliwiało Arabom częste kontakty z żydami i chrześcijanami oraz poznanie ich monoteistycznych religii.

Oaza – miejsce na obszarze pustynnym, w którym występuje woda pitna.

Czarny Kamień – największa świętość Arabów, czczona jeszcze w czasach przed Mahometem, prawdopodobnie fragment meteorytu.

Działalność Mahometa

Jednym z mieszkańców Mekki był **Mahomet**. Około 610 roku zaczął głosić, że doznał objawień, które przekazał mu archanioł Gabriel. Mahomet ogłosił się wówczas prorokiem (wysłannikiem bożym) i zaczął twierdzić, że istnieje tylko jeden Bóg, po arabsku **Allach**. Jego wola przesądza o losach każdego człowieka. Obowiązkiem człowieka jest zupełne poddanie się woli bożej, co po arabsku znaczy *islam*. Dlatego monoteistyczną religię stworzoną przez Mahometa nazywamy **islamem**. Jej wyznawcy to **muzułmanie**.

Początkowo większość mieszkańców Mekki nie przyjęła islamu. Mahomet musiał nawet w obawie o swoje bezpieczeństwo uciec do pobliskiej **Medyny**. Wydarzenie to nastąpiło w **622 roku**. Po kilku latach Mahomet pokonał jednak przeciwników i jako zwycięzca powrócił do rodzinnej Mekki. Islam zaczął zaś zdobywać w szybkim tempie licznych wyznawców. Data ucieczki Mahometa z Mekki do Medyny została uznana przez muzułmanów za początek nowej ery. Od tego wydarzenia wyznawcy islamu zaczęli liczyć lata.

CIEKAWOSTKA

Mahomet w młodości często towarzyszył swojemu stryjowi w podróżach handlowych. Zainteresował się wówczas różnymi religiami. W wieku 25 lat ożenił się z bogatą, starszą o 15 lat wdową. Zyskał wówczas niezależność materialną, dzięki której mógł oddawać się rozmyślaniom.

Zasady islamu

Mahomet nie spisywał swoich nauk. Dopiero po jego śmierci zostały zebrane w **Koranie**, świętej księdze islamu. Według Koranu każdy pobożny muzułmanin powinien przestrzegać podstawowych zasad zwanych **pięcioma filarami islamu**. Pierwszy z nich to publiczne wyznanie wiary. Brzmi ono: *Nie ma Boga oprócz Allacha, a Mahomet jest jego wysłannikiem*. Pozostałe filary islamu to: regularna modlitwa odmawiana pięć razy dziennie, jałmużna, post i pielgrzymka do Mekki. Przynajmniej raz w życiu każdy wyznawca Allacha powinien udać się do tego świętego dla islamu miejsca.

Koran określa nie tylko prawdy wiary. Zawiera również wiele przepisów dotyczących życia codziennego muzułmanów. Pod pewnymi warunkami zezwala na przykład na posiadanie kilku żon. Z kolei zakazuje spożywania wieprzowiny oraz alkoholu.

Modlitwa powinna być odmawiana przez każdego muzułmanina pięć razy dziennie z twarzą zwróconą w stronę Mekki.

Meczet

W muzułmańskiej świątyni – meczecie – wierni słuchają kazań oraz komentarzy do Koranu, modlą się, a także zbierają i rozdzielają jałmużnę. Meczet służy również jako miejsce zebrań, wypoczynku i dyskusji.

Dziedziniec meczetu często jest otoczony murem. Znajduje się tu studnia lub fontanna z wodą 1, służąca wiernym do tradycyjnego obmycia, które poprzedza wszystkie rytuały religijne. Obok meczetu ustawiona jest wieża zwana minaretem 2. Z jej szczytu wyznaczona osoba – muezin – zwołuje wiernych na modlitwę.

Wnętrze meczetu stanowi duża sala służąca do modlitwy. Pozbawiona jest mebli – ławek czy krzeseł – aby pomieścić jak największą liczbę modlących się. Na jednej ze ścian znajduje się zawsze mihrab 3, czyli zdobiona i wykładana drogocennymi materiałami wnęka. Wskazuje on kierunek, w którym znajduje się Mekka. W tę stronę powinni zwracać się wierni podczas modlitwy. Obok mihrabu zwykle ustawiony jest minbar 4, czyli kazalnica.

Jakie funkcje pełnią mihrab i minaret?

Podboje Arabów

Po śmierci Mahometa przywódcami muzułmanów zostali **kalifowie**, uważani za następców proroka. Pod ich wodzą Arabowie ruszyli na podbój sąsiednich krajów. Nakazywał im to **dżihad**, czyli obowiązek umacniania wiary, rozumiany przez nich jako walka zbrojna.

W połowie VII wieku kalifowie podbili imperium perskie i odebrali Bizancjum rozległe posiadłości na Bliskim Wschodzie. W VIII wieku pod rządami Arabów znalazły się ziemie od Indii aż do Morza Śródziemnego, a także północna Afryka i część terytorium dzisiejszej Hiszpanii. Arabowie zagrozili nawet stolicy cesarstwa bizantyjskiego – Konstantynopolowi.

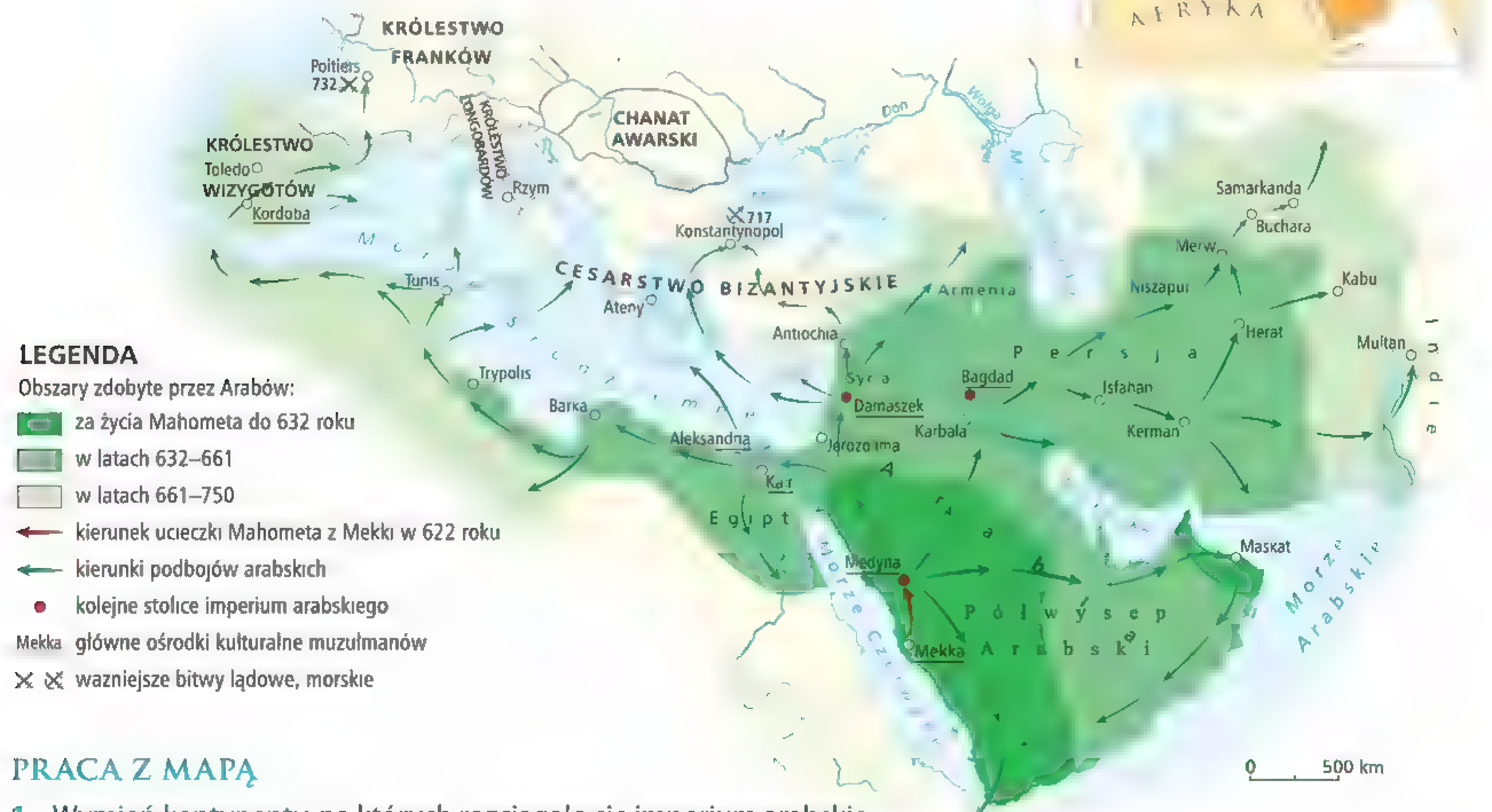
Muzułmanie podporządkowywali sobie nowe terytoria bardzo szybko. Przyczyniła się do tego niechęć miejscowej ludności do dotychczasowych władców – Persów i Bizantyjczyków. Arabowie byli przyjmowani z dużą życzliwością, ponieważ nie niszczyli kultury ani tradycji podbitych ludów, lecz starali się poznać ich obyczaje.

Podbity przez wyznawców Allacha obszar okazał się zbyt duży, aby rządzić nim mógł jeden władca. Wkrótce imperium rozpadło się na kilka mniejszych państw zwanych kalifatami. Kres potęgi arabskiej przypadł na XI wiek.

Wojownicy arabscy podczas walk używali mieczy i włóczni, a ciało ochraniali tarczą. Podstawą armii była lekka jazda, która umożliwiała Arabom szybkie przemieszczanie się i atakowanie przeciwnika z zaskoczenia.

Imperium arabskie

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień kontynenty, na których rozciągało się imperium arabskie.
2. Wymień miasta, które odgrywały rolę stolicy imperium arabskiego.

Osiągnięcia Arabów

Arabeska to charakterystyczny dla krajów muzułmańskich sposób zdobienia wykorzystujący wzory roślinne i geometryczne. Islam zabrania bowiem przedstawiania wizerunku żywych istot, w tym ludzi.

Cywilizacja arabska poprzez swoje wpływy w Bizancjum i za pośrednictwem Hiszpanii odegrała ważną rolę w rozwoju kultury i nauki europejskiej. Arabowie przejmowali osiągnięcia innych ludów i je rozpowszechniali. Przykładowo od mieszkańców Indii zapożyczyli wiele odkryć matematycznych. Śladem tego są między innymi stosowane współcześnie **cyfry zwane arabskimi**. Arabscy uczeni oprócz matematyki rozwinęli medycynę oraz alchemię (poprzedniczkę współczesnej chemii). Rzemieślnicy z krajów muzułmańskich wyspecjalizowali się w produkcji przedmiotów stalowych. Z Damaszku w Syrii pochodziła słynąca z wytrzymałości **stal damasceńska**. Dzięki arabskim kupcom docierały na nasz kontynent takie osiągnięcia cywilizacji Dalekiego Wschodu jak papier, porcelana, wyroby rzemiosła artystycznego.

Na język arabski tłumaczono dzieła filozofów starożytnych – Arystotelesa, Platona, a także medyków greckich i rzymskich. Wiele dzieł starożytnych przetrwało dzięki arabskim przekładom, ponieważ greckie lub łacińskie oryginały zaginęły. W ten sposób ten ważny dorobek stał się częścią nauki europejskiej.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Arabowie poznają naukę starożytnych Greków

Jeden z arabskich historyków żyjących na przełomie XIV i XV wieku opisał sposób, w jaki Arabowie poznawali spuściznę greckiej nauki.

Rządy ich [Arabów] *zaczęły się od pierwotności i lekceważenia sztuk. Dopiero kiedy utrwaliła się ich władza* [...] *i kiedy wykształcili się w naukach i sztukach, poczuli tęsknotę za tymi naukami rozumowymi* [...]. *Tedy posłał Abu Dżafar al-Mansur* [jeden z kalifów] *poselstwo do króla Rumu* [cesarza bizantyjskiego] *z prośbą, aby mu użyczył ksiąg naukowych w tłumaczeniu. Ten posłał mu księgę Euklidesa i niektóre pisma przyrodnicze. Muzułmanie przeczytali je, zgłębili treść i nabrali tym większej ochoty, by posiąść ich resztę. Potem wstąpił na tron al-Ma'mun* [jeden z kalifów]. *Zapałał on żądzą do tych nauk i wyprawił poselstwa do królów Rumu* [wszystkich władców chrześcijańskich] *dla robienia wyciągów z dzieł greckich i kopiowania ich pismem arabskim, w którym to celu wysłał tłumaczy. Materiały te wzięli od niego uczeni muzułmańscy, studiowali je i ślęczeli nad nimi. Nabrali biegłości we wszystkich ich dziedzinach, a dociekania ich doszły aż do kresu możliwości, przy czym częstokroć stanęli w sprzeczności z poglądami Pierwszego Nauczyciela* [Arystotelesa].

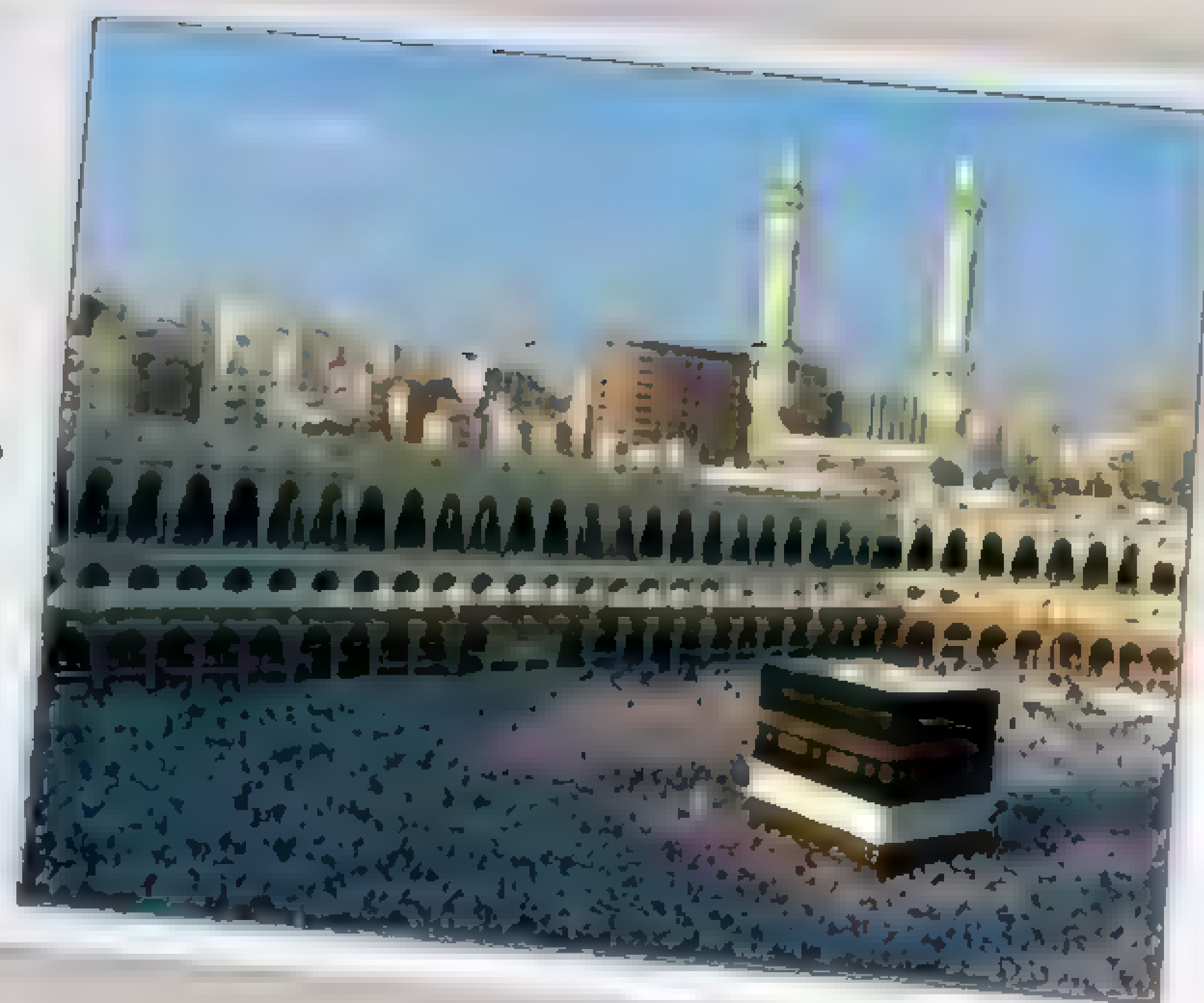
Źródło: *Materiały źródłowe do historii powszechnej epoki feudalnej Historia powszechna XIV–XV wieku*, oprac. M. Małowist, Warszawa 1954, s. 302–303.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Powiedz, jaki był, zdaniem autora, stosunek Arabów do wiedzy naukowej starożytnych.
2. Wytłumacz, jakie były zasługi Arabów dla zachowania wiedzy starożytnych Greków.

Jak muzułmanie mierzą czas?

Muzułmanie mają własny sposób liczenia czasu. Za początek ery, czyli rok 1., przyjmują datę ucieczki proroka Mahometa z Mekki do Medyny. Według używanego obecnie na całym świecie kalendarza doszło do niej w 622 roku. Ponadto rok w kalendarzu muzułmańskim jest o około 11 dni krótszy. Według używanego przez nas kalendarza trwa on tyle, co pełny obieg Ziemi wokół Słońca, czyli 365 dni i około 6 godzin. Dla muzułmanów z kolei rok to 12 obiegów Księżyca wokół Ziemi, a więc około 354 dni. W związku z tym z upływem lat różnica dat rocznych w obu kalendarzach ulega zmniejszeniu. Obecnie rozbieżność ta wynosi około 580 lat. Przykładowo, we wrześniu 2017 roku rozpoczął się arabski rok 1439.

Pielgrzymka muzułmanów do Mekki jest jednym z pięciu filarów islamu. Odbywa się zawsze w wybrane dni ostatniego miesiąca kalendarza muzułmańskiego zwanego miesiącem pielgrzymki.

Dlaczego długość roku w kalendarzu muzułmańskim jest krótsza niż 365 dni?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Islam to monoteistyczna religia powstała w VII wieku na Półwyspie Arabskim. Jej twórcą jest Mahomet. Wyznawcy islamu nazywają Boga Allachem.
2. W 622 roku Mahomet musiał uciekać z rodzinnej Mekki do Medyny. Wyznawcy islamu uznają tę datę za początek ery muzułmańskiej.
3. Świętą księgą islamu jest Koran. Wiara muzułmanów opiera się pięciu filarach: wyznaniu wiary, modlitwie, jałmużnie, poście i pielgrzymce do Mekki.
4. Arabowie pod wodzą Mahometa i jego następców stworzyli imperium obejmujące ziemie od Indii, przez Bliski Wschód, północną Afrykę, po Hiszpanię.
5. Część podbitych przez Arabów ludów przyjęła islam. Z kolei Arabowie przejęli od nich wiele osiągnięć cywilizacyjnych. Za pośrednictwem muzułmanów te odkrycia trafiły do Europy.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, jaką rolę w powstaniu islamu odegrał Mahomet.
2. Omów, jakie znaczenie dla życia muzułmanów ma Koran.
3. Wymień pięć filarów islamu.
4. Opowiedz, jaki był wpływ Arabów na kulturę europejską.
5. ★ Sporządź listę dziesięciu państw, w których dominują dziś wyznawcy islamu.
6. **Miniprojekt**
   Przygotujcie zestawienie ukazujące podobieństwa i różnice między religią chrześcijańską a islamem. Zapiszcie w dwóch kolumnach elementy wspólne i te, które różnią obie religie.

STAROŻYTNOŚĆ | ŚREDNIOWIECZE | NOWOŻYTNOŚĆ | WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek	VII	VIII	IX	X	XI

800 rok koronacja cesarska Karola Wielkiego

843 rok traktat w Verdun, podział państwa Franków

962 rok koronacja cesarska Ottona I

3 Nowe państwa w Europie

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- kiedy i gdzie powstało państwo Franków,
- jakie były dokonania Karola Wielkiego,
- jakie państwa powstały po podziale państwa Karola Wielkiego.

Powstanie państwa Franków

Na przełomie starożytności i średniowiecza **Frankowie**, germański lud barbarzyński, zasiedlili Galię. Po upadku cesarstwa zachodniorzymskiego Frankowie pod panowaniem króla Chlodwiga z dynastii Merowingów stworzyli na jej terenie własne państwo. W 496 roku Chlodwig przyjął chrześcijaństwo.

Dynastia – ród panujący, w którym władza przechodzi z ojca na najstarszego potomka.

Jego następców z uwagi na nieudolne rządy nazwano gnuśnymi królami (gnuśny – inaczej: leniwy). W tej sytuacji rzeczywista władza przeszła w ręce urzędników dworskich zwanych **majordomami**. Jednym z takich urzędników był Pepin Mały. W 751 roku pozbawił on tronu króla z dynastii Merowingów i przejął władzę królewską. Następnie zapoczątkował nową dynastię – **Karolingów**.

WARTO WIEDZIEĆ

Zwycięstwo nad Arabami

Wielkim zagrożeniem dla państwa Franków byli muzułmanie, którzy w VIII wieku opanowali większość dzisiejszej Hiszpanii. W 732 roku jedna z wypraw arabskich wtargnęła na ziemie Franków. Na ich drodze stanęła armia pod wodzą majordoma Karola Młota, ojca Pepina Małego. Do decydującego starcia doszło pod Poitiers [czytaj: pła**tje**], gdzie Frankowie odnieśli zwycięstwo. Dzięki niemu arabski pochód na Europę Zachodnią został zatrzymany.

Bitwa pod Poitiers została przedstawiona na obrazie z XIX wieku. Karol Młot unosi topór w geście triumfu. Widoczny po lewej stronie obrazu krzyż ma symbolizować obronione przez Franków chrześcijaństwo.

Kto dowodził Frankami w bitwie pod Poitiers?

Panowanie Karola Wielkiego

Karol Wielki (*około 745 †814) swój przydomek zawdzięczał nie tylko wybitnym dokonaniom. Jak wykazały badania szkieletu władcy, mierzył on 184 cm wzrostu, co jak na czasy średniowiecza było rzadkie.

Następcą Pepina Małego był jego syn **Karol Wielki**. Dzięki prowadzonym przez całe życie podbojom znacznie rozszerzył granice państwa Franków. Objęło ono prawie całe terytorium Europy Zachodniej.

Aby zapewnić bezpieczeństwo rozległemu imperium, obszary przygraniczne przekształcono w **marchie**. Zadaniem stojących na ich czele margrabiów była obrona państwa przed najazdami sąsiednich ludów. Mogli oni w razie potrzeby podejmować decyzje wojskowe bez oczekiwania na zgodę władcy, dzięki czemu zyskali dużą niezależność.

W czasach panowania Karola Wielkiego nastąpił rozwój nauki i kultury, które były w Europie pogrążone w głębokiej zapaści po upadku cesarstwa zachodniorzymskiego. Władca, chociaż nie posiadł wykształcenia, doceniał jego znaczenie. Przy ważniejszych kościołach i klasztorach powstawały szkoły. Uczono w nich głównie czytania i pisania po łacinie oraz znajomości Biblii.

O znaczeniu Karola Wielkiego świadczyło przyjęcie przez niego tytułu cesarskiego w **800 roku**. Koronacja dokonana w Rzymie przez papieża oznaczała sojusz między państwem Franków a Kościołem katolickim. Obydwie instytucje udzielały sobie wzajemnie wsparcia.

Państwo Franków

LEGENDA

- granice Królestwa Franków w chwili śmierci Chlodwiga w 511 roku
- Królestwo Franków w chwili objęcia władzy przez Karola Wielkiego w 768 roku
- obszary przyłączone przez Karola Wielkiego do 814 roku
- obszary uzależnione od Karola Wielkiego do 814 roku
- państwa muzułmańskie
- granica Królestwa Franków w momencie śmierci Karola Wielkiego w 814 roku
- najazd muzułmański w 732 roku
- ważniejsze bitwy
- miejsce koronacji Karola Wielkiego na cesarza w 800 roku
- *Brytowie* ludy i plemiona

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy ludów graniczących od wschodu z państwem Karola Wielkiego.

★ 2. Wymień trzy państwa leżące dziś na obszarze państwa Karola Wielkiego.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

List Karola Wielkiego do papieża Leona III

W 796 roku Karol Wielki skierował do papieża Leona III list, w którym przedstawił zadania stojące przed nim jako władcą chrześcijańskim i papieżem jako głową Kościoła.

Naszym [to jest Karola Wielkiego] *zadaniem jest z pomocą Boga święty Kościół Chrystusa na zewnątrz bronić orężem przeciwko napadowi pogan i spustoszeniu niewiernych, a wewnątrz wzmocnić go przez uznanie katolickiej wiary. Wasze zadanie, ojcze święty, polega na wspieraniu naszej służby wojennej ze wzniesionymi do Boga* [...] *rękoma, aby lud chrześcijański, dzięki waszym modłom, przez Boga prowadzony i wyposażony, zawsze i wszędzie uzyskiwał zwycięstwo nad wrogami w Jego imieniu.*

Źródło: *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1998, s. 69.

Leon III (*około 750, †816) został wybrany na papieża w 795 roku. Niedługo potem wysłał do Karola Wielkiego klucze do grobowca świętego Piotra. Był to gest uznania wyższości władcy Franków nad papieżem. W 800 roku koronował Karola Wielkiego na cesarza rzymskiego.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, na czym polegało zadanie Karola Wielkiego wobec Kościoła.
2. Wytłumacz, jak zdaniem Karola Wielkiego miał postępować papież, aby wesprzeć władcę.

Podział państwa Franków

Karol Wielki był wybitnym władcą. Dzięki sprawnym rządom utrzymywał jedność cesarstwa, w którym żyły różne ludy. Po jego śmierci nie znalazł się nikt dorównujący mu autorytetem. Na mocy układu w **Verdun** [czytaj: wer**dę**] w **843 roku** państwo Karola Wielkiego zostało podzielone na trzy części między jego wnuków. Lotar został cesarzem i otrzymał część środkową. Składała się ona z Italii oraz pasa ziem ciągnącego się aż po Morze Północne. Ziemie położone na wschodzie zostały przekazane Ludwikowi zwanemu później Niemieckim. Część zachodnią otrzymał najmłodszy z braci, Karol Łysy. Młodsi bracia mieli uznawać nad sobą zwierzchnictwo Lotara. Starano się w ten sposób chociaż częściowo utrzymać jedność państwa.

Poszczególne terytoria mocno różniły się pod względem pochodzenia ludności czy języka, którego ona używała. Z czasem na tych podzielonych terenach ukształtowały się odrębne państwa. Z części wschodniej powstały **Niemcy**, a na zachodzie wyłoniła się **Francja**. Część środkowa cesarstwa uległa rozpadowi. Jej północne ziemie jeszcze przez wiele lat były przyczyną sporu między Niemcami a Francją. Z części południowej powstały w przyszłości **Włochy**.

CIEKAWOSTKA

We wczesnym średniowieczu nie stosowano odstępów między wyrazami. W niemal każdej księdze wszystkie słowa były połączone ze sobą, a tego, gdzie się kończyły i zaczynały, należało się domyślić.

Korona cesarska w rękach władców niemieckich

Państwo wschodniofrankijskie (późniejsze Niemcy) było podzielone na liczne niewielkie księstwa. Gdy w 911 roku zmarł ostatni potomek Ludwika Niemieckiego, wprowadzono zasadę, że król w tej części imperium karolińskiego będzie wybierany przez miejscowych możnowładców. Osłabiało to znacznie władzę królewską. W ten sposób powstało państwo określane jako **Rzesza Niemiecka**. Był to związek księstw niemieckich posiadających znaczną niezależność.

Sytuacja zmieniła się w połowie X wieku, gdy książęta niemieccy ofiarowali koronę **Ottonowi I**. Dzięki swoim talentom umocnił on władzę królewską – pokonał konkurentów do władzy oraz sąsiednich Węgrów, zmuszając ich do zaprzestania napadów na Niemcy. Podporządkował też sobie Księstwo Czeskie. Następnie najechał na Włochy. Wyprawa ta zakończyła się również sukcesem. Otton I opanował Rzym, gdzie w **962 roku** papież koronował go na **cesarza rzymskiego**.

Cesarze władający Rzeszą Niemiecką uważali się za spadkobierców dawnego cesarstwa rzymskiego. Rościli sobie z tego tytułu prawo do zwierzchnictwa nad wszystkimi władcami chrześcijańskimi. W rzeczywistości jednak władza cesarska obejmowała jedynie terytorium Niemiec i północnych Włoch.

Możnowładca – w średniowieczu członek bogatego rodu, mający wpływ na rządy w państwie.

Otton I (*912 †973) doprowadził do koronacji swojego 6-letniego syna Ottona II. Była to próba stworzenia monarchii dziedzicznej.

Rzesza Niemiecka od IX do XI wieku

LEGENDA

- państwo wschodniofrankijskie utworzone w 843 roku
- obszary przyłączone do państwa wschodniofrankijskiego
- ziemie uzależnione od państwa wschodniofrankijskiego
- granica cesarstwa w 963 roku
- miejsce koronacji Ottona I na cesarza w 962 roku
- obszary, które weszły w skład cesarstwa w 1032 roku
- Polska w czasach Mieszka I
- granica Królestwa Polskiego w 1025 roku
- *Wieleci* ludy i plemiona
- Szwabia księstwa niemieckie

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż miejsce cesarskiej koronacji Ottona I.

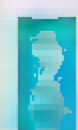
★2. Wymień nazwy współczesnych państw, które znajdują się na dawnych terenach Rzeszy Niemieckiej z czasów panowania Ottona I.

Karol Wielki patronem zjednoczonej Europy

Wzorce przyjęte w czasach karolińskich w szkolnictwie, piśmie i sztuce w następnych wiekach ulegały upowszechnieniu w Europie, by stać się jedną z podstaw jej cywilizacji. Dlatego Karola Wielkiego uważa się za jednego z patronów współczesnej zjednoczonej Europy. W 1950 roku ustanowiono Międzynarodową Nagrodę Karola Wielkiego. Jest ona przyznawana co roku osobom lub instytucjom, które położyły zasługi w dziele zjednoczenia Europy. Wśród laureatów nagrody są także Polacy, między innymi profesor Bronisław Geremek i Jan Paweł II. Nagroda przyznana może być także osobom, które nie pochodzą z Europy. Przykładowo, w roku 2000 otrzymał ją prezydent USA Bill Clinton [czytaj: klinton].

Ceremonia wręczenia nagrody Karola Wielkiego odbywa się w Akwizgranie, w ratuszu wzniesionym na miejscu dawnego pałacu władcy państwa Franków.

Za co przyznawana jest Międzynarodowa Nagroda Karola Wielkiego?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Po upadku cesarstwa zachodniorzymskiego na terenach dzisiejszej Francji powstało w V wieku n.e. państwo Franków.
2. W VIII wieku władzę w państwie Franków przejęli królowie z dynastii Karolingów.
3. Najwybitniejszym władcą państwa Franków był Karol Wielki. Poszerzył on znacznie granice państwa. Ponadto za jego czasów nastąpił rozwój kultury i sztuki. W 800 roku Karol Wielki został koronowany na cesarza.
4. W 843 roku wnukowie Karola Wielkiego podzielili imperium między siebie. Z powstałych państw wyłoniły się w przyszłości Niemcy, Francja i Włochy.
5. Od 962 roku król Niemiec Otton I nosił tytuł cesarza rzymskiego. Od tego czasu korona cesarska należała do władców Rzeszy Niemieckiej.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Przedstaw okoliczności, w jakich władzę w państwie Franków przejęli Karolingowie.
2. Powiedz, dlaczego cesarz Karol otrzymał przydomek „Wielki".
3. Wyjaśnij, jak powstała Rzesza Niemiecka.
4. ★ Ustal, skąd pochodzi polskie słowo „król".
5. **Miniprojekt**
   Ułóżcie wspólnie opowieść o dziejach państwa Franków i powstania Rzeszy Niemieckiej. Każda osoba będzie układać jedno kolejne zdanie. Starajcie się wspomnieć o najważniejszych wydarzeniach i postaciach, a przy tym zachować kolejność chronologiczną.

4 Konflikt papiestwa z cesarstwem

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- dlaczego w średniowieczu doszło do rozłamu w chrześcijaństwie,
- jakie były skutki wielkiej schizmy wschodniej,
- co było przyczyną sporu między papiestwem a cesarstwem.

Podział chrześcijaństwa

Około X wieku chrześcijaństwo w Europie mocno się różniło. Odmienne były zarówno sprawowane obrzędy, jak i język używany w czasie mszy. Na zachodzie używano łaciny, na wschodzie – najczęściej greki. Do różnic kulturowych doszły spory o prawdy wiary, czyli dogmaty. Nie było na przykład zgody co do tego, czy Duch Święty pochodzi od Ojca i Syna, czy tylko od Ojca. Różnice między chrześcijanami pogłębiała rywalizacja o to, kto powinien stać na czele Kościoła. Chrześcijanie na zachodzie uważali, że papież przewodzi wszystkim wiernym. Z kolei na wschodzie głoszono, że równy mu jest patriarcha Konstantynopola.

Narastające nieporozumienia doprowadziły do podziału chrześcijaństwa, czyli schizmy. W **1054 roku** patriarcha nakazał zamknięcie kościołów obrządku zachodniego w Konstantynopolu. W odpowiedzi papież nałożył na niego ekskomunikę, czyli klątwę. Patriarcha odpowiedział nałożeniem klątwy na papieża. Przesądziło to o rozłamie, który trwa do dziś. Wschodni chrześcijanie nazywani są **prawosławnymi**, a zachodni, uznający władzę papieża, to **katolicy**. Ze względu na doniosłe znaczenie tego podziału rozłam z 1054 roku nazwano **wielką schizmą wschodnią**.

Dogmaty – główne prawdy wiary, uznawane za objawione przez samego Boga i określane przez Kościół.

Patriarcha – tu: w kościołach wschodnich – najwyższy dostojnik kościelny.

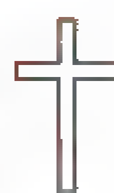
Schizma – rozłam dotyczący religii, na przykład z powodu różnic w interpretacji prawd wiary.

Ekskomunika – klątwa, największa kara w Kościele, polegająca na wykluczeniu ze wspólnoty wiernych.

Wielka schizma wschodnia

Przyczyna

- narastające różnice między chrześcijanami obrządku wschodniego i zachodniego
- rywalizacja papieża i patriarchy Konstantynopola

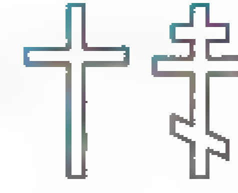
Wydarzenie

Wielka schizma wschodnia w **1054 roku**.

Skutek

- podział Kościoła na odłam katolicki i prawosławny
- utrata zwierzchnictwa papieża nad Kościołem wschodnim

Konflikt papieża z cesarzem

W średniowieczu Kościół katolicki rywalizował także z władzą świecką. Jedną z przyczyn zatargu był spór o inwestyturę, czyli prawo do decydowania o wyborze dostojników kościelnych, głównie biskupów. Dotąd to poszczególni władcy świeccy (cesarz, królowie) mieli prawo wskazywania biskupów na terenie swoich ziem. Dawało im to bowiem wpływ na decyzje Kościoła i stawiało niejako ponad władzą papieża.

W drugiej połowie XI wieku na czele Kościoła stał papież **Grzegorz VII**. Dążył on do zreformowania Kościoła i wyzwolenia duchowieństwa spod władzy osób świeckich. Jego działalność zaniepokoiła cesarza **Henryka IV**. Skłonił on niemieckich biskupów do buntu przeciwko papieżowi. W odpowiedzi Grzegorz rzucił klątwę na cesarza. Oznaczała ona, że poddani mogli wypowiedzieć mu posłuszeństwo. W 1077 roku cesarz udał się do Włoch, do **Canossy** [czytaj: kanossy], gdzie okazał pokorę wobec papieża. Ten zgodził się cofnąć klątwę.

Henryk powrócił do Niemiec, gdzie rozprawił się z buntownikami. Następnie znów udał się do Włoch i wygnał z Rzymu Grzegorza VII.

Inwestytura – tu: nadanie przez cesarza lub króla stanowiska kościelnego duchownemu. Nadanie było połączone z powierzeniem mu dużego majątku ziemskiego, zapewniającego wysokie dochody.

Spotkanie Grzegorza VII ❶ z cesarzem Henrykiem IV ❷ w Canossie zostało przedstawione na obrazie z XIX wieku. Aby upokorzyć swojego przeciwnika, papież nakazał cesarzowi przez trzy dni czekać pod murami zamku boso i w stroju pokutnym. Dopiero wówczas zgodził się przyjąć władcę i zdjąć z niego klątwę.

Kompromisowe porozumienie

Spór zwolenników Grzegorza VII i Henryka IV trwał nawet po śmierci obu dostojników. Ostatecznie w **1122 roku** w niemieckim mieście **Wormacja** obie strony zawarły porozumienie, czyli konkordat. Na jego podstawie cesarz zrzekł się prawa do mianowania biskupów na podległych mu ziemiach. Mieli być oni wybierani zgodnie z przepisami kościelnymi i zatwierdzani przez papieża. Cesarz zachował prawo do nadawania przynależnego do danego urzędu kościelnego majątku ziemskiego. Aby móc go otrzymać, dostojnicy kościelni musieli składać cesarzowi przysięgę wierności.

Konkordat – umowa zawierana między papieżem jako zwierzchnikiem Kościoła katolickiego a danym państwem.

Prawosławie współcześnie

Prawosławie należy do największych odłamów chrześcijaństwa we współczesnym świecie. Najwięcej wyznawców prawosławia mieszka na obszarach, które w średniowieczu przyjęły chrzest z Konstantynopola. Są to dziś głównie państwa Europy Wschodniej, takie jak Rosja, Ukraina, Białoruś, oraz Półwyspu Bałkańskiego, jak Serbia, Rumunia i Bułgaria. Także w Polsce żyje ponad pół miliona wyznawców prawosławia. Między wyznawcami katolicyzmu i prawosławia wciąż istnieją wyraźne różnice. Ci drudzy nie uznają zwierzchnictwa papieża nad chrześcijanami. Uważają go jedynie za biskupa Rzymu. W prawosławiu, w odróżnieniu od katolicyzmu, księża mogą żenić się i zakładać rodziny (do celibatu zobowiązani są biskupi). Dopuszczalne są też rozwody wiernych. Wyznawcy prawosławia modlą się w świątyniach zwanych cerkwiami.

Cerkwie prawosławne są zazwyczaj bogato zdobione. Szczególne miejsce zajmuje w nich ikonostas, czyli ściana z ikonami. Oddziela ona wiernych od części świątyni dostępnej jedynie dla kapłanów.

? Co zdecydowało o tym, że w państwach Europy Wschodniej dominuje prawosławie?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W pierwszych wiekach średniowiecza wśród chrześcijan w Europie zarysował się wyraźny podział na Wschód i Zachód. Chrześcijanie ze Wschodu nie uznawali wyższości papieża nad patriarchą Konstantynopola. Różnice dotyczyły też kwestii prawd wiary.
2. W 1054 roku doszło do wielkiej schizmy wschodniej. W jej wyniku dokonał się podział Kościoła na katolicki (zachodni) i prawosławny (wschodni). Podział ten trwa do dziś.
3. W XI wieku trwał konflikt między papiestwem a cesarstwem o inwestyturę. Szczególnie przybrał on na sile w czasie pontyfikatu Grzegorza VII, który rywalizował z cesarzem Henrykiem IV. Ich konflikt zakończył się wygnaniem papieża z Rzymu.
4. Ostatecznie spór między papiestwem a cesarstwem zakończyło podpisanie konkordatu w Wormacji w 1122 roku.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów przyczyny i skutki wielkiej schizmy wschodniej.
2. Opisz przebieg sporu między Henrykiem IV a Grzegorzem VII.
3. Wyjaśnij, jakie znaczenie w okresie średniowiecza miała ekskomunika.
4. ★ Wyjaśnij, co w języku polskim oznacza powiedzenie: *Pójść do Canossy.*
5. **Miniprojekt**
   Przedstawcie w formie tabeli różnice między Kościołem katolickim a prawosławnym. Uwzględnijcie w swoich zestawieniach takie kwestie jak: tytuł dostojnika kościelnego stojącego na czele wspólnoty wiernych, obrzęd chrztu, formy przyjmowania komunii, rolę duchownych czy stosowany w poszczególnych Kościołach kalendarz. Skorzystajcie z dostępnych źródeł wiedzy.

STAROŻYTNOŚĆ ŚREDNIOWIECZE NOWOŻYTNOŚĆ WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek	X	XI	XII	XIII	XIV

1095 rok synod w Clermont

1099 rok zdobycie Jerozolimy przez krzyżowców

1291 rok zdobycie Akki przez muzułmanów

5 Wyprawy krzyżowe

Na co będę zwracać uwagę:

- jakie były przyczyny wypraw krzyżowych,
- kto brał udział w walkach z muzułmanami o Ziemię Świętą,
- jaki były skutki wypraw krzyżowych.

Ziemia Święta w średniowieczu

Palestyna to obszar szczególnie ważny dla chrześcijan. To tu żył i nauczał Jezus Chrystus. Tu także znajdują się najważniejsze miejsca związane z jego życiem i działalnością: Jerozolima, Betlejem i Nazaret. Dlatego też obszar ten często jest nazywany **Ziemią Świętą**.

Już w pierwszych wiekach średniowiecza Europejczycy coraz chętniej wyruszali na pielgrzymki do Ziemi Świętej. Ci, których było na to stać, chcieli odwiedzić święte dla chrześcijan miejsca, by doznać łaski lub odpokutować swoje winy. Wyznający islam Arabowie, którzy od VII wieku władali Palestyną, przychylnie odnosili się do chrześcijańskich pielgrzymów. Jednak w drugiej połowie XI wieku teren ten został podbity przez Turków. Ci z kolei traktowali z wrogością wyznawców Chrystusa. Pielgrzymów z Europy zaczęto prześladować. Rosnący w siłę Turcy zaczęli także zagrażać cesarstwu bizantyjskiemu.

CIEKAWOSTKA

Jerozolima jest uważana za święte miasto przez wyznawców trzech religii: Żydów, chrześcijan i muzułmanów. Dla tych ostatnich miasto jest trzecim, po Mekce i Medynie, świętym miejscem. Wyznawcy islamu wierzą, że w Jerozolimie prorok Mahomet wstąpił do nieba.

Jerozolima jest dla chrześcijan jednym z najważniejszych celów pielgrzymek do Ziemi Świętej, leżącej współcześnie w Izraelu. Dla przybywających tu wyznawców Chrystusa szczególnie ważnymi miejscami są: Bazylika Grobu Pańskiego (1) i wzgórze Syjon, gdzie według tradycji miała się odbyć Ostatnia Wieczerza.

Papieskie wezwanie

W **1095 roku** papież Urban II zwołał w Clermont [czytaj: kler**mą**] we Francji synod, na który oprócz duchownych przybyli także liczni dostojnicy świeccy. Papież zwrócił się do zebranych z apelem o wyzwolenie Ziemi Świętej z rąk Turków. Obiecywał, że uczestnicy wyprawy, jako obrońcy wiary, uzyskają zbawienie. Ustalono wówczas, że ci, którzy zdecydują się na wyprawę, wyruszą do Ziemi Świętej wiosną następnego roku. Ich znakiem rozpoznawczym miał być przyszyty do ubrań krzyż. Stąd od łacińskiego słowa *crux* [czytaj: kruks] oznaczającego krzyż pochodzi nazwa **krucjaty** lub **wyprawy krzyżowe**. Ich uczestników z kolei nazywamy **krzyżowcami**.

Synod – zjazd dostojników kościelnych.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Apel papieża Urbana II

Podczas synodu w Clermont papież Urban II wygłosił mowę. Obiecywał w niej wielkie korzyści chrześcijanom, którzy wezmą udział w wyprawie krzyżowej.

Wszystkim idącym tam, w wypadku ich zgonu na lądzie czy na morzu lub w boju z poganami, od tej chwili odpuszczone będą grzechy. To przyrzeczenie idącym daję ja jako upoważniony przez Boga. [...] Niech wystąpią przeciw niewiernym w boju, który należy zacząć, do boju, który powinien przynieść w obfitości łupów, ci, którzy od dawna przywykli nadużywać praw prywatnej wojny przeciw swoim współwyznawcom.
Niech się obecnie staną rycerzami ci, którzy przedtem byli rozbójnikami. Niech obecnie prowadzą sprawiedliwą walkę z barbarzyńcami ci, którzy poprzednio walczyli przeciw braciom i współrodakom. Niech otrzymają teraz wieczną nagrodę ci, którzy dawniej za małą zapłatę byli najemnikami. [...] Kto tu nieszczęśliwy i biedny, tam będzie bogaty, kto tu przeciwnikiem Boga, tam będzie Jemu przyjacielem.

Źródło: *Wiek X–XV w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1999, s. 151–152.

Papież Urban II wygłosił swoją mowę do zgromadzonych na synodzie w Clermont. Następnie jej treść została rozpropagowana w Europie Zachodniej przez wędrownych kaznodziejów.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, do kogo papież kierował swoje wezwanie.
2. Wymień korzyści, które – według Urbana II – miał przynieść udział w wyprawach krzyżowych.

Dwa stulecia krucjat

W odpowiedzi na wezwanie papieża do walki z muzułmanami ruszyli nie tylko rycerze, lecz także przedstawiciele uboższych grup społecznych. Liczyli oni zarówno na rozgrzeszenie i łaski boskie, jak i cenne łupy wojenne. W **1096 roku** wyruszyła pierwsza krucjata. Wzięli w niej udział głównie rycerze z Francji, Włoch, Niemiec i Anglii. Zanim krzyżowcy dotarli do Palestyny, musieli kilkakrotnie stoczyć bitwy z Turkami. Dopiero po trzech latach ich wojska dotarły do Jerozolimy. Po trwającym 40 dni oblężeniu chrześcijanie zdobyli miasto. Na opanowanych terenach krzyżowcy utworzyli **Królestwo Jerozolimskie** oraz kilka mniejszych państw. Muzułmanie nie pogodzili się jednak z ich istnieniem. Rozpoczęły się trwające prawie 200 lat wojny. W obronie chrześcijańskich zdobyczy w Ziemi Świętej zorganizowano w sumie siedem krucjat, jednak nie wszystkie dotarły do Palestyny. W końcu po dwóch stuleciach wojska chrześcijańskie zostały wyparte z Palestyny. Ostatnią twierdzą krzyżowców była **Akka**, zdobyta przez muzułmanów w 1291 roku.

CIEKAWOSTKA

Zorganizowana na początku XIII wieku czwarta krucjata nie dotarła nawet do Ziemi Świętej. Za namową weneckich władców jej uczestnicy zaatakowali i zdobyli rywalizujący z Wenecją Konstantynopol. Na zdobytych ziemiach Bizancjum utworzyli Cesarstwo Łacińskie, które przetrwało około 50 lat.

Wyprawy krzyżowe

LEGENDA
- państwa chrześcijańskie
- państwa muzułmańskie
- poganie
- granice państw w II połowie XII wieku

Trasy wybranych wypraw krzyżowych:
- pierwsza w latach 1096–1099
- trzecia w latach 1189–1192
- czwarta w latach 1202–1204
- państwa założone przez krzyżowców

Prusowie ludy i plemiona

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień państwa, przez które wiodła trasa pierwszej krucjaty.
2. Podaj nazwy państw utworzonych przez krzyżowców na Bliskim Wschodzie.
3. Określ, jakie miasto było celem czwartej krucjaty.

Zakony rycerskie

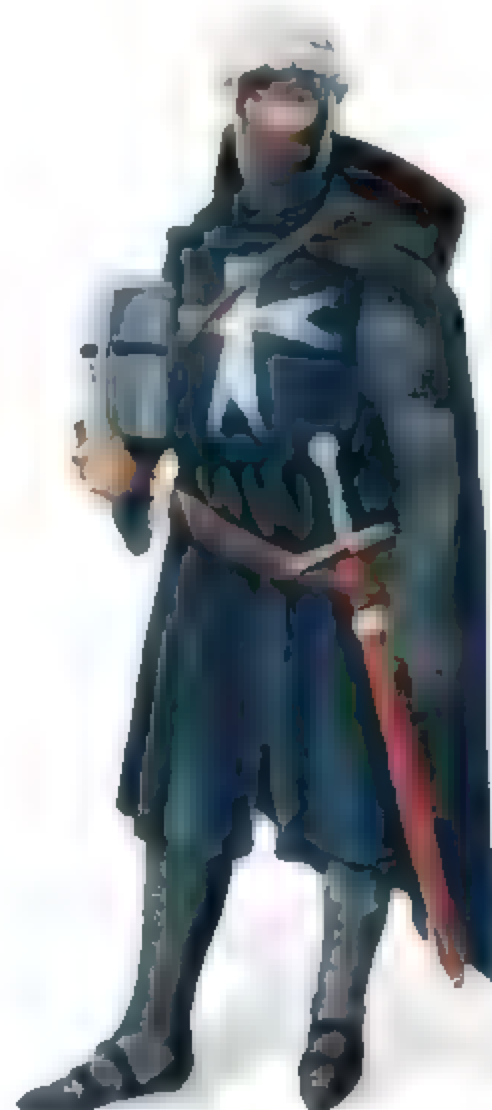
W trakcie walk o Ziemię Świętą powołano kilka **zakonów rycerskich**. Ich członkowie byli jednocześnie zakonnikami i rycerzami. Zadaniem zakonów było prowadzenie szpitali i przytułków dla pielgrzymów, a także ochranianie wiernych podczas ich pobytu w Palestynie. Zakonnicy często stawali także do walki z wojskami muzułmańskimi. Do największych i najsłynniejszych zakonów rycerskich należeli: **templariusze**, **joannici** i **Krzyżacy**. Wszystkie te zgromadzenia podlegały bezpośrednio papieżowi. Na czele każdego zakonu stał wielki mistrz.

Rycerze-zakonnicy

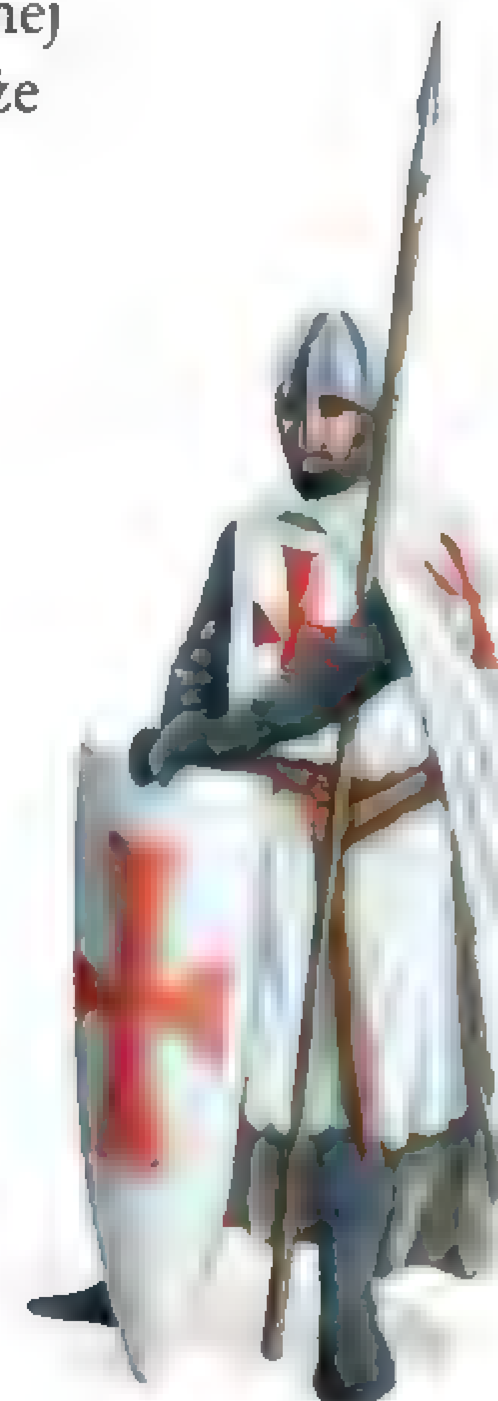
Poszczególne zakony rycerskie składały się przeważnie z rycerzy jednej narodowości. Członkowie każdego zgromadzenia wyróżniali się także charakterystycznymi elementami stroju.

Krzyżacy to członkowie Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie założonego w 1190 roku. Zgromadzenie zostało powołane do sprawowania opieki nad krzyżowcami i pielgrzymami z Niemiec. Po wycofaniu się z Ziemi Świętej zakonnicy utworzyli silne państwo nad Bałtykiem.

Joannici, czyli Zakon Szpitalników świętego Jana z Jerozolimy, zostali powołani w 1113 roku. Pochodzili głównie z rycerstwa włoskiego. Po klęsce krucjat joannici osiedlili się na Cyprze, a następnie na wyspie Rodos i Malcie. Z tego powodu bywają nazywani także zakonem maltańskim.

Templariusze to inaczej bracia Zakonu Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona. Zrzeszający głównie Francuzów zakon powstał w 1119 roku. W ciągu niemal dwustu lat zgromadził wielkie bogactwa i liczne posiadłości w całej Europie. Został zlikwidowany w 1312 roku przez papieża, a jego majątek zagarnął król Francji.

Który z przedstawionych zakonów rycerskich powstał najwcześniej?

Skutki wypraw krzyżowych

Podejmowane przez niemal dwieście lat krucjaty nie osiągnęły zamierzonego celu. Chrześcijanom nie udało się utrzymać panowania nad Ziemią Świętą. Podczas walk śmierć poniosły tysiące ludzi, ucierpiały również miasta. Na znaczeniu zaczęło tracić Bizancjum, którego stolicę, Konstantynopol, splądrowali uczestnicy jednej z krucjat. Wyprawy krzyżowe doprowadziły także do nasilenia wrogości między chrześcijanami i muzułmanami. Ci drudzy zaczęli postrzegać Europejczyków jako zachłannych i okrutnych. W niektórych kręgach społecznych ta wrogość trwa do dziś.

Wyprawy krzyżowe miały też jednak pozytywne skutki. Dzięki nim Europejczycy poznali bogatą kulturę Bliskiego Wschodu. Od Arabów zapożyczyli wiele osiągnięć, takich jak papier (przejęty od Chińczyków), cyfry, szklane lustra, dywany czy kunsztowne tkaniny. W okresie krucjat mocno rozwinął się handel. Skorzystały na tym szczególnie włoskie miasta, jak Wenecja czy Genua, które pośredniczyły w wymianie handlowej ze Wschodem. Trwałą pamiątką po obecności krzyżowców na Bliskim Wschodzie są także wzniesione przez nich budowle, głównie obronne, które można podziwiać do dziś.

CIEKAWOSTKA

Po zakończeniu krucjat zakony rycerskie zakładały nowe siedziby w całej Europie, między innymi na ziemiach polskich. Pamiątką po obecności joannitów, czyli zakonu maltańskiego, jest nazwa terenów rekreacyjnych w Poznaniu – Malty, oraz znajdującego się tam Jeziora Maltańskiego.

Wyprawy krzyżowe

Przyczyna

- wrogość Turków wobec chrześcijan w Ziemi Świętej
- wezwanie papieża Urbana II do obrony świętych miejsc chrześcijaństwa

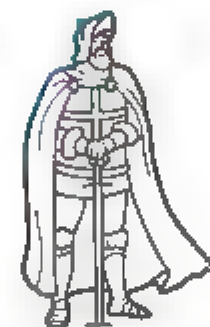
Wydarzenie

Wyprawy krzyżowe organizowane **od XI do XIII wieku**.

Skutek

- poznanie przez Europejczyków zdobyczy kultury arabskiej
- pogorszenie stosunków między światem chrześcijańskim a muzułmańskim
- powstanie zakonów rycerskich
- osłabienie Bizancjum

Zamek Krak des Chevaliers [czytaj: kra de szewa**lje**] to zamek znajdujący się na terenie dzisiejszej Syrii. W czasie krucjat był siedzibą zakonu joannitów i jedną z najpotężniejszych twierdz średniowiecznych.

Zakon joannitów w XXI wieku

Joannici są obecnie najstarszym działającym zakonem rycerskim. Nazywa się ich dziś zakonem maltańskim, kawalerami maltańskimi lub szpitalnikami, co podkreśla ich rolę w opiece nad chorymi i potrzebującymi od ponad 900 lat. Współcześnie zajmują się działalnością dyplomatyczną i dobroczynną. Zakon maltański prowadzi centra medyczne, sprawuje opiekę nad niepełnosprawnymi oraz ubogimi. Ponadto niesie pomoc na obszarach objętych kataklizmami przyrodniczymi lub konfliktami zbrojnymi. Siedzibą zakonu jest Rzym. Zgromadzenie liczy obecnie kilkanaście tysięcy członków, wśród których są także Polacy. Zakon maltański ma własną konstytucję i walutę, wydaje znaczki pocztowe i tablice rejestracyjne oraz wystawia paszporty.

Zakon maltański, którego symbolem jest biały krzyż na czerwonym tle ❶, angażuje się szczególnie w niesienie pomocy medycznej. Prowadzi między innymi szkolenia z udzielania pierwszej pomocy.

Czym obecnie zajmują się członkowie zakonu maltańskiego?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1095 roku papież Urban II wezwał chrześcijan do wyprawy zbrojnej w celu odbicia Ziemi Świętej opanowanej przez Turków. W następnym roku z Europy ruszyła pierwsza krucjata. Uczestniczący w niej rycerze zdobyli Jerozolimę i założyli w Palestynie kilka państw chrześcijańskich.
2. Aż do końca XIII wieku toczyły się walki między chrześcijanami i muzułmanami w Palestynie. W tym czasie zorganizowano siedem krucjat. Ostatecznie walki zakończyły się wyparciem chrześcijan z Palestyny.
3. W Ziemi Świętej krzyżowcy zakładali zakony rycerskie. Najsłynniejsze to: joannici, Krzyżacy i templariusze.
4. Skutkiem krucjat było narastanie wrogości między muzułmanami i chrześcijanami, ale też przejęcie przez Europejczyków wielu dokonań kultury Wschodu.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów przyczyny wypraw krzyżowych.
2. Powiedz, jakie skutki dla Europejczyków miały krucjaty.
3. Wyjaśnij, w jakim celu krzyżowcy zakładali zakony rycerskie.
4. ★ Odszukaj informacje na temat polskiego księcia, który w XII wieku wyruszył do Ziemi Świętej, aby uczestniczyć w walkach o Jerozolimę.
5. **Miniprojekt**
   Przygotujcie zestawienie pozytywnych i negatywnych stron wypraw krzyżowych. Zapiszcie w dwóch kolumnach korzystne i niekorzystne zjawiska związane z krucjatami. Na koniec sformułujcie wnioski ze swojej dyskusji.

TAJEMNICE

Skarb templariuszy

Zakon templariuszy został założony na początku XII wieku przez rycerzy francuskich przebywających w Jerozolimie. Podstawowym zadaniem zakonników była ochrona pielgrzymów i świątyń chrześcijańskich znajdujących się w Ziemi Świętej. W pierwszych latach działalności wspólnota liczyła jedynie dziewięć osób. Z czasem przekształciła się w bogatą i potężną organizację. Jak się później okazało, zbyt potężną...

Rycerze-zakonnicy

Członkowie zakonu templariuszy podlegali bezpośrednio papieżowi. Odznaczali się walecznością i odwagą na polu bitwy. Za swoje zasługi otrzymywali kolejne ziemie, dzięki czemu szybko zdobyli ogromny majątek. Posiadali rozległe włości w Azji i Europie, w tym także w Polsce. Po upadku Jerozolimy i zajęciu jej przez muzułmanów templariusze na stałe przenieśli się na kontynent europejski. Stopniowo zyskali tak duże znaczenie, że zaczęli odgrywać ważną rolę w polityce. Ponadto coraz częściej pożyczali pieniądze książętom i królom. W wyniku tego powstała legenda o niewyobrażalnych ilościach złota i kosztowności, które templariusze rzekomo przywieźli z Ziemi Świętej.

Król spiskuje z papieżem

Rosnąca potęga zakonu niepokoiła króla Francji – Filipa IV Pięknego. Był on mocno zadłużony u templariuszy i miał wielką chęć na przejęcie zakonnych skarbów. Francuski monarcha przekonał papieża Klemensa V, że konieczne jest zlikwidowanie zgromadzenia. Szukał tylko odpowiedniego pretekstu. W końcu wysnuł spiskową teorię o odejściu członków zakonu od wiary chrześcijańskiej i praktykowaniu przez nich czarów. W rezultacie w 1312 roku papież rozwiązał wspólnotę templariuszy. Jej majątek we Francji został zajęty przez Filipa IV Pięknego. Samych zakonników oskarżono z kolei o głoszenie herezji, czyli poglądów niezgodnych z naukami Kościoła. Wskutek tego wielu templariuszy, w tym wielkiego mistrza zakonu, spalono na stosie. Z wydarzeniem tym wiąże się kolejna legenda.

Templariusze nosili białe stroje z umieszczonym na piersi czerwonym krzyżem. Symbolizował on walkę przeciwko niewiernym.

SPRZED WIEKÓW

Ostatni wielki mistrz zakonu templariuszy został spalony na stosie w 1314 roku. Wraz z nim poniosło śmierć ponad pięćdziesięciu rycerzy zakonnych.

Ponoć umierający w płomieniach przywódca wspólnoty zakonnej miał rzucić klątwę na swoich prześladowców – papieża oraz króla Francji. Faktem jest, iż wkrótce po śmierci mistrza obydwaj spiskowcy zmarli.

Gdzie podział się skarb?

Od rozwiązania zakonu minęło siedem wieków. Przez ten czas wiele osób się zastanawiało, gdzie przepadł wielki skarb templariuszy. Czy w ogóle istniał? W czasie gdy wielki mistrz był sądzony przez władze kościelne, jego współbracia mieli ponoć zgromadzić i ukryć jak największą ilość kosztowności. Jedna z teorii mówi, że schowano je w posiadłości templariuszy w Polsce. Legendarny skarb miał się podobno znajdować w miejscowości Chwarszczany na Pomorzu.

Pergamin z Chinon [czytaj: szinu]

W 2001 roku jedna z pracowniczek Tajnego Archiwum Watykanu odnalazła dokument, który dotąd uważano za zaginiony. Z odnalezionego pisma jednoznacznie wynika, że wysłannicy papieża badali zarzuty stawiane wielkiemu mistrzowi zakonu i kilku dostojnikom zakonnym. Przeprowadzone śledztwo dowiodło, iż zakonnicy nie odstąpili od wiary chrześcijańskiej i po przesłuchaniu zostali uniewinnieni. Potwierdziło to przypuszczenia o spisku papieża Klemensa V i króla Francji Filipa IV Pięknego.

Kaplica templariuszy w Chwarszczanach powstała w XIII wieku. Po likwidacji wspólnoty templariuszy ich posiadłości na terenie dzisiejszej Polski przejęli członkowie innego zakonu rycerskiego – joannici.

IV PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Określ, której postaci dotyczy każdy z opisów.

- W VI wieku rządził cesarstwem bizantyjskim. Na jego polecenie spisano prawo rzymskie i wzniesiono kościół Hagia Sofia.
- Był twórcą nowej religii monoteistycznej – islamu. Przez muzułmanów jest uważany za proroka.
- Uchodzi za najwybitniejszego władcę w dziejach państwa Franków. W 800 roku został koronowany na cesarza.
- Jego wystąpienie na synodzie w Clermont zapoczątkowało wyprawy krzyżowe.

2 Powiedz, jakie wydarzenie uznawane jest przez wyznawców islamu za początek ery muzułmańskiej.

3 Wyjaśnij znaczenie pojęć związanych z islamem.

meczet, Koran, dżihad, kalif

4 Wyjaśnij, jakie były skutki podpisania traktatu w Verdun.

5 Powiedz, czym była wielka schizma wschodnia. Określ, kiedy do niej doszło.

6 Odpowiedz, w jakim celu organizowano wyprawy krzyżowe.

7 Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

- Konstantynopol był stolicą cesarstwa zachodniorzymskiego.
- Cesarstwo bizantyjskie upadło w drugiej połowie XV wieku.
- W bitwie pod Poitiers wojska Karola Młota zatrzymały najazd muzułmański na państwo Franków.
- Zakony Krzyżaków, joannitów i templariuszy zostały założone w Europie przed pierwszą wyprawą krzyżową.

8 Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.

W 1077 roku doszło do spotkania papieża Grzegorza VII i cesarza Henryka IV w
- Canossie.
- Clermont.
- Verdun.
- Wormacji.

Za symboliczny koniec średniowiecza uznaje się datę upadku
- państwa Franków.
- Rzeszy Niemieckiej.
- cesarstwa bizantyjskiego.
- ostatniego państwa krzyżowców w Ziemi Świętej.

Ratusz Staromiejski w Toruniu (XIII–XIV wiek)

V

Społeczeństwo średniowiecza

1 System feudalny
2 Epoka rycerzy
3 Średniowieczne miasto i wieś
4 Kościół w średniowieczu
5 Sztuka średniowiecza

1 System feudalny

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- kim był senior i wasal oraz jakie były ich prawa i obowiązki,
- czym były stany społeczne,
- które stany społeczne zyskały wpływ na rządy w państwie.

Społeczeństwo seniorów i wasali

W średniowieczu obowiązywała początkowo zasada, że państwo jest prywatną własnością władcy i dlatego w jego posiadaniu pozostawała cała ziemia. Z czasem król lub książę zaczął przekazywać część swoich posiadłości rycerzom, dworzanom czy duchownym, zapewniając sobie w ten sposób ich poparcie i wierność. Ponadto otaczał obdarowanych ochroną i opieką.

Króla lub księcia nadającego dobra ziemskie nazywano **seniorem**, a obdarowanych – **wasalami**. Wasal był zobowiązany w razie potrzeby służyć panu zbrojnie wraz z podległymi mu wojownikami oraz wspierać go radą. Musiał na swój koszt kupić konia, broń i zbroję. Sprzeciwianie się seniorowi uznawano za zdradę.

Ziemię, którą wasal otrzymywał w użytkowanie od seniora, określano jako lenno, po łacinie *feudum*. Dlatego średniowieczne społeczeństwo, w którym występował podział na seniorów i wasali, nazywamy **społeczeństwem feudalnym**. Najczęściej otrzymane przez wasala lenno dziedziczyli po nim jego potomkowie.

Lenno – w systemie feudalnym: ziemia nadawana przez seniora wasalowi w zamian za wierną służbę i pomoc zbrojną

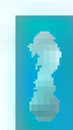
WARTO WIEDZIEĆ

Hołd lenny

Nadanie lenna odbywało się podczas uroczystej ceremonii zwanej hołdem lennym. W jej trakcie wasal klękał przed seniorem, chwytał go za dłonie i składał uroczystą przysięgę wierności. Na koniec uroczystości senior wręczał wasalowi symbol nadania lenna – włócznię, chorągiew lub dokument potwierdzający zawartą między nimi umowę.

Hołd lenny został przedstawiony na hiszpańskiej ilustracji z XIV wieku. Składający przysięgę wasal całuje dłonie władcy – seniora, na znak swojej wierności.

Jakie były symbole nadania przez seniora lenna?

Drabina feudalna

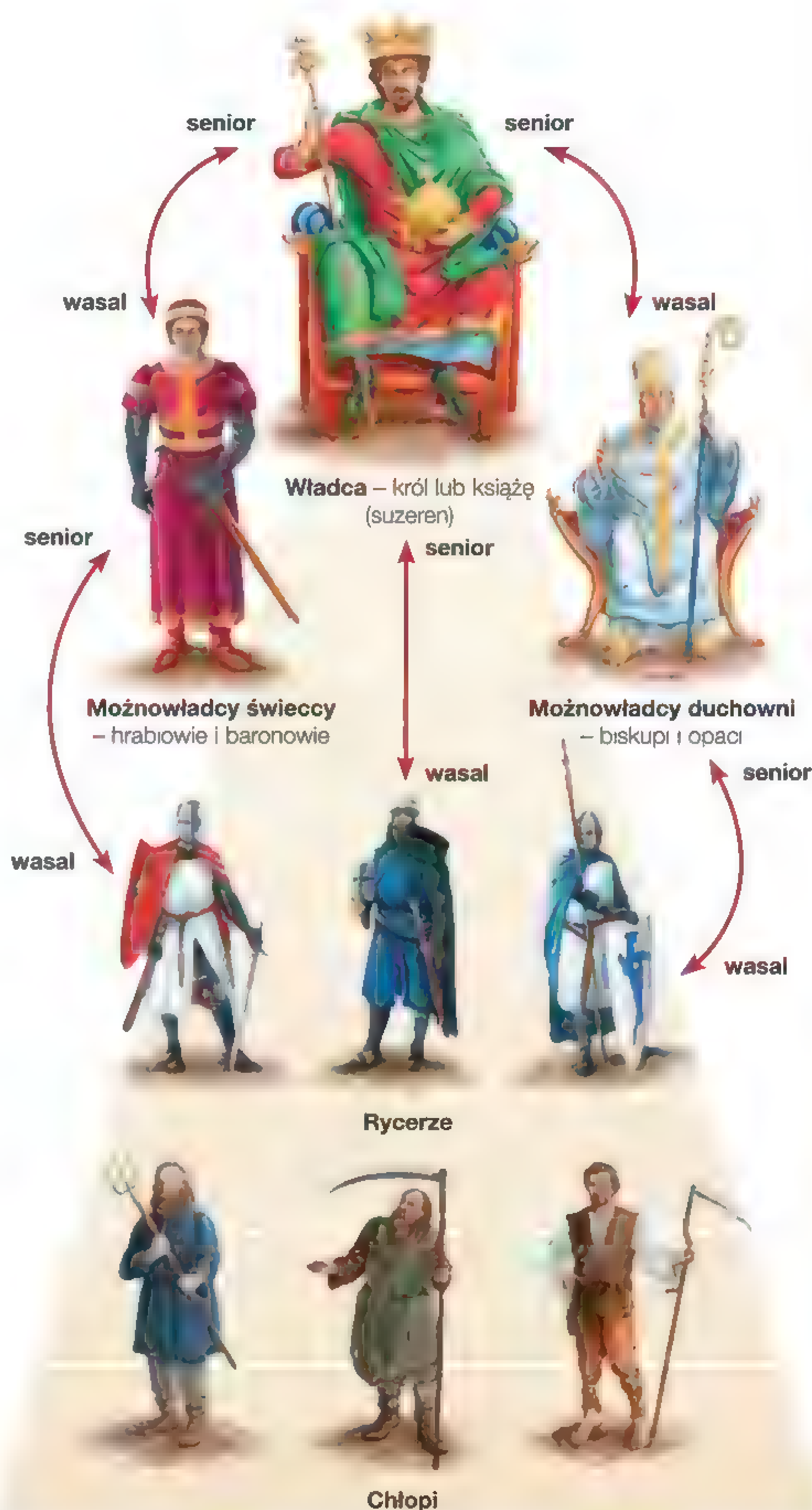
W średniowiecznym społeczeństwie wykształcił się system zależności między poszczególnymi seniorami i wasalami. Struktura ta jest nazywana drabiną feudalną. Na jej szczycie stał władca, czyli suzeren. W systemie feudalnym jedna osoba mogła być jednocześnie wasalem i seniorem. Wasal zobowiązany był do wierności swojemu seniorowi.

Władca, czyli suzeren, jako jedyny nie był niczyim wasalem.

Możnowładcy świeccy i duchowni składali hołd lenny władcy. Najbogatsi i najbardziej wpływowi z nich mieli także swoich wasali.

Rycerze stali w drabinie feudalnej niżej niż możnowładcy. Niektórzy z nich byli jednak bezpośrednimi wasalami władcy.

Chłopi podlegali właścicielowi ziemi, którą uprawiali. Nie składali jednak hołdu lennego swoim panom.

Kto stał na szczycie drabiny feudalnej?

Społeczeństwo stanowe w średniowieczu

Do uprawnień władców należało nadawanie przywilejów. Przyznawali je zarówno pojedynczym osobom, jak i całym zbiorowościom. Doprowadziło to do podziału średniowiecznego społeczeństwa na **stany**. Były to grupy ludności różniące się od siebie prawami i obowiązkami.

Pierwszy, szczególnie uprzywilejowany stan tworzyło **duchowieństwo**. Było ono zwolnione z większości podatków. Ponadto duchowni podlegali własnym sądom kościelnym, a nie królewskim. Drugi stan – **rycerstwo**, z czasem przekształcone w **szlachtę**, również uzyskało liczne przywileje, między innymi prawo posiadania ziemi i pełnienia ważnych funkcji państwowych. Osobny stan stanowiło **mieszczaństwo**. Zyskało ono prawo do samorządu, czyli samodzielnego zarządzania miastem. Musiało jednak płacić właścicielowi miasta daniny. Najliczniejszy stan tworzyli **chłopi**. Użytkowali oni ziemię panów, w zamian za co składali im daniny. Zwykle musieli też pracować określoną liczbę dni w roku w majątku pana.

Przywilej – szczególne uprawnienia przysługujące określonym osobom lub grupom ludzi.

CIEKAWOSTKA

Sądy kościelne były przeprowadzane nie tylko wobec grzeszników. Zdarzało się, że klątwy dotykały także zwierzęta. Przykładowo pewien arcybiskup niemiecki rzucił klątwę na jaskółki, które przeszkadzały mu w sprawowaniu liturgii.

Duchowni oprócz funkcji religijnych sprawowali ważne funkcje na dworze władców. Byli między innymi ich doradcami.

Rycerstwo miało obowiązek chronić państwo i jego mieszkańców przed niebezpieczeństwami, na przykład przed wrogimi najazdami.

Mieszczanie zajmowali się głównie handlem oraz rzemiosłem.

Chłopi często nie mogli opuszczać zamieszkiwanej i uprawianej przez siebie ziemi. Podlegali też władzy jej właściciela.

Współczesne społeczeństwo

Podział społeczeństwa europejskiego na stany utrzymywał się przez kilka stuleci. Pod koniec XVIII wieku rozpoczął się proces zrównywania ludzi w ich prawach. W niektórych państwach zakończył się on dopiero w XX wieku.
We współczesnej Polsce podział stanowy nie funkcjonuje. Wszyscy ludzie mają takie same prawa. Mogą na przykład uczestniczyć w wyborach czy zdobywać wykształcenie. Jednocześnie wszyscy muszą przestrzegać tych samych przepisów prawa i wypełniać swoje obowiązki wobec państwa, w tym płacić podatki. Podobnie jak w dawnych wiekach, wciąż pewna część społeczeństwa zajmuje się uprawą ziemi. Dziś jednak rolnicy są najczęściej właścicielami gruntów, na których pracują.

Współczesne społeczeństwo składa się z ludzi, którzy różnią się wykonywanymi zawodami, zamożnością lub wykształceniem. Wszyscy jednak mają te same prawa i obowiązki.

Jak przez wieki zmieniła się pozycja społeczna ludzi uprawiających ziemię?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W średniowiecznej Europie relacje społeczne między ludźmi opierały się na zależności lennej. Senior dawał wasalowi ziemię, czyli lenno, i zapewniał mu ochronę. Wasal zobowiązywał się służyć seniorowi w razie potrzeby zbrojnie i radą.
2. Społeczeństwo średniowieczne tworzyło tak zwaną drabinę feudalną. Na jej szczycie stał władca. Poniżej niego stali jego wasale i ich wasale. Na samym dole hierarchii społecznej znajdowali się chłopi.
3. W późnym średniowieczu ukształtował się podział społeczeństwa na stany, czyli grupy posiadające własne prawa i obowiązki. Powstał wówczas podział na duchowieństwo, rycerstwo, mieszczaństwo oraz chłopstwo.
4. Stany społeczne – duchowni oraz rycerze – w wyniku przywilejów nadawanych przez władców zdobyli wpływ na rządy w państwie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, na czym polegała zależność między seniorem a wasalem.
2. Wytłumacz, czym była drabina feudalna.
3. Opisz uroczystość złożenia hołdu lennego.
4. Wymień główne stany społeczeństwa średniowiecza.
5. ★ Porównaj prawa i obowiązki chłopów w średniowieczu oraz dzisiejszych mieszkańców wsi.
6. **Miniprojekt**
   Podzielcie się na cztery grupy: duchownych, rycerzy, mieszczan i chłopów. Każda z grup niech wypisze codzienne zajęcia, prawa i obowiązki każdego ze stanów.

2 Epoka rycerzy

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jakie były obowiązki średniowiecznych rycerzy,
- jaką drogę musiał przejść chłopiec, aby stać się rycerzem,
- co składało się na wyposażenie średniowiecznego wojownika.

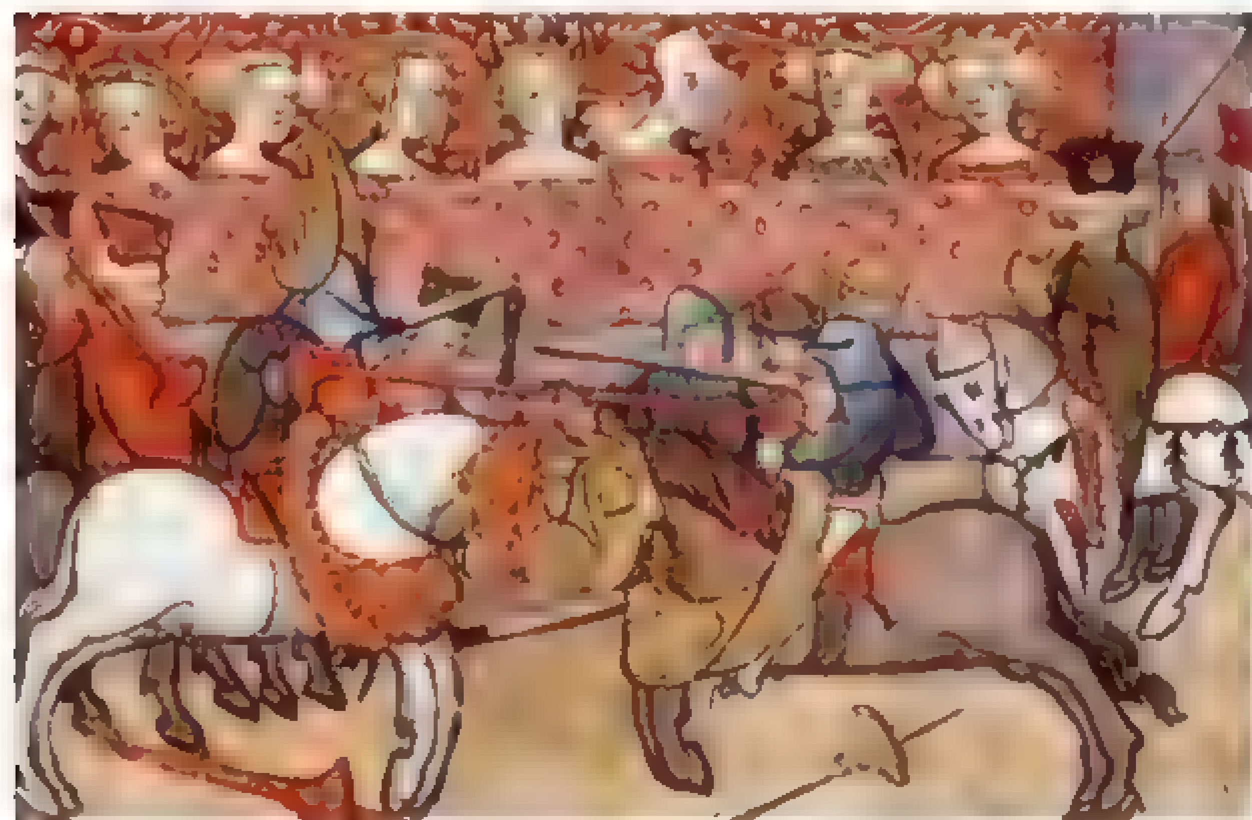
Rycerze – obrońcy wiary i bezbronnych

W średniowieczu ważną rolę w społeczeństwie odgrywali **rycerze**. Ich głównym zadaniem była ochrona państwa i jego mieszkańców w razie wojny lub nieprzyjacielskiego najazdu. Z czasem powstał **ideał rycerza**, czyli wyobrażenie, jaki powinien być wojownik. Rzecz jasna musiał umieć walczyć, a poza tym charakteryzować się cechami niezbędnymi na polu walki: odwagą, zdyscyplinowaniem, siłą fizyczną, odpornością na ból i zmęczenie. Oprócz tego idealny rycerz miał kierować się **kodeksem honorowym** – być prawdomówny i szlachetny. Ponadto powinien odznaczać się pobożnością, walczyć w obronie wiary chrześcijańskiej oraz otaczać opieką najsłabszych i bezbronnych.

Poza czasem, kiedy rycerz uczestniczył w wyprawie wojennej, przebywał zazwyczaj w swojej siedzibie. Budował ją w dobrach, które otrzymał za wierną służbę od władcy. Ziemia ta, uprawiana przez zamieszkujących ją chłopów, była głównym źródłem rycerskich dochodów. Najbogatsi rycerze mieszkali w **zamkach**. Były to budowle, które pełniły zarówno funkcję mieszkalną, jak i obronną.

CIEKAWOSTKA

O czynach rycerzy na polach bitew i turniejach opowiadano legendy, tworzono wiersze i pieśni. Przykładem takiego słynnego rycerza, o którym układano pieśni, był Roland. Żył on w czasach Karola Wielkiego. Wśród polskich rycerzy największą sławą cieszy się do dziś Zawisza Czarny z Garbowa.

Turniej rycerski była to forma zawodów, w czasie których uczestnicy wykazywali się umiejętnością walki. Starcie konnych rycerzy polegało na zrzuceniu przeciwnika z siodła. W tym celu używano specjalnych, tępo zakończonych kopii, aby nie zranić współzawodnika.

Polowanie to jedna z ulubionych rozrywek średniowiecznych rycerzy. Obława na jelenie, łosie, dziki czy żubry dawała możliwość popisania się siłą, zręcznością i odwagą. Na zakończenie polowania zazwyczaj odbywała się uczta.

Od pazia do rycerza

Droga do stanu rycerskiego była długa i dostępna tylko dla synów rycerzy. Od 7. roku życia chłopiec, który miał w przyszłości być rycerzem, służył jako **paź**. Na dworze królewskim lub rycerskim uczył się zasad dobrego wychowania. Pełnił przy tym jednocześnie funkcję służącego. Około 14. roku życia kandydat na rycerza mógł zostać **giermkiem**. Pod okiem doświadczonego rycerza uczył się sztuki walki różnego rodzaju bronią: kopią, mieczem i toporem, oraz posługiwania się łukiem i kuszą. W czasie wypraw wojennych giermek towarzyszył swojemu panu. Był odpowiedzialny za utrzymanie w gotowości całego rynsztunku, czyli broni i zbroi, oraz konia bojowego. Podczas bitwy towarzyszył rycerzowi w walce.

Dopiero po dłuższym czasie i wykazaniu się wierną służbą i odwagą giermek mógł dostąpić zaszczytu **pasowania** na rycerza. Była to zazwyczaj wielka uroczystość. Noc poprzedzającą pasowanie młodzieniec spędzał na modlitwie w kościele. Ceremonię rozpoczynała msza. Następnie giermek stawał przed obliczem władcy lub innego dostojnika świeckiego bądź duchownego, przed którym składał przysięgę. Z tą chwilą stawał się rycerzem. Otrzymywał **pas z mieczem** (stąd nazwa „pasowanie") oraz **ostrogi rycerskie**. W dalszej części uroczystości następował turniej, potem uczta.

Herb rycerski to charakterystyczny znak, który wyróżniał każdego rycerza. Z czasem herby stały się dziedziczne dla rodów wywodzących się od rycerzy. Herb Jastrzębiec był najczęściej występującym herbem w Polsce. Główne jego elementy to niebieska tarcza z godłem ❶, hełm ❷ z labrami ❸ i klejnotem ❹.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Pasowanie na rycerza

Ceremonię pasowania czeskiego rycerza opisano w jednej z XIV-wiecznych kronik.

Kardynał wytłumaczył giermkowi, co oznacza być rycerzem – każdy, kto chce nim zostać, musi być wielkoduszny, wolnie urodzony, szczodry, doskonały i mężny. [...] Słuchać codziennie mszy z pobożnym rozpamiętywaniem męki Pańskiej. Odważnie walczyć w obronie wiary katolickiej. [...] Wdowy i sieroty wspierać w ich potrzebie. Unikać wojen niesprawiedliwych. Stoczyć pojedynek w obronie każdego niewinnego". Po złożeniu [...] przysięgi na Biblię król czeski uderzył mieczem jego ramię, mówiąc: „Mianuję cię rycerzem na cześć wszechmocnego Boga i przyjmuję łaskawie do naszego grona".

Źródło: *Pasowanie na rycerza*, [w:] *Teksty źródłowe do nauczania historii w szkole*, s. 9, Warszawa 1960, s. 15.

Pasowanie na rycerza zostało ukazane na średniowiecznej ilustracji. Widać na niej rycerzy, którym są przypinane pas z mieczem i ostrogi. W uroczystości pasowania uczestniczył sam król.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień cechy, którymi powinien charakteryzować się rycerz.
2. Wytłumacz, dlaczego rycerzy uważano za obrońców Kościoła.

Średniowieczny rycerz

Wyposażenie rycerza w dużej mierze decydowało o jego skuteczności w walce. Świadczyło także o jego bogactwie i pozycji społecznej.

Hełm chronił głowę rycerza. Często był wyposażony w ruchomą osłonę na twarz. Taki hełm nazywa się przyłbicą.

Zbroja zabezpieczała ciało wojownika. Rycerze nosili pod nią gruby kaftan chroniący przed ciosami przeciwnika i zimnem.

Rękawice osłaniały dłonie wojownika w czasie walki. Rzucenie jednej z nich na ziemię oznaczało wyzwanie przeciwnika na pojedynek.

Koń bojowy był najdroższym i najważniejszym elementem wyposażenia rycerza. Dlatego też koń, podobnie jak rycerz, bywał chroniony pancerzem.

Miecz był wykorzystywany do walki podczas pojedynków konnych i pieszych.

Tarcza pełniła funkcję nie tylko ochronną, lecz także reprezentacyjną. Znajdował się na niej herb rodu, z którego pochodził rycerz.

Ostrogi to zaostrzony element mocowany na pięcie obuwia. Służyły one do kierowania koniem.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wskaż elementy uzbrojenia rycerza, które chroniły go przed ciosami przeciwników.
2. Powiedz, co nazywamy przyłbicą.

Ideały rycerskie współcześnie

Rycerstwo jako stan społeczny odeszło w przeszłość. Przetrwały jednak niektóre ideały rycerstwa. Wprawdzie obecnie nie musimy wykazywać się walecznością na polu walki, lecz takie cechy, jak: honor, wierność, prawdomówność, ofiarność czy opiekuńczość wobec słabszych, są nadal wysoko cenione. Są one bardzo ważne dla ruchu harcerskiego. Nieprzypadkowo jedno z haseł współczesnego polskiego harcerstwa brzmi: *Na słowie harcerza polegaj jak na Zawiszy*. Nawiązuje ono do postaci najsłynniejszego polskiego rycerza. Hasło to jest umieszczone między innymi na harcerskim Znaku Zawiszy – odznaczeniu przyznawanym za pracę nad własnym charakterem. Zgodnie z tym harcerz powinien, tak jak średniowieczny rycerz, być prawdomówny i odpowiedzialny za swoje słowa.

Uroczystość przyrzeczenia harcerskiego to moment, w którym harcerze składają przysięgę wierności ojczyźnie i Bogu, pomocy bliźnim oraz braterstwa. Podczas uroczystości pasowania rycerze otrzymywali miecz i ostrogi. Znakami przynależności do harcerstwa są krzyż harcerski i chusta.

Jakie cechy idealnego średniowiecznego rycerza są ważne i cenione także współcześnie?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Głównym obowiązkiem średniowiecznych rycerzy była walka w obronie ojczyzny i wiary. Ponadto wymagano od nich kierowania się kodeksem honorowym. Nakazywał on uczciwość, pobożność, słowność, prawdomówność i pomoc słabszym.
2. Za wierną służbę rycerze otrzymywali od władcy ziemię, gdzie wznosili swoje siedziby. Grunty wchodzące w skład dóbr rycerskich były uprawiane przez chłopów.
3. Chłopiec z rycerskiego rodu początkowo służył w charakterze pazia, a następnie giermka. Giermek stawał się rycerzem w czasie uroczystości pasowania. Otrzymywał wówczas pas z mieczem i ostrogi.
4. Najważniejsze elementy wyposażenia rycerza w walce to: miecz, hełm, zbroja, tarcza, rękawice i ostrogi. Rycerze walczyli konno.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień cechy, którymi powinien odznaczać się idealny rycerz.
2. Opisz drogę, jaką musiał przejść młodzieniec, aby zostać przyjęty do grona rycerzy.
3. Wymień najważniejsze elementy wyposażenia rycerza. Określ, które z nich służyły do ochrony wojownika przed ciosami.
4. ★ Opisz znaną Ci sytuację z życia codziennego, gdy ktoś zachował się w sposób, który można określić jako rycerski.
5. **Miniprojekt**
   Oceńcie, które cechy idealnego rycerza są w dzisiejszych czasach ważne. Wypiszcie elementy składające się na ideał średniowiecznego rycerza. Następnie podkreślcie te, które warto rozwijać także dziś.

TAJEMNICE

LEKCJA na szóstkę

Dlaczego rycerze brali udział w turniejach?

W średniowiecznej Europie turnieje rycerskie były bardzo popularne. Stanowiły ulubioną rozrywkę rycerzy, mimo że podczas zawodów wielokrotnie dochodziło do poważnych zranień, a nawet wypadków śmiertelnych. Dlaczego zatem średniowieczni wojownicy tak chętnie brali w nich udział?

Prosty sposób na zdobycie bogactwa?

Pewien średniowieczny pisarz wymienił pięć powodów, dla których rycerze uczestniczyli w turniejach. Były to: chęć zdobycia sławy, wykonywanie ćwiczeń wojskowych, zamiłowanie do walki, służenie damom oraz nadzieja na zdobycie korzyści materialnych. Ta ostatnia przyczyna była chyba najważniejsza...

Dobrze wyszkolony wojownik, który często brał udział w turniejach, mógł zgromadzić ogromny majątek. Przykładem jest angielski rycerz William Marshal [czytaj: łyliam marszal]. Na swoje pierwsze zawody przybył w pożyczonym pancerzu i na cudzym koniu. Odniósł sukces i zdobył pokaźną sumę pieniędzy, co zachęciło go do dalszych startów. By zwiększyć swoje szanse, zawiązał nawet spółkę z rycerzem Rogerem de Gauga [czytaj: rodżerem de gałga]. Odtąd jeździli na turnieje jako jeden zespół, a po zawodach dzielili się zdobyczami. Podobno w ciągu dziesięciu miesięcy pokonali ponad stu wojowników i przejęli ich wyposażenie oraz konie. Zatrudnili nawet księgowego do prowadzenia spisu rycerskich przychodów i rozchodów. Główną część tego zestawienia stanowiła lista rycerzy, którzy mieli zapłacić im okup.

Podczas turniejów damy obserwujące zmagania rycerzy wręczały swoim faworytom nagrody, na przykład wstążki lub rękawiczki. Miniatura z XIV wieku przedstawia księcia wrocławskiego Henryka IV Prawego otrzymującego od jednej z dam wieniec z kwiatów.

Zwycięzcy...

Zwycięzcy turniejów otrzymywali klejnoty, pierścienie, złote kielichy, elementy uzbrojenia, konie. Często wypłacano im również duże sumy pieniędzy. Niekiedy nagrody były bardzo oryginalne. Najlepsi zawodnicy dostawali na przykład egzotyczne zwierzęta – lwy, małpy, żyrafy. Niektóre wygrane, jak papugi czy szczupaki, miały żartobliwy charakter. Rycerze zwyciężający w turniejach zarabiali jednak nie tylko na nagrodach. Od pokonanych otrzymywali także rumaki, zbroje oraz okup.

Zwycięzcy zawodów byli kimś w rodzaju współczesnych gwiazd muzyki czy kina. Ich popisy oglądała licznie zgromadzona publiczność, z damami dworu na czele. Najlepsi wojownicy byli powszechnie podziwiani przez kobiety, uznawano ich ponadto za dobrych kandydatów na mężów.

...i pokonani

Ci, którzy przegrali walki turniejowe, musieli się liczyć z dużymi kosztami. Tracili bowiem konia i zbroję. W średniowiecznej Hiszpanii przyjmowano, że jeden średniej klasy rumak jest wart tyle co 40 krów. Najlepsze wierzchowce kosztowały oczywiście znacznie więcej. Równie drogie było też rycerskie wyposażenie i uzbrojenie. Dochodziły do tego koszty podróży na turniej. Ubodzy rycerze, którzy chcieli wziąć udział w zmaganiach, często stawiali na jedną kartę całą swoją karierę. Jeśli stracili zbroję i rumaka, nie mogli sobie pozwolić na zakup nowych.

Turnieje rycerskie odbywają się także w dzisiejszych czasach. Organizują je członkowie bractw rycerskich i grup rekonstrukcyjnych. W trakcie takich pokazów można zobaczyć, jak wyglądały zmagania średniowiecznych wojowników.

3 Średniowieczne miasto i wieś

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- gdzie i w jaki sposób zakładano w średniowieczu miasta i wsie,
- jaka była rola samorządu miejskiego,
- jakie były główne zajęcia mieszkańców średniowiecznych miast i wsi.

Jak powstawały miasta?

W średniowiecznej Europie miasta początkowo istniały tylko w tej części kontynentu, która w starożytności była pod władzą Rzymian. Na pozostałym obszarze budowano niewielkie grody. Z czasem przy grodach, klasztorach oraz zamkach zaczęły powstawać osady rzemieślników. Zajmowali się oni wyrobem rozmaitych artykułów. Przykładowo, kowale wykonywali narzędzia, a garncarze – gliniane naczynia. Wytwarzane przez siebie produkty sprzedawali **kupcom**. Ci, podróżując od wsi do wsi, zbywali je chłopom.

Aby ułatwić wymianę towarów, na skrzyżowaniach szlaków handlowych zakładano **osady targowe**. Regularnie odbywały się w nich targi, podczas których handlowano rozmaitymi wyrobami. Od XIII wieku osady targowe i rzemieślnicze przeżywały ożywiony rozwój. Z czasem zaczęły przekształcać się w **miasta**. Jednak nie wszystkie ośrodki miejskie powstały w ten sposób. Niektóre budowano od podstaw, najczęściej nad rzekami lub w pobliżu portów morskich.

Gród – osada obronna wzniesiona w trudnym do zdobycia miejscu.

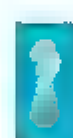
Rzemieślnik – osoba zajmująca się wytwarzaniem i naprawianiem przedmiotów codziennego użytku.

Czym była lokacja?

Utworzenie miasta lub wsi nazywa się **lokacją**. Właściciel gruntu, na którym lokowano daną miejscowość, zawierał umowę z zasadźcą, zajmującym się jej zakładaniem. Najczęściej wydawał też dokument lokacyjny. Zawierał on prawa i obowiązki mieszkańców oraz wytyczne dotyczące położenia placów czy przebiegu ulic, a także informacje, w jakie dni można organizować doroczne jarmarki. Pierwszych lokacji na ziemiach polskich dokonano już na początku XIII wieku.

Krakowski Rynek Główny znajduje się w centrum Starego Miasta. Kształt placu określono w dokumencie lokacyjnym Krakowa z 1257 roku.

Jakie informacje zawierał dokument lokacyjny?

Kto sprawował władzę w mieście?

W nowo założonym mieście zasadźca zostawał **wójtem**. Był on przedstawicielem właściciela ziemi, na której powstawało miasto. W imieniu pana pobierał daniny od mieszczan. Wójt przewodniczył także miejskim sądom i odpowiadał za porządek w mieście.

Z czasem mieszczanom udało się uzyskać prawo do **samorządu miejskiego**. Dzięki temu sami sprawowali władzę w swojej miejscowości, choć nadal płacili daniny właścicielowi miasta. Ze swojego grona mieszczanie wybierali **radę miejską**, która uchwalała obowiązujące w mieście prawa oraz wybierała **burmistrza**. Był to najważniejszy urzędnik miejski. Dbał on, aby prawa uchwalane przez radę były przestrzegane. Mieszczanie mieli prawo także do własnego sądu nazywanego **ławą miejską**. We władzach miasta zasiadali wyłącznie najbogatsi mieszkańcy. Nie dopuszczali oni do rządów przedstawicieli biedniejszych grup, co prowadziło do wielu konfliktów.

CIEKAWOSTKA

W średniowiecznych miastach lub ich pobliżu działali często rzemieślnicy, którzy nie należeli do cechu. Wykonywali gorszej jakości produkty, używając tańszych materiałów. Nazywano ich partaczami. Dziś słowo to oznacza osobę źle wykonującą swoją pracę.

Wśród rzemieślników i kupców

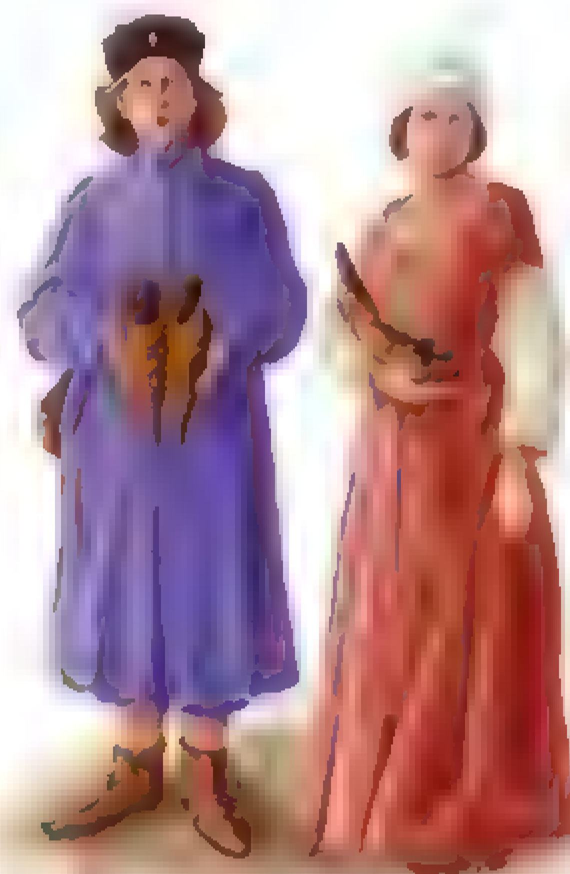
W największych miastach żyło wielu rzemieślników o różnych specjalnościach, między innymi szewcy, krawcy, rzeźnicy czy tkacze. Rzemieślnicy danej specjalności byli zrzeszeni w **cechu**. Organizacja ta określała wielkość produkcji, ceny towarów, a także dbała o jakość wytwarzanych produktów. Członkowie cechów pomagali sobie nawzajem.

Z kolei kupcy czerpali zyski z handlu. Sprzedawali między innymi sukno, przyprawy, skóry i zboże. Podobnie jak rzemieślnicy, tworzyli własne organizacje. Miały one chronić kupieckie interesy i zapewnić bezpieczeństwo na szlakach handlowych.

Sukno – gruba tkanina wełniana, z której w średniowieczu szyto większość ubrań.

Patrycjusze należeli do najmniej licznej, ale najbogatszej grupy mieszczan. Zaliczali się do niej najzamożniejsi kupcy, rzemieślnicy i właściciele nieruchomości.

Pospólstwo było najliczniejszą grupą ludności w mieście. Tworzyli ją drobni kupcy i rzemieślnicy, którzy najczęściej mieli własne warsztaty.

Plebs stanowili najbiedniejsi mieszczanie. Do tej grupy należeli żebracy oraz ludzie najmujący się do pracy w warsztatach i przy kramach, czyli stoiskach z towarami.

Średniowieczne miasto i wieś

Średniowieczne miasta często były otoczone murami obronnymi i wyróżniały się zwartą zabudową. Na wsi z kolei dominowały luźna zabudowa i drewniane chaty.

1 **Mury obronne** powstawały tylko wokół najbogatszych miast, gdyż ich budowa była kosztowna.

2 **Barbakan** wznosił się poza murami miejskimi. Zabezpieczał główną bramę wjazdową do miasta.

3 **Ulice** były bardzo wąskie i nieoświetlone. Rzadko je brukowano, dlatego po ulewnych opadach poruszanie się po nich utrudniało zalegające błoto.

4 **Rynek** to centralny plac miasta. Otaczały go murowane kamienice najbogatszych mieszczan.

5 **Sukiennice** to hala targowa, w której handlowano suknem.

6 **Ratusz** pełnił funkcję siedziby władz miejskich.

7 **Kościół** był zwykle najokazalszą budowlą w mieście. Jego wzniesienie wymagało wiele pracy i wiązało się z ogromnymi kosztami. Z tego powodu budowa największych katedr mogła trwać nawet kilkaset lat.

1
5
4
2
3

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, jak zabezpieczano średniowieczne miasta przed atakiem nieprzyjaciela.
2. Wskaż miejsca, w których kupcy sprzedawali swoje towary.
3. Podaj nazwy zbóż uprawianych przez chłopów w średniowieczu.

★ 4. Wytłumacz, dlaczego w niektórych miastach funkcję rynku pełniła szeroka ulica.

Młyny zastąpiły używane wcześniej prymitywne żarna, zwiększając znacznie wydajność mielenia zboża na mąkę.

Na polach chłopi siali najczęściej żyto, owies, jęczmień i proso. W przydomowych ogrodach sadzili zaś groch, bób i cebulę.

Wiejskie chaty budowano z drewna. Zwykle miały one tylko jedną izbę, w której domownicy przyrządzali i jadali posiłki, sypiali, a także przyjmowali gości i pracowali.

Trójpolówka to metoda uprawy ziemi, która rozpowszechniła się w średniowieczu. Polegała ona na podziale pola na trzy części. Na jednej z nich jesienią wysiewano zboża ozime ❶. Na drugiej wysiewano wiosną zboża jare ❷. Trzecia z kolei była ugorem ❸, czyli leżała nieuprawiana. Co roku każda część pola była zagospodarowana w inny sposób. Dzięki stosowaniu trójpolówki mieszkańcy wsi zabezpieczali glebę przed wyjałowieniem i uzyskiwali większe plony.

Życie w średniowiecznym mieście

W średniowieczu domy nie miały dostępu do bieżącej wody ani kanalizacji. Nieczystości wylewano w mieście prosto na ulicę. Prowadziło to do częstych epidemii, wskutek których umierało wiele osób. Ponadto w mieście często wybuchały pożary, które doszczętnie niszczyły drewnianą zabudowę. Większość mieszkańców należąca do plebsu wiodła skromne życie i mieszkała w parterowych, drewnianych domach bez wygód. Życie na wysokim poziomie prowadzili jedynie patrycjusze. Mieszkali oni w murowanych kamienicach w pobliżu rynku.

Po pracy mieszczanie chętnie zbierali się w gospodach, gdzie grali w kości i karty. Chętnie oglądano występy wędrownych aktorów. Mieszczanie odpoczywali od codziennych zajęć w niedziele i w święta kościelne, które w średniowieczu były dniami wolnymi od pracy.

Warunki życia na wsi

W średniowieczu większość ludzi żyła na wsi. Na jej czele stał **sołtys**, którym zostawał zasadźca wsi. Jako przewodniczący sądu zwanego **ławą wiejską** rozstrzygał spory między osadnikami. Chłopi byli jednocześnie stanem, który posiadał najmniej praw. Najważniejszym zajęciem mieszkańców wsi była uprawa ziemi. Jako siłę pociągową do pracy w polu wykorzystywali głównie woły, rzadziej konie. Hodowali również krowy, świnie, drób oraz owce.

Praca w polu była początkowo mało wydajna. Wykonywano ją bowiem za pomocą prymitywnych narzędzi, takich jak radło. Z czasem zostało ono wyparte przez **pług**, który orał głębiej i dokładniej. Dzięki temu rolnicy uzyskiwali większe plony. W czasie wolnym od pracy, czyli w niedzielę i święta kościelne, chłopi uczestniczyli w mszach, a następnie odwiedzali targi i jarmarki odbywające się w pobliskich miastach. Podczas nich mogli kupić potrzebne w gospodarstwie rzeczy, na przykład sól, której używali do konserwowania żywności.

CIEKAWOSTKA

Przez pierwsze lata po założeniu wsi osadnicy byli zwolnieni z obowiązku składania danin. Okres ten nazywano wolnizną. W niektórych wsiach w czasie ich zakładania stawiano słup, w który wbijano tyle kołków, ile lat wolnizny otrzymali osadnicy. Każdego roku wyjmowano jeden kołek, by uświadomić im, za ile lat trzeba będzie składać daniny.

Radło – drewniany, zaostrzony konar ciągnięty przez woły lub konie; poprzednik pługa.

Praca na roli w epoce średniowiecza odbywała się głównie ręcznie. Wiosną i jesienią rozsypywano na polu ziarno 1. Następnie za pomocą **brony** przykrywano je cienką warstwą ziemi 2. Żniwa polegały na ścięciu sierpami 3 dojrzałego zboża. Następnie zboże młócono cepami, aby wyłuskać ziarna z kłosów.

Średniowieczne miasta dziś

Większość założonych w średniowieczu miast istnieje do dziś. Stanowią one wciąż ośrodki przemysłu, handlu, a także kultury i nauki. W ciągu wieków miasta rozbudowywały się i polepszały się warunki życia ich mieszkańców. Obecnie bardzo mało jest w nich drewnianej zabudowy, więc pożary nie stanowią już tak wielkiego zagrożenia jak przed wiekami. Zdecydowanie podniósł się także poziom higieny. Wszelkie nieczystości odprowadzane są biegnącymi pod ulicami kanałami. Historyczne centra licznych polskich miast są nazywane starówkami. Często do dziś zachowały się w nich pozostałości średniowiecznej zabudowy. Stare ratusze, kamienice czy fragmenty murów obronnych to obecnie cenne zabytki i siedziby instytucji takich jak muzea czy galerie sztuki.

Ratusz we Wrocławiu jest symbolem tego miasta. Przez długi czas był siedzibą rady miejskiej, dziś mieści się w nim Muzeum Sztuki Mieszczańskiej.

Jaką rolę odgrywają w dzisiejszych miastach średniowieczne budowle?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W średniowieczu miasta powstawały przez rozbudowę osad rzemieślniczych lub kupieckich. Wiele miast i wsi założono także w procesie lokacji.
2. Początkowo władzę w mieście sprawował w imieniu właściciela wójt. Z czasem mieszczanie uzyskali prawo do samodzielnego sprawowania władzy w mieście. Samorząd miejski składał się z rady miejskiej, burmistrza i ławy miejskiej.
3. Głównymi zajęciami mieszkańców miast były rzemiosło i handel.
4. Cechy to organizacje dbające o interesy rzemieślników i ich rodzin.
5. Chłopi byli najliczniejszą grupą ludności w średniowieczu. Zajmowali się przede wszystkim uprawą roli i hodowlą zwierząt.
6. W okresie średniowiecza zaczęto używać wielu narzędzi ułatwiających pracę w polu, między innymi pługa i brony.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, w jaki sposób w średniowieczu powstawały miasta.
2. Wymień organy, które w średniowieczu tworzyły samorząd miejski. Określ ich zadania.
3. Omów rolę chłopów w społeczeństwie średniowiecznym.
4. Porównaj życie mieszkańca średniowiecznego miasta oraz rycerza. Weź pod uwagę warunki, w których żyli, codzienne zajęcia, ich prawa i obowiązki.
5. ★ Ustal, czy miejscowość, w której mieszkasz, istniała już w średniowieczu. Korzystając z dostępnych źródeł, określ, w którym wieku powstała.
6. **Miniprojekt**
   Porównajcie warunki życia mieszkańców średniowiecznego miasta i wsi. Stwórzcie tabelę, w której zapiszecie swoje spostrzeżenia. Na koniec sformułujcie wnioski.

4 Kościół w średniowieczu

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jaką rolę odgrywało duchowieństwo w średniowieczu,
- kim byli zakonnicy i czym się zajmowali,
- jakie zakony powstały w średniowieczu.

Stan duchowny

W średniowiecznym społeczeństwie przynależność do stanu rycerskiego, mieszczańskiego lub chłopskiego zależała od urodzenia. Każda osoba wywodząca się z tych stanów mogła zasilić szeregi **duchowieństwa**. Jednak wcześniej musiała zdobyć odpowiednie wykształcenie i przyjąć święcenia. Księża pełnili funkcje religijne, odprawiając nabożeństwa i udzielając sakramentów. W średniowieczu duchowieństwo było też jedyną wykształconą grupą ludności. Jego przedstawiciele umieli czytać i pisać w języku łacińskim, który był wówczas nie tylko językiem kościelnej liturgii, ale również oficjalnym językiem dyplomacji. Dlatego często pełnili na dworach panujących dynastii funkcje doradców oraz wysokiej rangi urzędników.

Duchowni byli związani z władcami danego państwa, jednak podlegali przede wszystkim papieżowi. W średniowiecznej Europie biskup Rzymu miał decydujące zdanie w wielu najważniejszych kwestiach. Przykładowo od jego zgody zależało uzyskanie korony królewskiej przez władców.

CIEKAWOSTKA

Jednym z nakazów Kościoła był **post**, czyli powstrzymanie się od spożywania pokarmów, w tym mięsa. By złagodzić rygory postu, za potrawy postne uznano mięso wszelkich zwierząt wodnych, na przykład bobra.

WARTO WIEDZIEĆ

Religijność ludzi średniowiecza

Kościół wywierał ogromny wpływ na życie ludzi średniowiecza. Wierni starali się żyć w taki sposób, aby osiągnąć zbawienie. W tym celu postępowali zgodnie z naukami Kościoła i często się modlili. Niektórzy praktykowali **ascezę**, polegającą na celowym wyrzeczeniu się wygód, a nawet zadawaniu sobie cierpień. Ich celem było uzyskanie życia wiecznego dzięki pokutnym umartwieniom. Do życia doczesnego nie przywiązywali wagi.

Biczownicy organizowali procesje, podczas których wymierzali sobie karę chłosty. Wierzyli, iż w ten sposób odpokutują grzechy swoje i innych ludzi.

W jaki sposób w średniowieczu ludzie okazywali swoją religijność?

Powstanie zakonów

Wspólnoty religijne zwane **zakonami** zaczęły powstawać już w pierwszych wiekach średniowiecza. Członkowie zakonu składali śluby ubóstwa, celibatu i posłuszeństwa. Dlatego zakonnicy nie posiadali majątku osobistego, nie zakładali rodzin i zobowiązywali się do bezwzględnego posłuszeństwa władzom zgromadzenia. Całe życie poświęcali modlitwie i służeniu innym ludziom. Siedzibami zakonów były **klasztory**.

Życie w klasztorze przebiegało według zasad ściśle określonych przez regułę zakonną. W ciągu dnia około osiem godzin było przeznaczonych na pracę. Pozostały czas mnisi spędzali na modlitwie, zgłębianiu Pisma Świętego i na odpoczynku. Całością życia w klasztorze kierował **opat**. Każdy zakonnik miał przydzieloną funkcję lub pracę, na przykład skarbnik dbał o finanse klasztoru, szafarz zarządzał kuchnią i całym gospodarstwem. Wyznaczano również osoby do prowadzenia szpitala czy ogrodu, przytułku dla ubogich i rozdzielania jałmużny.

Reguła zakonna – zbiór przepisów obowiązujących w danym zgromadzeniu zakonnym, które określają prawa i obowiązki zakonników, a także zasady ich postępowania.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Reguła zakonu franciszkanów

Regułę zakonu franciszkanów oficjalnie zatwierdził w roku 1223 papież Honoriusz III.

[...] *Reguła i życie braci mniejszych polega na zachowywaniu świętej Ewangelii Pana Naszego Jezusa Chrystusa przez życie w posłuszeństwie, bez własności i w czystości* [...]. *Nakazuję stanowczo wszystkim braciom, aby żadnym sposobem nie przyjmowali pieniędzy lub rzeczy mających wartość pieniężną* [...]. *Ci bracia, którym Pan dał łaskę, że mogą pracować, niech pracują wiernie i pobożnie* [...]. *Jako wynagrodzenie za pracę mogą przyjmować rzeczy potrzebne do utrzymania siebie i swoich braci, z wyjątkiem pieniędzy lub rzeczy mających wartość pieniężną i niech to czynią z pokorą, jak przystoi sługom Bożym zwolennikom największego ubóstwa* [...].

Źródło: *Źródła i materiały do nauczania historii*, oprac. zbiorowe pod red. S. Sierpowskiego, Warszawa 1998, s. 66.

Święty Franciszek (*około 1180 †1226), założyciel zakonu franciszkanów, był radosnym, pogodnym człowiekiem. Kochał przyrodę, a zwierzęta nazywał swoimi braćmi. Dziś święty czczony jest jako patron ekologów.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jak franciszkanie wcielali w życie zasadę ubóstwa.
2. Wymień cechy, jakimi powinien odznaczać się franciszkanin.

Zakony powstałe w średniowieczu

Jeden z pierwszych zakonów utworzył w VI wieku święty Benedykt. Na górze Monte Cassino [czytaj: kasino] we Włoszech założył klasztor **zakonu benedyktynów**. Oprócz niego powstawały również inne zakony. Wśród nich wielką rolę odegrał **zakon cystersów**. Cystersi, podobnie jak benedyktyni, zajmowali się prowadzeniem szkół, szpitali, badaniami naukowymi, przepisywaniem ksiąg. Utrzymywali się z uprawy roli i hodowli. We wsiach, które należały do zakonu cystersów, rozwinęły się nowoczesne jak na owe czasy metody uprawy.

Od XIII wieku zaczęły powstawać **zakony żebracze**, istniejące tylko w miastach i utrzymujące się z tego, co ofiarują im wierni. Powstanie zakonów żebraczych wynikało w dużej mierze ze sprzeciwu wobec postępowania części duchowieństwa, które zaczęło gromadzić bogactwa i nadmiernie angażować się w politykę. Pierwszy zakon tego typu założył **święty Franciszek z Asyżu**. Świadomie wyrzekł się wszelkich wygód i majątku, który rozdał biednym. Zaczęli przy nim gromadzić się uczniowie i naśladowcy, którzy również chcieli żyć i głosić Słowo Boże według wskazań Chrystusa. Franciszek dla swoich uczniów i naśladowców opracował regułę wędrownego zakonu żebraczego braci mniejszych, nazywanych popularnie **franciszkanami**. Oprócz opieki nad chorymi i biednymi mnisi słynęli także z wygłaszania kazań prostym, zrozumiałym dla ludu językiem, a nie po łacinie. Drugi zakon żebraczy powstały w tym czasie to zakon **dominikanów**, stworzony przez świętego Dominika.

CIEKAWOSTKA

Podobnymi zasadami jak franciszkanie kierowała się święta Klara z Asyżu, która wraz ze świętym Franciszkiem utworzyła zakon klarysek. Było to jedno z wielu zgromadzeń żeńskich powstałych w średniowieczu.

Klasztor benedyktynów na Monte Cassino to jeden z najstarszych klasztorów w Europie. Wzniesiony na górze o wysokości ponad 500 metrów n.p.m., słynął w średniowieczu z przebogatej biblioteki zawierającej tysiące tomów i pergaminów. Tamtejsi mnisi byli znani ze swoich umiejętności kopiowania i ozdabiania ksiąg.

WARTO WIEDZIEĆ

Praca średniowiecznych kopistów

W średniowieczu nie znano techniki drukowania książek. Dlatego jedynym sposobem zwiększenia liczby egzemplarzy było ich ręczne przepisanie i oprawianie. Zajmowali się tym **kopiści**. Pracowali w specjalnie do tego przystosowanych pomieszczeniach nazywanych skryptoriami. Praca nad przepisaniem jednej księgi trwała miesiącami, a niekiedy latami, szczególnie jeśli ozdabiano ją ilustracjami.

Bogate dekoracje zamieszczane w dawnych księgach wykonywali między innymi benedyktyni. Z tego powodu zajęcie wymagające dokładności i wytrwałości określa się obecnie jako *benedyktyńską pracę*.

Kopista używał do pisania gęsiego pióra. Teksty zapisywał na pergaminowych kartach, czyli wyprawionej skórze zwierzęcej. Zdobił też księgi ręcznie, wykonując ilustracje zwane miniaturami.

? Skąd się wzięło określenie *benedyktyńska praca*?

Szkolnictwo w rękach Kościoła

Duchowni oprócz pełnienia funkcji na dworach władców organizowali średniowieczne szkolnictwo. Początkowo nie istniały szkoły inne niż kościelne, w których kształcono głównie przyszłych księży. Pierwsze lata nauki spędzano w szkołach parafialnych. Uczono w nich podstaw języka łacińskiego, modlitw i śpiewu kościelnego. Dalsza nauka na wyższym poziomie była prowadzona w szkołach katedralnych lub klasztornych.

Z czasem dotychczasowe szkoły przestały wystarczać. Kościół i władcy potrzebowali ludzi lepiej wykształconych. Zaczęto organizować szkoły wyższe nazywane **uniwersytetami**. Nauka również odbywała się po łacinie. Początkowo uczyły tam przeważnie osoby duchowne. Na uniwersytetach kształcono przyszłych prawników, lekarzy oraz duchownych. Nauki mogli pobierać tylko chłopcy.

Duchowni na krańcach świata

Od początku istnienia chrześcijaństwa jednym z głównych zadań duchownych było rozpowszechnianie nauk Jezusa z Nazaretu na coraz odleglejszych terenach. W starożytności i średniowieczu misjonarze działali głównie w Europie, w północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie. Współcześnie docierają już do niemal wszystkich zakątków Ziemi. Obecnie na całym świecie działa ponad dwa tysiące misjonarek i misjonarzy pochodzących z Polski. Wśród nich jest niemal tysiąc zakonników. Najwięcej, bo ponad 800 misjonarzy działa w Afryce. Wiele osób wyjeżdża także na misje do Ameryki Łacińskiej, Azji, a nawet odległej Oceanii. Wśród zadań współczesnych misjonarzy jest nie tylko głoszenie nauk Kościoła. Często prowadzą oni szpitale, szkoły i niosą pomoc ludziom w miejscach dotkniętych klęskami takimi jak susza czy huragany.

Polskie misjonarki ze Zgromadzenia Sióstr Kanoniczek Ducha Świętego działają w Afryce w Burundi, jednym z najbiedniejszych krajów świata. Prowadzą tu ośrodki, w których niosą pomoc dzieciom i ich matkom.

Na którym kontynencie działa najwięcej polskich misjonarzy?

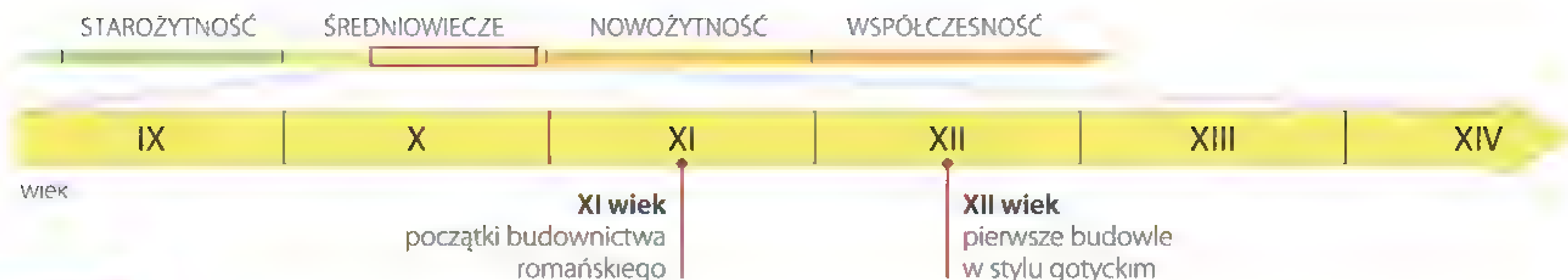
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W średniowieczu religia chrześcijańska miała duży wpływ na życie ludzi w Europie. Wierni często się modlili, starali się ściśle przestrzegać zasad wiary i postów.
2. Duchowieństwo w średniowieczu było jedyną grupą społeczną posiadającą wykształcenie. Dlatego duchowni obok zajęć ściśle religijnych pełnili ważne funkcje na dworach władców jako urzędnicy lub doradcy.
3. Zakonnicy byli duchownymi tworzącymi wspólnoty nazywane zakonami. Oprócz modlitwy zajmowali się opieką nad ubogimi i chorymi czy przepisywaniem ksiąg. Utrzymywali się między innymi z uprawy ziemi i hodowli oraz z ofiar wiernych.
4. W średniowieczu powstało wiele zakonów, na przykład benedyktyni, cystersi, franciszkanie i dominikanie. Ich siedzibami były klasztory. Stanowiły one centra życia religijnego, umysłowego i gospodarczego.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Opowiedz, czym była asceza.
2. Omów rolę duchowieństwa w średniowieczu.
3. Wyjaśnij, co oznaczają pojęcia: zakon, klasztor, reguła zakonna.
4. Opisz zajęcia średniowiecznych zakonników.
5. ★ Odszukaj w dostępnych Ci źródłach informacje o funkcji, jaką pełnią w klasztorach podane pomieszczenia: refektarz, wirydarz, dormitorium, kapitularz.
6. **Miniprojekt**
   Zgromadźcie informacje na temat jednego z klasztorów znajdujących się na terenie dzisiejszej Polski. Postarajcie się wybrać obiekt znajdujący w pobliżu Waszej miejscowości. Korzystając z dostępnych źródeł, ustalcie między innymi, kiedy powstał ten klasztor i jakiej wspólnoty jest siedzibą.

5 Sztuka średniowiecza

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jaką funkcję pełniła sztuka w średniowieczu,
- jakie są typowe cechy stylu romańskiego i gotyckiego w architekturze,
- czym charakteryzowały się dzieła sztuki średniowiecznej.

Ku chwale Boga

Sztuka średniowieczna miała silny związek z chrześcijaństwem. Jej głównym zadaniem było głoszenie chwały bożej, przybliżanie ludziom Biblii i wyjaśnianie zasad wiary. Dlatego ówcześni rzeźbiarze, malarze i pisarze tworzyli dzieła, których głównych tematem były historie i postaci znane z Pisma Świętego oraz żywoty świętych.

Sztuka średniowieczna miała nie tylko zachwycać pięknem, lecz także uczyć. Dzięki malowidłom i rzeźbom religijnym wierni, zazwyczaj niepiśmienni, mogli poznać treść Pisma Świętego. Takie dzieła nazywano po łacinie *biblia pauperum*, czyli Biblią dla ubogich.

CIEKAWOSTKA

Wiele średniowiecznych dzieł sztuki jest anonimowych. Oznacza to, że ich autorzy nie podpisali swoich prac. Artyści wierzyli bowiem, że tworzą na chwałę Boga, a nie dla osobistej sławy.

Średniowieczna architektura

Rozwój architektury w średniowieczu również wiązał się z religią. Oprócz zamków to właśnie kościoły i klasztory były największymi i najbardziej okazałymi budowlami tego okresu.

W X stuleciu w całej Europie zaczęto budować kościoły według zasad, które współcześnie nazywamy **stylem romańskim**. Powstawały tam masywne świątynie o grubych murach. Materiałem budowlanym był kamień. Z czasem styl budownictwa romańskiego przyjął się także w innych krajach chrześcijańskiej Europy, w tym w Polsce.

W połowie XII stulecia we Francji budowniczowie wprowadzili nowe elementy konstrukcji kościołów. Pozwoliło to na wznoszenie wysokich, strzelistych świątyń. Jako materiału budowlanego oprócz kamienia zaczęto używać też cegły. Ten nowy styl budownictwa został później nazwany **stylem gotyckim**. Styl ten upowszechnił się w Polsce w XIV stuleciu.

Największy rozwój budownictwa gotyckiego przypadł na XIII–XV wiek. Był to okres rozwoju miast. Oprócz kościołów budowano w nich ratusze, sukiennice, spichlerze, kamienice mieszczańskie.

Styl romański i gotycki

Styl romański

Jednym z najcenniejszych zabytków architektury romańskiej w Polsce jest kamienny kościół w Tumie pod Łęczycą.

Sklepienie w świątyniach romańskich miało kształt podkowy. Przenosiło ciężar konstrukcji na ściany, dlatego mury budowli musiały być bardzo grube.

Małe okna umozliwiały skuteczną obronę w razie ataku nieprzyjaciela. Wpuszczały jednak do środka niewiele światła, dlatego wnętrze budowli tonęło w półmroku.

Wieże pełniły funkcję obronną i obserwacyjną.

Łuki romańskie miały kształt półkola.

Grube mury dźwigały cały ciężar masywnej konstrukcji. Zapewniały także bezpieczeństwo ludziom zgromadzonym wewnątrz świątyni w razie ataku wroga.

Portal, czyli obramowanie drzwi, zdobiły kolumny oraz płaskorzeźby.

Apsyda to pomieszczenie, które przylegało do kościoła. Często umieszczano w niej dodatkowy ołtarz.

STYL GOTYCKI

Do najpiękniejszych zabytków gotyckich na świecie należy paryska katedra Notre Dame [czytaj: notr dam] we Francji.

Sklepienie w świątyniach gotyckich przenosiło ciężar konstrukcji na liczne filary i przypory. Dzięki temu gruba ściana była zbędna, co umożliwiało zastosowanie wielkich okien.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Odpowiedz, czym różniły się kościoły romańskie od gotyckich.
2. Wskaż elementy architektoniczne, które pełniły funkcje obronne.
3. ★ Odszukaj w Twojej okolicy budowlę romańską lub gotycką. Zapisz w zeszycie, jakie były cechy charakterystyczne dla stylu, w którym została ona wzniesiona.

Łuki oporowe przenosiły ciężar budowli na **przypory**. Mury nie musiały być więc tak grube jak w świątyniach romańskich.

Witraże przedstawiały wzory roślinne lub sceny z Biblii. Wykonywano je z kawałków barwnego szkła. Przenikające przez nie światło tworzyło we wnętrzu kościoła wyjątkową atmosferę.

Wysokie wieże charakterystyczne dla świątyń gotyckich symbolizowały dążenie człowieka do spotkania z Bogiem.

Rozeta to okrągłe okno umieszczane nad wejściem do świątyni. Stanowiła charakterystyczny element kościołów gotyckich.

Portal był bogato zdobiony płaskorzeźbami. Często przedstawiały one postaci świętych i sceny biblijne.

Wysokie okna były o wiele większe niż w świątyniach romańskich. Stosowano w nich charakterystyczny ostry łuk.

Sztuka epoki średniowiecza

Zabytki sztuki średniowiecznej to nie tylko monumentalne budowle, lecz także dzieła ówczesnych złotników, malarzy czy rzeźbiarzy.

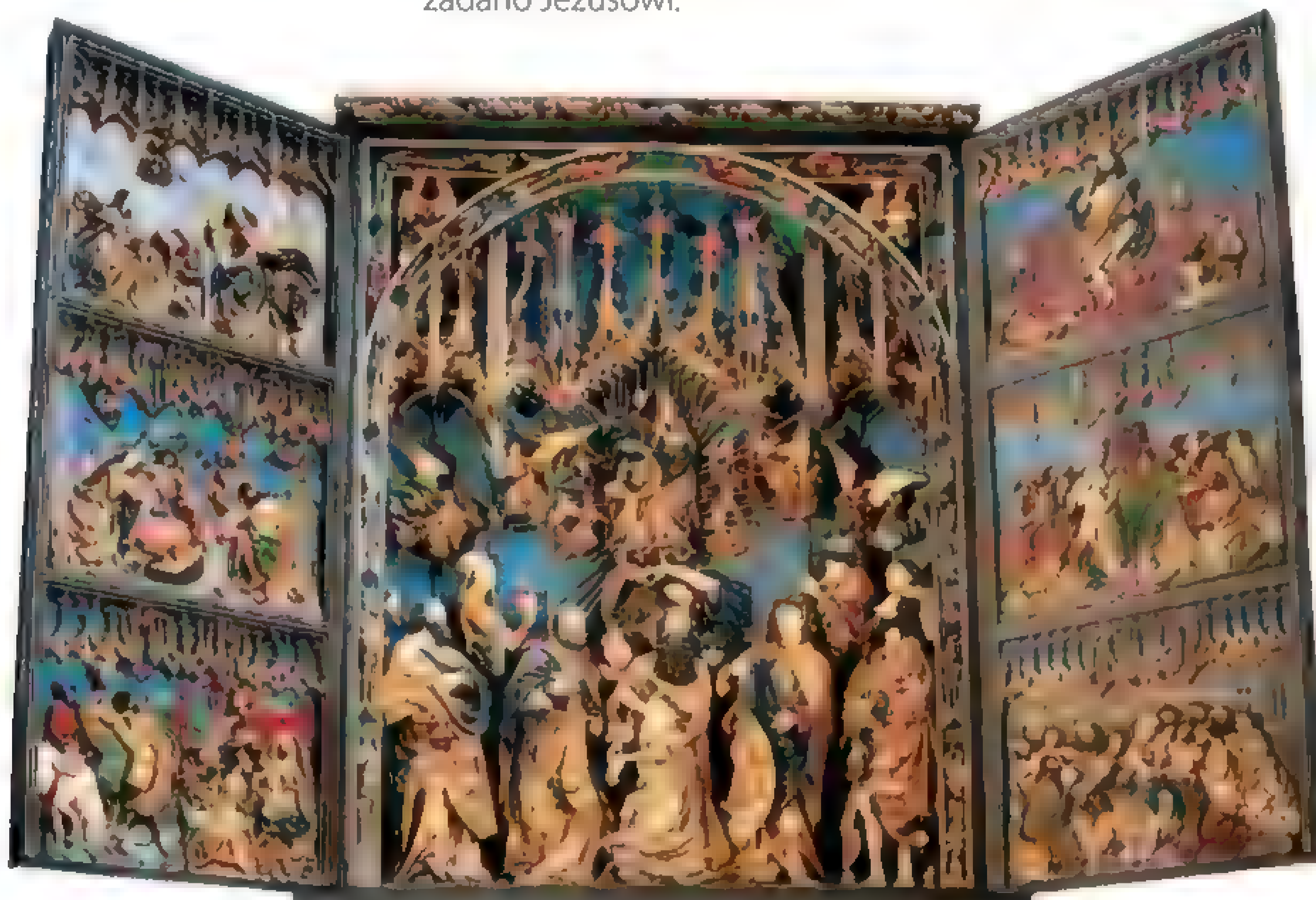
Relikwiarz świętego Zygmunta pochodzi z XIV wieku. Wykonane głównie ze srebra popiersie jest jednym z największych dzieł średniowiecznych złotników na ziemiach polskich. Można je podziwiać w Muzeum Diecezjalnym w Płocku.

Ołtarz franciszkański z Torunia powstał w drugiej połowie XIV wieku. Jedno z umieszczonych w nim malowideł ukazuje moment otrzymania przez świętego Franciszka stygmatów, czyli ran odpowiadających tym, które zadano Jezusowi.

Miniatury zdobiące średniowieczne księgi były wykonywane ręcznie i często stanowią małe dzieła sztuki. Oprócz ozdobnych inicjałów na stronach ksiąg umieszczano nieraz skomplikowane ilustracje.

Ołtarz Wita Stwosza z kościoła Mariackiego w Krakowie powstał w drugiej połowie XV wieku. Dzieło składa się z ponad dwustu drewnianych rzeźb i płaskorzeźb. Największe figury mają ponad dwa metry wysokości. Główną sceną ołtarza jest Zaśnięcie Marii Panny

Co jest tematem sceny głównej ołtarza Wita Stwosza?

Zabytki średniowieczne w Polsce

W średniowieczu powstało w Polsce wiele budynków zarówno romańskich, jak i gotyckich. Były wśród nich między innymi zamki, kościoły, ratusze czy kamienice. Ponadto powstały wówczas lub zostały sprowadzone do Polski liczne dzieła sztuki. Niestety, wiele z tych obiektów zostało zniszczonych w wyniku pożarów i wojen. Przykładowo duża część dzieł sztuki została wywieziona z Polski po najeździe szwedzkim w XVII wieku. Do dziś można jednak podziwiać zachowane kościoły romańskie, na przykład rotundę świętego Prokopa w Strzelnie. Zdecydowanie więcej jest w naszym kraju ceglanych budowli gotyckich. Należą do nich liczne zamki, kościoły i zabytki architektury mieszczańskiej. Wiele ze średniowiecznych kościołów do dziś pełni swoją funkcję.

Bazylika Mariacka w Gdańsku to największy na świecie kościół gotycki wykonany z cegły. Jego budowa trwała ponad 150 lat, do połowy XIV do początku XVI wieku. Obecnie świątynia jest katedrą diecezji gdańskiej.

Których kościołów – romańskich czy gotyckich – zachowało się do dziś w Polsce więcej?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Rozwój sztuki średniowiecznej był silnie związany z chrześcijaństwem. Jej głównym zadaniem było głoszenie chwały bożej i przybliżanie ludziom zasad wiary.
2. W średniowieczu wykształciły się kolejno dwa style architektoniczne. Styl romański charakteryzował się masywnymi konstrukcjami o grubych murach i małych oknach. Późniejszy styl – gotycki – reprezentują strzeliste budowle o cieńszych murach z dużymi oknami.
3. W średniowieczu tworzono dzieła malarskie, rzeźby i ozdobne miniatury. Rozwijała się także sztuka złotnicza. Większość dzieł przedstawiała motywy religijne, postaci świętych i sceny z Biblii.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, jakie były główne zadania sztuki w okresie średniowiecza.
2. Wymień charakterystyczne cechy stylu romańskiego w architekturze.
3. Wymień dziedziny sztuki, które rozwijały się w średniowieczu.
4. ★ Zgromadź informacje na temat znajdującego się w Polsce średniowiecznego obrazu *Sąd Ostateczny* autorstwa Hansa Memlinga. Ustal, kiedy powstało to dzieło i w którym mieście jest przechowywane.
5. **Miniprojekt**
   Działając w kilkuosobowych zespołach, przedstawcie znajdujące się w Polsce średniowieczne zabytki. Każda z grup opracuje jeden z obiektów. Mogą to być na przykład budowle czy obrazy. Zamieśćcie wybrany zabytek na plakacie. Postarajcie się, aby znalazły się na nim najważniejsze informacje o opisywanym obiekcie.

V

PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1. Określ, którego ze stanów tworzących średniowieczne społeczeństwo dotyczy każdy z opisów.
   - Ich zadaniem była obrona kraju oraz chrześcijaństwa przed wrogami. Używali specjalnych znaków rodowych zwanych herbami.
   - Byli najliczniejszą grupą w średniowiecznym społeczeństwie. Mieli przy tym najmniej praw.
   - Głównym zajęciem przedstawicieli tego stanu były handel i rzemiosło. Z czasem uzyskali prawo do tworzenia własnego samorządu.
   - Stanowili najlepiej wykształconą grupę w średniowiecznym społeczeństwie.

2. Powiedz, kogo w epoce średniowiecza nazywano seniorem, a kogo – wasalem.

3. Wskaż nazwy elementów wyposażenia średniowiecznego rycerza.

   pług, kopia, zbroja, miecz, radło, brona, tarcza

4. Powiedz, jakie było znaczenie ceremonii zwanej pasowaniem. Określ, kto w niej uczestniczył.

5. Wyjaśnij, jakie były zadania każdego z organów samorządu miejskiego w średniowieczu.

   ława miejska, burmistrz, rada miejska

6. Wyjaśnij, jaką funkcję pełnił w średniowieczu każdy z wymienionych budynków.
   - barbakan
   - ratusz
   - młyn
   - klasztor
   - spichlerz
   - sukiennice

7. Wyjaśnij znaczenie podanych pojęć.

   honor, burmistrz, lenno, suzeren

8. Wybierz właściwe dokończenie zdania.

   Skryptorium to miejsce, w którym zakonnicy
   - uprawiali zioła.
   - spożywali posiłki.
   - przepisywali księgi.
   - odmawiali modlitwy.

   W VI wieku na górze Monte Cassino powstał klasztor
   - cystersów.
   - benedyktynów.
   - dominikanów.
   - franciszkanów.

9. Określ, którego stylu w architekturze średniowiecza dotyczy każdy z opisów.
   - Styl w architekturze, który został zapoczątkowany w Europie w X wieku.
   - Charakterystyczną cechą tego stylu są grube mury pełniące funkcje obronne i małe okna.
   - Pierwsze budowle w tym stylu zaczęto wznosić w XII wieku.
   - Przykładem tego stylu architektonicznego jest kościół w Tumie pod Łęczycą.
   - Typowymi cechami tego stylu są strzeliste wieże, łuki oporowe i wysokie okna.
   - W tym stylu wzniesiono katedrę Notre Dame w Paryżu.

Rotunda Świętego Mikołaja w Cieszynie (XI wiek)

VI

Polska pierwszych Piastów

STAROŻYTNOŚĆ | ŚREDNIOWIECZE | NOWOŻYTNOŚĆ | WSPÓŁCZESNOŚĆ

IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII

wiek

VI wiek przybycie Słowian na ziemie polskie

X wiek powstanie państwa Polan

1 Zanim powstała Polska

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- co wiemy o ludach zamieszkujących polskie ziemie przed Słowianami,
- kim byli Słowianie i jakie były ich wierzenia,
- kiedy i gdzie powstało państwo Polan.

Pradzieje ziem polskich

Najstarsze ślady przodków człowieka na obecnym terytorium Polski pochodzą sprzed około 800 tysięcy lat. Jest ich jednak niewiele. Osadnictwu nie sprzyjał klimat, dużo chłodniejszy niż obecnie. Przez tysiące lat dużą część naszego kraju pokrywał lądolód.

Ocieplenie klimatu i ustąpienie lądolodu stworzyło lepsze warunki dla osiedlania się. Począwszy od VI tysiąclecia p.n.e. na ziemiach polskich zamieszkiwało wiele ludów. O ich istnieniu wiemy dzięki wykopaliskom archeologicznym. Plemiona te uprawiały ziemię i hodowały zwierzęta. Niektóre założone przez nich osady osiągały spore rozmiary. Przykładem jest osada warowna, czyli gród w **Biskupinie** w Wielkopolsce.

Śladem działalności tych ludów są też **kurhany**, czyli mogiły w kształcie kopca. W niektórych znaleziono ludzkie szkielety z wyposażeniem, z którym chowano zmarłych, na przykład z bronią, ozdobami, przedmiotami codziennego użytku.

CIEKAWOSTKA

Pozostałością po plemionach germańskich Gotów zamieszkujących ziemie Polski przed przybyciem Słowian są kamienne kręgi, między innymi w Odrach na Kaszubach. Ułożone z kamieni kręgi wyznaczają tereny cmentarzysk, na których chowano zmarłych z tych plemion.

Gród w Biskupinie został zbudowany na wyspie leżącej na Jeziorze Biskupińskim. W VIII i VII wieku p.n.e. w osadzie mieszkało około 800 osób. Po opuszczeniu gród przez około dwa tysiące lat pozostawał zalany przez wody jeziora. Odkryto go w pierwszej połowie XX wieku. Dziś oglądać tu można rekonstrukcję bramy 1, wału obronnego 2 i domów mieszkalnych 3.

Przybycie Słowian do Europy

Gdy na południu Europy upadało cesarstwo rzymskie, na jej pozostałych terenach przemieszczały się wielkie grupy ludności (IV–VI wiek). Proces ten określono jako **wielką wędrówkę ludów**. W jego wyniku opustoszała środkowa część naszego kontynentu. Tamtejsze plemiona powędrowały na zachód.

W następnych wiekach (V–VIII wiek) tereny wschodniej, środkowej i południowej Europy, w tym ziemie dzisiejszej Polski, zajęli przybyli ze wschodu Słowianie. Lud ten był podzielony na liczne **plemiona**, które jednak używały podobnego języka oraz miały podobne zwyczaje, obrzędy i wierzenia. Słowianie osiedlali się głównie na obszarach nizinnych, w pobliżu rzek i jezior. Zajmowali się **rolnictwem**, rybołówstwem i łowiectwem. Znali również rzemiosła, takie jak garncarstwo i kowalstwo. W razie potrzeby byli walecznymi wojownikami. Na ich uzbrojenie składały się włócznie, łuki i drewniane tarcze. Mieszkali w niewielkich osadach skupiających po kilka, kilkanaście zbudowanych z drewna ziemianek, niekiedy otoczonych wałem obronnym.

Słowianie – lud, który w V–VIII wieku osiedlał się we wschodniej, w środkowej i południowej części Europy.

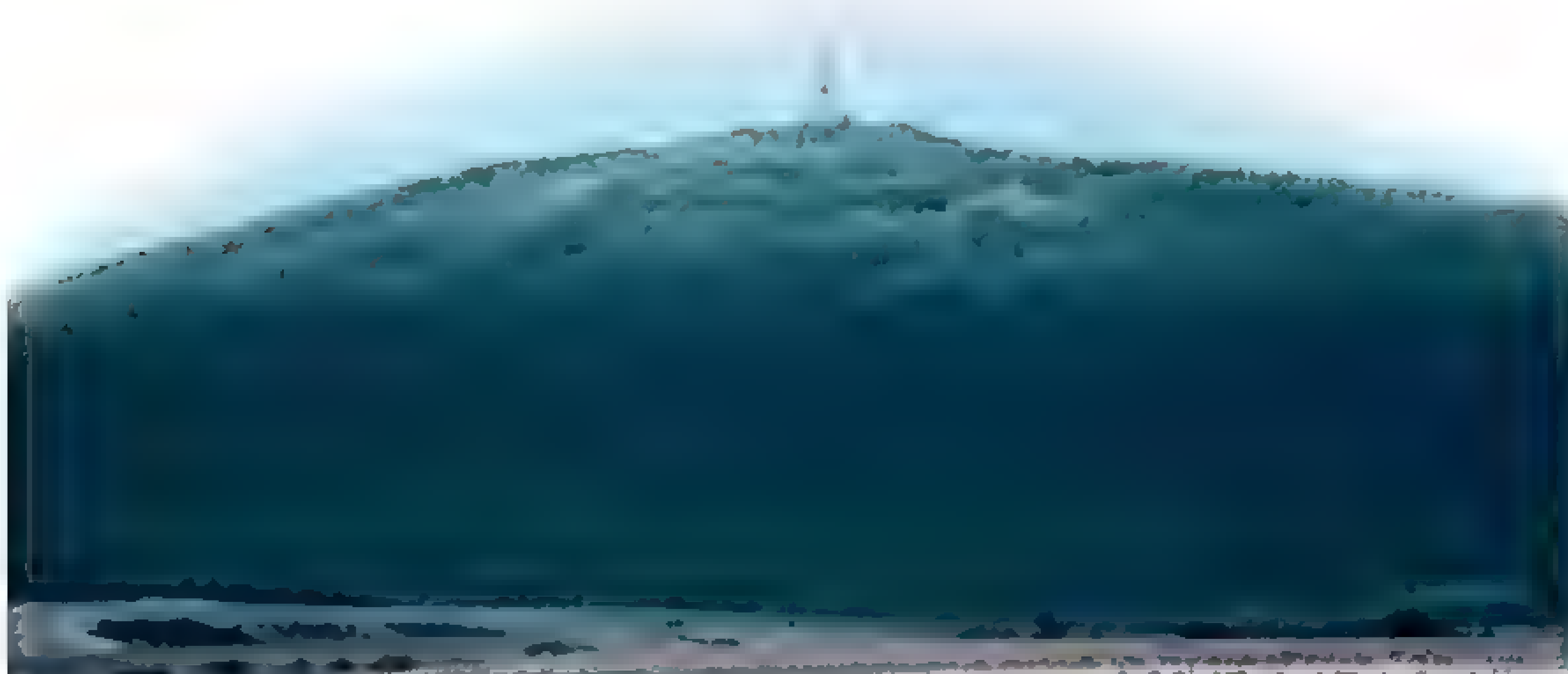
Wierzenia Słowian

Słowianie wierzyli w wielu bogów i czcili głównie siły przyrody. Za najważniejszych bogów uważali boga ognia i słońca **Swaroga** oraz budzącego grozę **Peruna**, czczonego przede wszystkim przez wschodnich Słowian. Miał on władać niebem i piorunami. Patrzący w cztery strony świata **Świętowit** był panem wojny, płodności i urodzaju. Oprócz nich Słowianie otaczali kultem jeszcze wiele innych bóstw, na przykład opiekujących się drzewami czy strumieniami. Uważali, że o ich domy dbają dobre duchy. Szczególne znaczenie dla plemion słowiańskich miał świat zmarłych. Na groby od czasu do czasu przynoszono jedzenie i picie. Wierzono bowiem, że dzięki temu zmarli nie będą niepokoić żyjących.

Większość obrzędów ku czci swoich bóstw Słowianie odprawiali w miejscach uważanych przez nich za święte. Były to szczyty niektórych gór, gaje, źródła, pieczary.

Świętowit był dla niektórych plemion słowiańskich jednym z głównych bóstw.

Góra Ślęża (718 metrów n.p.m.) w pobliżu dzisiejszego Wrocławia była dla zamieszkującego jej okolice plemienia Ślężan świętym miejscem. Plemię to wierzyło, że na szczycie góry znajduje się siedziba bogów. Z tego powodu Ślęża jest nazywana śląskim Olimpem.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Najstarsze wiadomości o Słowianach

Jedne z najdawniejszych informacji o Słowianach pochodzą z VI wieku z przekazów historyka bizantyjskiego Prokopiusza.

[Słowianie] *czczą i rzeki i boginki i wszelakie bóstwa, i im wszystkim składają ofiary, a przy ofiarach wróżą. Żyją zaś w nędznych chałupach, znacznie od siebie rozproszeni, często też każdy odmienia* [zmienia] *miejsce zamieszkania. Występując do walki tłumy pieszo przeciw wrogom ruszają, oszczepy i małe tarcze dzierżąc* [trzymając] *w ręku; nigdy zaś nie przywdziewają* [zakładają] *pancerzy* [...].

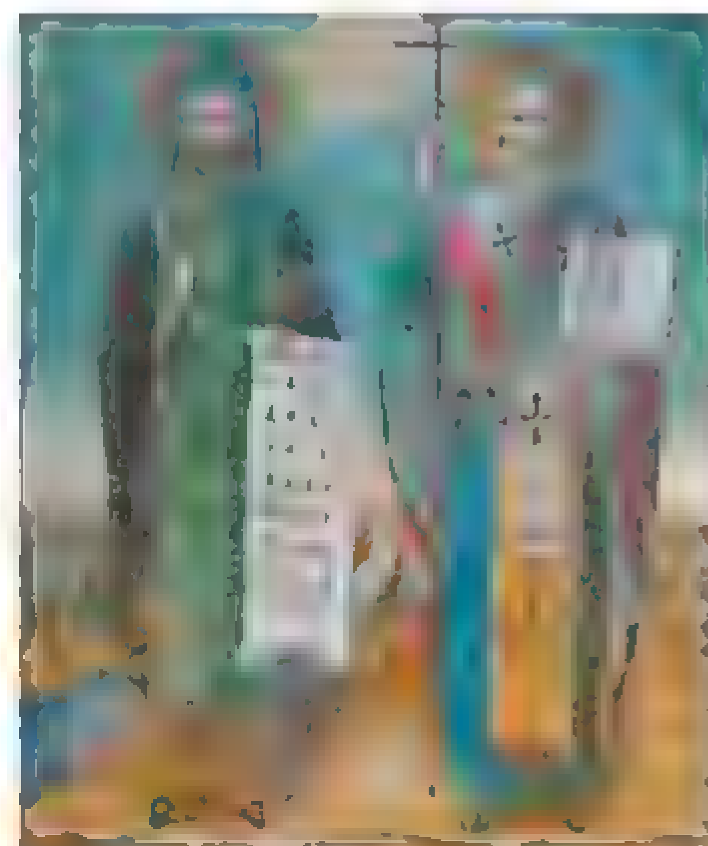
Źródło: tłum. A. Brückner, cyt. za: J. Dąbrowski, *Historia starożytna*, Kraków 1946.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Opowiedz, czego dowiadujemy się o wierzeniach dawnych Słowian.
2. Wyjaśnij, w jaki sposób Słowianie walczyli z przeciwnikami.

Pierwsze państwa słowiańskie i Węgrzy

Między słowiańskimi plemionami dochodziło do rywalizacji, silniejsze narzucały swoją władzę pozostałym. W taki sposób tworzyły się pierwsze państwa słowiańskie. Około 830 roku na Morawach (na terenie dzisiejszych Czech) powstało **Państwo Wielkomorawskie**. W IX wieku zaczęło się ono powiększać. W jego skład weszły między innymi ziemie obecnej Słowacji. Władca tego państwa, Rościsław, poprosił cesarza bizantyjskiego o przysłanie misjonarzy, ponieważ chciał, żeby jego poddani przyjęli chrześcijaństwo. Misją kierowali dwaj zakonnicy przysłani z Konstantynopola – **Cyryl** i **Metody**. Nauczali i odprawiali nabożeństwa w języku słowiańskim oraz przetłumaczyli na niego Biblię. Cyryl stworzył specjalny słowiański alfabet, oparty na alfabecie greckim, aby pisma kościelne mogły być zapisywane i czytane w języku Słowian.

Cyryl i Metody zostali uwiecznieni na malowidle w bułgarskim klasztorze Czerepiskim. Działalność misjonarzy na terenie Państwa Wielkomorawskiego wiąże się z rozwojem języka i piśmiennictwa Słowian.

Na początku X wieku Państwo Wielkomorawskie upadło wskutek walk wewnętrznych i najazdu koczowniczych **Węgrów**. Opanowali oni tereny nad środkowym Dunajem i założyli tam swoje państwo.

W X wieku na obszarze zamieszkanym przez Słowian pojawiły się kolejne państwa. W zachodniej części Słowiańszczyzny powstało państwo **czeskie**. Na wschodnich obszarach utworzono **Ruś Kijowską**. Na południu Europy powstały **Serbia** i **Chorwacja**. Wszystkie wymienione kraje stały się chrześcijańskie. Polska, Czechy i Chorwacja przyjęły chrześcijaństwo z Rzymu, czyli w obrządku łacińskim, a Ruś Kijowska i Serbia – z Konstantynopola, w obrządku greckim.

Słowianie na ziemiach Polski

Do X wieku większość ziem Polski pokrywały lasy i puszcze. Zamieszkiwały je liczne plemiona słowiańskie, które poprzez wycinkę i wypalanie lasu zdobywały ziemię pod uprawę. Północną część, nad Bałtykiem, zasiedlali Pomorzanie. Środkową część kraju zajmowali Polanie i Mazowszanie, a na południu rozpościerały się terytoria Wiślan, Lędzian, Ślężan i Opolan.

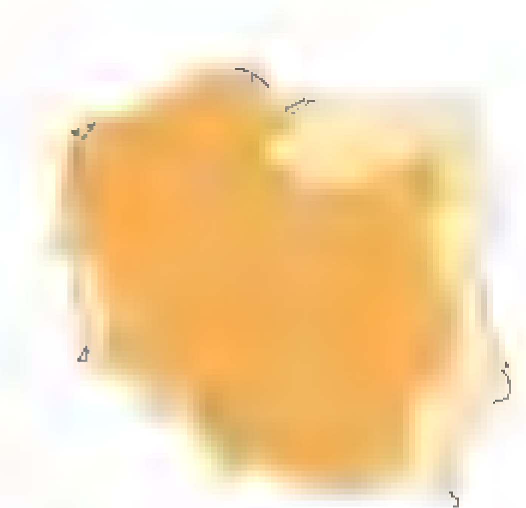
Podobnie jak na innych terenach Słowiańszczyzny, silne plemiona podporządkowywały sobie te słabsze. Już w drugiej połowie IX wieku na obszarach wokół Krakowa i Wiślicy powstało państwo Wiślan. Nie przetrwało ono jednak długo. Co nie powiodło się Wiślanom, udało się plemieniu **Polan**, które zamieszkiwało okolice Gniezna. Dzięki sukcesom w podbojach podporządkowali sobie większość plemion żyjących na obszarze dzisiejszej Polski. W X wieku stworzyli silne państwo Polan.

CIEKAWOSTKA

Słowianie nadawali dzieciom po urodzeniu imiona tymczasowe. Dopiero w wieku 7–12 lat, gdy w trakcie obrzędu postrzyżyn (chłopcy) i kosoplecin (dziewczynki) kończył się okres dzieciństwa, obdarzali ich stałymi imionami.

Ziemie polskie do X wieku

LEGENDA

Polanie plemiona słowiańskie

Prusowie ludy niesłowiańskie

grody

miejsca kultu pogańskiego

przypuszczalny zasięg pierwszego państwa Polan

przypuszczalny zasięg państwa Wiślan

granica Polski w 1000 roku

puszcze

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień plemiona słowiańskie zamieszkujące polskie ziemie.
2. Podaj nazwę plemienia słowiańskiego, które żyło najbliżej Twojego miejsca zamieszkania.

Pozostałości wierzeń słowiańskich

Niektóre ze współczesnych tradycji i świąt wywodzą się z wierzeń Słowian. W Polsce obchodzi się 2 listopada Dzień Zaduszny, czyli dzień modlitw za zmarłych. W czasach pogańskich na ten czas przypadało ważne święto ku czci przodków. Niekiedy przy grobach zmarłych urządzano uczty. Obecnie w pierwszy dzień wiosny często możemy spotkać się ze zwyczajem topienia lub palenia Marzanny. Palenie jej kukły w dawnych czasach miało zapobiec nadejściu „morowej zarazy", którą zsyłała Mara (Marzanna), słowiańska bogini śmierci. Śmigus-Dyngus praktykowany w Poniedziałek Wielkanocny to obecnie po prostu oblewanie się wodą. Niegdyś, jeszcze w czasach przedchrześcijańskich, obchodzono w podobny sposób święto wody, jako źródła życia.

Jakie tradycje słowiańskie przetrwały do naszych czasów?

Noc świętojańska zwana też sobótką to najkrótsza noc w roku przypadająca na 23/24 czerwca. Było to pradawne, typowo słowiańskie święto miłości, płodności oraz powitania lata. Powszechnym zwyczajem, popularnym do dziś, było puszczanie wianków na wodę przez dziewczęta. Odpłynięcie wianka od brzegu lub wyłowienie go przez kawalera oznaczało szybkie zaślubiny.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. O najdawniejszej przeszłości ziem, na których obecnie rozpościera się Polska, dowiadujemy się z wykopalisk archeologicznych. Pozostałością po tamtych czasach są resztki grodów, kurhany i kamienne kręgi.
2. Ludy słowiańskie we wczesnym średniowieczu zasiedliły znaczny obszar wschodniej, środkowej i południowej Europy. Dawni Słowianie byli poganami. Oddawali cześć wielu bogom. Czcili ich w lasach i na szczytach gór.
3. We wczesnym średniowieczu na terytorium dzisiejszej Polski żyły liczne plemiona słowiańskie. Najsilniejszym z nich byli Polanie. Początkowo Polanie zajmowali ziemie leżące wokół Gniezna. Z czasem podbili pozostałe plemiona i w X wieku utworzyli państwo, które dało początek Polsce.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień najważniejsze zajęcia ludności zamieszkującej polskie ziemie ponad tysiąc lat temu.
2. Opowiedz o wierzeniach dawnych Słowian.
3. ★ Odszukaj legendy związane z początkami Polski. Następnie streść jedną z nich.
4. **Miniprojekt**
   Ustalcie, jakie współczesne państwa leżą na terenie zajmowanym około IX–X wieku w Europie przez Słowian. Wykorzystajcie do tego atlasy historyczne i geograficzne. Odszukajcie w nich odpowiednie mapy: Europy średniowiecznej, na której jest pokazany zasięg osadnictwa Słowian, i współczesnej Europy. Wypiszcie współczesne państwa Europy położone na terenie osadnictwa słowiańskiego.

STAROŻYTNOŚĆ | ŚREDNIOWIECZE | NOWOŻYTNOŚĆ | WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek	VIII	IX	X	XI	XII

966 rok chrzest Polski

972 rok bitwa pod Cedynią

2 Mieszko I i początki Polski

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jaki sposób powstawało państwo Mieszka I,
- jakie znaczenie dla państwa Polan miało przyjęcie chrztu przez jego władcę,
- jakie terytoria przyłączył do swojego państwa Mieszko I.

Od państwa Polan do Polski

Plemieniem Polan rządzili książęta z **dynastii Piastów**. Według pierwszego kronikarza polskich dziejów Galla Anonima byli to kolejno Siemowit, Lestek i Siemomysł. Około 960 roku władzę w państwie Polan objął syn Siemomysła, **książę Mieszko I**. Po ojcu odziedziczył silne państwo, które rozpościerało się w środkowej części dzisiejszej Polski.

W trakcie swojego panowania Mieszko I dokonywał dalszych podbojów. Zdołał podporządkować sobie ziemie należące do Pomorzan, a na południu do Wiślan, Ślężan i Opolan. Dzięki temu pod jego rządami znalazł się obszar zbliżony do terytorium współczesnej Polski, z wyjątkiem części północno-wschodniej, którą zamieszkiwały plemiona Prusów (obecnie Warmia i Mazury). W ten sposób powstało silne państwo, które z czasem zaczęto nazywać **Polską**.

Mieszko I (*około 935 †992) to pierwszy historyczny władca Polski.

WARTO WIEDZIEĆ

Skąd wzięła się nazwa Polski?

Nazwa plemienia Polan pochodzi najprawdopodobniej od słowa „pole" oznaczającego również otwartą przestrzeń. Polanie mieszkali wśród pól i zajmowali się rolnictwem. Utworzone przez nich państwo zostało nazwane Polską od nazwy ich plemienia.
Po raz pierwszy nazwę naszego państwa zanotowano pod koniec X wieku. Najstarszy znany nam zapis powstały na ziemiach polskich widnieje na denarze Chrobrego, czyli srebrnej monecie, wybitej za czasów rządów tego władcy.

W którym wieku po raz pierwszy zanotowano nazwę naszego kraju?

Denar Bolesława Chrobrego zawiera łaciński napis *princes Polonie*, co oznacza *książę Polski*. Określenie to odnosi się do polskiego władcy.

Przyjęcie chrztu – historyczna decyzja Mieszka

Mieszko I dążył nie tylko do rozbudowy państwa, ale także do zwiększenia jego znaczenia wśród innych państw europejskich. Dopóki jednak był poganinem, dopóty chrześcijańscy władcy nie traktowali go jak równorzędnego partnera. Książę uznał więc przyjęcie chrztu za niezbędny krok w celu wzmocnienia swojej pozycji.

Przyjęcie chrześcijaństwa odbyło się za pośrednictwem sąsiednich Czech, z którymi Mieszko I zawarł sojusz. Tym posunięciem rozbił dotychczasowe przymierze Czech z plemionami Wieletów, z którymi do tej pory toczył wojny. Sposobem potwierdzenia przymierza polsko-czeskiego było małżeństwo Mieszka I z czeską księżniczką **Dobrawą**. Mieszko I został ochrzczony w **966 roku**.

Przyjęcie chrztu przez władcę oznaczało początek krzewienia chrześcijaństwa w jego kraju. W 968 roku w **Poznaniu** powstało pierwsze **biskupstwo**, z biskupem Jordanem na czele. W głównych grodach zaczęto wznosić kościoły i kaplice. Na rozkaz księcia ludność musiała przyjmować nową wiarę, choć początkowo czyniła to z oporami. Jeszcze przez wiele lat potajemnie czciła dawne pogańskie bóstwa, szczególnie w ośrodkach odległych od książęcych siedzib.

Dobrawa (*około 935 †977) była córką księcia czeskiego Bolesława Srogiego i matką przyszłego króla Polski Bolesława Chrobrego.

Poganin – dla chrześcijanina wyznawca religii niechrześcijańskiej, szczególnie politeistycznej.

Wprowadzenie chrześcijaństwa w Polsce

Namalowany w 1889 roku obraz Jana Matejki zatytułowany *Zaprowadzenie chrześcijaństwa* ukazuje w symboliczny sposób ustanowienie na ziemiach polskich nowej wiary.

Mieszko I (1) został przedstawiony jako dumny i silny władca. Jedną ręką opiera się o krzyż, w drugiej zaś trzyma miecz – symbol silnej władzy. Jednocześnie książę depcze przewrócony posąg pogańskiego bóstwa, co oznacza odejście od dawnych wierzeń.

Dobrawa (2) została ukazana po lewej stronie obrazu. Księżna trzyma w ręku świecę – symbol nowej wiary.

Biskup Wojciech (3) udzielа chrztu młodszemu bratu Mieszka – Cziborowi (4). W rzeczywistości biskup Wojciech znalazł się w Polsce już po śmierci Mieszka I.

? Co symbolizuje postawa, w jakiej został przedstawiony na obrazie Mieszko I?

Polska w gronie państw chrześcijańskich

Przyjęcie chrztu przez Mieszka I i jego dwór podniosło rangę księcia na arenie międzynarodowej. Oznaczało również zacieśnienie więzi ze światem Zachodu oraz ułatwione przejmowanie jego kultury i osiągnięć. Książę zyskał również większe znaczenie w oczach poddanych. Kościół wspierał jego władzę, głosząc, że pochodzi ona od Boga. Nauczał wiernych, że każdy, kto wznieca bunt przeciwko panującemu, nie tylko łamie prawo, ale także popełnia ciężki grzech.

Ponieważ duchowni należeli do niewielu wykształconych ludzi w Polsce, pomagali władcy w rządach. Przykładowo często pełnili funkcję jego doradców. Ze względu na to, że znali język łaciński, zajmowali się także **dyplomacją**. Oznacza to, że prowadzili korespondencję z zagranicznymi dworami, brali udział w poselstwach i toczyli w imieniu księcia rozmowy z innymi władcami.

CIEKAWOSTKA

Córka Mieszka I i Dobrawy – Świętosława – była żoną króla Szwecji, a po jego śmierci poślubiła władcę Danii, Norwegii i Anglii. Jej synowie byli królami Szwecji, Danii, Anglii i Norwegii. Należał do nich Kanut Wielki, jeden z najwybitniejszych władców średniowiecznej Anglii.

Skutki chrztu

Przyjęcie chrześcijaństwa przyczyniło się do rozwoju kulturalnego Polski. Duchowni nie tylko głosili nauki Chrystusa. Służyli społeczeństwu swoją wiedzą i umiejętnościami. Zakładali szkoły, opiekowali się ubogimi, leczyli chorych, a nawet rozpowszechniali nowoczesne metody uprawy ziemi. Działalność Kościoła miała wpływ na rozwój kultury i sztuki. Jego przedstawiciele tworzyli biblioteki oraz zamawiali i gromadzili dzieła sztuki zdobiące świątynie, takie jak rzeźby, malowidła i sprzęty liturgiczne. Zaczęły powstawać murowane budynki – kościoły i klasztory.

Chrześcijaństwo miało wpływ na zacieranie się różnic między dotychczasowymi plemionami. Powoli zanikały dawne lokalne kulty religijne i odrębne obyczaje. Stopniowo, z pokolenia na pokolenie, kształtowało się jednolite polskie społeczeństwo.

CIEKAWOSTKA

Dokładne okoliczności chrztu Mieszka I nie są znane. Jednym z prawdopodobnych miejsc, w którym książę przyjął chrzest, jest Ostrów Lednicki – wyspa na Jeziorze Lednickim, leżąca pomiędzy Gnieznem a Poznaniem. Możliwe, że mogło się to stać również w samym Poznaniu lub Gnieźnie.

Chrzest Polski

Przyczyna

- dążenie Mieszka I do zawarcia sojuszu z Czechami i rozbicia ich przymierza z wrogimi państwu Polan plemionami Wieletów
- chęć wzmocnienia pozycji Polski oraz jego władcy w Europie

Wydarzenie

Mieszko I przyjmuje chrzest w **966 roku**.

Skutek

- rozwój kultury na ziemiach polskich (piśmiennictwo, sztuka, architektura)
- wzrost znaczenia polskiego władcy
- początek kształtowania się poczucia wspólnoty wśród mieszkańców państwa Mieszka I

W obronie granic

Rozwój terytorialny państwa Mieszka I zagrażał niemieckiemu margrabiemu Hodonowi, który stał na czele sąsiadującej z Polską **Marchii Łużyckiej.** Dostojnik ten obawiał się, że u granic rośnie mu w siłę wrogie państwo. Szczególnie niepokoił się zdobyciem przez Mieszka I zachodniej części Pomorza. W 972 roku wyprawa niemiecka zaatakowała polskie ziemie. Do głównego starcia doszło wówczas w okolicach **Cedyni** nad Odrą. Niemcy zostali kompletnie rozbici. Tylko garstka z nich uszła z życiem, między innymi margrabia Hodon.

Zwycięstwo Mieszka I utrwaliło jego władzę na Pomorzu Zachodnim. Cesarz, zaniepokojony konfliktem i rosnącą potęgą księcia Polan, wezwał obie strony do zaprzestania walk. Bitwa pod Cedynią jest pierwszą znaną bitwą w dziejach Polski, o której wzmianka znalazła się w źródłach pisanych, dzięki czemu można określić jej datę.

Margrabia – w średniowieczu zwierzchnik prowincji przygranicznej, czyli marchii.

Polska Mieszka I

LEGENDA

- przypuszczalny zasięg pierwszego państwa Polan
- państwo Mieszka I około 966 roku
- ziemie przyłączone przez Mieszka I przed 990 rokiem
- ziemie w czasowym władaniu Mieszka I
- granica państwa Mieszka I około 992 roku
- granice cesarstwa
- miejsca ważnych bitew
- biskupstwa
- *Wieleci* plemiona i ludy

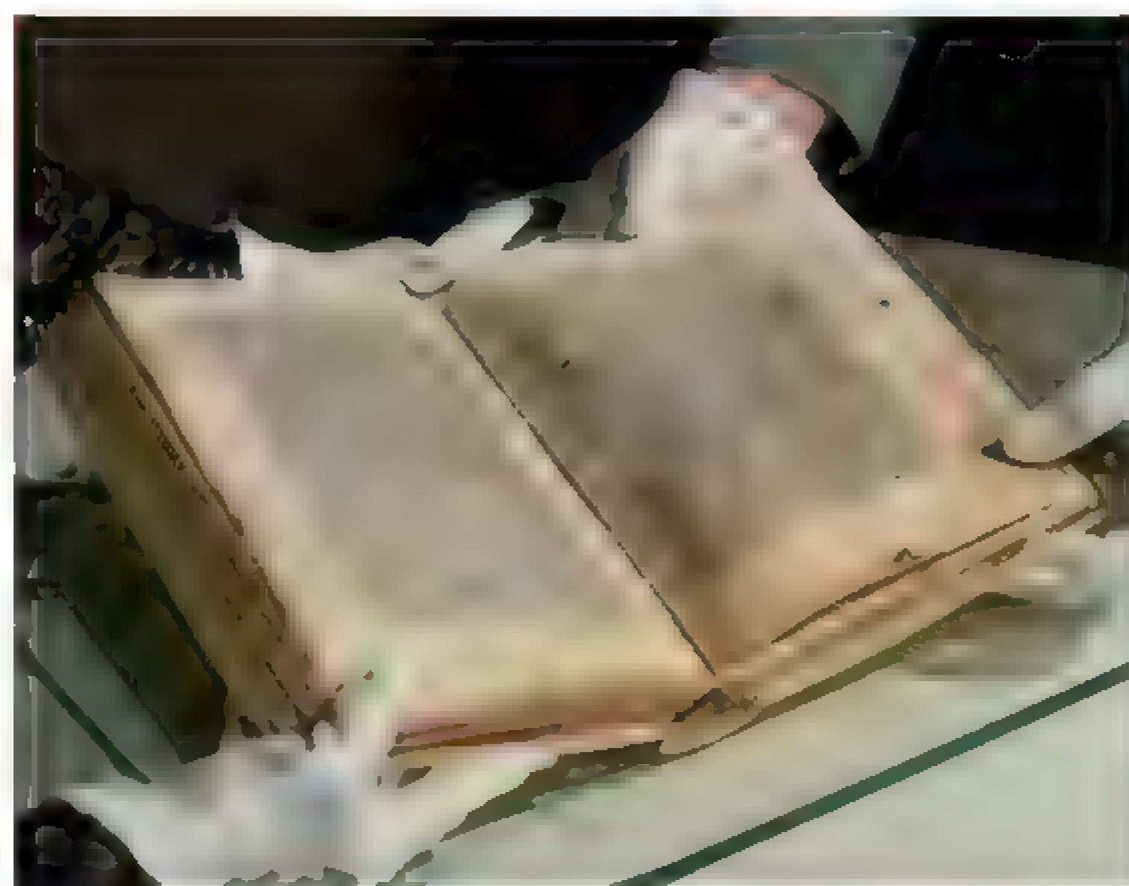
PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy ziem opanowanych przez Mieszka I po 966 roku.
2. Podaj nazwę miejscowości będącą siedzibą pierwszego biskupstwa na ziemiach polskich.

WARTO WIEDZIEĆ

Dagome iudex

Najstarszy opis granic Polski pochodzi z dokumentu, który powstał około 991 roku. Nazywany jest *Dagome iudex* [czytaj: judeks] od pierwszych zapisanych tam słów. Książę Mieszko, który występuje w tym piśmie pod imieniem Dagome, oddaje w nim swoje państwo pod papieską opiekę. Motywy podjęcia tej decyzji nie są dokładnie znane z uwagi na brak innych źródeł na ten temat. W dokumencie znajdziemy informację, że państwo Mieszka I ciągnęło się wzdłuż morza (Bałtyckiego), dalej graniczyło z Prusami i Rusią. Wymienia też z nazwy Kraków oraz rzekę Odrę. Historycy przypuszczają jednak, że Kraków i okolice należały wówczas do syna Mieszka I – Bolesława.

Dokument *Dagome iudex* nie zachował się w oryginale. Do naszych czasów przetrwały tylko jego streszczenia. Najstarsze z nich powstało w 1099 roku, czyli ponad sto lat po stworzeniu oryginału.

Jakie informacje zawiera dokument zwany *Dagome iudex*?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Państwo polskie powstało dzięki władcom plemienia Polan z dynastii Piastów. Początkowo rządzili oni w Wielkopolsce, a w X wieku podporządkowali sobie sąsiednie plemiona słowiańskie.
2. Pierwszym historycznym władcą Polski był książę Mieszko I. Przyłączył on do państwa Polan Pomorze, Śląsk i część Małopolski. Pod koniec życia władał obszarem zbliżonym do dzisiejszej Polski, z wyjątkiem ziem północno-wschodnich.
3. Ważnym osiągnięciem Mieszka I było przyjęcie chrztu w 966 roku. Było to możliwe dzięki małżeństwu władcy z czeską księżniczką Dobrawą.
4. Przyjęcie chrztu przez Mieszka I zapoczątkowało chrystianizację Polski. Jednocześnie wzmocniło pozycję naszego kraju w Europie i przyczyniło się do jego rozwoju kulturalnego.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wytłumacz, dlaczego Mieszko I zdecydował się przyjąć chrzest.
2. Omów korzyści, jakie przyniosło Polsce przyjęcie chrztu.
3. Wyjaśnij, dlaczego doszło do wojny z margrabią Hodonem i bitwy pod Cedynią.
4. ★ Wyjaśnij, dlaczego Mieszko I jest uważany za pierwszego historycznego władcę Polski.
5. **Miniprojekt**
   Przeprowadźcie wywiad z Mieszkiem I. W rolę księcia wcieli się jeden z uczniów. Zapytajcie polskiego władcę o jego dokonania. Dowiedzcie się, co skłoniło go do przyjęcia chrztu i jakie są jego nadzieje bądź obawy związane z wprowadzeniem nowej wiary.

STAROŻYTNOŚĆ | ŚREDNIOWIECZE | NOWOŻYTNOŚĆ | WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek	IX	X	XI	XII	XIII

997 rok misja do Prus biskupa Wojciecha
1000 rok zjazd gnieźnieński
1025 rok koronacja i śmierć Bolesława Chrobrego

3 Polska Bolesława Chrobrego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jakie były przyczyny i skutki zjazdu gnieźnieńskiego,
- jak przebiegały rządy Bolesława Chrobrego,
- kiedy i gdzie odbyła się koronacja pierwszego króla Polski.

Misja biskupa Wojciecha

Po śmierci Mieszka I władzę w Polsce objął jego syn **Bolesław**, zwany **Chrobrym**, czyli odważnym, walecznym. W 997 roku polski książę udzielił wsparcia czeskiemu duchownemu – **biskupowi Wojciechowi** – w zorganizowaniu wyprawy misyjnej. Jej celem było nawrócenie na chrześcijaństwo pogańskich plemion Prusów.

Początkowo misja biskupa Wojciecha przebiegała pomyślnie. Wraz z kilkoma towarzyszami dotarł na tereny zamieszkane przez Prusów. Ponieważ misjonarz nie znał języka tego ludu, porozumiewał się z nimi przez tłumaczy. Z czasem jednak poganie zaczęli odnosić się do niego z wrogością. W rezultacie Wojciech został pojmany i zabity przez Prusów. Według Galla Anonima – autora najstarszej polskiej kroniki – książę Bolesław wykupił jego zwłoki za tyle złota, ile ważyło ciało i nakazał złożyć je w Gnieźnie. Wkrótce potem papież uznał Wojciecha za męczennika i ogłosił świętym. Od tego czasu szczątki biskupa były uważane za cenne **relikwie**.

Bolesław Chrobry (*967 †1025) był synem Mieszka I i księżnej Dobrawy. Zaszczytny przydomek „Chrobry” został mu przyznany już po śmierci.

Podróż Wojciecha do Prus została przedstawiona na jednej z płaskorzeźb umieszczonych na XII-wiecznych Drzwiach Gnieźnieńskich. Oprócz Wojciecha w wyprawie wzięło udział dwóch duchownych.

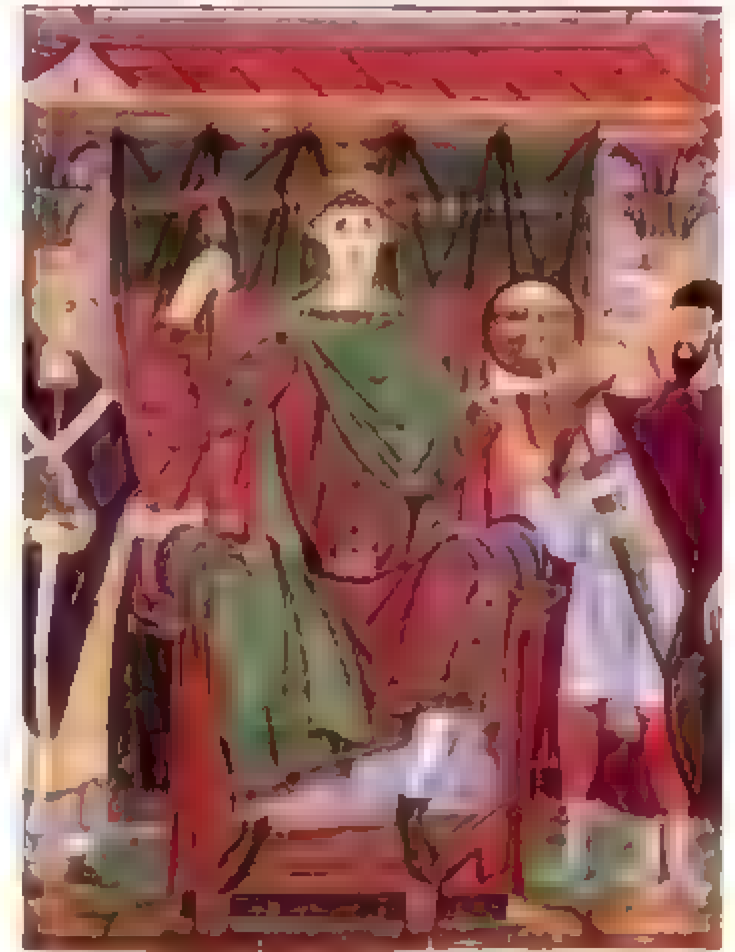

Nawracanie Prusów to jedna z osiemnastu scen zdobiących Drzwi Gnieźnieńskie. Udzielany przez biskupa chrzest odbywał się poprzez zanurzenie się nawracanego poganina w chrzcielnicy.

Zjazd gnieźnieński

W **1000 roku** z pielgrzymką do grobu świętego Wojciecha w Gnieźnie przybył **Otton III**, cesarz rzymski i król niemiecki. Bolesław Chrobry przyjął cesarza niezwykle uroczyście. Spotkanie obydwu władców zostało nazwane **zjazdem gnieźnieńskim**. Jego skutkiem było zawarcie przymierza między Bolesławem i Ottonem III, który pragnął zjednoczyć chrześcijańską Europę. Oczekiwał, że władca Polski – najsilniejszego słowiańskiego państwa – pomoże mu zrealizować ten plan. Na dowód zawiązanego sojuszu cesarz symbolicznie ukoronował polskiego księcia.

Na zjeździe gnieźnieńskim ogłoszono decyzję papieża o utworzeniu **arcybiskupstwa w Gnieźnie** oraz podległych mu biskupstw w Krakowie, Wrocławiu i Kołobrzegu. Od tej pory Kościół w Polsce podlegał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, który był zależny jedynie od papieża. Dzięki temu wzrosło znaczenie Polski. W średniowieczu stworzenie odrębnej organizacji kościelnej było bowiem równoznaczne z uznaniem samodzielności i niezależności danego państwa. Ponadto arcybiskup miał prawo dokonać koronacji władcy.

Otton III (*980 †1002) był przyjacielem biskupa Wojciecha, dlatego pielgrzymka do Gniezna miała dla niego szczególne znaczenie.

Zjazd w Gnieźnie

Przyczyna

- chęć Ottona III odbycia pielgrzymki do grobu świętego Wojciecha
- dążenie cesarza do zjednoczenia Europy

Wydarzenie

Bolesław Chrobry gości cesarza Ottona III w Gnieźnie w **1000 roku**.

Skutek

- powstanie arcybiskupstwa w Gnieźnie
- wzrost znaczenia państwa polskiego w Europie

Jakie podarunki wręczyli sobie władcy?

Podczas zjazdu gnieźnieńskiego Otton III podarował polskiemu księciu kopię włóczni świętego Maurycego i gwóźdź z Krzyża Pańskiego. W zamian otrzymał ramię świętego Wojciecha.

Włócznia świętego Maurycego była w średniowieczu cenną relikwią i symbolem władzy cesarskiej. Podarunek, który Bolesław otrzymał od Ottona III, można zobaczyć w Muzeum Katedralnym na Wawelu.

Co symbolizowała włócznia świętego Maurycego?

Relikwiarz w kształcie ręki zawiera fragmenty relikwii świętego Wojciecha podarowanych cesarzowi w 1000 roku.

Panowanie Bolesława Chrobrego

Nagła śmierć Ottona III w 1002 roku zakończyła okres dobrych stosunków polsko-niemieckich. W Rzeszy Niemieckiej wybuchła wojna domowa pomiędzy kandydatami do tronu. Bolesław postanowił wykorzystać ten kryzys wewnętrzny i zajął leżące na zachodzie, a zamieszkiwane przez plemiona słowiańskie **Milsko i Łużyce**.

Posunięcie polskiego księcia zapoczątkowało serię wyniszczających wojen polsko-niemieckich, które z przerwami trwały przez szesnaście lat. Zmagania toczyły się ze zmiennym szczęściem dla Chrobrego. Nie przyniosły jednak rozstrzygającego zwycięstwa. Ostatecznie, na mocy pokoju zawartego z cesarzem Henrykiem II w 1018 roku, Milsko i Łużyce pozostały przy Polsce.

Bolesław zaangażował się również w walki o tron Czech. W 1003 roku najechał i zajął ich stolicę Pragę, przyjmując tytuł księcia czeskiego. Czechy znalazły się przez rok pod jego panowaniem. Kilkanaście lat rządził z kolei Morawami i Słowacją.

W 1018 roku Bolesław zorganizował wyprawę na Ruś. Jego wojska pokonały armię księcia Jarosława Mądrego i zajęły Kijów. Skutkiem wyprawy było przyłączenie do Polski **Grodów Czerwieńskich**.

Wjazd Bolesława Chrobrego do Kijowa został przedstawiony na obrazie Wincentego Smokowskiego z XIX wieku. Według legendy władca Polski, wjeżdżając do miasta, wyszczerbił o Złotą Bramę swój miecz zwany odtąd Szczerbcem. W rzeczywistości budowla ta nie była jeszcze wówczas ukończona.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Jak Bolesław z wielką mocą wkroczył na Ruś

Wyprawę Bolesława Chrobrego na Ruś opisał w swojej kronice z XII wieku Gall Anonim.

[...] *król Bolesław najechał z wielką siłą królestwo Rusinów, a gdy ci usiłowali zrazu stawić mu zbrojny opór, ale nie odważyli się na stoczenie bitwy, rozpędził ich przed sobą jak wicher kurzawę. Nie opóźniał jednak swego pochodu natychmiastowym zajmowaniem miast i gromadzeniem łupów, jak to zwykle czynią najeźdźcy, lecz pospieszył na Kijów, stolicę królestwa, aby pochwycić jego ośrodek i króla samego.* [...] *Bolesław bez oporu wkroczył do wielkiego i bogatego miasta* [Kijowa]. [...]
Król Bolesław więc, zawładnąwszy przebogatym miastem i potężnym królestwem ruskim, przez przeciąg dziesięciu miesięcy niestrudzenie przesyłał stamtąd pieniądze do Polski, aż jedenastego miesiąca, ze względu na to, że władał wielu królestwami, a syna swego Mieszka jeszcze nie uważał za zdolnego do sprawowania rządów, ustanowił tam panem w swoim zastępstwie pewnego Rusina ze swego rodu i powracał z resztą skarbów do Polski.

Źródło: Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, oprac. M. Plezia, Wrocław 1992, s. 21–22.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Powiedz, jak kronikarz opisał walki Bolesława Chrobrego z Rusinami.
2. Określ, jakie korzyści przyniosło Polakom zdobycie Kijowa.

Polska Bolesława Chrobrego

LEGENDA

- państwo odziedziczone przez Bolesława Chrobrego
- ziemie czasowo zajęte przez Bolesława Chrobrego
- granica państwa polskiego w 1025 roku
- granica cesarstwa na początku XI wieku
- wyprawa misyjna biskupa Wojciecha w 997 roku
- wyprawy Bolesława Chrobrego
- wyprawy Henryka II na Polskę
- *Prusowie* plemiona i ludy
- arcybiskupstwo
- biskupstwo
- zjazd gnieźnieński w 1000 roku
- koronacja Bolesława Chrobrego w 1025 roku

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień ziemie, które przyłączył do Polski Bolesław Chrobry.
2. Podaj daty wypraw wojennych prowadzonych przez Bolesława Chrobrego.

Pierwszy król Polski

W czasie swojego panowania Bolesław dążył do wzmocnienia pozycji państwa polskiego w Europie. Zwieńczeniem tych starań była jego **koronacja** na króla Polski, która odbyła się w **1025 roku** w Gnieźnie. Chrobry wykorzystał fakt, że po śmierci Henryka II tron cesarski był pusty i uzyskał zgodę papieża na koronację. Wydarzenie to znacznie umocniło władzę Bolesława. Od tej pory polskiego monarchę stawiano na równi z innymi koronowanymi władcami europejskimi.

Ogromne zasługi Bolesława dla Polski wiązały się jednak z pewnymi zagrożeniami. Liczne wojny, które rozpoczął, przyniosły państwu też złe skutki. Następcy Chrobrego musieli się bowiem zmagać z najazdami wrogo nastawionych sąsiadów, próbujących odzyskać utracone ziemie. Działania wojenne budziły ponadto niezadowolenie mieszkańców Polski, których obciążano dodatkowymi daninami w celu sfinansowania wojen. Stało się to jedną z przyczyn poważnego kryzysu, jaki zapanował w polskim państwie po śmierci Bolesława Chrobrego.

CIEKAWOSTKA

Koronacja Bolesława Chrobrego odbyła się prawdopodobnie w Wielkanoc 1025 roku. Władca zmarł jednak w czerwcu tego roku, a więc zaledwie dwa miesiące po koronacji.

Upamiętnienie Bolesława Chrobrego

Bolesław Chrobry jest dziś jednym z najbardziej znanych historycznych władców Polaki. Dla wielu Polaków stanowi symbol potęgi państwa polskiego i waleczności. Między innymi dlatego Bolesław Chrobry jest patronem licznych szkół, a także oddziałów wojskowych i drużyn harcerskich. Imieniem pierwszego króla Polski był nazwany jeden z polskich transatlantyków, czyli okrętów pasażerskich przeznaczonych do podróży na inne kontynenty. Imię „Chrobry" nosi również najstarszy polski dąb, który rośnie w Borach Dolnośląskich niedaleko Piotrowa. Ustalono, że ma około 760 lat.

Banknot o nominale 20 złotych przedstawia podobiznę Bolesława Chrobrego. W przeszłości wizerunek pierwszego polskiego króla pojawił się także na banknotach o wartości 1 złotego i 2 tysięcy złotych oraz licznych pamiątkowych monetach.

Dlaczego Bolesław Chrobry jest patronem oddziałów wojskowych i drużyn harcerskich?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Następcą księcia Mieszka I był jego syn Bolesław Chrobry.
2. W 997 roku biskup czeski Wojciech podjął nieudaną próbę nawrócenia na chrześcijaństwo pogańskich plemion pruskich. Po męczeńskiej śmierci misjonarza ogłoszono go świętym i uznano za patrona Polski.
3. W roku 1000 pielgrzymkę do grobu świętego Wojciecha w Gnieźnie odbył cesarz Otton III. Jego spotkanie z Bolesławem Chrobrym przeszło do historii jako zjazd gnieźnieński.
4. Jednym ze skutków zjazdu gnieźnieńskiego było utworzenie arcybiskupstwa w Gnieźnie.
5. Podczas swoich rządów Bolesław Chrobry stoczył wiele wojen. W ich wyniku przyłączył do Polski nowe tereny, między innymi Milsko, Łużyce i Grody Czerwieńskie.
6. Bolesław Chrobry był pierwszym królem Polski. Jego koronacja odbyła się w 1025 roku w Gnieźnie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, w jakim celu biskup Wojciech udał się z misją do plemion pruskich. Wymień skutki tej wyprawy.
2. Wymień skutki zjazdu gnieźnieńskiego.
3. Powiedz, co oznacza przydomek księcia Bolesława „Chrobry".
4. ★ Opisz w zeszycie, jak zmieniało się terytorium Polski pod rządami Mieszka I i Bolesława Chrobrego.
5. **Miniprojekt**
   Zaprojektujcie w grupach pierwszą stronę gazetki lub strony internetowej poświęconej zjazdowi gnieźnieńskiemu. Zawrzyjcie w swoich pracach najważniejsze wiadomości dotyczące spotkania Bolesława Chrobrego i Ottona III. Wymieńcie jego skutki. Pamiętajcie, że gazetka lub strona internetowa powinna mieć interesującą formę i ciekawe nagłówki. Przedstawcie wyniki swojej pracy na forum klasy. Wybierzcie najlepsze projekty.

STAROŻYTNOŚĆ | ŚREDNIOWIECZE | NOWOŻYTNOŚĆ | WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek: IX | X | XI | XII | XIII

1038 rok spustoszenie Wielkopolski przez Czechów

około 1039 roku powrót do kraju Kazimierza Odnowiciela

1076 rok koronacja Bolesława Śmiałego

4 Kryzys i odbudowa państwa polskiego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- na czym polegał kryzys państwa polskiego w pierwszej połowie XI wieku,
- jakie ziemie weszły w skład państwa Kazimierza Odnowiciela,
- co doprowadziło do upadku rządów Bolesława Śmiałego.

Kryzys państwa pierwszych Piastów

Po śmierci Bolesława Chrobrego królem Polski został w 1025 roku jego młodszy syn – **Mieszko II**. Jego żoną była księżniczka niemiecka – Rycheza – siostrzenica cesarza Ottona III. Nowy król początkowo kontynuował politykę ojca. Toczył walki z cesarstwem, starał się wzmacniać państwo i Kościół. Wkrótce jednak stanął naprzeciw połączonych sił cesarstwa na zachodzie i Rusi na wschodzie.

W 1031 roku Polska nie zdołała odeprzeć ataku obydwu tych państw i utraciła Milsko, Łużyce oraz Grody Czerwieńskie. Trudną sytuację Mieszka II wykorzystał jego starszy brat – Bezprym. Udało mu się przejąć władzę, zmuszając Mieszka II do ucieczki z kraju. Bezprym zrezygnował z koronacji i odesłał insygnia królewskie cesarzowi. Wkrótce jednak Bezprym został zamordowany, a Mieszko II powrócił do kraju i ponownie objął władzę. Mimo to nie odzyskał utraconej korony, musiał też uznać zwierzchnictwo cesarza.

Mieszko II (*990 †1034) był pierwszym wykształconym władcą polskim, znał język grecki i łaciński.

Insygnia królewskie – oznaka władzy królewskiej: korona, berło oraz jabłko królewskie.

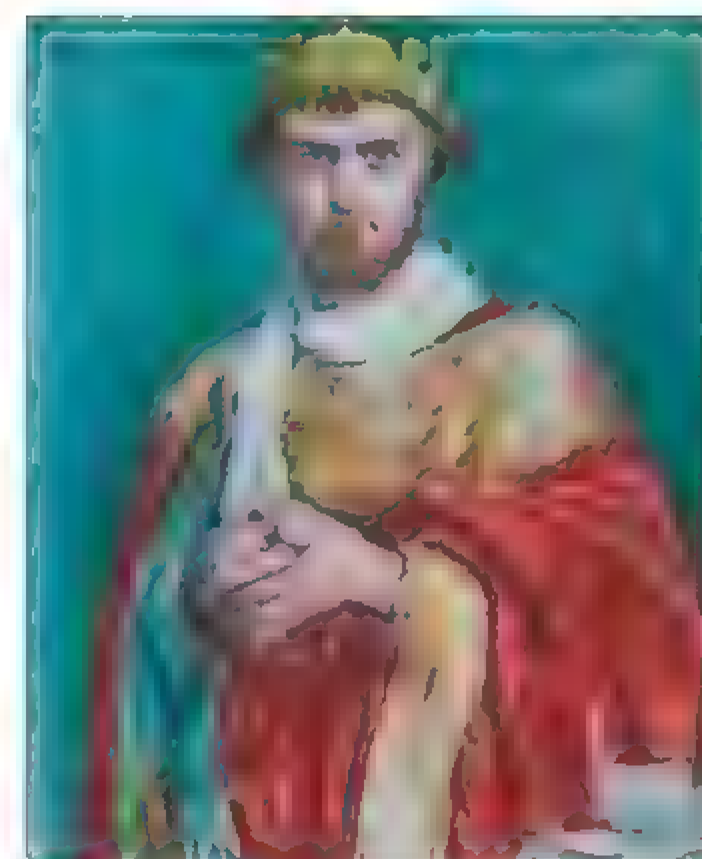
Okres zamętu i upadku

Mieszko II zmarł w 1034 roku. Po jego śmierci pogłębił się zamęt w kraju. Doszło do buntu możnych oraz zrywu ludności, która chciała przywrócenia pogaństwa. Doprowadziło to do oderwania się od Polski Mazowsza oraz Pomorza Gdańskiego. Syn Mieszka II, książę **Kazimierz**, uciekł z kraju, by ostatecznie znaleźć schronienie w Niemczech. Sytuację tę wykorzystali Czesi, którzy w **1038 roku** spustoszyli Wielkopolskę. Zniszczyli doszczętnie Poznań i Gniezno, z którego wywieźli relikwie świętego Wojciecha. Ponadto przyłączyli do swojego państwa Śląsk. W wyniku tych wydarzeń państwo oraz organizacja kościelna na ziemiach polskich przestały praktycznie istnieć.

Odbudowa państwa polskiego

Cesarz był zaniepokojony wzrostem pozycji Czech, które zdobyły część polskich ziem. Dzięki zabiegom swojej matki, Rychezy, książę Kazimierz uzyskał od cesarza pomoc zbrojną. Najprawdopodobniej w 1039 roku książę Kazimierz na czele 500 ciężkozbrojnych wojów powrócił do kraju i zdobył Wielkopolskę oraz Małopolskę. Główną siedzibą księcia stał się **Kraków**, który odtąd zaczął odgrywać rolę grodu stołecznego w miejsce zniszczonego Gniezna. W następnych latach Kazimierz odzyskał też Mazowsze i Pomorze Gdańskie oraz odebrał Czechom Śląsk.

Książę stłumił bunty ludności i przywrócił na swoich ziemiach chrześcijaństwo. Odbudował polskie biskupstwa, kazał wznosić nowe kościoły. Chociaż nie odzyskał korony królewskiej ani zdobyczy Chrobrego, w dziejach zapisał się jako władca, który odbudował państwo polskie. Dlatego jest nazywany **Kazimierzem Odnowicielem**.

Kazimierz Odnowiciel (*1016 †1058) pojął za żonę siostrę władcy Rusi – Dobroniegę. Dzięki zawartemu w ten sposób sojuszowi i wsparciu zbrojnemu udało mu się odzyskać Mazowsze i Pomorze Gdańskie.

Kryzys Królestwa Polskiego na początku XI wieku

Przyczyna

- najazd niemiecki i ruski w 1031 roku
- bunty ludności odrzucającej chrześcijaństwo
- najazd czeski na Wielkopolskę w 1038 roku

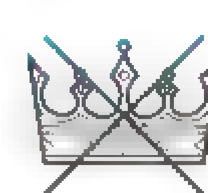
Wydarzenie

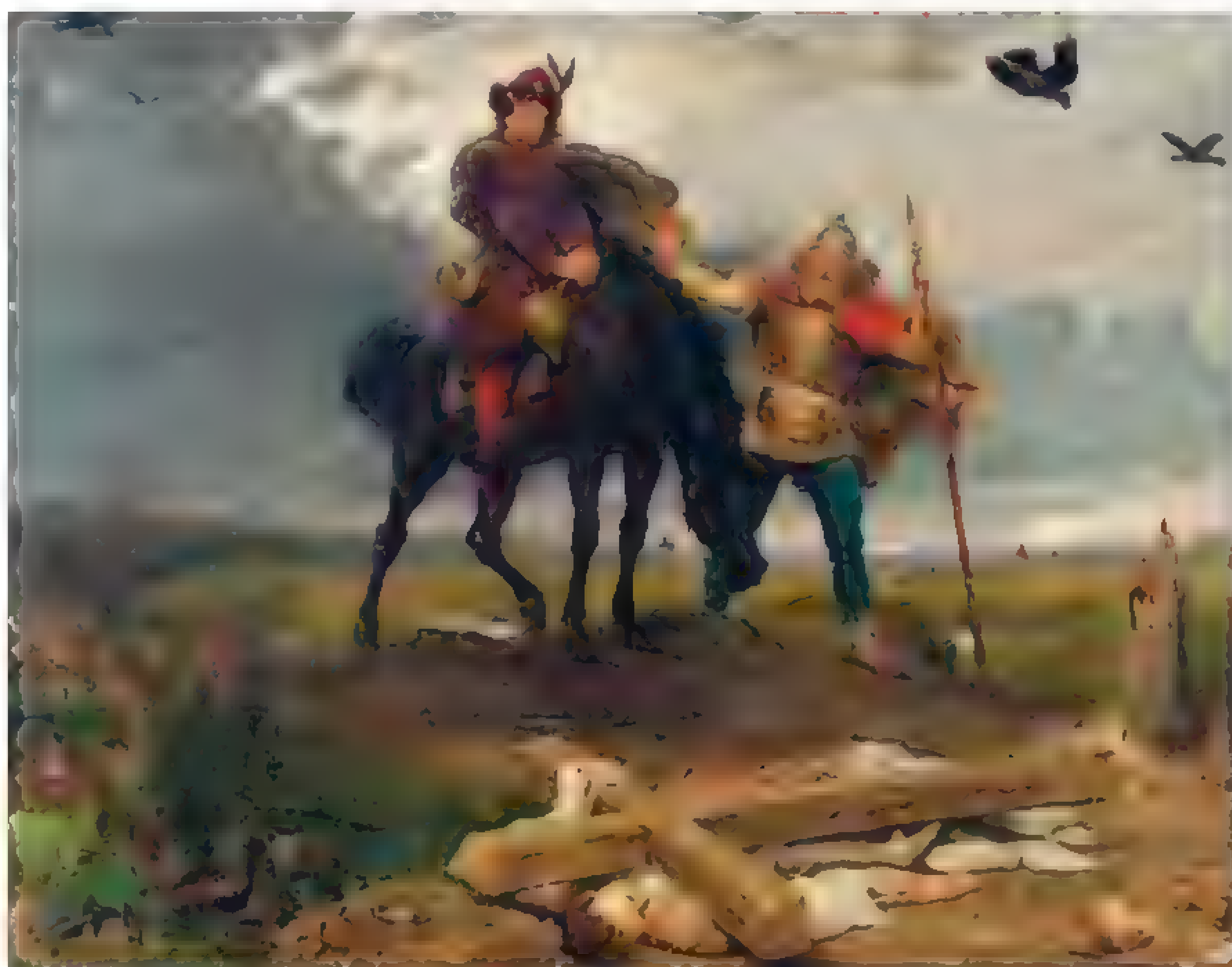
Kryzys Królestwa Polskiego na początku **XI wieku**.

Skutek

- utrata korony przez władców Polski
- spadek znaczenia Polski w Europie
- utrata części terytorium państwa
- podporządkowanie polskich władców cesarstwu

Kazimierz Odnowiciel wraca do Polski to obraz Wojciecha Gersona. Artysta symbolicznie przedstawił zrujnowany kraj, do którego wrócił książę Kazimierz. Złamany krzyż i zwłoki duchownego ilustrują próbę przywrócenia pogaństwa przez lud.

Kryzys i odbudowa Polski w XI wieku

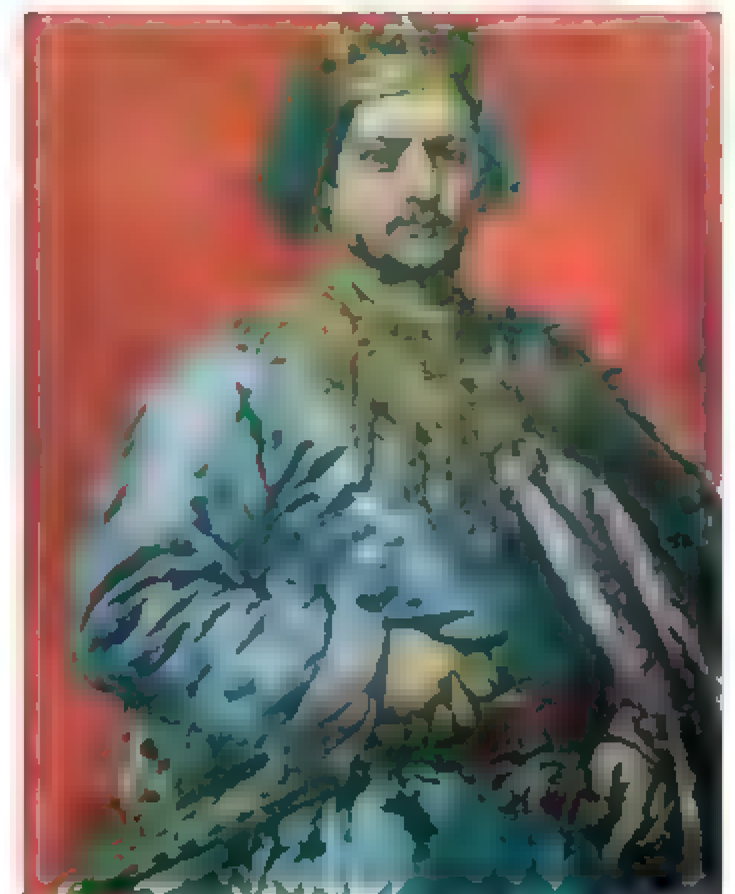
PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy obszarów, które przyłączył do swojego państwa Kazimierz Odnowiciel.
2. Wymień polskie miasta, które były siedzibami biskupstw lub arcybiskupstw.

Panowanie Bolesława Śmiałego

Po śmierci Kazimierza Odnowiciela władzę przejął jego najstarszy syn, **Bolesław Śmiały**. Dążył on do umocnienia pozycji państwa polskiego oraz uniezależnienia się od sąsiadów. W tym celu podejmował wiele wypraw wojennych, walczył z Czechami, odzyskał od Rusi Grody Czerwieńskie. Swoje cele realizował również w drodze dyplomacji. Między innymi włączył się w konflikt między papieżem Grzegorzem VII a cesarzem Henrykiem IV o inwestyturę. Bolesław Śmiały poparł wówczas papieża. Dzięki temu za jego zgodą przywrócił arcybiskupstwo w Gnieźnie i w **1076 roku** został koronowany na króla Polski.

Mimo licznych sukcesów władcy wybuchł przeciwko niemu bunt możnych, wspieranych przez **biskupa krakowskiego Stanisława**. Możnowładcom przeszkadzała silna władza króla. Bolesław stłumił bunt, a biskup Stanisław został skazany na śmierć. Wydarzenie to wywołało takie wzburzenie, że Bolesław musiał w 1079 roku uchodzić z kraju na Węgry. Tam po paru latach zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach.

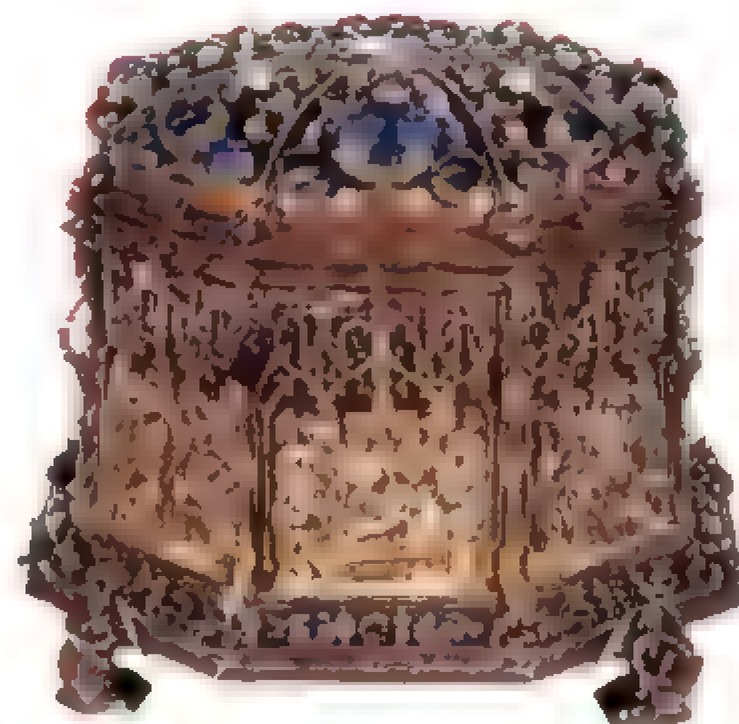

Bolesław Śmiały (*1042 †1082) jest też nazywany **Szczodrym**. Król był bowiem niezwykle hojny dla Kościoła oraz dla wspierających go osób. Dopiero kilka wieków później zaczęto Bolesława określać przydomkiem „Śmiały”.

WARTO WIEDZIEĆ

Jak zginął święty Stanisław?

Stanisław przyszedł na świat w 1030 roku, a już w 1071 roku został biskupem krakowskim. Uznaje się go za przywódcę lub uczestnika buntu przeciwko królowi Bolesławowi Śmiałemu. Według zapisków kronikarzy miał ponieść hańbiącą śmierć polegającą na odcięciu członków – rąk, nóg, nosa i uszu. Z powodu męczeństwa wkrótce zaczął rozwijać się jego kult. W 1253 roku papież zaliczył go w poczet świętych Kościoła katolickiego. Jako dowód świętości podawano cud pośmiertnego zrośnięcia się ciała duchownego. Powstała wówczas idea, że w podobnie cudowny sposób zjednoczą się polskie ziemie. Biskup Stanisław zginął jednak nie w wyniku rozczłonkowania, a od uderzenia w tył czaszki, co wykazały badania przeprowadzone w latach 60. XX wieku.

Relikwiarz ze szczątkami biskupa Stanisława znajduje się w katedrze wawelskiej. Niedaleko Wawelu mieści się bazylika pod wezwaniem świętego Stanisława, potocznie nazywana Skałką lub kościołem Na Skałce.

W którym wieku biskup Stanisław został ogłoszony świętym?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W pierwszej połowie XI wieku, za panowania Mieszka II, Polskę dotknął kryzys. Była najeżdżana przez wrogów, ponadto w kraju wybuchł bunt ludności przeciw władcy i chrześcijaństwu. Kryzys doprowadził do chwilowego rozpadu państwa.
2. Państwo polskie przy wsparciu cesarza odbudował Kazimierz Odnowiciel. Pod jego władzą znalazły się: Wielkopolska, Małopolska, Mazowsze oraz Śląsk. Przywrócił też na ziemiach polskich chrześcijaństwo. Odtąd główną siedzibą władcy był Kraków.
3. Bolesław Śmiały prowadził aktywną politykę międzynarodową i dążył do wzmocnienia swojej władzy, czego przejawem była koronacja królewska w 1076 roku.
4. Przeciwko Bolesławowi Śmiałemu wybuchł bunt, który król próbował stłumić, skazując na śmierć biskupa krakowskiego Stanisława. Nie osiągnął celu, wskutek czego w 1079 roku został zmuszony do ucieczki z kraju.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień przyczyny kryzysu państwa polskiego w pierwszej połowie XI wieku.
2. Wyjaśnij, dlaczego książę Kazimierz otrzymał przydomek „Odnowiciel".
3. Powiedz, co doprowadziło do utraty władzy przez Bolesława Śmiałego.
4. ★ Korzystając z dostępnych źródeł, wyjaśnij, kim był Miecław. Określ, jaką rolę odegrał on w czasach kryzysu państwa polskiego.
5. **Miniprojekt**
   Przygotujcie informacje dotyczące Mieszka II, Kazimierza Odnowiciela i Bolesława Śmiałego, przeznaczone do zamieszczenia w encyklopedii. W kilkuosobowych grupach napiszcie trzy biogramy, z których każdy powinien liczyć około stu słów. Zwróćcie uwagę, aby zamieścić w nich najważniejsze informacje o każdym władcy.

X XI XII XIII XIV

wiek

1109 rok najazd niemiecki na Polskę

1138 rok ogłoszenie testamentu Bolesława Krzywoustego

5 Rządy Bolesława Krzywoustego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jaki sposób Bolesław Krzywousty przejął władzę w Polsce,
- o jakie terytoria Krzywousty powiększył obszar Polski,
- jakie postanowienia zawierał testament Bolesława Krzywoustego.

W Polsce Władysława Hermana

Po ucieczce Bolesława Śmiałego panowanie w Polsce objął jego młodszy brat – **Władysław Herman**. Nowy władca nie był tak ambitny jak jego poprzednik i nie starał się o uzyskanie korony królewskiej, zadowalając się tytułem księcia.

W okresie rządów Władysława Hermana bardzo silną pozycję w państwie uzyskał jego palatyn – Sieciech. Wykorzystał on nieudolność władcy i w rzeczywistości przejął jego rolę. Wielka rola Sieciecha budziła zazdrość i gniew synów Władysława Hermana: **Bolesława Krzywoustego** i jego przyrodniego brata **Zbigniewa**. Sprzymierzyli się oni przeciw Sieciechowi, pokonali jego wojska i wygnali go z kraju. Zwycięzcy bracia wymusili na ojcu, by podzielił między nich Polskę. Starszy – Zbigniew – otrzymał Wielkopolskę i Kujawy, a Bolesław Małopolskę i Śląsk. Władysław Herman zachował dla siebie Mazowsze.

Palatyn (wojewoda) – w średniowiecznej Polsce najwyższy urzędnik państwowy, zastępujący władcę w sprawach dotyczących sądownictwa i wojskowości.

Bracia przyrodni – bracia, którzy mają wspólne jedno z rodziców, tu: wspólnego ojca.

Bratobójcza wojna

Władysław Herman zmarł w 1102 roku. Wkrótce między jego synami wybuchł konflikt o władzę nad całym krajem. Po czterech latach walk Bolesławowi Krzywoustemu udało się zmusić Zbigniewa do opuszczenia kraju.

Osłabienie Polski wojną domową postanowił wykorzystać niemiecki król i późniejszy cesarz Henryk V. Udzielił on pomocy Zbigniewowi i w **1109 roku** na czele wojsk niemieckich i czeskich najechał Polskę. Dzięki bohaterskiej postawie obrońców grodów w **Głogowie**, Wrocławiu i Bytomiu udało się zatrzymać najazd. Niedługo potem oddziały Henryka wycofały się z Polski.

W 1111 roku zawarto porozumienie między braćmi. Bolesław zgodził się na powrót Zbigniewa do kraju. Wkrótce jednak Bolesław rozkazał pojmać brata i oślepić. Krzywousty został jedynym władcą Polski.

Władysław Herman (*około 1043 †1102) był dwukrotnie żonaty. Jego pierwsza żona była księżniczką czeską, druga zaś niemiecką. Te małżeństwa miały zapewnić Polsce dobre stosunki z silnymi sąsiadami.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Obrona Głogowa

Walki o Głogów opisał w *Kronice polskiej* Gall Anonim. Według kronikarza Niemcy oblegający gród pojmali część jego mieszkańców i wykorzystali ich jako żywe tarcze.

Wtedy cesarz sądząc, że litość nad synami i krewniakami zmiękczy serca mieszczan, polecił co znaczniejszych pochodzeniem spośród zakładników [...] *przywiązać do machin oblężniczych, w przekonaniu, że tak bez krwi rozlewu otworzy sobie bramy miasta. A tymczasem grodzianie* [mieszkańcy grodu] *wcale nie oszczędzali* [własnych] *synów i krewnych więcej niż Czechów i Niemców, lecz zmuszali ich kamieniami i orężem do odstąpienia od muru. Cesarz tedy widząc, że takim sposobem nie pokona miasta ni też mieszczan nie potrafi zachwiać w powziętym postanowieniu, siłą oręża starał się osiągnąć to, czego podstępem nie zdołał. Zewsząd zatem przypuszczono szturm do grodu i z obu stron podniósł się krzyk potężny. Niemcy nacierają na gród, Polacy się bronią, zewsząd machiny wyrzucają głazy, kusze szczękają, pociski i strzały latają w powietrzu, dziurawią tarcze, przebijają kolczugi, miażdżą hełmy; trupy padają, ranni ustępują, a na ich miejsce wstępują zdrowi.*

Źródło: Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, oprac. M. Plezia, Wrocław 1992, s. 131–132.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, na czym polegał podstęp przygotowany przez Henryka V.
2. Wymień elementy uzbrojenia, o których napisał kronikarz.
3. Oceń postawę mieszkańców Głogowa podczas oblężenia.

Panowanie Bolesława Krzywoustego

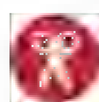
Po odparciu niemieckiego najazdu Bolesław Krzywousty podjął starania w celu odzyskania **Pomorza Gdańskiego** i **Zachodniego**. Obie te krainy oderwały się od państwa polskiego w czasach panowania poprzednich władców i stanowiły na początku XII wieku niezależne księstwa.

Około 1116 roku Bolesław podbił i przyłączył do swojego państwa Pomorze Gdańskie. Dłużej trwały zacięte walki na Pomorzu Zachodnim, które książę podporządkował sobie w 1122 roku po zdobyciu głównych grodów – Kołobrzegu i Szczecina.

Zdobycie przez polskiego władcę Pomorza Gdańskiego i Zachodniego pozwoliło na rozszerzenie chrześcijaństwa na te tereny. Na początku XII wieku ludność oraz liczni możnowładcy pomorscy byli bowiem wciąż poganami. Dzięki dwóm kolejnymi misjom chrystianizacyjnym zorganizowanym przez Krzywoustego wielu z nich przyjęło chrzest.

Bolesław Krzywousty (*około 1085 †1138) był jednym z najwybitniejszych polskich władców epoki średniowiecza. Nie udało mu się jednak uzyskać korony królewskiej.

Polska Bolesława Krzywoustego

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj dzielnice, które wchodziły w skład Polski w czasach Władysława Hermana.
2. Wymień grody, które były celem wypraw Bolesława Krzywoustego na Pomorze.

Testament Bolesława Krzywoustego

Bolesław Krzywousty miał kilku synów. Władca, nauczony doświadczeniem z czasów walk ze Zbigniewem, zdawał sobie sprawę, że po jego śmierci może dojść do kolejnej bratobójczej wojny domowej. Postanowił więc podzielić państwo między swoich synów. W tym celu ogłosił statut, zwany też testamentem **Bolesława Krzywoustego**. Zgodnie z nim kolejni synowie otrzymali swoje dzielnice kraju. Testament ustanawiał też zasadę senioratu. Oznaczało to, że najstarszy książę z rodu Piastów, zwany **seniorem**, miał sprawować władzę zwierzchnią nad pozostałymi, czyli **juniorami**. Senior miał prawo wypowiadania wojny, reprezentowania państwa za granicą i bicia własnej monety.

Testament Bolesława Krzywoustego zaczął obowiązywać po jego śmierci w **1138 roku**. Jednak wbrew planom Krzywoustego nie uchroniło to Polski przed wojnami domowymi. Wkrótce po śmierci władcy jego synowie rozpoczęli bratobójcze walki.

Testament – dokument, w którym dana osoba rozporządza swoim majątkiem na wypadek śmierci.

Seniorat – zasada, w myśl której dobra, na przykład ziemię, dziedziczy zawsze najstarszy z rodu.

Polska nad Bałtykiem

Jednym z najważniejszych osiągnięć Bolesława Krzywoustego było odzyskanie Pomorza Gdańskiego i Zachodniego. Polska zawsze dążyła do zdobycia lub umocnienia swojego dostępu do morza. Mimo to zdarzały się okresy w dziejach, na przykład w XIV i XV wieku, gdy państwo polskie go nie miało. Odrodzona w 1918 roku Polska uzyskała wprawdzie fragment wybrzeża, jednak bez żadnego dużego portu. Obecnie nasz kraj ma szeroki dostęp do morza. Na liczącym ponad 400 kilometrów długości wybrzeżu znajduje się wiele portów, spośród których największe to: Gdańsk, Gdynia, Szczecin, Świnoujście i Kołobrzeg. Dzięki temu możliwy jest rozwój handlu, transportu oraz turystyki.

Zamek Książąt Pomorskich, którego początki sięgają średniowiecza, dominuje nad centrum dzisiejszego Szczecina. Jest to jedno z największych polskich miast na Pomorzu i stolica województwa zachodniopomorskiego.

Dlaczego dostęp do morza ma duże znaczenie dla Polski?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Następcą Bolesława Śmiałego był jego brat Władysław Herman. W czasie jego panowania silną pozycję w państwie zdobył palatyn Sieciech.
2. Sieciech został pokonany przez dwóch synów Hermana, przyrodnich braci – Zbigniewa i Bolesława.
3. Po śmierci Władysława Hermana doszło do wojny domowej między jego synami. Z tej rywalizacji zwycięsko wyszedł Bolesław, który przejął władzę nad całym krajem.
4. Podczas swoich rządów Bolesław Krzywousty toczył liczne wojny. Udało mu się powstrzymać atak niemiecki w 1109 roku. Następnie podbił oderwane wcześniej od Polski Pomorze Gdańskie i Zachodnie.
5. Bolesław Krzywousty zmarł w 1138 roku. W myśl testamentu władcy Polska została podzielona między jego synów.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, kim był Sieciech i jaką rolę odgrywał w państwie Władysława Hermana.
2. Wyjaśnij, jak zakończył się spór między Zbigniewem a Bolesławem Krzywoustym.
3. Określ, jakie były skutki wypraw zbrojnych Bolesława Krzywoustego na Pomorze.
4. Wytłumacz, w jakim celu Bolesław Krzywousty podzielił Polskę pomiędzy swoich synów.
5. ★ Korzystając z dostępnych źródeł, wyjaśnij, z jakim legendarnym wydarzeniem jest związana nazwa jednej z dzielnic Wrocławia – Psie Pole.
6. **Miniprojekt**
   Oceńcie szanse, jakie dawał Polsce podział na dzielnice po śmierci Bolesława Krzywoustego. Spróbujcie określić, jakie korzyści, a jakie zagrożenia mogły wynikać z zapisów zawartych w testamencie władcy. Zapiszcie swoje wnioski w formie tabeli.

6 Społeczeństwo w czasach pierwszych Piastów

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie grupy ludności zamieszkiwały państwo pierwszych Piastów,
- na czym polegały obowiązki poddanych wobec władcy,
- jakie były główne zajęcia mieszkańców Polski pierwszych Piastów.

W państwie Piastów

Obszar Polski w czasach pierwszych Piastów był w większej części porośnięty puszczami. Zamieszkiwało go o wiele mniej osób niż współcześnie. Szacuje się, że państwo Mieszka I liczyło zaledwie około miliona ludzi. Większość z nich żyła w niewielkich osadach położonych w dolinach rzek, strumieni i na leśnych polanach.

Poddani Piastów żyli z uprawy roli i hodowli. Ziemię orano z użyciem drewnianego radła, ciągniętego przez woły. Do prac rolniczych używano takich narzędzi jak: motyka, widły i drewniane grabie. Zboża ścinano za pomocą sierpów, a młócono cepami. Najczęściej uprawiano proso, pszenicę i jęczmień oraz len, z którego wytwarzano ubrania. Hodowano także zwierzęta: owce, kozy, woły i drób. Innymi sposobami pozyskiwania pożywienia były rybołówstwo i łowiectwo.

CIEKAWOSTKA

W czasach Mieszka I pieniądze były jeszcze rzadko używane. Za produkty płacono zazwyczaj innymi towarami. Jako środków płatniczych używano także płatów lnu – stąd pochodzi słowo „płacić”.

WARTO WIEDZIEĆ

Ziemia wydarta puszczy

W Polsce pierwszych Piastów stosowano prymitywną metodę uprawy ziemi zwaną metodą żarową. Polegała ona na karczowaniu części puszczy. Po usunięciu wielkich pni ludzie palili pozostałe drobne gałęzie. Powstały z nich popiół stanowił naturalny nawóz. Uzyskany w ten sposób teren stawał się polem uprawnym. Miejsca, gdzie w ten sposób powstawały pola, nazywano łazami, lędami lub żarami. Współczesne nazwy miejscowości takich jak Łazy, Łaziska czy Żary świadczą, że powstały one w miejscach, gdzie prowadzono uprawę ziemi metodą żarową.

Ziemia uprawna uzyskana metodą żarową po pewnym czasie stawała się jałowa. Kiedy nie dawała już odpowiednich plonów, karczowano kolejny fragment puszczy

Na czym polegała metoda żarowa?

Gród w Gnieźnie i jego mieszkańcy

Za panowania pierwszych Piastów funkcje książęcych siedzib pełniły między innymi Poznań i Ostrów Lednicki. Jednym z głównych grodów piastowskich było również Gniezno. Leżało ono na wzgórzu otoczonym jeziorami i strumieniami. Dzięki temu miało doskonałą naturalną ochronę przed najazdami wrogich wojsk.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, dlaczego gnieźnieński gród był trudny do zdobycia.
2. Odpowiedz, kto zamieszkiwał podgrodzie.
★3. Podaj nazwę wzgórza, na którym wzniesiono gród z siedzibą książęcą. W tym celu skorzystaj z dostępnych źródeł.

Wał obronny tworzyła ziemno-drewniana konstrukcja, która otaczała gród i chroniła go przed atakami nieprzyjaciół.

Chłopi mieszkali w pobliżu grodu, zajmowali się uprawą ziemi i hodowlą zwierząt. Byli najliczniejszą grupą poddanych w państwie Mieszka I.

Podgrodzie miało własny wał obronny i bramę. Zamieszkiwali je głównie rzemieślnicy i kupcy.

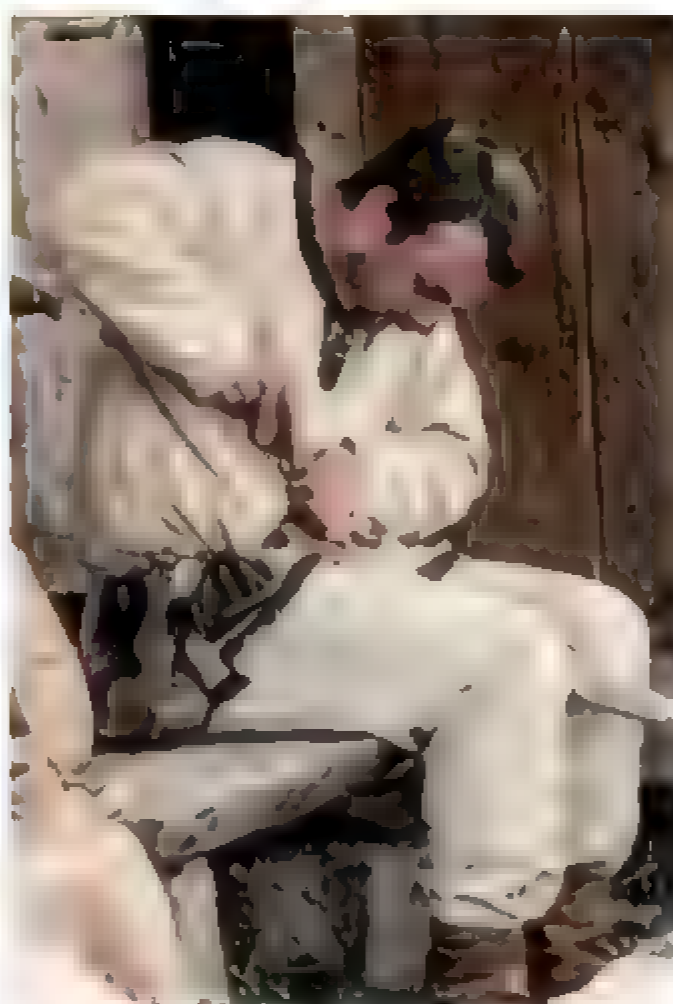
Kościół był miejscem modlitwy. Jako budynek wzniesiony z kamienia pełnił także funkcje obronne.

Siedziba księcia mieściła się w głównej części grodu. Oprócz kościoła była jedyną kamienną budowlą. Mieszkał tu książę wraz z rodziną.

Książę ustanawiał prawa w państwie i był głównym sędzią. Mieszko I i Bolesław Chrobry spędzali wiele czasu poza Gnieznem – wraz ze swoim dworem objeżdżali państwo, by doglądać jego spraw.

Brama z wieżą obronną strzegła wjazdu do grodu.

Rzemieślnicy wytwarzali między innymi naczynia, odzież, ozdoby i broń, a nawet instrumenty muzyczne. Ich warsztaty znajdowały się najczęściej na podgrodziu.

Kupcy sprzedawali swoje towary podczas targów odbywających się na podgrodziu. W handlu używali między innymi wag, aby dokładnie odmierzać ilość sprzedawanego towaru.

Wojowie strzegli bezpieczeństwa grodu i okolicznych ziem. Aby zachować gotowość do walki, dbali o sprawność fizyczną. Uprawiali zapasy i ćwiczyli strzelanie z łuku.

Obowiązki mieszkańców państwa

W czasach pierwszych Piastów państwo traktowane było przez władców jak ich własność. Książę był najwyższym sędzią i wodzem. Poddani byli zobowiązani do posłuszeństwa i przestrzegania prawa książęcego. Musieli zatem płacić **daniny** i świadczyć **posługi**, czyli wykonywać usługi na rzecz dworu lub dostarczać konkretne towary. Obowiązkiem ludności było też goszczenie władcy i jego orszaku, gdy ten podróżował po państwie, oraz stawianie się do pracy przy naprawie umocnień grodowych i pełnienia w nich służby wartowniczej.

Aby zaspokoić zapotrzebowanie dworu książęcego na przedmioty codziennego użytku, broń oraz żywność, powstawały **osady służebne**. Zamieszkująca taką osadę ludność miała obowiązek wykonywania specjalnych prac na zlecenie dworu, na przykład hodowli koni, pieczenia chleba czy wytwarzania broni.

Władca utrzymywał porządek w państwie dzięki **drużynie** wojów. Ich obowiązkiem była obrona państwa i ludności. Dbali też, by poddani przestrzegali prawa książęcego. W razie wojny drużyna stanowiła główną siłę zbrojną. Oprócz wojów pod broń powoływano także ludność kraju.

Prawo książęce – w średniowieczu: uprawnienia księcia do stanowienia prawa i jego egzekwowania oraz nakładania na ludność określonych obowiązków dotyczących wykonywania prac na rzecz władcy i płacenia danin.

CIEKAWOSTKA

Jedna z kronik opisuje kary wymierzane przez Bolesława Chrobrego. Według niej na przykład za nieprzestrzeganie postów kościelnych władca nakazywał wybijanie zębów winnych.

WARTO WIEDZIEĆ

Jak narodziło się rycerstwo w Polsce?

W czasach Mieszka I i Bolesława Chrobrego główną siłą zbrojną państwa była **drużyna książęca**. Tworzący ją wojowie oraz ich rodziny byli utrzymywani przez władcę. Władca nie tylko płacił za wyposażenie wojowników, ale także finansował wychowanie ich dzieci. Po kryzysie państwa w czasach Mieszka II system ten uległ zmianie. W państwie, które odbudował Kazimierz Odnowiciel, skarbiec książęcy był zrujnowany. Władcy nie było już stać na utrzymywanie licznej drużyny wojów. Książę zaczął zatem nadawać wojownikom ziemię. Zamieszkująca ją ludność podlegała już nie księciu, lecz nowemu właścicielowi. Obdarowany musiał sprawić sobie uzbrojenie i na wezwanie władcy stawiać się do walki wraz z oddziałem zbrojnych. W ten sposób powstało **rycerstwo**, czyli grupa właścicieli ziemskich pełniących służbę wojskową. Z czasem dzięki kolejnym nadaniom powstawały wielkie majątki rodów rycerskich. Najpotężniejszych właścicieli określano mianem możnowładców.

Średniowieczny rycerz został przedstawiony na ilustracji z XIV wieku. Polskie słowo „rycerz" pochodzi od niemieckiego *Ritter*, oznaczającego jeźdźca. Jednym z obowiązków rycerza było bowiem konne przybycie na wezwanie władcy.

Dlaczego Kazimierz Odnowiciel nadawał ziemię wojom?

Dawne osady ludności służebnej

Współczesne nazwy niektórych miejscowości świadczą o tym, że przed wiekami zamieszkiwała je ludność służebna. Nazwa Psary pochodzi od psów myśliwskich hodowanych przez miejscową ludność dla księcia. We wsi Kobylniki prowadzono z pewnością hodowlę koni. Piekary, Winiary i Świniary to przykłady miejscowości, których ludność dbała o zaopatrzenie dworu w żywność: chleb, wino czy mięso. Mieszkańcy miejscowości Kowale specjalizowali się w produkcji wyrobów metalowych. W Szczytnikach produkowano tarcze, zwane wówczas szczytami, dla drużyny książęcej. Naukowcy szacują, że w dzisiejszej Polsce jest około 400 miejscowości, których nazwy pochodzą od zamieszkującej je kiedyś ludności służebnej.

? O czym świadczy nazwa miejscowości Szczytniki?

Niewodnicy to rzemieślnicy zajmujący się w przeszłości wytwarzaniem i naprawą sieci rybackich. Pamiątką po nich jest między innymi nazwa wsi Niewodniki w województwie opolskim.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W państwie pierwszych Piastów żyło około miliona ludzi. Większość kraju pokrywały puszcze. Grody i osady zakładano w dolinach rzek, na leśnych polanach i na wzgórzach.
2. Społeczeństwo państwa Piastów składało się z kilku grup ludności. Chłopi zajmowali się uprawą roli. Rzemieślnicy wytwarzali odzież, naczynia, broń i inne potrzebne przedmioty. Wojowie strzegli bezpieczeństwa i stanowili siłę zbrojną. Kupcy zajmowali się handlem. Na czele państwa stał książę, który był wodzem, sędzią i właścicielem całej ziemi.
3. Do obowiązków poddanych księcia należało płacenie danin i świadczenie pracy na rzecz dworu. Ludność, która wytwarzała i dostarczała na dwór książęcy konkretne towary, określana jest mianem ludności służebnej.
4. Jednym z najważniejszych grodów w państwie pierwszych Piastów było Gniezno. Oprócz niego ważną rolę odgrywały między innymi Poznań i Ostrów Lednicki.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień grupy ludności, które tworzyły społeczeństwo w państwie pierwszych Piastów. Podaj ich główne zajęcia.
2. Wyjaśnij, czym zajmowała się ludność służebna.
3. Wyjaśnij, jak doszło do wykształcenia się w Polsce rycerstwa.
4. ★ Korzystając z dostępnych źródeł, określ, czym zajmowały się poszczególne grupy ludności służebnej: łagiewnicy, korabnicy, bartnicy, szłomnicy.
5. **Miniprojekt**
   Pracując w kilkuosobowych grupach, napiszcie relację z podróży obcokrajowca do państwa pierwszych Piastów. Wyobraźcie sobie, że przybysz odwiedził Gniezno. Opiszcie ludzi i miejsca, które mógł poznać. Postarajcie się napisać, jakie mogły być jego wrażenia z podróży.

TAJEMNICE

Kto spisywał dzieje Polski?

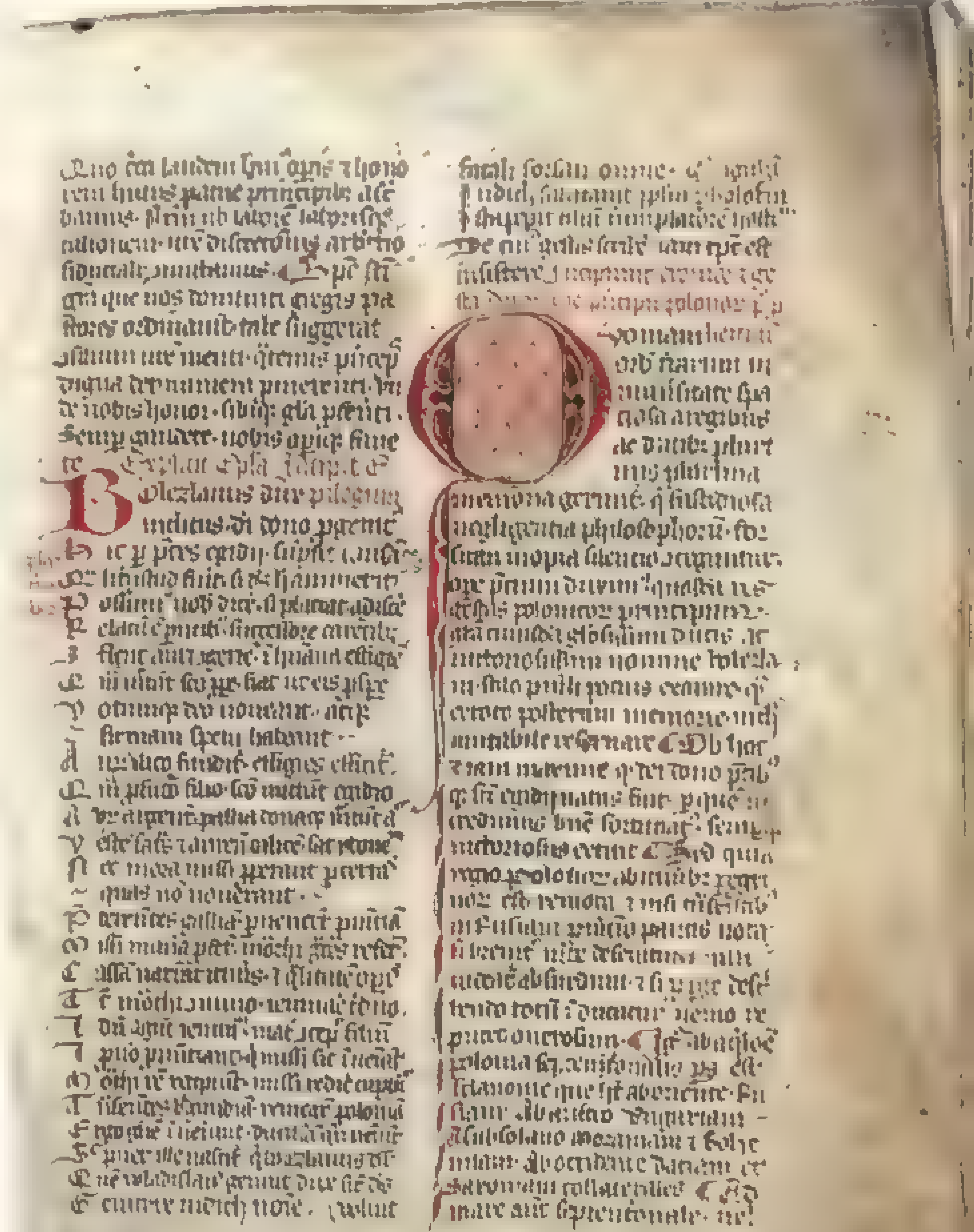
Odkrycie początków państwa polskiego jest bardzo trudne. Do naszych czasów zachowało się bowiem niewiele źródeł opisujących wydarzenia, które rozegrały się na ziemiach polskich między X a XII wiekiem.

W obcych źródłach

Pierwsze zapiski na temat historii państwa polskiego pojawiają się w kronikach, które powstały na Rusi (*Kronika Nestora*), w Niemczech (*Kronika Thietmara* [czytaj: titmara]) lub w Czechach (*Kronika Kosmasa*). Wiadomości o początkach naszego kraju dostarczają także spisane relacje kupca żydowskiego Ibrahima ibn Jakuba, który w latach 965–966 podróżował po Słowiańszczyźnie. Nieliczne informacje umieszczone w kronikach i zapiskach znajdujących się w różnych częściach Europy nie dają pełnego obrazu dziejów Polski po przyjęciu chrześcijaństwa. Problemem dla uczonych jest bowiem ustalenie przebiegu wydarzeń, imion poszczególnych władców czy kolejności obejmowania przez nich polskiego tronu.

Pierwsza polska kronika

Najstarsza z polskich kronik została napisana po łacinie przez Galla Anonima, benedyktyna przebywającego na dworze Bolesława Krzywoustego. W księdze ukazano dzieje rodu Piastów do 1113 roku. Dzieło powstało na zamówienie księcia Bolesława, dlatego niektóre niechlubne wydarzenia dotyczące władcy przemilczano lub przedstawiono nieobiektywnie. Mimo że panowanie Mieszka I i Bolesława Chrobrego zostało w kronice Galla Anonima opisane dość szczegółowo, to o czasach sprzed przyjęcia chrztu w 966 roku można się dowiedzieć niewiele. Kronikarz stwierdza: *dajmy pokój rozpamiętywaniu dziejów ludzi, których wspomnienie zaginęło w niepamięci wieków i których skaziły błędy bałwochwalstwa* [pogaństwa] i ogranicza się do przytoczenia podań o Popielu, Piaście

Kronika Galla Anonima nie przetrwała do naszych czasów w oryginale. Najstarszy zachowany do dziś egzemplarz tego dzieła pochodzi z XIV wieku.

Kołodzieju i jego synu Siemowicie. Autor wymienia także imiona kolejnych władców – Lestka i Siemomysła, którzy według kronikarza mieli podwoić lub potroić potęgę rządzonego przez nich państwa piastowskiego. Pisząc swoją kronikę, Gall Anonim korzystał głównie z przekazów ustnych, dlatego najdokładniejsze relacje dotyczą wydarzeń z czasów panowania Krzywoustego. Dlaczego Gall podjął się tak wielkiego trudu? Z pewnością liczył na hojność księcia, ale pragnął również, aby następne pokolenia poznały bohaterskie czyny Piastów: *Uznaliśmy za rzecz wartą trudu niektóre czyny książąt polskich opisać raczej skromnym naszym piórem ze względu na pewnego chwalebnego i zwycięskiego księcia imieniem Bolesław, niźli nic w ogóle z tych godnych uwagi zdarzeń nie zachować dla potomności.*

Kim był Gall Anonim?

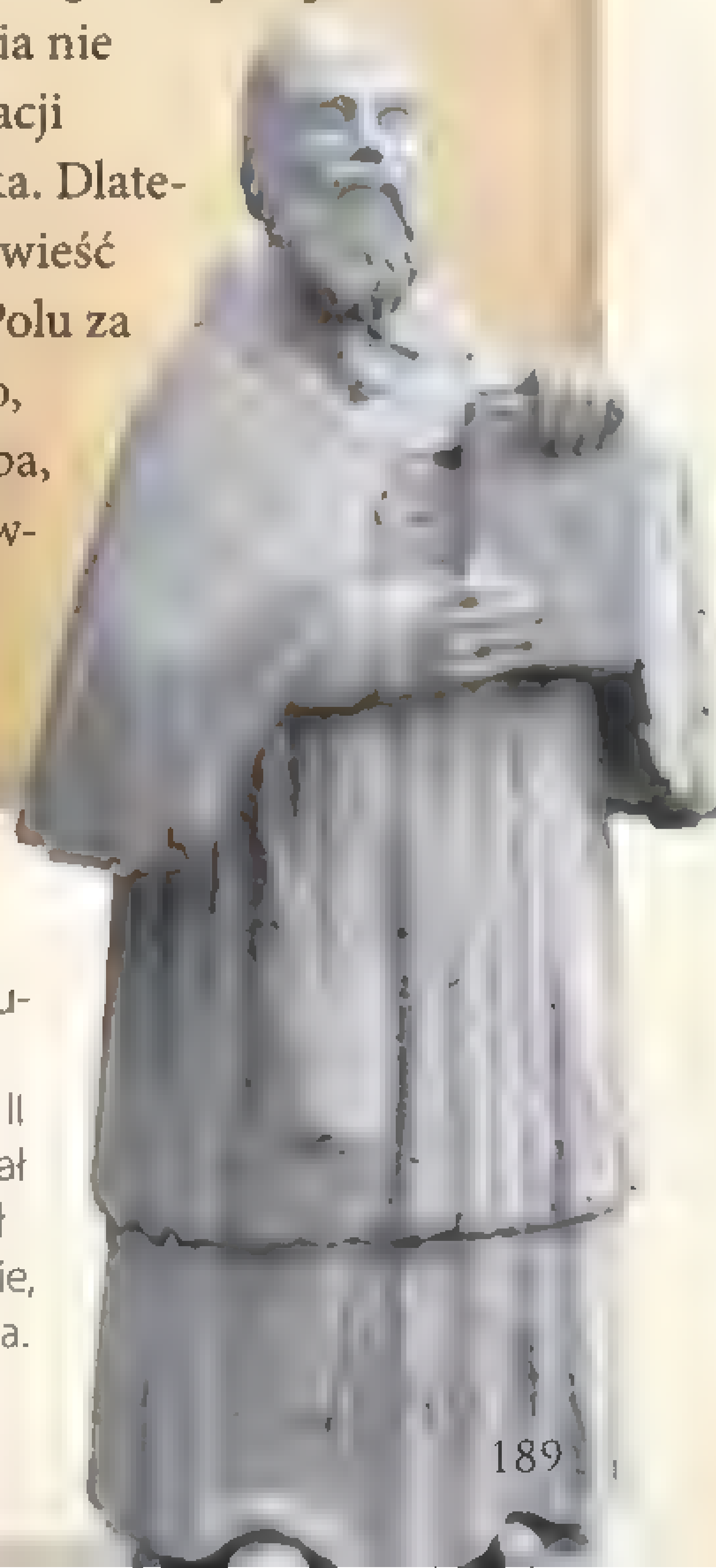
Niektórzy historycy uważają, że autor pierwszej kroniki dziejów Polski pochodził z Francji, czyli części dawnej Galii, skąd przez Węgry dotarł nad Wisłę. Ponieważ nie znano jego imienia, nadano mu przydomek Gall Anonim. Część uczonych sądzi, że Gall Anonim przybył z Wenecji. Przemawia za tym jego sposób pisania, charakterystyczny dla języka używanego przez włoskich benedyktynów.

Kronika Kadłubka

Na przełomie XII i XIII wieku powstała kronika, której autorem był biskup krakowski Wincenty Kadłubek. Do prawdziwych informacji o najdawniejszych dziejach Polski dołączył legendy, na przykład o smoku wawelskim. Dodatkowo, aby podnieść znaczenie rodu Piastów, wplótł jego dzieje w historię antycznej Grecji i Rzymu oraz uzupełnił je zdumiewającymi opowieściami. Według nich książęta polscy o imionach Lestek II, Lestek III i Lestek IV z łatwością przechytrzyli Aleksandra Wielkiego, a Juliusza Cezara trzykrotnie pokonali. Pomimo tych oczywistych zmyśleń autora kroniki jego dzieło jest bezcennym źródłem wiedzy na temat dziejów państwa polskiego od jego powstania do początku XIII wieku.

Bitwa, której nie było

Wincenty Kadłubek w swoim dziele zamieścił opis zwycięstwa Bolesława Krzywoustego nad wojskami niemieckimi w 1109 roku na Psim Polu koło Wrocławia. Jednak żaden z wcześniejszych kronikarzy o tym nie wspomina. Przykładowo, w kronice Galla Anonima, pisanej zaledwie trzy lata po najeździe niemieckim, nie ma mowy o bitwie. Również prace archeologiczne przeprowadzone koło Wrocławia nie potwierdziły informacji Wincentego Kadłubka. Dlatego uczeni uznali opowieść o potyczce na Psim Polu za wymyśloną. Mimo to, dzięki kronice biskupa, przez stulecia za prawdziwą uważali ją nie tylko Polacy, lecz także Niemcy.

Wincenty Kadłubek (*około 1150 †1223) był biskupem krakowskim związanym z dworem księcia Kazimierza II Sprawiedliwego. Zrezygnował jednak z tej funkcji i przeniósł się do klasztoru w Jędrzejowie, gdzie pozostał do końca życia.

VI PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1. Określ, jakiej postaci dotyczy każdy z opisów.
   - Była czeską księżniczką. Jej ślub z Mieszkiem I umożliwił chrzest Polski.
   - Był pierwszym królem Polski. Prowadził liczne wojny, w wyniku których przyłączył do Polski między innymi Łużyce i Grody Czerwieńskie.
   - Pochodził z Czech. W 997 roku podjął nieudaną misję chrystianizacyjną na ziemiach Prusów.
   - Był synem Mieszka II. Przeszedł do historii jako władca, który odbudował państwo polskie po kryzysie w XI wieku.
   - W 1076 roku został koronowany na króla Polski. Konflikt z biskupem krakowskim Stanisławem sprawił, że musiał uciekać z kraju na Węgry.
   - Władzę w Polsce przejął po konflikcie ze swoim bratem Zbigniewem. Jednym z jego dokonań było podbicie Pomorza Gdańskiego i Zachodniego.

2. Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.

   Państwo plemienia Polan powstało
   - na Mazowszu.
   - na Śląsku.
   - w Wielkopolsce.
   - w Małopolsce.

   Pierwsze biskupstwo na ziemiach polskich powstało
   - w Gnieźnie.
   - w Krakowie.
   - w Płocku.
   - w Poznaniu.

3. Wymień skutki chrztu Polski.

4. Powiedz, w którym roku odbył się zjazd gnieźnieński. Określ też, którzy władcy wzięli w nim udział i jakie były jego skutki.

5. Uporządkuj władców Polski w kolejności sprawowania przez nich rządów.

   Bolesław Chrobry, Mieszko II, Władysław Herman, Mieszko I, Bolesław Krzywousty

6. Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe.
   - Dawni Słowianie, podobnie jak chrześcijanie, wyznawali jednego boga.
   - Pierwszą dynastią władców Polski byli Piastowie.
   - Chrzest Polski nastąpił w X wieku.
   - Przydomek „Chrobry" oznacza „waleczny".
   - W X wieku większość terytorium Polski zajmowały pola uprawne.
   - Pierwsza koronacja polskiego władcy odbyła się w XII wieku.

7. Wyjaśnij, jakie były postanowienia testamentu Bolesława Krzywoustego.

8. Powiedz, kim byli wojowie. Wyjaśnij, jaką rolę odgrywali w państwie pierwszych Piastów.

Zamek w Bobolicach (XV wiek).

VII

Polska w XIII–XV wieku

STAROŻYTNOŚĆ | ŚREDNIOWIECZE | NOWOŻYTNOŚĆ | WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek: XI | XII | XIII | XIV

1138 rok śmierć Bolesława Krzywoustego

1226 rok sprowadzenie Krzyżaków do Polski

1241 rok bitwa pod Legnicą

1 Rozbicie dzielnicowe

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- czym było rozbicie dzielnicowe,
- kto i w jakim celu sprowadził na ziemie polskie zakon krzyżacki,
- jakie były skutki rozbicia dzielnicowego.

Synowie Bolesława Krzywoustego w walce o władzę

Po śmierci Bolesława Krzywoustego synowie księcia objęli władzę w zapisanych im dzielnicach. Najstarszy – Władysław, otrzymał Śląsk oraz dzielnicę senioralną z Krakowem. Bolesław miał rządzić Mazowszem, Mieszko III – Wielkopolską, a Henryk – ziemią sandomierską.

Testament Krzywoustego nie uchronił Polski przed kryzysem. Senior – Władysław – zamierzał pozbawić swoich braci ich dzielnic i stać się jedynym władcą Polski. Poniósł jednak klęskę i musiał uciekać z kraju. Odtąd nazywano go Władysławem Wygnańcem. W następnych latach książęta rywalizowali o przejęcie rządów w **Krakowie** i zwierzchnictwa nad resztą Piastów. W 1177 roku udało się to najmłodszemu synowi Krzywoustego – Kazimierzowi Sprawiedliwemu. Wsparli go możnowładcy i duchowni krakowscy. Dążyli oni do osłabienia znaczenia seniora i uzyskania większych wpływów w księstwach. Rządy Kazimierza w Krakowie oznaczały złamanie zasady senioratu, według której zwierzchnią władzę miał sprawować zawsze najstarszy z rodu.

Dzielnica senioralna – dzielnica, która zgodnie z testamentem Bolesława Krzywoustego miała być rządzona przez najstarszego z żyjących Piastów, czyli seniora. W jej skład wchodziła między innymi Małopolska z Krakowem.

Dalsze rozdrobnienie kraju

Na początku XIII wieku tron w Krakowie objął syn Kazimierza Sprawiedliwego – Leszek Biały. W **1227 roku** książę zwołał do **Gąsawy** zjazd książąt oraz możnowładców. Celem tego spotkania było zakończenie sporów między Piastami. Zjazd miał jednak tragiczny finał. Leszek Biały został zamordowany. Wydarzenie to jest uważane za ostateczny upadek władzy zwierzchniej seniora nad pozostałymi Piastami. Odtąd Polska stała się zbiorem samodzielnych, rywalizujących księstw. Z czasem było ich coraz więcej, ponieważ dzielnice z pokolenia na pokolenie dzielono pomiędzy kolejnych książęcych synów. Trwający od śmierci Krzywoustego dwustuletni proces stopniowego podziału państwa polskiego nazywamy **rozbiciem dzielnicowym**.

Władysław Wygnaniec (*około 1105 †1159) po przegranej wojnie z braćmi uciekł do Czech. W kolejnych latach szukał pomocy u kolejnych cesarzy niemieckich, a także papieża. Nie powrócił już na tron krakowski, jednak po śmierci księcia jego synowie odzyskali władzę na ich dziedzicznym Śląsku.

Krzyżacy nad Bałtykiem

Spory między książętami piastowskimi sprawiały, że ziemie polskie były narażone na ataki z zewnątrz. Do zagrażających Polsce ludów należeli pogańscy Prusowie. Zamieszkiwali oni tereny graniczące od północy z Mazowszem. Stamtąd najeżdżali ziemie Piastów, niszcząc wsie i mordując ludność.

Na początku XIII wieku Mazowszem i Kujawami władał brat Leszka Białego – książę **Konrad Mazowiecki**. Jego dzielnice często atakowali Prusowie. Z kolei sam władca zaangażowany był w rywalizację o tron krakowski. By ochronić swoją ludność przed najazdami, postanowił sprowadzić do Polski zakon krzyżacki. W **1226 roku** książę przekazał Krzyżakom ziemię chełmińską jako siedzibę. Ich zadaniem było bronienie Mazowsza i Kujaw przed Prusami, a także chrystianizacja tego ludu. Jednak wbrew zamiarom Konrada Mazowieckiego Krzyżacy w ciągu kilkudziesięciu lat dokonali podboju terytorium zamieszkanego przez plemiona pruskie i stworzyli niezależne, silne państwo. Na jego terenie wznosili warowne zamki i zakładali miasta. **Państwo krzyżackie** było bardzo dobrze zorganizowane i szybko stało się zagrożeniem dla osłabionej rozbiciem dzielnicowym Polski.

CIEKAWOSTKA

Zanim Krzyżacy trafili na ziemie polskie, osiedlili się na Węgrzech. Tamtejszy król, Andrzej II, sprowadził ich do walki z najeżdżającym jego ziemie pogańskim ludem – Połowcami. Gdy władca Węgier zorientował się, że rycerze zakonni popierani przez papiestwo chcą się uniezależnić i utworzyć własne państwo, zostali przez niego wypędzeni.

Sprowadzenie Krzyżaków do Polski

Przyczyna

- najazdy pogańskich Prusów na Mazowsze
- dążenie Piastów do chrystianizacji Prusów

Wydarzenie

Konrad Mazowiecki sprowadza Krzyżaków do ziemi chełmińskiej w **1226 roku**.

Skutek

- podbicie Prus przez Krzyżaków
- powstanie niezależnego państwa zakonu krzyżackiego

Zamek krzyżacki w Malborku od 1309 roku był siedzibą wielkiego mistrza zakonu i stolicą państwa zakonnego. Budowę zamku rozpoczęto jeszcze w XIII wieku. W ciągu kilkudziesięciu lat twierdza stała się jedną z najpotężniejszych średniowiecznych warowni w Europie.

Rozbicie dzielnicowe

Okres rozbicia dzielnicowego trwał niemal dwieście lat. W tym czasie granice między księstwami Piastów zmieniały się bardzo często. Kilku władcom udawało się zjednoczyć dwie dzielnice lub więcej, inni z kolei dzielili swoje posiadłości między synów, co jeszcze bardziej przyczyniało się do rozdrobnienia ziem polskich.

Polska po 1138 roku

W początkowym okresie, po śmierci Bolesława Krzywoustego, poszczególne dzielnice były, w myśl testamentu władcy, rządzone przez jego synów.

Mieszko Stary początkowo rządził w Wielkopolsce. Po śmierci Bolesława Kędzierzawego kilka razy na krótko przejmował władzę w Krakowie.

Bolesław Kędzierzawy otrzymał Mazowsze. Po wygranej wojnie z Władysławem Wygnańcem przejął jako najstarszy z rodu władzę zwierzchnią nad innymi Piastami.

Kazimierz Sprawiedliwy nie otrzymał żadnej dzielnicy. Początkowo przebywał z matką w przyznanej jej ziemi łęczyckiej. W wieku 39 lat zajął Kraków i przejął władzę zwierzchnią nad Polską.

Henryk Sandomierski osiem lat po śmierci Krzywoustego otrzymał wydzieloną z dzielnicy senioralnej ziemię sandomierską. Henryk nie miał potomstwa. Po jego śmierci dzielnica, którą rządził, została podzielona między jego braci.

Władysław Wygnaniec władał początkowo dzielnicą senioralną i Śląskiem. Po przegranej wojnie z braćmi musiał uciekać z kraju.

LEGENDA

- granica Polski w momencie śmierci Bolesława Krzywoustego w 1138 roku
- granice dzielnicy senioralnej
- ziemie zależne od seniora

ZIEMIE POLSKIE W XIII WIEKU

Z czasem na ziemiach polskich tworzyło się coraz więcej księstw. Rozdrobnienie kraju było szczególnie widoczne na Śląsku, który w drugiej połowie XIII wieku dzielił się nawet na dziesięć księstw. Osłabienie Polski spowodowało też, że część ziem znalazła się w granicach innych państw.

Pomorze Gdańskie było od 1227 roku niezależnym księstwem. Władzę przejęli w nim lokalni książęta, którzy początkowo zarządzali Pomorzem w imieniu seniora. Przez około 70 lat udało im się utrzymać tu niezależne od Piastów rządy.

Pomorze Zachodnie, zdobyte w pierwszej połowie XII wieku przez Bolesława Krzywoustego, w okresie rozbicia dzielnicowego przeszło pod zwierzchnictwo niemieckie.

Ziemia chełmińska, zagarnięta przez Krzyżaków, stała się zalążkiem ich państwa zbudowanego na terenach odebranych Prusom.

LEGENDA

- granica Polski w momencie śmierci Bolesława Krzywoustego w 1138 roku
- granice księstw dzielnicowych
- obszary utracone w okresie rozbicia dzielnicowego
- Pomorze Gdańskie od 1227 roku

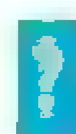
PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Określ, którzy z synów Bolesława Krzywoustego rządzili w Krakowie.
2. Wymień ziemie, które zostały odłączone od Polski w okresie rozbicia dzielnicowego.
3. ★ Wymień jedno z miast założone przez Krzyżaków na podbitych przez nich terenach.

Skutki rozbicia dzielnicowego

Okres rozbicia dzielnicowego był niekorzystnym czasem dla ziem polskich. Każdy z książąt dzielnicowych prowadził własną politykę zagraniczną, nie uwzględniając interesów pozostałych dzielnic. W konsekwencji Piastowie niewiele znaczyli na arenie międzynarodowej. Ich słabość doprowadziła w XIII wieku do utraty Pomorza Zachodniego, Pomorza Gdańskiego oraz kilku przygranicznych terenów. Na ziemi chełmińskiej i obszarach odebranych Prusom powstało silne państwo krzyżackie. Podzielone ziemie polskie padały łatwym łupem obcych najazdów. W XIII wieku południowe dzielnice zmagały się z najazdami **Mongołów**, nazywanych w Europie **Tatarami**. Przynosiły one duże zniszczenia ziemiom, którymi przebiegały najazdy.

Najazd mongolski

W **1241 roku** ziemie polskie dotknął wielki najazd Mongołów. Najeźdźcy zaatakowali południe Polski. Spalili Lublin, Sandomierz i Kraków, a następnie skierowali się na Śląsk. Na ich drodze stanęło rycerstwo z kilku dzielnic pod przywództwem księcia Henryka Pobożnego. Do bitwy doszło pod **Legnicą**. Starcie zakończyło się klęską Polaków, a sam książę poległ. Według przekazów ciało władcy zostało rozpoznane po tym, że u jednej ze stóp miał on sześć palców. Pomimo wielkiego zwycięstwa wojska mongolskie wkrótce opuściły polskie ziemie.

Który z książąt piastowskich dowodził wojskami polskimi pod Legnicą?

Mongolscy wojownicy używali szybkich i wytrzymałych koni. Ich bronią były małe, lekkie łuki, które umożliwiały oddawanie strzału podczas jazdy.

Rozwój kraju

Mimo najazdów tatarskich i walk wewnętrznych czasy rozbicia dzielnicowego były dla Polski okresem rozwoju gospodarczego. Wiek XIII to czas **kolonizacji**, czyli zakładania licznych wsi. Sprowadzano do nich osadników z obcych krajów, głównie z Niemiec. Przynosili oni ze sobą znajomość nowych metod gospodarowania. To wówczas na ziemiach polskich rozpowszechniła się **trójpolówka** oraz nowe narzędzia. Coraz więcej z nich było wykonywanych z żelaza, a nie jak dawniej z drewna.

W czasach rozbicia dzielnicowego zaczęły się **lokacje miast** w Polsce. Powstawały one od podstaw lub rozwijały się z dotychczasowych osad, na przykład podgrodzi. Miasta były centrami rzemiosła, handlu i nauki. W nowych wsiach i miastach budowano kościoły. Większość ludności miała możliwość regularnego uczestnictwa w nabożeństwach, dzięki czemu pogłębiała się chrystianizacja społeczeństwa.

CIEKAWOSTKA

W epoce rozbicia dzielnicowego kupcy podróżujący po ziemiach polskich nierzadko przekraczali po kilka granic, jedna po drugiej. Na każdej z nich musieli opłacić **cło**, czyli opłatę nakładaną przez władcę na przewożone towary przy przekraczaniu granic jego księstwa. Powodowało to wzrost cen towarów.

WARTO WIEDZIEĆ

Książęce przydomki

Plątonogi, Łysy, Garbaty czy Plwacz to tylko niektóre przydomki książąt piastowskich z okresu rozbicia dzielnicowego. Nadawano je władcom jeszcze za życia lub dopiero po ich śmierci. Wiele określeń odnosiło się do wyglądu zewnętrznego danej osoby. W taki sposób w historii pojawili się Henryk Brodaty czy Bolesław Wysoki. Inne określenia wskazywały na cechy charakteru Piastów. Przykładowo, znanego z religijności księcia śląskiego Henryka zaczęto nazywać Pobożnym. Z kolei syn Henryka Pobożnego, Bolesław, do historii przeszedł z przydomkiem „Rogatka", utworzonym od słowa „rogi". Przezwisko miało podkreślać awanturniczy charakter księcia, który w ciągu całego życia toczył liczne boje z innymi książętami i biskupami.

? Jakie przydomki książąt piastowskich były związane z wyglądem władców?

Władysław Laskonogi był księciem wielkopolskim i krakowskim. Żył na przełomie XII i XIII wieku. Jego przydomek znamy z kroniki spisanej pod koniec XIII wieku.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Okres po śmierci Bolesława Krzywoustego nazywamy rozbiciem dzielnicowym. W tym czasie kolejni książęta z rodu Piastów rywalizowali o dominację, a ich dzielnice rozpadały się na coraz mniejsze księstwa.
2. W 1226 roku książę mazowiecki Konrad sprowadził do ziemi chełmińskiej zakon krzyżacki. Krzyżacy rozpoczęli stąd podbój pogańskich Prusów. Na zdobytych terenach stworzyli państwo zagrażające polskim księstwom.
3. W 1241 na ziemie polskie najechali Mongołowie. Najeźdźcy spustoszyli południe kraju i pokonali polskie rycerstwo w bitwie pod Legnicą. W starciu zginął książę Henryk Pobożny.
4. Brak silnej władzy centralnej w okresie rozbicia dzielnicowego doprowadził do utraty Pomorza Zachodniego i Gdańskiego. Utrudniał też zapewnienie należytej ochrony ludności przed wrogimi najazdami. Jednocześnie był to okres rozwoju gospodarczego i lokacji wielu miast i wsi.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, jakie były skutki wejścia w życie testamentu Bolesława Krzywoustego.
2. Powiedz, kto, kiedy i w jakim celu sprowadził Krzyżaków na ziemie polskie.
3. Omów skutki rozbicia dzielnicowego w Polsce.
4. ★ Ustal, jak jest nazywana dynastia, która w okresie rozbicia dzielnicowego objęła rządy nad Pomorzem Gdańskim. Wymień jednego z jej przedstawicieli.
5. **Miniprojekt**
   Zapiszcie w formie tabeli pozytywne i negatywne skutki rozbicia dzielnicowego w Polsce. Omówcie je. Oceńcie, które z nich miały większy wpływ na nasz kraj.

STAROŻYTNOŚĆ ŚREDNIOWIECZE NOWOŻYTNOŚĆ WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek: XII | XIII | XIV | XV | XVI

1295 rok koronacja Przemysła II

1309 rok zagarnięcie przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego

1320 rok koronacja Władysława Łokietka

2 Zjednoczenie Polski

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- którzy książęta podejmowali próby zjednoczenia Polski,
- z kim Władysław Łokietek rywalizował o koronę Polski,
- jakie polskie ziemie zjednoczył Władysław Łokietek.

Pierwsze próby zjednoczenia Polski

Rozbicie dzielnicowe Polski z biegiem czasu stawało się coraz bardziej uciążliwe. Słabi książęta nie potrafili obronić swoich poddanych przed najazdami Prusów, Litwinów, Tatarów. W zjednoczeniu kraju pod jedną, silną władzą centralną zaczęto upatrywać szansy na zapewnienie jego mieszkańcom bezpieczeństwa.

W XIII wieku nieudane próby zjednoczenia ziem polskich podejmowali książęta śląscy, między innymi Henryk Pobożny, który jednak zginął w bitwie z Mongołami pod Legnicą w 1241 roku. Próbę scalenia polskich ziem podjął również władca Wielkopolski książę **Przemysł II**. Przejął on w spadku Pomorze Gdańskie po bezpotomnej śmierci tamtejszego księcia. W **1295 roku** w Gnieźnie odbyła się koronacja królewska Przemysła II. Kilka miesięcy później władca zginął w tragicznych okolicznościach.

CIEKAWOSTKA

Koronacja królewska Przemysła II była pierwszą koronacją w Polsce od 219 lat, czyli od czasów Bolesława Śmiałego. Użyto do niej korony tamtego władcy, którą Przemysł II wywiózł ze skarbca na Wawelu w Krakowie, gdy przejściowo opanował to miasto.

Śmierć króla Przemysła II została przedstawiona na obrazie Jana Matejki. Dzieło ukazuje broniącego się króla ❶ podczas nieudanej próby porwania. Wydarzenie to zakończyło się zamordowaniem władcy w pobliżu wielkopolskiego Rogoźna w 1296 roku. O zlecenie porwania historycy podejrzewają sąsiadujących z Wielkopolską i Pomorzem Brandenburczyków.

WARTO WIEDZIEĆ

Rola Kościoła w zjednoczeniu Polski

Rzecznikiem zjednoczenia Polski był Kościół katolicki. Mimo rozbicia dzielnicowego zachował on wcześniejszą, jednolitą organizację na całym obszarze ziem polskich. Poszczególne biskupstwa nadal podlegały arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu, którego władza rozciągała się na wszystkie dzielnice. Arcybiskup gnieźnieński Jakub Świnka podejmował działania na rzecz zjednoczenia Polski rozbitej na liczne księstwa. To on koronował Przemysła II na króla Polski. Po jego śmierci był zwolennikiem wstąpienia na polski tron Władysława Łokietka.

Arcybiskup Jakub Świnka przeciwstawiał się niemieckim wpływom w polskim Kościele. Propagował głoszenie nauk Kościoła w języku polskim.

? Jaką rolę odegrał Jakub Świnka w procesie zjednoczenia Polski?

Walka Władysława Łokietka o władzę

Po śmierci Przemysła II w walkę o zjednoczenie polskich ziem włączył się książę **Władysław Łokietek**. Energiczny władca niewielkich Kujaw szybko opanował Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie. Przeciw niemu wystąpił jednak **król czeski Wacław II**, który rościł sobie prawa do polskiej korony. W walce o nią początkowo przewagę uzyskał Wacław II, który opanował Małopolskę z Krakowem. Następnie przejął Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie, zmuszając Władysława Łokietka do ucieczki z kraju.

W **1300 roku** w Gnieźnie odbyła się koronacja Wacława II. Jako król Polski dążył do stworzenia dobrze zorganizowanego państwa. W tym celu powołał nowych urzędników – **starostów** – którzy na jego polecenie zarządzali poszczególnymi dzielnicami Polski. Dzięki temu królestwo zaczęło sprawniej funkcjonować i poprawiło się bezpieczeństwo jego mieszkańców.

Wygnany Łokietek uzyskał pomoc na Węgrzech. W 1304 roku wrócił z węgierskimi posiłkami do kraju. Do armii Łokietka przyłączyli się również niektórzy możnowładcy i rycerze polscy, ponieważ nie podobało im się, że król Wacław II powierzał urzędy obcym, głównie Czechom i Niemcom. Zabiegi Władysława Łokietka o tron ułatwiła nagła śmierć Wacława II w 1305 roku oraz zamordowanie jego syna Wacława III w roku następnym.

Władysław Łokietek (*około 1260 †1333) zawdzięcza swój przydomek niskiemu wzrostowi, który wynosił około 140–150 cm. W średniowieczu łokieć był miarą długości.

Władysław Łokietek królem Polski

Po śmierci Wacława III Łokietek błyskawicznie opanował w 1306 roku Małopolskę, ziemię sieradzko-łęczycką oraz Kujawy i Pomorze Gdańskie. Nie udało mu się jednak podporządkować Wielkopolski.

Zajętego jednoczeniem kraju Władysława Łokietka zaskoczył w 1308 roku niespodziewany atak Brandenburczyków na Pomorze Gdańskie. Łokietek nie mógł udzielić Gdańskowi pomocy, ponieważ był zajęty konfliktem z biskupem krakowskim w Małopolsce. Dlatego wezwał na pomoc Krzyżaków. Wypędzili oni wprawdzie Brandenburczyków, ale w **1309 roku** zagarnęli całe Pomorze Gdańskie.

Władysław Łokietek zrezygnował tymczasowo z odzyskania Pomorza Gdańskiego. W 1314 roku udało mu się natomiast przejąć władzę w Wielkopolsce. Zjednoczone przez niego ziemie obejmowały dwie główne dzielnice Polski – Małopolskę, Wielkopolskę oraz Kujawy i ziemię sieradzko-łęczycką. W **1320 roku**, za zgodą papieża, koronował się w **Krakowie** na **króla Polski**.

CIEKAWOSTKA

Władysław Łokietek był najstarszym koronowanym królem w historii Polski. W dniu ceremonii miał 59 lat.

Koronacja Władysława Łokietka

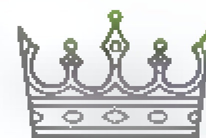
Przyczyna

- dążenie możnych i Kościoła do zjednoczenia Polski
- opanowanie głównych dzielnic Polski przez Władysława Łokietka

Wydarzenie

Władysław Łokietek zostaje koronowany na króla Polski w 1320 roku.

Skutek

- koniec rozbicia dzielnicowego Polski
- odzyskanie korony królewskiej i odrodzenie Królestwa Polskiego

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Jan Długosz o zajęciu Pomorza przez Krzyżaków

Ponad 150 lat po zajęciu Pomorza przez Krzyżaków te wydarzenia opisał w swojej kronice Jan Długosz.

Dwojaką, Krzyżacy, a najhaniebniejszą ośmielili się popełnić zbrodnię, z którą żaden czyn najsroższych nawet barbarzyńców porównać się nie może. Naprzód bowiem wezwani przez księcia Władysława Łokietka do obrony gdańskiego zamku, wypędziwszy z niego tych, którym mieli się stać pomocą, sami zamek opanowali. Potem w niejaki czas zagarnęli i miasto Gdańsk, wymordowawszy szlachtę [rycerzy], *która się do niego zjechała na jarmark i inne niewinne ofiary* [...].

Źródło: *By czas nie zaćmił i niepamięć. Wybór kronik średniowiecznych*, oprac. A. Jelicz, Warszawa 1979, s. 152.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień czyny, których dopuścili się Krzyżacy.
2. Określ stosunek Jana Długosza do Krzyżaków.

Polska Władysława Łokietka

PRACA Z MAPĄ

1. Odpowiedz, jakie ziemie należące wcześniej do Piastów nie weszły w skład państwa odbudowanego przez Władysława Łokietka.
2. Wymień tereny, które Łokietek utracił na rzecz zakonu krzyżackiego.

Konflikt z Krzyżakami

Po zdobyciu tytułu króla Polski Łokietek podjął próbę odzyskania Pomorza Gdańskiego. Początkowo starał się osiągnąć to drogą dyplomacji. W 1321 roku sąd papieski nakazał Krzyżakom zwrócenie Pomorza Gdańskiego Polsce. Zakon jednak nie zastosował się do wyroku i nie zwrócił zagrabionych ziem.

Mało tego, w 1329 roku Krzyżacy zajęli kolejny obszar Polski – ziemię dobrzyńską. Już dwa lata później Królestwo Polskie zostało ponownie zaatakowane z dwóch stron – od północy przez Krzyżaków, a od południa przez współdziałające z nimi oddziały czeskie. Szczęśliwie dla Polski wojska czeskie wycofały się po nieudanej próbie zdobycia Poznania. Krzyżacy również zarządzili odwrót, podczas którego jeden z oddziałów krzyżackich został rozbity w **1331 roku** w **bitwie pod Płowcami** na Kujawach. Chociaż ta wygrana nie przyniosła konkretnych korzyści, był to jednak pierwszy sukces w walkach Polski z zakonem krzyżackim. Wkrótce potem Krzyżacy oderwali kolejną polską dzielnicę – Kujawy. W 1333 roku Władysław Łokietek zmarł.

CIEKAWOSTKA

Według zapisków jednego z kronikarzy na polu bitwy pod Płowcami zaległa tak gęsta mgła, że rycerze ledwo widzieli się nawzajem. Aby polscy rycerze mogli odróżnić swoich towarzyszy od wrogów, król Łokietek rozkazał im nawoływać się hasłem „Kraków”.

WARTO WIEDZIEĆ

Polskie insygnia koronacyjne

Insygnia koronacyjne to oznaki władzy królewskiej wykorzystywane podczas ceremonii koronacji. W ich skład wchodzą między innymi: korona, berło, jabłko i miecz. Od XIV do XVIII wieku w Polsce w przypadku większości koronacji wykorzystywano koronę wykonaną na ceremonię Władysława Łokietka, a nazywaną Koroną Chrobrego. Przechowywano ją wraz z pozostałymi insygniami w skarbcu na Wawelu. Niestety, nie zachowała się ona do naszych czasów. Po III rozbiorze Polski w 1795 roku insygnia koronacyjne polskich królów zostały zrabowane przez Prusaków i wywiezione do Berlina. Kilkanaście lat później zniszczono je, przetapiając na monety. Jedynym zachowanym insygnium koronacyjnym władców piastowskich, które możemy dziś podziwiać na Wawelu, jest miecz koronacyjny – Szczerbiec.

Szczerbiec to nazwa miecza koronacyjnego królów polskich. Po raz pierwszy został użyty podczas ceremonii koronacji Władysława Łokietka.

Co się stało z insygniami koronacyjnymi piastowskich królów Polski?

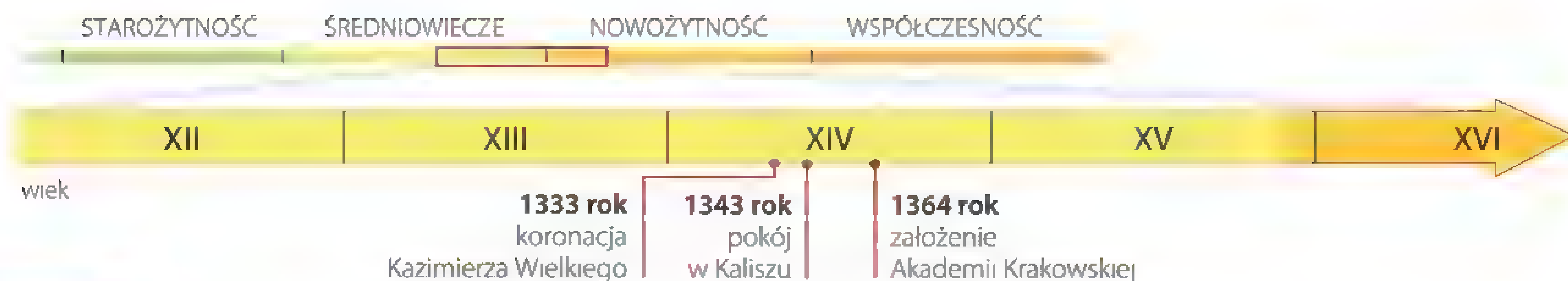
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W XIII wieku nastąpiło kilka nieudanych prób zjednoczenia Polski. Takie próby podejmowali piastowscy książęta śląscy, na przykład Henryk Pobożny i książę wielkopolski, Przemysł II. W 1295 roku odbyła się jego koronacja, lecz po kilku miesiącach został zamordowany.
2. Dzieło zjednoczenia państwa kontynuował Piast – Władysław Łokietek. O władzę musiał walczyć z królem Czech Wacławem II. W 1320 roku został koronowany na króla, co uważane jest za symboliczny koniec okresu rozbicia dzielnicowego.
3. Władysław Łokietek zjednoczył część terytoriów polskich: Wielkopolskę, Małopolskę, ziemię sieradzką i łęczycką. Poza granicami zjednoczonego kraju pozostało zagarnięte przez Krzyżaków Pomorze Gdańskie, księstwa śląskie, które były lennem Czech, i Mazowsze, gdzie władali lokalni książęta.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, kiedy i w jakich okolicznościach Władysław Łokietek utracił Pomorze Gdańskie.
2. Odpowiedz, które wydarzenie jest uważane za symboliczny koniec epoki rozbicia dzielnicowego.
3. Oblicz, ile lat upłynęło od początku rozbicia dzielnicowego, czyli 1138 roku, do koronacji Władysława Łokietka.
4. ★ Wymień w kolejności chronologicznej ważne wydarzenia z dziejów konfliktu polsko-krzyżackiego w czasach Władysława Łokietka.
5. **Miniprojekt**
   Zbierzcie informacje na temat osiągnięć i niepowodzeń Władysława Łokietka. Wypiszcie osiągnięcia i straty terytorialne Polski w okresie zjednoczenia. Wyjaśnijcie, dlaczego Władysławowi Łokietkowi nie udało się odzyskać tych ziem.

3 Czasy Kazimierza Wielkiego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jaką politykę zagraniczną prowadził Kazimierz Wielki,
- jakich reform dokonał Kazimierz Wielki,
- jakie były przyczyny i skutki założenia Akademii Krakowskiej.

Polska otoczona przez wrogów

Następcą Władysława Łokietka został jego jedyny syn **Kazimierz**, nazwany później przez potomnych **Wielkim**. Nowy władca został koronowany w **1333 roku**. Państwo, które odziedziczył Kazimierz, znajdowało się w trudnym położeniu. Król czeski – Jan Luksemburski – jako dziedzic Wacława II uważał się za następcę polskiego tronu i panował nad Śląskiem. Od północy zagrażali Polsce Krzyżacy, którzy nie zamierzali rezygnować z zagarniętego Pomorza Gdańskiego. Wroga Polsce była też sąsiadująca z nią od zachodu Brandenburgia. Przyjazne stosunki państwo polskie utrzymywało tylko z Węgrami. Sojusz z tym krajem umacniał fakt, że siostra Kazimierza była żoną króla węgierskiego.

Kazimierz Wielki (*1310 †1370) był czterokrotnie żonaty. Miał kilka córek, nie doczekał się jednak syna. Dlatego był ostatnim królem Polski z dynastii Piastów.

Dyplomacja zamiast wojen

Król Kazimierz starał się uniknąć walki z kilkoma państwami naraz. Wybrał zatem drogę dyplomacji. Z królem czeskim zawarł układ, na mocy którego Jan Luksemburski zrezygnował z walki o polską koronę. W zamian Kazimierz musiał jednak zrzec się praw do Śląska i wypłacić mu dużą sumę pieniędzy. Następnie, w **1343 roku** w **Kaliszu**, Kazimierz zawarł **pokój z Krzyżakami**. Na jego mocy zakon zwrócił Polsce Kujawy i ziemię dobrzyńską, ale zatrzymał Pomorze Gdańskie. Kazimierz zachował jednak tytuł „pana i dziedzica Pomorza", co w przyszłości dawało mu możliwość ubiegania się o odzyskanie tych ziem.

Poniesione straty terytorialne Kazimierz wyrównał poprzez przyłączenie do Polski **Rusi Halickiej**. Zwierzchnictwo polskiego króla uznali ponadto książęta mazowieccy. Konsekwentna polityka Kazimierza Wielkiego okazała się skuteczna. W ciągu 37 lat jego panowania powierzchnia Królestwa Polskiego powiększyła się ponad dwukrotnie.

Wielki reformator i budowniczy

Kazimierz Wielki przeprowadził w Polsce wiele reform. Aby silniej połączyć polskie ziemie, dążył do ujednolicenia **prawa**. Na polecenie monarchy opracowano zbiory przepisów prawnych, które określały sposób funkcjonowania państwa. W celu zwiększenia państwowych dochodów uporządkowano zasady dotyczące wydobycia **soli**, będącej wówczas bardzo cennym surowcem. Wyznaczono też specjalnego urzędnika, który miał dbać o to, żeby zyski ze sprzedaży soli trafiały prosto do królewskiego skarbca.

Państwo bogaciło się także za sprawą ożywionego rozwoju handlu. Był on możliwy dzięki licznym przywilejom, które król nadał mieszczanom. Władca zadbał też o bezpieczeństwo kupców przemierzających szlaki handlowe. Ponadto na polskie ziemie sprowadzano osadników z Europy Zachodniej, głównie Niemców i Żydów. Płacili oni podatki, które zwiększały państwowy dochód. Zgromadzone środki finansowe monarcha przeznaczał na wzmocnienie bezpieczeństwa kraju. Z jego inicjatywy wzdłuż granic Królestwa Polskiego wzniesiono **sieć zamków**, powstało też około stu nowych miast, a wiele z nich otoczono murami obronnymi. Z tego powodu do dziś mówi się: *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.*

Kaplica świętej Kingi to najokazalsza sala w kopalni soli w Wieliczce. Znajduje się 101 metrów pod powierzchnią ziemi. Wszystkie zdobiące ją rzeźby, ołtarz, a nawet żyrandole wykonane są z soli.

Budowle obronne Kazimierza Wielkiego

W okresie panowania Kazimierza Wielkiego wniesiono w Polsce ponad 50 zamków, głównie w Małopolsce, na Mazowszu i Kujawach. Do tego ponad 20 miast otoczono murami obronnymi.

Zamek Ogrodzieniec to największa twierdza spośród budowanych przez Kazimierza Wielkiego na pograniczu Małopolski i Śląska. Zamki te zwane są Orlimi Gniazdami. Wznoszono je bowiem w trudno dostępnych miejscach, najczęściej na wysokich skałach.

Kalisz jest jednym z miast, które za czasów Kazimierza Wielkiego otrzymało mury miejskie. Pierwotnie te umocnienia miały ponad 500 metrów długości i od 6 do 9 metrów wysokości. Kilka zachowanych odcinków murów można oglądać do dziś.

Dlaczego zamki wznoszone na pograniczu Małopolski i Śląska nazwano Orlimi Gniazdami?

Uniwersytet w Krakowie

Zreformowane przez Kazimierza Wielkiego państwo potrzebowało wykształconych ludzi, przede wszystkim urzędników, którzy wspomogliby władcę w rządzeniu królestwem. Dotychczas, aby zdobyć wykształcenie, mieszkańcy Polski musieli wyjeżdżać na studia poza granice kraju, na przykład do Włoch lub Francji. Było to jednak niezwykle kosztowne, dlatego też mało kto mógł sobie pozwolić na taki wyjazd. Z tych powodów władca zabiegał o utworzenie w Polsce **uniwersytetu**.

W **1364 roku** z inicjatywy króla powstała **Akademia Krakowska**, nazywana obecnie Uniwersytetem Jagiellońskim. Była to pierwsza szkoła wyższa na ziemiach polskich. Akademia Krakowska kształciła prawników, dyplomatów i lekarzy. Dzięki niej umocniła się pozycja Królestwa Polskiego w Europie. Wzrosło także znaczenie Krakowa jako miasta uniwersyteckiego.

CIEKAWOSTKA

Za pierwszą polską studentkę uchodzi na wpół legendarna Nawojka. Według podań na początku XV wieku miała ona, pod męskim przebraniem i imieniem Jakub, rozpocząć naukę na Akademii Krakowskiej. Jej prawdziwa tożsamość została odkryta dopiero po trzech latach. Tylko ze względu na doskonałe wyniki w nauce i wstawiennictwo nauczycieli uniknęła kary.

Założenie Akademii Krakowskiej

Przyczyna

- wysokie koszty studiów zagranicznych
- zapotrzebowanie państwa na wykształconych urzędników

Wydarzenie

Kazimierz Wielki powołuje do życia Akademię Krakowską w **1364 roku**.

Skutek

- usprawnienie funkcjonowania państwa polskiego
- rozwój polskiej nauki

Polska Kazimierza Wielkiego

LEGENDA

- Królestwo Polskie w 1333 roku
- ziemie przyłączone przez Kazimierza Wielkiego
- ziemie podporządkowane Królestwu Polskiemu w latach 1333–1370
- granica Królestwa Polskiego w 1370 roku
- miejsce zawarcia pokoju między Polską a zakonem krzyżackim
- ważniejsze zamki wzniesione za panowania Kazimierza Wielkiego
- miejsce założenia pierwszej polskiej akademii

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień dzielnice Polski, którymi władał Kazimierz Wielki na początku swoich rządów.
★2. Wymień nazwy ziem należących wcześniej do monarchii piastowskiej, których nie udało się odzyskać Kazimierzowi Wielkiemu.

Zjazd monarchów w Krakowie

Za panowania Kazimierza Wielkiego znacznie umocniła się pozycja Królestwa Polskiego w Europie. Potwierdzeniem tego był **zjazd europejskich władców**, który odbył się w **1364 roku w Krakowie**. Uczestniczyli w nim między innymi cesarz Karol IV Luksemburski, królowie Węgier i Cypru, władcy Austrii i Brandenburgii, a także liczni książęta polscy. W trakcie spotkania rozstrzygano spór między cesarzem a węgierskim monarchą. Rozważano też, jak przeciwstawić się potędze tureckiej, która zagrażała wówczas chrześcijańskiej Europie.

Podczas pobytu dostojnych gości w Krakowie Kazimierz Wielki starał się pokazać im potęgę i zasobność swojego kraju. W mieście odbywały się liczne uczty i turnieje rycerskie. Z okazji zjazdu bogaty mieszczanin krakowski **Mikołaj Wierzynek** zorganizował wielką ucztę. Wzięli w niej udział przebywający w Krakowie władcy. Przyjęcie było okazją do zaprezentowania zamożności krakowskich mieszczan. Podczas przyjęcia na honorowym miejscu zasiadał Kazimierz Wielki, choć przysługiwało ono cesarzowi. Świadczyło to o szacunku i uznaniu, jakim darzono polskiego króla.

Uczta u Wierzynka to obraz Jana Matejki z 1877 roku. Artysta przedstawił na nim scenę powitania dostojnych gości przez krakowskiego mieszczanina.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Rządy Kazimierza Wielkiego

Opis rządów Kazimierza Wielkiego zawarł w swoim dziele żyjący w XIV wieku kronikarz Janko z Czarnkowa.

Królewską uwieńczony koroną, rządził on powierzonym mu przez Boga królestwem i narodem dzielnie i z pożytkiem. Albowiem, [...] *umiłował pokój, prawdę i sprawiedliwość. Był bowiem najżarliwszym opiekunem i obrońcą dobrych i sprawiedliwych, zaś najsroższym prześladowcą złych, grabieżców,* [...] *oszczerców.* [...]

Tak tedy król ten ponad wszystkich monarchów polskich dzielnie rządził Rzecząpospolitą, albowiem jak drugi Salomon podniósł do wielkości dzieła swoje – murował miasta, zamki, domy. [...] *Wszystkie te miasta i zamki bardzo mocnymi murami, domami i wysokimi wieżami, nadzwyczaj głębokimi rowami otoczył, na ozdobę narodowi, na schronienie i opiekę Królestwa Polskiego. Za czasów tego króla, w lasach, gajach i dąbrowach* [lasach dębowych] *tyle założono wsi i miast, ile bodaj nie powstało kiedy indziej w Królestwie Polskim.* [...]

Źródło: *Kronika Janka z Czarnkowa*, tłum. J. Żerbiłło, Kraków 1996, s. 15.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Określ, jak kronikarz ocenia rządy króla Kazimierza.
★ 2. Wyjaśnij, jakie cechy sprawiły, że Kazimierz Wielki został porównany do biblijnego króla Salomona.

Orle Gniazda

Wzniesione przez Kazimierza Wielkiego w XIV wieku zamki zwane Orlimi Gniazdami stanowią dziś jedną największych atrakcji turystycznych południowej Polski. Łączy je trasa turystyczna zwana Szlakiem Orlich Gniazd, która biegnie od Krakowa do Częstochowy między innymi przez tereny Ojcowskiego Parku Narodowego. Oprócz zamków do atrakcji szlaku należą góry z punktami widokowymi, rezerwaty przyrody i ciekawe formacje skalne. Na liczącej ponad 150 kilometrów trasie znajduje się kilkanaście zamków. Część z nich zachowała się jedynie w stanie ruiny, lecz wszystkie z nich są każdego roku chętnie odwiedzane przez licznych turystów.

Jakie miasta łączy Szlak Orlich Gniazd?

Zamek w Będzinie powstał w miejscu dawnego drewnianego grodu. Najstarszą częścią twierdzy jest okrągła baszta zwana stołpem. Obecnie w zamku mieści się muzeum, w którym oglądać można między innymi zbiory broni dawnej.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1333 roku królem Polski został syn Władysława Łokietka – Kazimierz Wielki.
2. W trakcie swoich rządów Kazimierz Wielki zawarł pokój z Krzyżakami i znacznie powiększył terytorium Królestwa Polskiego.
3. Za panowania Kazimierza Wielkiego założono wiele miast i spisano prawa. Rozwinął się także handel, dzięki czemu znacznie wzrosły dochody królewskiego skarbca.
4. W celu ochrony granic Królestwa Polski Kazimierz Wielki kazał wybudować ponad 50 zamków. Część z nich, leżących głównie na trudno dostępnych skałach na pograniczu Śląska i Małopolski, nazywamy Orlimi Gniazdami.
5. Kazimierz Wielki założył w 1364 roku Akademię Krakowską. Obecnie uczelnia ta jest nazywana Uniwersytetem Jagiellońskim.
6. W 1364 roku w Krakowie odbył się zjazd europejskich władców. Z tej okazji Mikołaj Wierzynek zorganizował wspaniałą ucztę.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wytłumacz, w jaki sposób Kazimierz Wielki rozwiązał konflikt między Polską a Krzyżakami.
2. Wyjaśnij, co oznacza powiedzenie: *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.*
3. Odpowiedz, w jakim celu Kazimierz Wielki założył pierwszy uniwersytet w Polsce.
4. ★ Oceń rządy władców z dynastii Piastów. Którego z nich uważasz za najwybitniejszego? Uzasadnij swój wybór.
5. **Miniprojekt**
   Zapiszcie w formie tabeli bilans rządów Kazimierza Wielkiego. Umieśćcie w jednej rubryce jego dokonania, w drugiej zaś to, czego nie udało mu się zrealizować. Sformułujcie swoje wnioski.

STAROŻYTNOŚĆ | ŚREDNIOWIECZE | NOWOŻYTNOŚĆ | WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek: XIII | XIV | XV | XVI | XVII

1385 rok unia w Krewie

1410 rok bitwa pod Grunwaldem

1413 rok unia w Horodle

4 Unia polsko-litewska

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jakich okolicznościach polski tron objęła Jadwiga Andegaweńska,
- jakie były przyczyny i skutki unii w Krewie,
- jakie było znaczenie bitwy pod Grunwaldem.

Andegawenowie na polskim tronie

Kazimierz Wielki zmarł w 1370 roku. Władca nie miał syna, więc jego śmierć oznaczała **koniec dynastii Piastów** na polskim tronie. Zgodnie z podpisanym wcześniej układem władzę w Polsce przejął syn jego siostry – król Węgier, Ludwik z dynastii Andegawenów. Odtąd Polska i Węgry były połączone unią personalną. Miały wspólnego króla, ale pozostawały odrębnymi państwami.

Unia personalna – związek państw, które mają wspólnego władcę, pozostają jednak odrębnymi państwami.

Ludwik Węgierski rządził Polską do śmierci w 1382 roku. Dwa lata później, za zgodą polskich możnowładców, uczyniono wyjątek i na tronie Polski zasiadła jego córka – **Jadwiga**. W chwili koronacji miała niespełna 12 lat. Początkowo w rządach wyręczała ją rada królewska. Z czasem Jadwiga stała się samodzielną władczynią. Za jej panowania Polska odzyskała utraconą przez jej ojca Ruś Halicką.

Collegium Maius [czytaj: kolegium majus] jest najstarszym budynkiem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pod koniec XIV wieku akademia zmagała się z problemami finansowymi. Odzyskała blask dzięki królowej Jadwidze, która w testamencie zapisała Akademii Krakowskiej swoje kosztowności.

Unia polsko-litewska w Krewie

Po wstąpieniu na tron Jadwiga używała oficjalnego tytułu króla Polski. Tytuł ten podkreślał, że chociaż była kobietą, to jednak sprawowała samodzielne rządy. Mimo to jej doradcy uważali, że władczyni powinna wyjść za mąż, tak aby Polska zawarła korzystny sojusz. Za najlepszego kandydata na męża królewscy dostojnicy uznali władcę sąsiedniego **Wielkiego Księstwa Litewskiego**, księcia **Jagiełłę**. Jego państwo było wówczas, podobnie jak Polska, zagrożone przez Krzyżaków. Wojska zakonu atakowały pogańską Litwę, głosząc, że czynią to w celu nawrócenia jej na chrześcijaństwo. Połączenie sił Polski i Litwy dawało szanse na pokonanie wspólnego wroga i odzyskanie przez Polskę Pomorza Gdańskiego zagarniętego przez zakon.

W **1385 roku** doszło do podpisania **unii polsko-litewskiej w Krewie** na Litwie. W myśl układu Jagiełło miał zostać mężem Jadwigi i królem Polski. Warunkiem było jednak przyjęcie przez niego i całą Litwę chrztu. W następnym roku Jagiełło przybył do Krakowa, gdzie został ochrzczony. Przybrał wówczas imię **Władysław**. Kilka dni później odbyły się uroczystości ślubne, a następnie koronacja. Zawarcie unii polsko-litewskiej oraz chrzest Litwy odebrały zakonowi krzyżackiemu pretekst do najeżdżania ziem wielkiego księstwa, gdyż było ono odtąd krajem chrześcijańskim. Jadwiga i Władysław Jagiełło rządzili przez kilkanaście lat jako równorzędni władcy. W 1399 roku Jadwiga zmarła, nie pozostawiając następcy tronu.

CIEKAWOSTKA

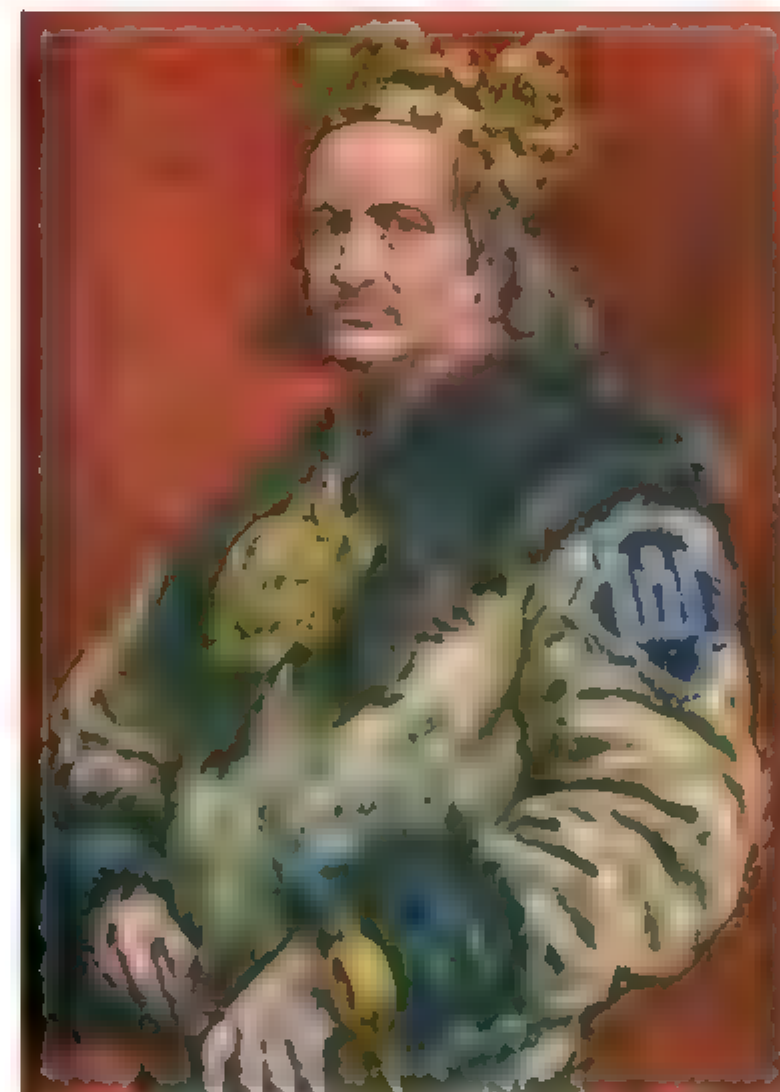
Niektórzy możnowładcy byli przeciwni małżeństwu Jadwigi i Jagiełły. Pragnęli więc zapobiec zawarciu tego związku. Rozsiewali pogłoski o odpychającym wyglądzie litewskiego władcy. Aby sprawdzić, czy plotki są prawdziwe, Jadwiga potajemnie wysłała do Jagiełły swojego zaufanego posła – Zawiszę z Oleśnicy. Ten zaś po spotkaniu z księciem rozwiał wątpliwości Jadwigi.

Jadwiga (*około 1374 †1399) urodziła się w stolicy Węgier – Budzie Była gruntownie wykształcona. Znała języki: łaciński, węgierski, niemiecki i polski. Interesowała się nauką i sztuką. Opiekowała się klasztorami, kościołami i szpitalami dla ubogich.

Akt unii w Krewie został spisany po łacinie na niewielkim pergaminie. Jest on przechowywany w archiwum krakowskiej kapituły katedralnej.

Władysław Jagiełło (*około 1352 †1434) był najdłużej panującym polskim władcą. Zasiadał na tronie przez 48 lat. Po śmierci Jadwigi, zgodnie z jej testamentem, doprowadził do wznowienia działalności uniwersytetu w Krakowie.

Polska i Litwa w latach 1385–1434

PRACA Z MAPĄ

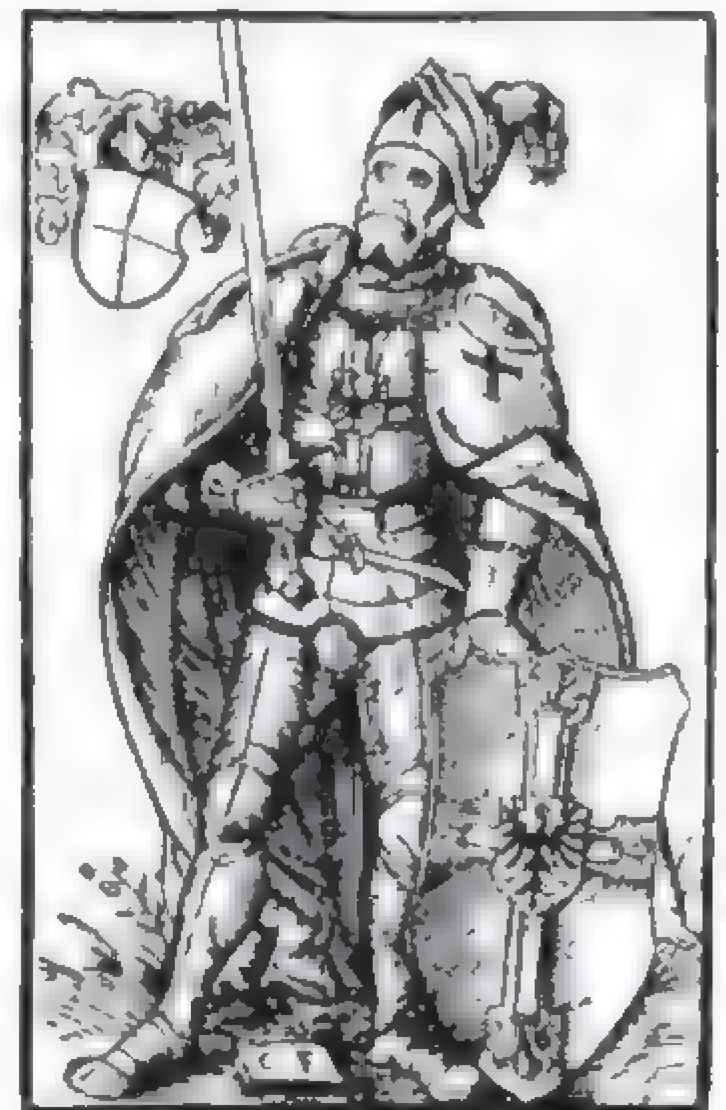
1. Podaj nazwę miejsca, w którym doszło do połączenia wojsk polskich i litewskich w 1410 roku.
2. Odpowiedz, na terenie którego państwa stoczono bitwę pod Grunwaldem.
3. Odpowiedz, w jakich państwach leżały miejscowości, w których zostały zawarte unie: Krewo i Horodło.

Wielka wojna z zakonem krzyżackim

Krzyżacy zdawali sobie sprawę, że unia polsko-litewska jest wymierzona przeciwko nim. Pod koniec XIV wieku podbili terytorium Żmudzi, należące wcześniej do Litwy. Wkrótce wybuchło tu powstanie przeciw zakonowi. Wielki książę litewski – **Witold**, kuzyn Jagiełły, udzielił pomocy Żmudzinom. Wówczas Krzyżacy rozpoczęli przygotowania do ataku na Litwę. Po jej stronie opowiedziała się jednak Polska.

Wojna, nazwana później **wielką wojną z zakonem krzyżackim**, rozpoczęła się w 1409 roku. Początkowo sukcesy odnosili Krzyżacy, którzy zajęli ziemię dobrzyńską. Następnie ogłoszono zawieszenie broni, które miało trwać do lata kolejnego roku. Obie strony wykorzystały okres przerwy na przygotowania. Ściągano posiłki, szykowano broń, żywność i układano plany wojenne.

Latem 1410 roku wojska polskie pod wodzą Władysława Jagiełły i litewskie, prowadzone przez księcia Witolda, połączyły się i przekroczyły granicę państwa zakonnego. Następnie skierowały się na jego stolicę, Malbork. Na ich drodze stanęła armia krzyżacka pod wodzą wielkiego mistrza **Ulricha von Jungingena** [czytaj: fon jungingena].

Ulrich von Jungingen (*około 1360 †1410) był wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego w latach 1407–1410. Funkcję tę przejął po starszym bracie.

Bitwa pod Grunwaldem

Do decydującego starcia doszło **15 lipca 1410 roku** w pobliżu wsi **Grunwald**. Była to jedna z największych bitew w historii średniowiecznej Europy. Walczyło w niej ponad 50 tysięcy uczestników. Armią polsko-litewską dowodzili Władysław Jagiełło i wielki książę Witold. Starcie zakończyło się druzgocącą klęską Krzyżaków. Poległo wielu dostojników zakonu, w tym sam wielki mistrz Ulrich von Jungingen, który w decydującym momencie bitwy osobiście poprowadził natarcie krzyżackie.

Zwycięskie wojska polsko-litewskie kilka dni po bitwie ruszyły spod Grunwaldu na Malbork. Pomimo niemal dwumiesięcznego oblężenia twierdzy nie udało się zdobyć. W **1411 roku** w **Toruniu** zawarto **pokój**, który zakończył wojnę. Polska odzyskała ziemię dobrzyńską, a Litwa – Żmudź. Krzyżacy zachowali jednak Pomorze Gdańskie.

Zwycięstwo grunwaldzkie nie zostało wprawdzie wykorzystane przez stronę polsko-litewską, lecz znacząco osłabiło zakon krzyżacki, który nie powrócił już do dawnej potęgi.

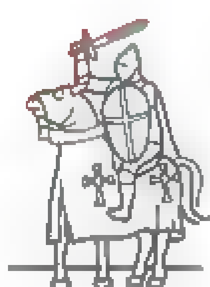
CIEKAWOSTKA

Polsko-litewskie rycerstwo oczekiwało na rozpoczęcie bitwy pod Grunwaldem skryte w lesie, w cieniu drzew. Wojska krzyżackie stały zaś w pełnym słońcu na odkrytym polu. Król Władysław Jagiełło celowo opóźniał rozpoczęcie starcia, uczestnicząc w dwóch mszach świętych z rzędu. Chciał, by zakuci w stal rycerze wroga ruszyli do bitwy zmęczeni, co mogło przyczynić się do polskiego zwycięstwa.

Wielka wojna z zakonem krzyżackim

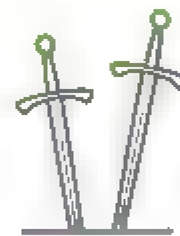
Przyczyna

- agresywna polityka zakonu krzyżackiego
- powstanie na Żmudzi
- dążenie Polski do odzyskania Pomorza Gdańskiego

Wydarzenie

Wojna z zakonem krzyżackim w latach **1409–1411**.

Skutek

- pokój toruński z 1411 roku i odzyskanie przez Polskę ziemi dobrzyńskiej
- odzyskanie przez Litwę Żmudzi

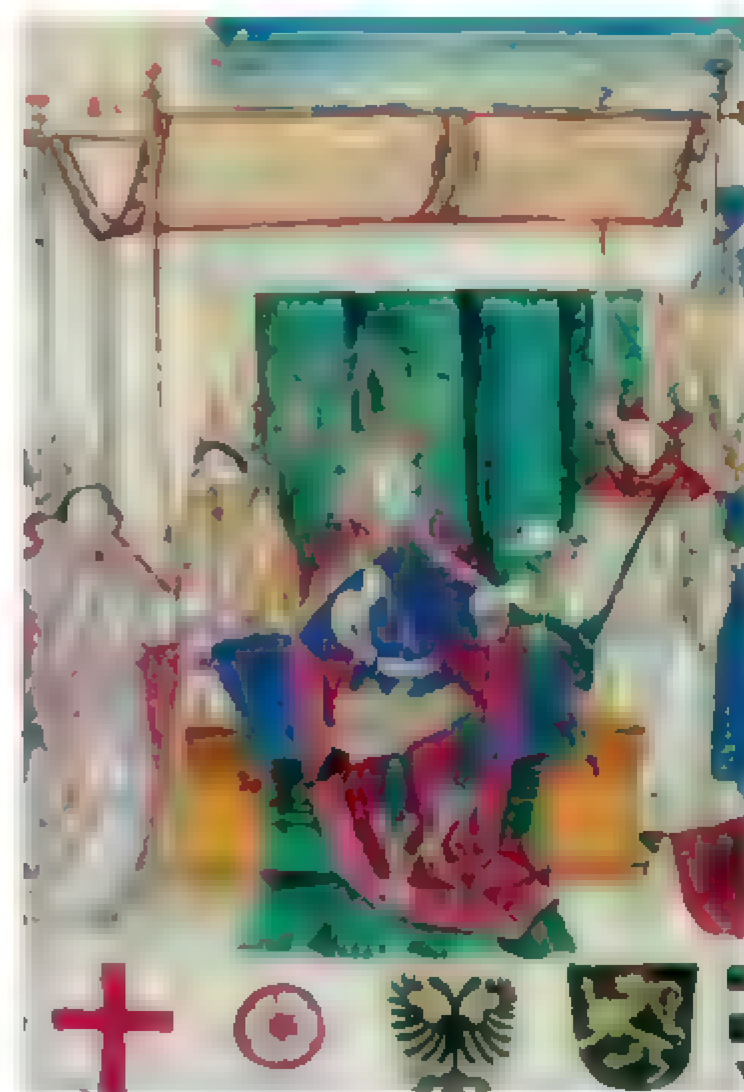
Bitwa pod Grunwaldem została przedstawiona na obrazie Stefana Garwatowskiego z 1987 roku. Rycerze biorący udział w bitwie walczyli głównie konno. W walce wspierało ich jednak kilka tysięcy pieszych.

WARTO WIEDZIEĆ

Polska i zakon krzyżacki na soborze w Konstancji

W latach 1414–1418 w Konstancji, w południowych Niemczech, obradował **sobór**, czyli zjazd dostojników kościelnych, któremu przewodniczył papież. Jedną ze spraw było rozstrzygnięcie sporu polsko-krzyżackiego. W skład polskiej delegacji wchodzili między innymi rycerz **Zawisza Czarny** i stojący na czele uniwersytetu w Krakowie **Paweł Włodkowic**. Przedstawił on rozprawę, w której dowodził, że Krzyżacy łamią zasady wiary, gdyż wykorzystują ją do krzewienia przemocy. Podjął również sprawę tolerancji religijnej, głosząc, że każdy człowiek ma prawo do własnej religii i nie wolno nawracać go przemocą. Ponadto polska delegacja zwalczała rozpowszechniane przez zakon krzyżacki obraźliwe pismo na temat Polaków i Władysława Jagiełły. Jego autor twierdził kłamliwie, że Polacy tylko udają chrześcijan, a nadal tkwią w pogaństwie. Polskiej delegacji udało się doprowadzić do potępienia i uwięzienia autora pisma. Sobór jednak nie wydał ostatecznego werdyktu w sprawie polsko-krzyżackiej.

Obrady soboru w Konstancji zostały przedstawione na ilustracji z XV wieku. W centralnej części widać postać króla węgierskiego i niemieckiego oraz późniejszego cesarza – Zygmunta Luksemburskiego.

? Jaką rolę podczas soboru w Konstancji odegrał Paweł Włodkowic?

Samodzielne rządy Władysława Jagiełły

Zwycięstwo nad Krzyżakami w wielkiej wojnie w latach 1409–1411 było dowodem na to, że unia Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego jest korzystna dla obu państw. Dlatego obie strony zdecydowały o zawarciu nowej unii. Ogłoszono ją na zjeździe panów polskich i litewskich **w 1413 roku** w **Horodle** nad Bugiem. Unia zawierała dokładniejsze niż poprzednie zapisy na temat relacji między Polską i Litwą. Obydwa państwa miały zachować odrębność, ale ściśle współpracować. Ustalono, że Litwini i Polacy będą uzgadniać wybór nowego władcy i zwoływać zjazdy w ważnych sprawach. Około pięćdziesięciu litewskim rodom rycerskim nadano polskie herby i przywileje.

Po wielkiej wojnie z zakonem krzyżackim Jagiełło jeszcze trzykrotnie toczył wojny z Krzyżakami. Nie przyniosły one jednak dużych korzyści żadnej ze stron.

Po śmierci Jadwigi król Jagiełło rządził jeszcze przez 35 lat. W tym czasie był trzykrotnie żonaty. Długo nie mógł jednak doczekać się męskiego potomka. Dopiero jego czwarta żona urodziła dwóch synów – Władysława i Kazimierza. Tym samym Władysław Jagiełło stał się założycielem nowej dynastii – **Jagiellonów** – która rządziła Polską przez kolejne 150 lat.

CIEKAWOSTKA

Władysław Jagiełło nie pił alkoholu w obawie przed otruciem, poprzestawał wyłącznie na czystej wodzie. Bardzo zważał na słowa, często przywołując powiedzenie głoszące, że: *Słowo z ust wylatuje ptaszkiem, a wraca wołem.* Jedną z jego ulubionych rozrywek było zaś… słuchanie słowików.

Ślady państwa krzyżackiego

Państwo utworzone przez zakon krzyżacki w Prusach przetrwało do pierwszej połowy XVI wieku. Na Pomorzu Gdańskim, Warmii i Mazurach Krzyżacy pozostawili po sobie wiele trwałych śladów świadczących o ich długoletniej obecności na tych obszarach. Założone przez nich miasta, takie jak Toruń, Elbląg czy Kwidzyn, istnieją do dzisiaj. Dzięki Krzyżakom ziemie zamieszkiwane dawniej przez Prusów rozwinęły się gospodarczo. O działalności zakonu na ziemiach polskich świadczy kilkadziesiąt zamków krzyżackich, na przykład twierdza w Malborku czy Gniewie, które stanowią obecnie atrakcje turystyczne. Szczególnym zainteresowaniem cieszą się organizowane w zamkach imprezy rekonstrukcyjne, takie jak oblężenie Malborka, które upamiętnia wydarzenia z 1410 roku.

Oblężenie Malborka to impreza historyczna, która odbywa się każdego roku w lipcu. Widzowie mają okazję obejrzeć między innymi naradę w siedzibie wielkiego mistrza i walki o zamek. Dodatkową atrakcją jest nocne zwiedzanie twierdzy w Malborku.

 Gdzie można dzisiaj znaleźć ślady obecności Krzyżaków?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Po bezpotomnej śmierci Kazimierza Wielkiego królem Polski został Ludwik Andegaweński, a następnie, po uzyskaniu zgody polskiego rycerstwa, córka Ludwika – Jadwiga.
2. W 1385 roku została zawarta unia polsko-litewska w Krewie. Głównym celem jej podpisania była wspólna walka obydwu państw z Krzyżakami. W myśl postanowień unii wielki książę litewski Jagiełło przyjął chrzest, pojął za żonę Jadwigę i został koronowany na króla Polski. Następstwem unii była chrystianizacja Litwy.
3. W czasie wojny z zakonem w latach 1409–1411 wojska polsko-litewskie pokonały siły krzyżackie w bitwie pod Grunwaldem 15 lipca 1410 roku. To wielkie zwycięstwo przyczyniło się do osłabienia państwa zakonu krzyżackiego.
4. Po śmierci Jadwigi Władysław Jagiełło pozostał na tronie polskim i dał początek dynastii Jagiellonów.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wytłumacz, dlaczego po śmierci Kazimierza Wielkiego na polskim tronie zasiadł węgierski król Ludwik.
2. Wyjaśnij, na czym polega unia personalna.
3. Omów zasługi królowej Jadwigi dla Polski.
4. Wyjaśnij, dlaczego Polska i Litwa zawarły unię w Krewie.
5. ★ Oceń postanowienia pokoju w Toruniu w 1411 roku. Powiedz, czy był to Twoim zdaniem sukces strony polsko-litewskiej.
6. **Miniprojekt**
   Zorganizujcie konferencję prasową z Władysławem Jagiełłą. Wyobraźcie sobie, że jest rok 1413, czyli właśnie została zawarta unia w Horodle. Wybrany lub chętny uczeń wcieli się w rolę króla, pozostali odegrają rolę dziennikarzy zadających pytania.

TAJEMNICE

Jaką bitwę namalował Jan Matejko?

Najbardziej znanym dziełem ukazującym zmagania wojsk polsko-litewskich z zakonem krzyżackim jest namalowany w latach 1875–1879 obraz *Bitwa pod Grunwaldem* Jana Matejki. Decydującą fazę starcia artysta przedstawił jednak w sposób znacznie odbiegający od znanej historykom prawdy.

Powstanie obrazu

Jan Matejko długo przygotowywał się do rozpoczęcia prac nad płótnem, na którym chciał uwiecznić jedno z największych zwycięstw polskiego oręża – bitwę pod Grunwaldem. Artysta starał się zdobyć jak najwięcej informacji dotyczących tego starcia. W tym celu studiował kronikę Jana Długosza, który przedstawił przebieg walk na podstawie ustnej relacji swojego ojca. Ponadto malarz dokładnie zapoznał się z pozostawionym przez kronikarza opisem chorągwi krzyżackich zdobytych podczas bitwy. Rozmawiał także z historykami, od których uzyskał szczegółowe wiadomości na temat uzbrojenia i strojów z początku XV wieku. Pojechał też na pole grunwaldzkie, gdzie sporządził szkic terenu.

Ostatecznie okazało się jednak, że mimo dobrej znajomości przebiegu bitwy Matejko na swoim obrazie nie odwzorował wiernie wydarzenia sprzed wieków. Ukazując końcowe zmagania, nie zadbał o pełną wiarygodność, ponieważ na płótnie umieścił obok siebie postacie rycerzy spod Grunwaldu, którzy w rzeczywistości walczyli w różnych fazach bitwy. Malarz wprowadził także inne elementy niezgodne z prawdą historyczną. Co wobec tego skłoniło artystę do stworzenia takiej wizji? Badacze twórczości Jana Matejki uważają, że chciał on przede wszystkim pokazać triumfalne zwycięstwo wojsk polskich, aby pokrzepić serca rodaków w okresie rozbiorów.

Ukryte znaczenia

Malarz zawarł w swoim dziele wiele ciekawych symboli. Nad polem bitwy widnieje postać świętego Stanisława, patrona Polski, czuwającego nad polskim rycerstwem. Z kolei wielkiego mistrza atakuje Litwin chłopskiego pochodzenia – ta symboliczna scena miała oznaczać wykonanie wyroku przez plebejuszy na krzyżackim prześladowcy. Dodatkowo piechur zamierzający się na Ulricha von Jungingena używa szczególnej broni – włóczni świętego Maurycego. W rękach nawróconego na chrześcijaństwo litewskiego wojownika nabiera ona ważnego znaczenia. Święty Maurycy był bowiem patronem Rzeszy Niemieckiej i opiekunem akcji misyjnych, a jego wizerunek widniał na jednej z krzyżackich chorągwi. Na obrazie zaś włócznię świętego wymierzono w mistrza krzyżackiego, uważanego przez Polaków za fałszywego misjonarza. Klęska zakonu została więc przedstawiona jako kara za sprzeniewierzenie się Krzyżaków prawdziwemu celowi ich działalności chrystianizacyjnej oraz za zbrodnie, których dokonali. Te symboliczne sceny umieszczone przez artystę na obrazie miały przekonać odbiorców, że nad przebiegiem bitwy grunwaldzkiej czuwała Opatrzność. Matejko chciał również pokazać, że – według niego – zwycięstwo odniesione przez Polaków nad zakonem krzyżackim było aktem wielkiej sprawiedliwości dziejowej.

SPRZED WIEKÓW

Wojenne losy obrazu

Po ataku Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku *Bitwę pod Grunwaldem* wywieziono z Warszawy do Lublina. Władze III Rzeszy Niemieckiej wyznaczyły wówczas wysoką nagrodę za wskazanie miejsca przechowywania obrazu. Uważali, że ten symbol zwycięstwa Słowian nad germańską potęgą musi zostać zniszczony. Wiedzieli, że dla Polaków obraz miał dużą wartość i odgrywał istotną rolę w umacnianiu świadomości narodowej. Polacy nie zdradzili, gdzie zostało schowane cenne dzieło. Kiedy Niemcy zakończyli poszukiwania, płótno wywieziono z Lublina i ukryto je w jednej z okolicznych wsi. Nie było to proste, ponieważ obraz nawinięty na specjalny wał ważył prawie tonę. Udało się jednak oszukać strażników w muzeum, wynieść dzieło z budynku i przenieść je do przygotowanego w tym celu sarkofagu, który następnie zakopano. *Bitwę pod Grunwaldem* wydobyto dopiero po wyparciu Niemców z Polski, a po wojnie obraz Jana Matejki umieszczono w Muzeum Narodowym w Warszawie.

1. **Król Władysław Jagiełło** nie wziął bezpośredniego udziału w bitwie pod Grunwaldem. Stał na wzgórzu, skąd wydawał rozkazy.
2. **Książę Witold** jest centralną postacią obrazu. Ubrany w czerwony żupan, bez zbroi, unosi miecz i tarczę w geście triumfu.
3. **Wielki mistrz Ulrich von Jungingen** został uwieczniony przez malarza w momencie odpierania ataku dwóch piechurów. Jeden z nich trzyma w dłoniach kopię włóczni świętego Maurycego.
4. **Zawisza Czarny**, najsłynniejszy polski rycerz, atakuje kopią przeciwnika.
5. **Henryk von Plauen** w rzeczywistości nie brał udziału w bitwie pod Grunwaldem. Na wieść o przegranej podążył do Malborka i objął dowództwo nad obroną twierdzy, aby odeprzeć ataki wojsk polskich.
6. **Piechurzy**, jeden uzbrojony we włócznię świętego Maurycego, symbolizuje Litwę, chrześcijańską od czasu unii w Krewie, drugi – z czerwonym czepcem katowskim na głowie – wymierza karę mistrzowi krzyżackiemu.

Obraz Jana Matejki *Bitwa pod Grunwaldem* znajduje się w Muzeum Narodowym w Warszawie. Płótno ma 426 cm wysokości i 987 cm szerokości.

STAROŻYTNOŚĆ ŚREDNIOWIECZE NOWOŻYTNOŚĆ WSPÓŁCZESNOŚĆ

wiek: XIII | XIV | XV | XVI | XVII

1444 rok śmierć króla Władysława III w bitwie pod Warną

1454 rok wybuch wojny trzynastoletniej

1466 rok odzyskanie przez Polskę Pomorza Gdańskiego

5 Czasy świetności dynastii Jagiellonów

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były okoliczności zawiązania i rozpadu polsko-węgierskiej unii personalnej,
- kiedy i w jakich okolicznościach Polska odzyskała Pomorze Gdańskie,
- na jaki czas przypadł okres świetności dynastii Jagiellonów.

Unia polsko-węgierska

Władysław Jagiełło zmarł po długim panowaniu w 1434 roku. Na polskim tronie zasiadł wówczas jego 10-letni syn, Władysław III. Do czasu pełnoletności króla, czyli przez cztery następne lata, faktyczne rządy w kraju sprawowała rada opiekuńcza. Przewodniczył jej wpływowy biskup krakowski **Zbigniew Oleśnicki**. W czasie panowania Jagiełły odgrywał on ważną rolę polityczną. Był zwolennikiem nowej unii Węgier z Polską. Sądził, że dzięki niej Polska będzie miała możliwość rozszerzenia swoich wpływów w Europie. Szansa na wprowadzenie tego planu w życie nadarzyła się, gdy zmarł bezpotomnie król Węgier. W 1440 roku Węgrzy obwołali Władysława swoim monarchą. Młody, 16-letni król stał się władcą dwóch królestw. Tak doszło do drugiej w dziejach Polski unii personalnej z Węgrami.

Śmierć króla w bitwie pod Warną

Władysław III objął tron Węgier w chwili, gdy temu państwu zagrażał turecki najazd. Wkrótce wybuchła wojna z Turcją (imperium osmańskim). Władysław, stojąc na czele węgierskich wojsk wspartych przez polskie rycerstwo, początkowo odnosił sukcesy. Dzięki temu zawarł pokój korzystny dla Królestwa Węgier. Jednak za namową papieskiego wysłannika Władysław zerwał warunki porozumienia i ruszył z armią na terytorium Turków. W **1444 roku** koło miejscowości **Warna** nad Morzem Czarnym, na terenie dzisiejszej Bułgarii, doszło do decydującej bitwy. Starcie zakończyło się zwycięstwem wojsk tureckich. Władysław III, król Polski i Węgier, poległ w boju. Od nazwy miejscowości, w pobliżu której stoczono bitwę, król przeszedł do historii jako **Władysław Warneńczyk**.

CIEKAWOSTKA

Po bitwie pod Warną nie odnaleziono ciała króla Władysława. Przez kolejne lata po Europie krążyły plotki o jego cudownym ocaleniu. Niektóre z nich głosiły, że władca wstąpił do klasztoru, a nawet że osiadł na portugalskiej wyspie – Maderze.

Bitwa pod Warną

Starcie wojsk króla Władysława z Turkami przedstawił Jan Matejko na swoim obrazie z 1879 roku. Dzieło polskiego malarza znajduje się obecnie w jednym z muzeów w stolicy Węgier – Budapeszcie.

Władysław Warneńczyk 1 jest centralną postacią obrazu. Malarz przedstawił władcę w trakcie odważnej szarży na wroga. Niektórzy badacze twierdzą, że król zbyt pochopnie poprowadził ostatni atak, podczas którego jego rycerze zostali rozbici przez doborową piechotę turecką.

Wojska tureckie 2 miały w bitwie trzykrotną przewagę nad armią chrześcijańską. Turkom udało się przekupić Wenecjan, którzy mieli wspomóc króla Władysława, lecz ostatecznie nie zjawili się na polu bitwy.

Która armia miała w bitwie pod Warną przewagę liczebną?

Panowanie Kazimierza Jagiellończyka

W chwili śmierci Władysława Warneńczyka rozpadła się unia polsko-węgierska. Po kilkuletnim okresie bezkrólewia, w 1447 roku, nowym królem Polski został młodszy syn Jagiełły, **Kazimierz Jagiellończyk**. Był on też jednocześnie wielkim księciem litewskim.

Kazimierz Jagiellończyk zasłynął jako energiczny władca. W przeciwieństwie do swojego starszego brata Władysława nie ulegał naciskom możnowładców. Ograniczył rolę wszechwładnego dotąd biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego oraz odsunął od władzy część wpływowych rodów. Rządząc, oparł się na średniozamożnym rycerstwie. Z jego grona powoływał wiernych sobie ludzi na stanowiska państwowe. Zapewnił sobie wpływ na obsadę wyższych stanowisk kościelnych. Biskupów mianowano odtąd spośród duchownych wskazanych przez króla.

Panowanie Kazimierza Jagiellończyka było pomyślnym okresem dla nauki i sztuki. Upowszechniała się oświata, powstawały nowe szkoły. Wysoką rangę odzyskiwała Akademia Krakowska. Studiował na niej między innymi **Mikołaj Kopernik**, późniejszy słynny astronom. Rozwijało się budownictwo w stylu gotyckim, zwłaszcza kościelne. Wzniesiono okazałe świątynie w Gnieźnie oraz w Gdańsku.

Kazimierz Jagiellończyk (*1427 †1492) to jeden z najwybitniejszych królów Polski. Czterej jego synowie zasiadali na tronach królewskich w Polsce, Czechach i na Węgrzech.

Wybuch wojny trzynastoletniej

W czasie panowania Kazimierza Jagiellończyka doszło do kolejnej wojny z zakonem krzyżackim. Sąsiadujące z Polską państwo zakonne od lat przeznaczało ogromne sumy na wojskowość. By sprostać tym wydatkom, władze zakonne nakładały wysokie podatki na swoich poddanych. Niezadowoleni z rządów krzyżackich rycerze oraz mieszczanie z największych miast założyli **Związek Pruski**. Organizacja ta domagała się dopuszczenia swoich przedstawicieli do udziału w rządach. Szukali oni oparcia w Królestwie Polskim.

Krzyżacy odpowiedzieli prześladowaniami Związku Pruskiego. Wówczas jego członkowie wypowiedzieli zakonowi posłuszeństwo i rozpoczęli antykrzyżackie powstanie. W tym czasie na ich prośbę król Polski wystawił dokument, na mocy którego włączył Pomorze Gdańskie i Prusy do Królestwa Polskiego. Stało się to przyczyną wojny Polski z zakonem krzyżackim, która wybuchła w **1454 roku**. Trwała aż trzynaście lat, dlatego jest nazywana **wojną trzynastoletnią**.

Prusy – terytorium państwa zakonu krzyżackiego obejmujące dzisiejszą Warmię i Mazury oraz należący do Rosji obwód kaliningradzki.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Jan Bażyński – prośba o przyłączenie Prus do Polski

W 1454 roku do Krakowa przybyli przedstawiciele Związku Pruskiego. Wśród nich był Jan Bażyński, który wygłosił mowę skierowaną do Kazimierza Jagiellończyka.

Nie tajno, miłościwy królu, tobie i twojej radzie, a podobno i narodom sąsiednim, ile krzywd i niegodziwości [...] *wycierpieliśmy od mistrza i zakonu pruskiego.* [...] *Komturowie* i posiadacze zamków* [nie cofali się] *bez przeprowadzenia sprawy, bez złożenia sądu, zabierać nam dobra i majątki, żony* [...] *i córki* [...] *porywać* [...]*. A tym, którzy się na takie krzywdy uskarżali zamiast wymierzania sprawiedliwości zdejmowano głowy* [karano śmiercią] *albo wydzierano mienie. Przyciśnieni tak wielką niedolą, uczyniliśmy wszyscy między sobą związek, abyśmy się od tylu cierpień zasłonić mogli.* [...] *cesarz* [...] *unieważniwszy wyrokiem swoim nasz związek, skazał nas* [...] *na wieczne poddaństwo mistrzowi i zakonowi* [...]*. Ten więc wyrok cesarza spowodował nas do wypowiedzenia posłuszeństwa Krzyżakom i podniesienia przeciw nim oręża* [...]*. W ciągu kilku dni orężem naszym przeszło dwadzieścia zdobyliśmy zamków, jako: Toruń, Gdańsk, Elbląg, Grudziądz, Lidzbark, Golub, Kowalewo, Gniew, Świecie, Papowo, Tucholę, Pasłęk, Królewiec* [...], *Brodnicę, Chełmno, Działdowo,* [...], *które naszej uległy władzy.* [...] *przeto udajemy się do Majestatu twego z prośbą, abyś raczył przyjąć za twoich i królestwa twego wieczystych poddanych i hołdowników, i wcielił do Królestwa Polskiego, od którego jesteśmy oderwani.*

*Komtur – tu: zwierzchnik części terytorium w państwie krzyżackim określanej jako komturia.

Źródło: K. Górski, *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, Poznań 1949, s. 30–31.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień powody wybuchu powstania antykrzyżackiego.
2. Wyjaśnij, o co prosi przywódca Związku Pruskiego.

Polska odzyskuje Pomorze Gdańskie

Początkowo spod władzy zakonu wyzwolono wiele miast, a wśród nich największe, jak Gdańsk, Elbląg czy Toruń. Wkrótce wojna przybrała jednak przebieg niepomyślny dla Polaków, którzy w 1454 roku ponieśli klęskę w bitwie pod Chojnicami. Krzyżacy odbili większość zbuntowanych miast. Dopiero po kilku latach walk szala zwycięstwa przechyliła się na korzyść strony polskiej. Rozbito wojska krzyżackie i odcięto je od posiłków przybywających z Europy Zachodniej. Dzięki temu Krzyżacy nie byli w stanie prowadzić dalszych walk. Zmusiło to zakon do podpisania z Polską **pokoju w Toruniu** w **1466 roku**.

Na mocy postanowień II pokoju toruńskiego Polska odzyskała **Pomorze Gdańskie** wraz z Malborkiem, ziemię chełmińską oraz biskupstwo warmińskie. Ziemie te określano odtąd jako **Prusy Królewskie**. Państwo zakonne, którego stolicę przeniesiono do Królewca, stało się lennem Polski jako **Prusy Zakonne**. Wielki mistrz został zmuszony do złożenia hołdu królowi Polski.

CIEKAWOSTKA

W 1457 roku krzyżacki zamek w Malborku, stolicy państwa zakonnego, dostał się w ręce polskie. Nie został jednak zdobyty zbrojnie. Polacy wykupili go z rąk wojsk najemnych, którym Krzyżacy zalegali z zapłatą żołdu.

Wojna trzynastoletnia

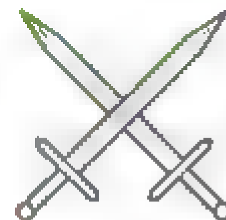
Przyczyna

- niezadowolenie rycerstwa i mieszczan pruskich ze zbyt wysokich podatków
- ogłoszenie przyłączenia Pomorza Gdańskiego i Prus do Polski

Wydarzenie

Wojna trzynastoletnia w latach **1454–1466**.

Skutek

- odzyskanie przez Polskę Pomorza Gdańskiego
- podporządkowanie państwa zakonu krzyżackiego Polsce

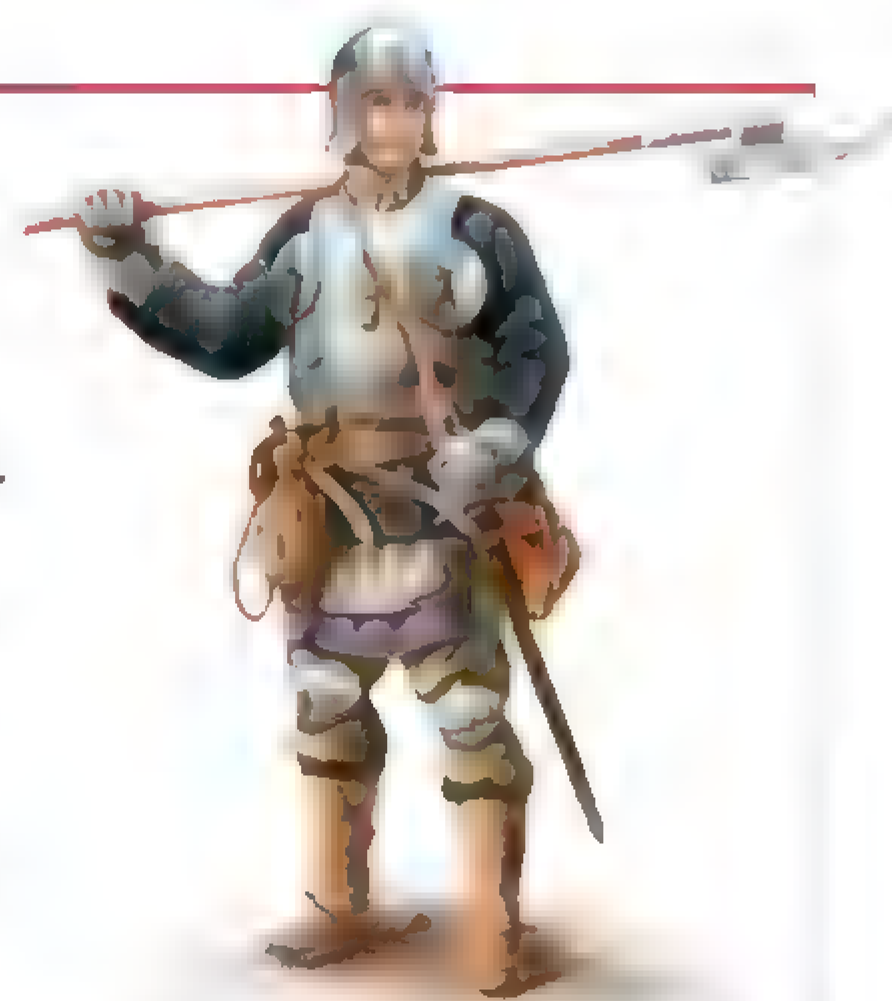

WARTO WIEDZIEĆ

Wojska zaciężne

W wojnie trzynastoletniej główną rolę odegrały wojska zaciężne. Były to oddziały zawodowych żołnierzy wynajmowanych do walki. Reprezentowały one wyższą wartość bojową niż niezdyscyplinowane i niewyćwiczone oddziały złożone z rycerstwa. W zamian za służbę otrzymywały regularną wypłatę (żołd). Żołnierze zaciężni mogli także liczyć na część łupów zdobytych w trakcie walk z wrogiem. Strona polska uzyskała na opłacenie wojsk zaciężnych wsparcie finansowe od walczących z zakonem bogatych miast: Gdańska, Torunia, Elbląga. Umożliwiło to wzmocnienie sił polskich i ostateczne pokonanie zakonu.

Jakie korzyści przynosiła żołnierzom służba najemna?

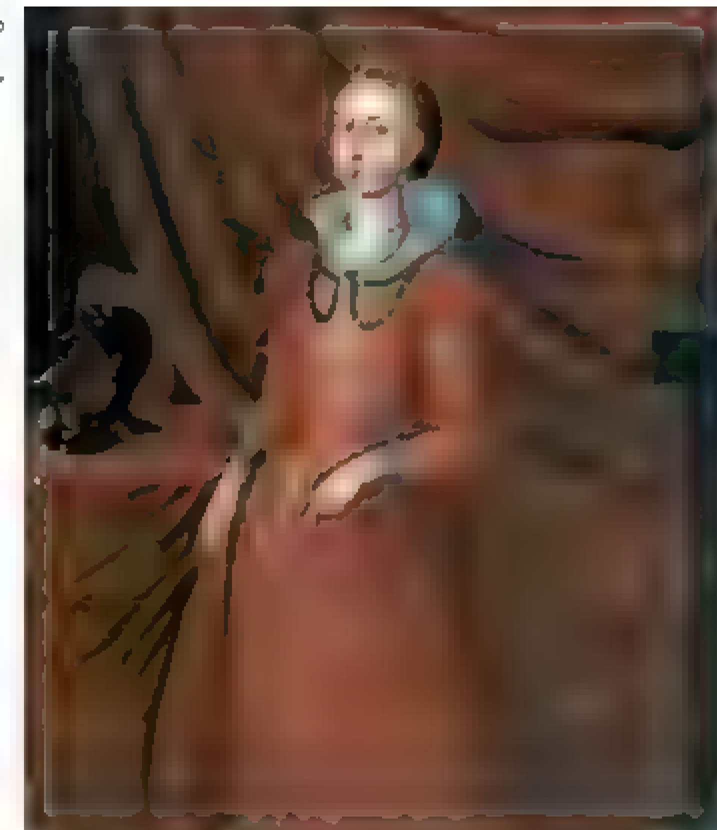
Piechota zaciężna walczyła za pomocą mieczy i berdyszy, czyli szerokich toporów osadzonych na długich drzewcach. Piechurzy używali również tarcz, kusz oraz różnego rodzaju maczug.

Jagiellonowie na tronach Polski, Czech i Węgier

W 1454 król Kazimierz Jagiellończyk ożenił się z Elżbietą z dynastii Habsburgów, sprawującej rządy w Austrii. Z tego małżeństwa narodziło się trzynaścioro dzieci, w tym sześciu synów. Czterech z nich zostało królami. Władcami Polski byli kolejno: Jan Olbracht, Aleksander i Zygmunt. Dwaj ostatni władali również Litwą jako wielcy książęta litewscy. Najstarszy z synów, Władysław Jagiellończyk, w 1471 roku objął tron czeski, a w 1490 roku, po śmierci króla Węgier, został wybrany na władcę także tego państwa.

Pod koniec XV wieku dynastia Jagiellonów osiągnęła apogeum, czyli szczyt, swojej świetności. Jej przedstawiciele panowali w czterech państwach: **Polsce**, **Litwie**, **Czechach** i **Węgrzech**. Okres ten nie trwał jednak długo. Po śmierci Władysława zarówno korona czeska, jak i węgierska przeszła w ręce jego syna Ludwika, który zginął w bitwie z Turkami w 1526 roku. Ponieważ nie miał potomka, tron w tych państwach, na mocy wcześniej zawartych układów, przypadł władcy z dynastii Habsburgów.

Elżbieta Habsburżanka (*1436 †1505) była królową Polski, lecz po ojcu – Albrechcie Habsburgu – dziedziczyła także tron Czech i Węgier. Ze względu na to, że czterech jej synów zostało koronowanych, królowa często nazywana jest „matką królów".

Europa Środkowo-Wschodnia w czasach Jagiellonów

LEGENDA

- Królestwo Polskie w 1480 roku
- ziemie zależne od Królestwa Polskiego
- Wielkie Księstwo Litewskie w 1480 roku
- ziemie zależne od Wielkiego Księstwa Litewskiego
- ziemie zależne od Królestwa Czeskiego
- granice państw we władaniu Jagiellonów w 1494 roku
- granice cesarstwa
- wyprawa Władysława III Warneńczyka w 1444 roku
- Toruń – ważniejsze miasta Związku Pruskiego
- ważniejsze bitwy
- ważniejsze traktaty

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień nazwy państw będących pod panowaniem władców z dynastii Jagiellonów.
2. Podaj nazwy ziem zależnych od Królestwa Polskiego.

Polska i Węgry

W przeszłości losy Polski i Węgier splatały się niejednokrotnie. Ilustruje to popularne dziś powiedzenie: *Polak – Węgier, dwa bratanki i do szabli, i do szklanki.* W XIX wieku, gdy oba narody walczyły o niepodległość, Polacy wspomagali powstania narodowe na Węgrzech. Gdy w 1920 roku Polska toczyła wojnę z Rosją bolszewicką, Węgry przekazały jej broń i amunicję. W 1956 roku w Polsce wybuchły strajki przeciw władzy komunistycznej, które spotkały się z poparciem na Węgrzech. Obecnie Polska i Węgry są członkami NATO i Unii Europejskiej. Od 1991 roku wraz z Czechami i Słowacją tworzą Grupę Wyszehradzką, której celem jest współpraca polityczna i gospodarcza państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Spotkania premierów Polski, Czech, Słowacji i Węgier są organizowane co pół roku. Oprócz tego raz do roku odbywają się zjazdy prezydentów państw Grupy Wyszehradzkiej. Nazwa grupy pochodzi od węgierskiego miasta Wyszehrad, gdzie w 1991 roku doszło do pierwszego spotkania prezydentów Polski, Węgier i ówczesnej Czechosłowacji.

Jakie państwa wchodzą w skład Grupy Wyszehradzkiej?

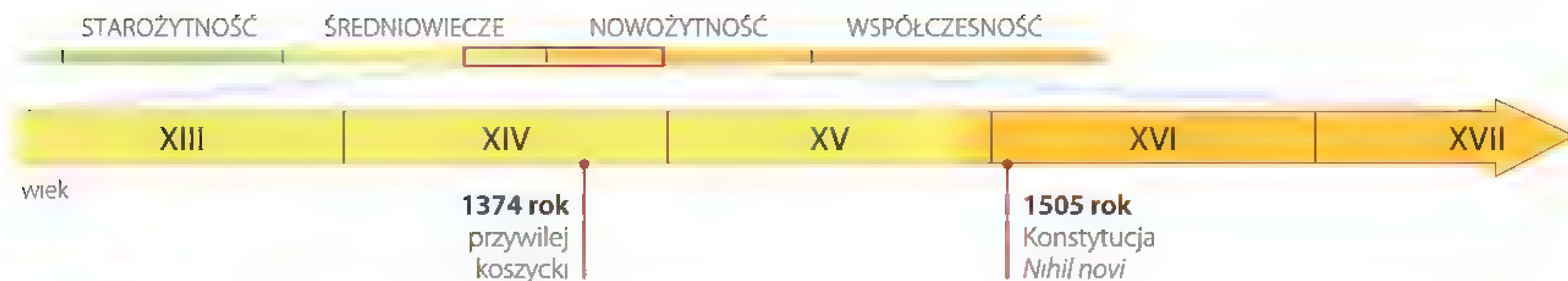
PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Po śmierci Władysława Jagiełły, w 1434 roku, królem Polski został jego syn – Władysław. Po kilku latach, w wyniku zabiegów dyplomatycznych biskupa Oleśnickiego, władca objął także tron Węgier. W 1444 roku król Władysław poniósł śmierć w bitwie z Turkami pod Warną. Z tego powodu do historii przeszedł jako Władysław Warneńczyk.
2. Następcą Władysława Warneńczyka został jego brat – Kazimierz Jagiellończyk. Okres rządów tego władcy był bardzo pomyślny dla Polski. Nastąpił wówczas rozwój gospodarczy i kulturalny kraju.
3. W latach 1454–1466 Kazimierz Jagiellończyk toczył z zakonem krzyżackim wojnę zwaną trzynastoletnią. Konflikt zakończył się zwycięstwem Polski. Na mocy pokoju w Toruniu Królestwo Polskie odzyskało Pomorze Gdańskie.
4. Na przełomie XV i XVI wieku dynastia Jagiellonów oprócz Polski i Litwy rządziła także w Czechach i na Węgrzech.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego król Polski i Węgier – Władysław – otrzymał przydomek „Warneńczyk".
2. Powiedz, w jakich okolicznościach Polska odzyskała dostęp do Morza Bałtyckiego.
3. Wymień państwa, którymi rządzili Jagiellonowie na przełomie XV i XVI wieku.
4. ★ Porównaj warunki pierwszego pokoju toruńskiego zawartego między Polską i Litwą a zakonem krzyżackim w 1411 roku z postanowieniami drugiego pokoju w 1466 roku. Oceń, który z traktatów przyniósł Polsce i Litwie większe korzyści. Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. **Miniprojekt**
   Zamieśćcie w tabeli sukcesy oraz porażki władców z dynastii Jagiellonów w XV wieku. Oznaczcie ich najważniejsze, Waszym zdaniem, osiągnięcie. Spróbujcie też określić, co było największą porażką polityki Jagiellonów.

6 Monarchia stanowa w Polsce

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jakie są różnice między monarchią patrymonialną i stanową,
- w jaki sposób polskie rycerstwo stało się szlachtą,
- jakie przywileje otrzymała szlachta od władców Polski.

Monarchia patrymonialna

W czasach pierwszych Piastów całe państwo – w tym cała ziemia – było uważane za prywatną i dziedziczną własność panującego, który rządził nim samodzielnie i dożywotnio. Taki rodzaj rządów określamy nazwą **monarchia patrymonialna**. Termin pochodzi od łacińskiego słowa *patrimonium*, które można przetłumaczyć jako „ojcowizna", „majątek dziedziczny".

Monarchia stanowa

W XIII i XIV wieku na ziemiach polskich wykształciło się społeczeństwo podzielone na **stany**, czyli określone grupy ludzi. O przynależności do danego stanu decydowały przede wszystkim urodzenie, posiadany majątek, wykonywana praca, a także prawa i obowiązki. W Polsce wykształciły się cztery stany – duchowieństwo, rycerstwo, mieszczaństwo i chłopstwo.

Przedstawiciele poszczególnych stanów nie mieli równych praw i obowiązków. Najbardziej uprzywilejowane były rycerstwo i duchowieństwo. Wynikało to z faktu, że często słabi książęta potrzebowali ich wsparcia dla swoich rządów. W zamian za nie rycerze i duchowni otrzymywali od władcy na własność majątki ziemskie. Z czasem zaczęli żądać również przyznania **przywilejów**. Dawały one tym stanom liczne korzyści. Władca musiał na przykład uzgadniać z nimi podejmowane decyzje. Były też zwolnione z obowiązku płacenia wielu danin i świadczenia posług. Wskutek tego władza panującego malała, a rycerstwo i duchowieństwo zyskiwały coraz większy wpływ na rządy w państwie, które nie było już uważane za własność panującego. Rodzaj rządów, w których władza monarchy została ograniczona na rzecz stanów, nazywamy **monarchią stanową**.

CIEKAWOSTKA

Najwcześniej przywileje zaczęło uzyskiwać duchowieństwo. W XIII wieku zostało obdarzone przez książąt piastowskich szeregiem przywilejów, między innymi przywilejem sądowym. Na jego mocy duchowni nie podlegali prawu i sądom książęcym, tylko kościelnym, co stawiało ten stan poza władzą monarchy.

Jak narodził się stan szlachecki?

W XIV i XV wieku w Europie zaszły istotne zmiany. Dotyczyły one między innymi wojskowości, w tym uzbrojenia. Stosowano coraz lepsze kusze i broń palną, przed którymi nie chroniła rycerska zbroja. Rycerze przestali być najważniejszą siłą bojową ówczesnych armii. Ich miejsce na polach bitew zajmowały coraz częściej wojska zaciężne, czyli zawodowa armia. Były one skuteczniejsze w walce niż rycerstwo.

W tym okresie coraz bardziej opłacalna stawała się uprawa ziemi. Sprzedaż zboża przynosiła większe zyski niż wyprawy wojenne. W tej sytuacji rycerze, zamiast walczyć, zaczęli więcej czasu poświęcać na zarządzanie swoimi majątkami ziemskimi. Tak powstała grupa społeczna nazywana **szlachtą**. Jej członkowie odczuwali dumę z przynależności do tego stanu i rycerskiej przeszłości swoich przodków.

Szlachta dążyła do zwiększenia produkcji rolnej, dlatego powiększała swoje gospodarstwa. Osiedlano w nich chłopów, którzy za prawo użytkowania ziemi musieli odrabiać pańszczyznę. Z czasem niektóre dawne rody rycerskie zgromadziły olbrzymie majątki ziemskie.

CIEKAWOSTKA

Stan szlachecki był stanem zamkniętym. Oznacza to, że nie można było zostać jego przedstawicielem inaczej, niż poprzez urodzenie się w rodzinie szlacheckiej. Jedynie w uznaniu wyjątkowych zasług monarcha mógł nadać na przykład mieszczaninowi godność szlachecką.

Pańszczyzna – przymusowa praca w polu, usługa świadczona przez chłopa na rzecz właściciela gruntu w zamian za możliwość użytkowania ziemi.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Nabycie i utrata szlachectwa

Szymon Starowolski, pisarz żyjący na przełomie XVI i XVII wieku, opisał, w jaki sposób można było uzyskać i stracić szlachectwo.

Zaliczani do szlachty ci tylko być mogą, których przodkowie, za męstwo do tego stanu wprowadzeni, znakiem rodowym [herbem] *byli obdarowani, albo którzy teraz sami męstwem swoim klejnot* [herb] *uzyskali* [...]. *A znowu traci się szlachectwo tymi dwoma sposobami: na mocy królewskiego dekretu* [rozporządzenia] *za popełnienie czynu haniebnego lub ohydnej jakiej zbrodni albo za pospolitą chęć zarobkowania, jeśli ktoś mianowicie poniechawszy wojska i ziemiańskiego zajęcia, kupiectwem się zajmie bądź karczmarstwem, czy sztuce jakiej mechanicznej* [rzemiosłu] *się poświęci.* [...]

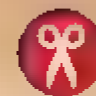
Źródło: Szymon Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego*, przekład, wstęp i komentarze A. Piskadło, Kraków 1976, s. 126.

Szabla, podobnie jak herb, była oznaką przynależności do stanu szlacheckiego. Początkowo mogli ją nosić wyłącznie szlachcice. Z czasem prawo do noszenia tego rodzaju broni uzyskali także mieszkańcy niektórych miast, na przykład Krakowa.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jak można było stać się szlachcicem.
2. Odpowiedz, co powodowało utratę szlachectwa.

Od rycerstwa do szlachty

Proces tworzenia się stanu szlacheckiego i zdobywania przez niego coraz silniejszej pozycji w państwie trwał ponad 100 lat. W tym czasie kolejni władcy nadawali szlachcie przywileje, które zwiększały jej uprawnienia, ale też zapewniały konkretne korzyści panującym. Jednocześnie ograniczano prawa mieszczan i chłopów.

KORZYŚCI SZLACHTY

Przywilej koszycki, 1374 rok

- Władca obniży podatki dla szlachty.
- Nie będzie nowych podatków bez zgody rycerstwa.
- Król pokryje koszty służby rycerzy za granicami kraju.
- Władca wykupi pojmanych rycerzy z niewoli.
- Wszystkie urzędy będą obejmowali tylko Polacy.

Przywilej czerwiński, 1423 rok

- Król nie zajmie majątku szlachcica bez wyroku sądu.
- Funkcji sędziego i starosty nie będzie mogła pełnić ta sama osoba.

Przywilej jedlnieńsko-krakowski, 1430 i 1433 rok

- Król nie uwięzi żadnego szlachcica bez wyroku sądu.
- Wyższe stanowiska kościelne mogą sprawować tylko szlachcice.

1370 1380 1390 1400 1410 1420 1430 1440

Ludwik Węgierski (1370–1382)

Władysław II Jagiełło (1386–1434)

Władysław III Warneńczyk (1434–1444)

KORZYŚCI KRÓLA

Córka Ludwika Węgierskiego będzie mogła dziedziczyć po nim tron.

Szlachta weźmie udział w wojnie z zakonem krzyżackim.

Syn Władysława Jagiełły będzie mógł objąć po nim tron.

Strój i uzbrojenie rycerskie pochodzące z przełomu XIV i XV wieku.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień okoliczności, które zmuszały władców do przyznawania szlachcie przywilejów.
2. Oceń, które przywileje przyznane szlachcie były, Twoim zdaniem, najważniejsze.
3. ★ Określ, który z władców przyznał szlachcie największe uprawnienia. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Przywilej cerekwicko-nieszawski, 1454 rok
- Król potwierdzi wszystkie dotychczasowe przywileje.
- Władca nie ustanowi nowych praw i nie zwoła wojska bez zgody sejmików.

Przywilej piotrkowski, 1496 rok
- Zakazano sprawowania urzędów i godności państwowych przez mieszczan.
- Zwolniono szlachtę z opłat celnych za przewóz towarów.

Konstytucja *Nihil novi*, 1505 rok
Żadne nowe prawa nie zostaną ustanowione bez zgody senatu i posłów reprezentujących ogół szlachty.

1450 | 1460 | 1470 | 1480 | 1490 | 1500 | 1510

Kazimierz IV Jagiellończyk (1447–1492)

Jan I Olbracht (1492–1501)

Aleksander Jagiellończyk (1501–1506)

Szlachta weźmie udział w wojnie trzynastoletniej.

Szlachta weźmie udział w wyprawie wojskowej na Mołdawię.

Strój szlachecki powszechny wśród szlachty w drugiej połowie XVI wieku

Przywileje szlacheckie

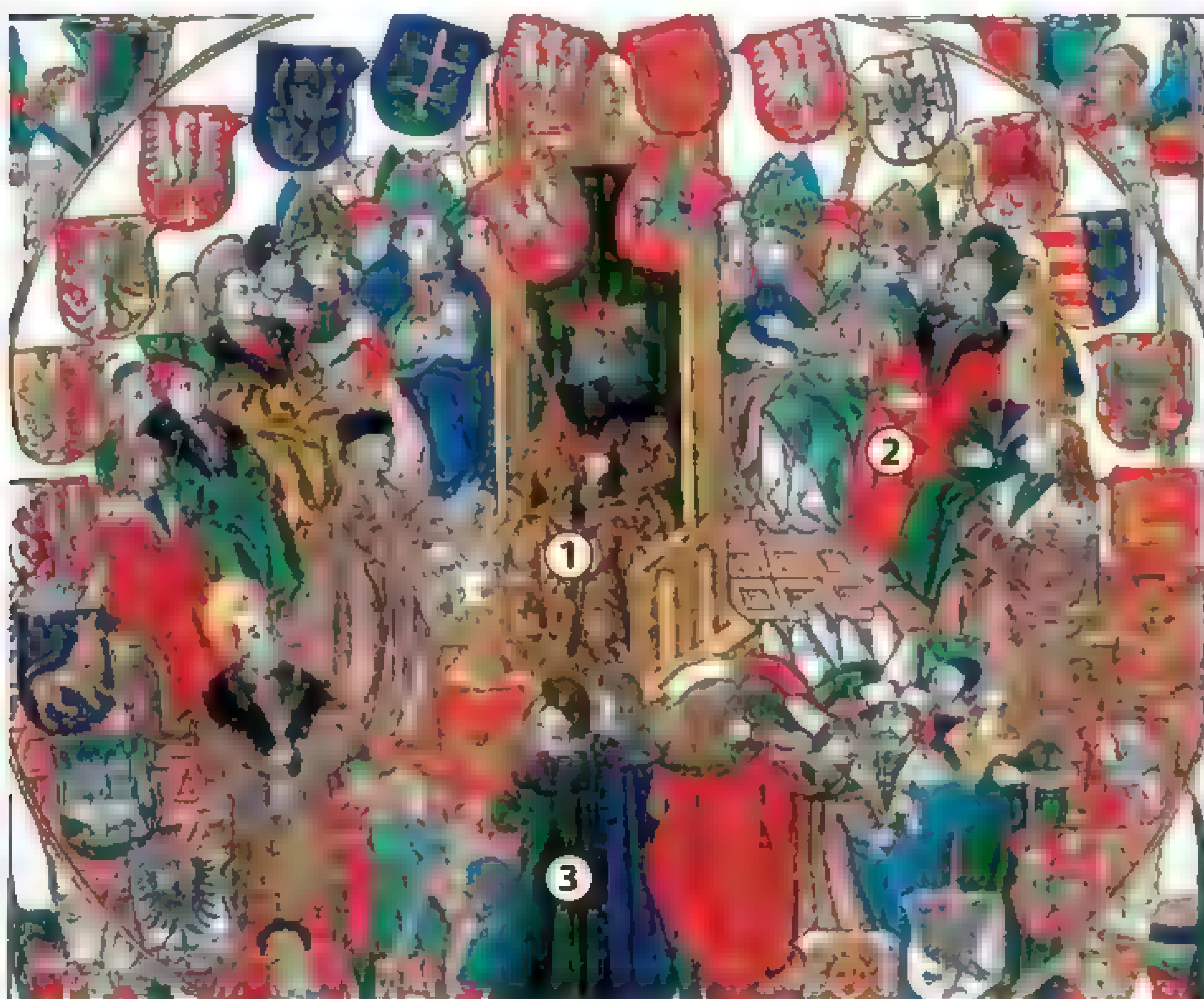
Szlachta dążyła do zapewnienia sobie uprzywilejowanej pozycji w państwie, często kosztem innych stanów – mieszczaństwa i chłopstwa. W **1374 roku** król Ludwik Węgierski nadał w **Koszycach** pierwszy przywilej dotyczący całej szlachty polskiej. Na jego mocy uzyskała ona między innymi sześciokrotne zmniejszenie podatku od posiadanego gruntu oraz zapewnienie, że król bez jej zgody nie nałoży nowych podatków. W zamian szlachcice zgodzili się, aby po śmierci króla Ludwika na polskim tronie zasiadła jedna z jego córek.

Panowanie Jagiellonów przyniosło wzrost liczby przywilejów, głównie dla stanu szlacheckiego. Przywileje sprawiły, że szlachta zaczęła mieć decydujący wpływ na funkcjonowanie państwa. Potwierdzeniem pozycji tego stanu stała się konstytucja ***Nihil novi*** z **1505 roku**, co po łacinie oznacza „nic nowego". Odtąd król nie mógł wydać żadnego prawa bez zgody przedstawicieli szlachty. Jednocześnie już pierwsi królowie z dynastii Jagiellonów utracili dużą część majątków królewskich, dając je możnym pod zastaw pożyczanych sum. Osłabiło to dodatkowo pozycję monarchy wobec szlachty.

Konstytucja (sejmowa) – tu: uchwała sejmowa, w dawnej Polsce prawo ustanowione przez sejm.

Sejm walny

Wyrazem wysokiej pozycji szlachty w państwie był udział jej reprezentantów w obradach sejmu walnego. Po raz pierwszy został on zwołany w 1493 roku. Podczas obrad sejmu władca, senatorowie oraz przedstawiciele szlachty podejmowali decyzje w najważniejszych dla państwa sprawach.

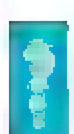

① **Król Aleksander Jagiellończyk** został ukazany w centralnej części ilustracji. Ponad jego głową umieszczono godła Polski i Litwy.

② **Senat** wywodził się z rady królewskiej, która w średniowieczu doradzała królowi w najważniejszych sprawach. Obradom senatu przewodniczył najczęściej król.

③ **Izba poselska** obradowała pod przewodnictwem marszałka sejmu. W trakcie jej posiedzeń posłowie uzgadniali treść uchwał, a następnie wnioski z dyskusji przedstawiali królowi i senatorom.

Obrady sejmu walnego zostały przedstawione na ilustracji z wydrukowanego w 1506 roku kodeksu zwanego Statutem Łaskiego.

Kto przewodniczył obradom izby poselskiej?

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

W dzisiejszych czasach, w przeciwieństwie do epoki monarchii stanowej, nie ma w polskim społeczeństwie uprzywilejowanych grup ludności. Wszyscy obywatele Rzeczypospolitej Polskiej, niezależnie od swojego pochodzenia czy majątku, są równi wobec prawa. Mówi o tym jeden z punktów polskiej konstytucji: *Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.* Mają również identyczne obowiązki, takie jak przestrzeganie prawa czy płacenie podatków. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku to zbiór najważniejszych praw obowiązujących w naszym państwie.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej została uchwalona za prezydentury Aleksandra Kwaśniewskiego.

Co znaczy, że obywatele Polski są równi wobec prawa?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W monarchii patrymonialnej władca sprawuje nieograniczoną władzę, a państwo jest uważane za jego prywatną własność. W monarchii stanowej z kolei władza monarchy była ograniczona poprzez prawa przysługujące stanom społecznym, w Polsce – głównie szlachcie i duchowieństwu.
2. W XIV i XV wieku rycerstwo przekształciło się w szlachtę. Rycerze stali się posiadaczami ziemskimi, których głównym źródłem dochodów nie były już wyprawy wojenne, lecz uprawa ziemi i sprzedaż jej płodów.
3. Królowie Polski, by zyskać poparcie szlachty, nadawali jej przywileje. Dzięki nim szlachta zdobyła duże uprawnienia, których nie mieli przedstawiciele mieszczaństwa i chłopstwa. Szlachcice byli zwolnieni z większości podatków. Ludność zamieszkująca majątki szlachty podlegała ich władzy, a nie władzy króla. Szlachta miała także duży wpływ na rządy w państwie, gdyż król nie mógł bez jej zgody ustanawiać nowych praw.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Porównaj uprawnienia przysługujące władcy sprawującemu rządy w monarchii patrymonialnej i stanowej.
2. Wyjaśnij, dlaczego w XIV i XV wieku rycerstwo zaczęło poświęcać się zarządzaniu majątkami ziemskimi.
3. Omów jeden z przywilejów szlacheckich nadanych przez polskiego władcę. Wymień korzyści, jakie przyniósł on królowi i szlachcie.
4. ★ Wytłumacz, jak nadawanie szlachcie kolejnych przywilejów wpływało na pozycję króla w państwie.
5. **Miniprojekt**
   Sformułujcie propozycje przywilejów, które moglibyście jako uczniowie uzyskać od władz szkoły. Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Każdy z nich przygotuje dwie propozycje specjalnych praw, które moglibyście otrzymać. Zaprezentujcie na forum klasy wszystkie propozycje. Następnie spróbujcie określić, jak każdy z przywilejów wpłynąłby na funkcjonowanie Waszej klasy.

VII PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1. Powiedz, który z książąt piastowskich i w jakim celu sprowadził na ziemie polskie zakon krzyżacki.

2. Określ, której postaci dotyczy każdy z opisów.
   - Był ostatnim królem Polski z dynastii Piastów. Założył pierwszy uniwersytet na ziemiach polskich.
   - Pochodziła z dynastii Andegawenów. W wieku niespełna dwunastu lat zasiadła na polskim tronie. Dzięki zapisom jej testamentu wznowiła działalność Akademia Krakowska.
   - Był młodszym synem Władysława Jagiełły. Dzięki zwycięstwu nad zakonem krzyżackim w wojnie trzynastoletniej przyłączył do Polski Pomorze Gdańskie.
   - Początkowo był władcą niewielkiego księstwa na Kujawach. Udało mu się jednak opanować dużą część polskich ziem i zdobyć koronę królewską. Jego koronacja w 1320 roku jest uważana za koniec rozbicia dzielnicowego.
   - Był wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego. Zginął w bitwie pod Grunwaldem, w której dowodził armią krzyżacką.

3. Powiedz, o którym władcy Polski mówi się, że *Zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.* Wyjaśnij znaczenie tego powiedzenia.

4. Uporządkuj chronologicznie podane wydarzenia z historii Polski.

   bitwa pod Płowcami, sprowadzenie Krzyżaków do Polski, unia w Krewie, uczta u Wierzynka, bitwa pod Grunwaldem

5. Wymień państwa, które zawarły w 1385 roku unię w Krewie. Podaj skutki tego wydarzenia.

6. Wyjaśnij znaczenie podanych pojęć.

   pańszczyzna, przywilej, Związek Pruski

7. Wyjaśnij, od czego pochodzą przydomki wymienionych niżej władców.
   - Władysław Wygnaniec.
   - Władysław Łokietek.
   - Władysław Warneńczyk.

8. Powiedz, na czym polega unia personalna. Podaj przykład państwa, z którym Polska była związana takim rodzajem unii.

9. Wymień państwa, którymi na przełomie XV i XVI wieku władali przedstawiciele dynastii Jagiellonów.

SŁOWNICZEK HISTORYCZNY

Agora – w starożytnej Grecji: plac w centrum miasta, na którym ludzie spotykali się, handlowali i oddawali cześć bogom.

Akademia Krakowska – najstarsza uczelnia wyższa w Polsce, założona w 1364 roku przez króla Kazimierza Wielkiego.

Akropol – w starożytnej Grecji: wzgórze rozciągające się ponad miastem-państwem. Wznoszono na nim posągi bóstw i świątynie. W czasie ataku nieprzyjaciół pełniło funkcję twierdzy.

Apostołowie – uczniowie Jezusa z Nazaretu, którzy upowszechniali jego nauki.

Ariowie – koczowniczy lud, który około 1500 roku p.n.e. podbił Indie.

Barbarzyńca – dla starożytnych Greków: każdy cudzoziemiec; dla Rzymian: przedstawiciel cywilizacji spoza Imperium Rzymskiego.

Bazylika – w starożytnym Rzymie budowla pełniąca funkcję sądu lub hali targowej; świątynia chrześcijańska.

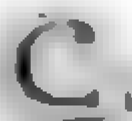
Bezkrólewie – okres od śmierci bądź ustąpienia władcy do koronacji jego następcy.

Biblia – święta księga judaizmu i chrześcijaństwa. Biblia hebrajska obejmuje księgi Starego Testamentu, a chrześcijańska księgi Starego i Nowego Testamentu.

Bizancjum – nazywane również cesarstwem wschodniorzymskim lub cesarstwem bizantyjskim, powstało po podziale Imperium Rzymskiego w 395 roku. Koniec państwa nastąpił w 1453 roku.

Bliski Wschód – obszar leżący na styku trzech kontynentów: Europy, Azji i Afryki.

Burmistrz – najważniejszy urzędnik w średniowiecznym mieście. Przewodniczył posiedzeniom rady miejskiej i dbał, aby uchwalane przez nią prawa były przestrzegane.

Cech – organizacja skupiająca rzemieślników jednej specjalności, powołana w celu ochrony ich interesów.

Cesarstwo – państwo, w którym pełnię władzy posiadał cesarz; forma sprawowania rządów w państwie rzymskim między I wiekiem p.n.e. a V wiekiem n.e.

Chrześcijaństwo – religia monoteistyczna, której podstawą są nauki Jezusa z Nazaretu.

Cło – opłata pobierana od przywozu i wywozu towarów.

Cywilizacja – rozwinięte społeczeństwo, które budowało miasta, posługiwało się pismem oraz stworzyło własne państwo.

Daleki Wschód – obszar wschodniej Azji leżący nad Oceanem Spokojnym.

Danina – obowiązkowa opłata na rzecz władcy w postaci zboża, bydła, wyrobów rzemieślniczych lub pieniędzy.

Demokracja – sprawowanie władzy przez wszystkich wolnych obywateli. Określenie to pochodzi od greckich słów *demos* (lud) i *kratos* (władza) i oznacza „władzę ludu".

Dialog – rozmowa dwóch osób.

Dogmaty – główne prawdy wiary, uznawane za objawione przez samego Boga i określane przez Kościół.

Drużyna – za panowania pierwszych Piastów: wojowie pełniący funkcje straży przybocznej władcy i strzegący granic państwa.

Dyktator – urzędnik w starożytnym Rzymie sprawujący nieograniczoną władzę przez 6 miesięcy. Był powoływany przez senat w sytuacji, kiedy państwu zagrażało niebezpieczeństwo.

Dynastia – ród panujący, w którym władza przechodzi z ojca na najstarszego potomka: syna lub córkę.

E

Edykt mediolański – dokument wydany w 313 roku przez cesarza rzymskiego Konstantyna Wielkiego, zezwalający na swobodne wyznawanie chrześcijaństwa.

Ekskomunika – klątwa, największa kara w Kościele, polegająca na wykluczeniu ze wspólnoty wiernych.

Epoka brązu – okres w dziejach ludzkości, w którym do wyrabiania ozdób, narzędzi i broni wykorzystywano stop miedzi i cyny zwany brązem.

Epoka kamienia – okres w dziejach ludzkości, w którym głównym surowcem do wyrobu narzędzi i broni był kamień.

Epoka żelaza – okres w dziejach ludzkości, w którym opanowano sztukę wytwarzania narzędzi i broni z żelaza. Rozpoczął się około 1200 roku p.n.e.

F

Falanga – szyk bojowy greckiej piechoty. Tworzyli go hoplici ustawieni w szeregi, którzy wzajemnie chronili się za pomocą zachodzących na siebie tarcz.

Faraon – tytuł używany przez władców starożytnego Egiptu.

Filozofia – nauka zajmująca się rozważaniem najważniejszych dla człowieka spraw, takich jak sens życia czy powstanie świata.

Forum Romanum – plac w centrum Rzymu, na którym w starożytności toczyło się życie polityczne i gospodarcze państwa rzymskiego. Wokół niego wznosiły się najważniejsze obiekty w mieście, w tym budynek senatu i liczne świątynie.

G

Galia – teren dzisiejszej Francji, w starożytności prowincja cesarstwa rzymskiego.

Giermek – w średniowieczu: młodzieniec pełniący służbę przy rycerzu. Po wykazaniu się posłuszeństwem i odwagą w bitwie mógł przystąpić do stanu rycerskiego.

Gladiator – w starożytnym Rzymie: niewolnik, jeniec wojenny lub skazaniec specjalnie szkolony do walk na arenie.

Gotycki styl – styl w sztuce, który w XII wieku ukształtował się we Francji. Budowle gotyckie charakteryzują się strzelistymi wieżami, wysokimi oknami z witrażami oraz murami wspartymi na przyporach.

Gród – osada obronna wzniesiona w trudnym do zdobycia miejscu.

H

Hellada – określenie starożytnej Grecji.

Heros – w mitologii greckiej: półbóg, bohater, którego jedno z rodziców było bogiem, a drugie – człowiekiem.

Hieroglify – odmiana pisma obrazkowego używana w starożytnym Egipcie.

Hinduizm – politeistyczne wierzenia w Indiach.

Hołd lenny – uroczysta ceremonia, podczas której senior nadawał lenno wasalowi.

Hoplita – ciężkozbrojny pieszy wojownik w armii starożytnej greckiej polis.

Hoplon – duża okrągła tarcza, będąca częścią uzbrojenia hoplity.

Hunowie – koczownicze plemię z Azji, które wywołało wielką wędrówkę ludów.

I

Igrzyska olimpijskie – w starożytności: zawody sportowe organizowane w mieście Olimpia ku czci najważniejszego greckiego boga – Zeusa. Obecnie igrzyska to międzynarodowa impreza, podczas której sportowcy rywalizują w różnych dyscyplinach.

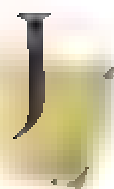
Iliada – dzieło napisane prawdopodobnie przez starożytnego greckiego poetę Homera w VIII wieku p.n.e. Opowiada o wojnie trojańskiej.

Imperium Rzymskie – starożytne państwo rzymskie wraz z podległymi mu prowincjami.

Insygnia królewskie – oznaka władzy królewskiej: korona, berło oraz jabłko królewskie.

Inwestytura – prawo nadawania stanowisk kościelnych.

Islam – religia wyznawana przez muzułmanów.

Jagiellonowie – dynastia panująca w Polsce od XIV do XVI wieku. Jej założycielem był król Władysław Jagiełło.

Judaizm – monoteistyczna religia Żydów, wierzących w boga Jahwe.

Kanał nawadniający – rów doprowadzający wodę z rzeki do oddalonych od niej pól.

Karolingowie – dynastia rządząca w państwie Franków.

Kasta – w Indiach: zamknięta grupa społeczna, do której należy się dziedzicznie.

Klasztor – zespół budynków, w których zamieszkuje wspólnota zakonna.

Koczowniczy tryb życia – tryb życia polegający na nieustannym przemieszczaniu się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pożywienia.

Kodeks – zbiór przepisów prawnych.

Kodeks Hammurabiego – jeden z najstarszych zbiorów przepisów prawa, spisany na polecenie władcy Babilonii, Hammurabiego.

Kodeks Justyniana – zbiór przepisów prawa rzymskiego, spisany w VI wieku na polecenie cesarza Justyniana Wielkiego.

Koloseum – największy amfiteatr w Rzymie, zbudowany w I wieku n.e. Odbywały się w nim walki gladiatorów i dzikich zwierząt.

Komedia – przedstawienie teatralne o żartobliwym charakterze.

Konkordat – umowa zawierana między papieżem jako zwierzchnikiem Kościoła katolickiego a danym państwem.

Konsul – urzędnik w starożytnym Rzymie zwołujący obrady senatu i zgromadzenia ludowego. W trakcie wojny dowodził armią. Na urząd konsula wybierane były dwie osoby.

Koran – święta księga islamu.

Krucjaty – inaczej wyprawy krzyżowe, których uczestnicy chcieli wyzwolić Ziemię Świętą z rąk Turków.

Krzyżacy – zakon rycerski założony pod koniec XII wieku w Jerozolimie. Na ziemie polskie Krzyżaków sprowadził książę Konrad Mazowiecki w 1226 roku.

Krzyżowcy – uczestnicy krucjat (wypraw krzyżowych).

Kultura hellenistyczna – kultura powstała z połączenia kultury greckiej i krajów Wschodu po podbojach Aleksandra Wielkiego.

Kurhan – mogiła w kształcie kopca.

Kwestor – urzędnik w starożytnym Rzymie, który odpowiadał za pobór podatków.

Legion – oddział w armii Imperium Rzymskim liczący około 4 tysięcy żołnierzy.

Lenno – w systemie feudalnym: ziemia nadawana przez seniora wasalowi w zamian za wierną służbę i pomoc zbrojną.

Limes – system umocnień wzniesiony na granicach Imperium Rzymskiego.

Lokacja – dawniej: założenie nowego miasta lub wsi. Wiązała się z wydawaniem dokumentu lokacyjnego, który określał między innymi prawa i obowiązki mieszkańców nowo powstałej osady.

Ława miejska – dawniej: organ samorządu miejskiego sprawujący funkcje sądownicze.

Majordom – urzędnik zarządzający dworem i dobrami królewskimi w państwie Franków.

Marchia – przygraniczny okręg administracyjny w państwie Franków.

Margrabia – w średniowieczu: zwierzchnik prowincji przygranicznej, czyli marchii.

Mezopotamia – obszar rozciągający się między rzekami Eufrat i Tygrys.

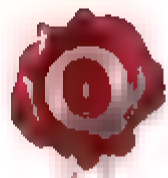
Mity – opowieści o życiu oraz czynach bogów i herosów. Wyjaśniały, jak powstał świat, pochodzenie bóstw oraz ludzi.

Monarchia – system sprawowania rządów w państwie, w którym pełnia władzy dożywotnio należy do monarchy – cesarza, króla lub księcia.

Monarchia patrymonialna – rodzaj rządów, gdzie państwo było uważane za prywatną i dziedziczną własnością panującego, w którym monarcha posiadał pełnię władzy.

Monarchia stanowa – monarchia o ograniczonej władzy władcy na rzecz stanu szlacheckiego i duchownego.

Monoteizm – wiara w jednego boga.

Oaza – miejsce na obszarze pustynnym, w którym występuje woda pitna.

Odyseja – dzieło napisane prawdopodobnie przez starożytnego greckiego poetę Homera w VIII wieku p.n.e. Opowiada o powrocie króla Odyseusza do rodzinnej Itaki po zakończeniu wojny trojańskiej.

Olimp – góra, na której według wierzeń starożytnych Greków mieszkali najważniejsi bogowie.

Olimpia – starożytne miasto greckie, w którym odbywały się najsłynniejsze igrzyska ku czci boga Zeusa.

Olimpiada – w starożytnej Grecji czteroletni okres między igrzyskami. Dawni Grecy liczyli upływające lata według kolejnych olimpiad.

Osady służebne – osady, których mieszkańcy wykonywali prace na rzecz dworu – hodowali konie lub wytwarzali broń czy żywność.

Osiadły tryb życia – tryb życia polegający na osiedleniu się w danym miejscu w celu uprawy roślin i hodowli zwierząt.

Palatyn – w średniowieczu urzędnik zarządzający dworem panującego.

Palestyna – kraina obejmująca wąski i górzysty pas ziemi między rzeką Jordan a wybrzeżem Morza Śródziemnego.

Pańszczyzna – przymusowa praca w polu, usługa świadczona przez chłopa na rzecz właściciela gruntu w zamian za możliwość użytkowania ziemi.

Papirus – materiał pisarski powstały z trzciny rosnącej nad Nilem. Wytwarzano z niego długie zwoje, na których zapisywano teksty.

Pasowanie na rycerza – uroczystość nadania tytułu rycerskiego. W jej trakcie przyszły rycerz składał przysięgę wierności swojemu zwierzchnikowi.

Patriarcha – w kościołach wschodnich: najwyższy dostojnik kościelny.

Patrycjat (Patrycjusze) – grupa społeczna w starożytnym Rzymie, którą tworzyli ludzie pochodzący z bogatych i znaczących rodów (arystokraci). Dysponowali

pełnymi prawami politycznymi – mieli możliwość obejmowania urzędów.

Pax Romana – pokój, który panował na obszarze Imperium Rzymskiego po nastaniu cesarstwa w I wieku p.n.e.

Paź – w średniowieczu: chłopiec w wieku od siedmiu do czternastu lat pochodzący z rodziny rycerskiej, oddany na wychowanie do zamku innego rycerza.

Pergamin – materiał pisarski otrzymywany z wyprawionej skóry zwierzęcej.

Persowie – lud, który w VI i V wieku p.n.e. podbił część Azji i Egipt. Toczyli walki także z Grekami.

Piramida – budowla w kształcie ostrosłupa, która w starożytnym Egipcie pełniła funkcję grobowca.

Pismo alfabetyczne – pismo wynalezione przez Fenicjan około XI wieku p.n.e., w którym każdej głosce odpowiada określona litera.

Pismo klinowe – pismo wynalezione przez Sumerów w Mezopotamii. Tworzyły je znaki odciskane na glinianych tabliczkach za pomocą zaostrzonej trzciny.

Pismo obrazkowe – najstarsza forma pisma, w której słowom odpowiadały konkretne rysunki, określane jako piktogramy.

Plebejusze – grupa społeczna w starożytnym Rzymie, którą tworzyli ludzie wolni, ale nieposiadający praw obywatelskich (nie mogli obejmować urzędów państwowych).

Plemię – grupa spokrewnionych rodów, zamieszkujących wspólnie określony obszar.

Pług – narzędzie rolnicze służące do orania pola, rozpowszechnione w średniowieczu.

Podatek – obowiązkowa opłata w pieniądzach lub towarach na rzecz państwa w celu pokrycia jego wydatków.

Polanie – słowiańskie plemię zamieszkujące obszary nad środkową Wartą. Około X wieku podbili inne ludy żyjące na ziemiach polskich i stworzyli silne państwo.

Polis – w starożytnej Grecji miasto-państwo. Składało się z miasta oraz okolicznych wsi.

Politeizm – wiara w wielu bogów.

Poseł – dawniej: przedstawiciel szlachty reprezentujący swój region na sejmie walnym.

Praludzie – przodkowie człowieka żyjący w epoce prehistorycznej.

Prawo XII tablic – najstarszy zbiór przepisów prawa rzymskiego, spisany na kamiennych tablicach w V wieku p.n.e.

Pretor – urzędnik w starożytnym Rzymie sprawujący funkcje sądownicze.

Prorok – przywódca religijny przeświadczony o swoim posłannictwie i powołaniu przez Boga.

Prowincja – w starożytności: terytorium podbite przez państwo rzymskie. Zamieszkująca je ludność płaciła na rzecz Rzymu podatki.

Prusy – terytorium państwa zakonu krzyżackiego obejmujące dzisiejszą Warmię i Mazury oraz należący do Rosji obwód kaliningradzki.

Przywilej – szczególne uprawnienia przysługujące określonym osobom lub grupom ludzi.

Rada miejska – organ samorządu miejskiego. Zajmował się uchwalaniem obowiązujących w mieście praw i wybierał burmistrza.

Radło – drewniany, zaostrzony konar ciągnięty przez woły lub konie; poprzednik pługa.

Ratusz – siedziba władz miejskich.

Reguła zakonna – zbiór przepisów obowiązujących w danym zgromadzeniu, które określają prawa i obwiązki zakonników oraz zasady ich postępowania.

Relikwie – szczątki ciał osób uznanych za święte lub przedmioty związane z ich życiem.

Republika – forma rządów w państwie, w którym – w odróżnieniu od monarchii – najwyższe organy władzy są wybierane przez społeczeństwo na określony czas.

Rewolucja neolityczna – proces przejścia człowieka z koczowniczego na osiadły tryb życia.

Rolnictwo – dziedzina gospodarki obejmująca uprawę ziemi i hodowlę zwierząt.

Romanizacja – rozpowszechnianie się rzymskich obyczajów, języka łacińskiego, stylu życia i wierzeń na obszarze całego Imperium Rzymskiego.

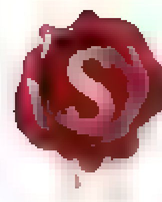
Romański styl – styl w sztuce, który w X wieku ukształtował się w Europie. Budowle romańskie miały grube kamienne mury i małe okna.

Rozbicie dzielnicowe – okres, w którym państwo polskie było podzielone na niewielkie dzielnice, pozostające pod rządami książąt piastowskich. Trwało od pierwszej połowy XII wieku do koronacji Władysława Łokietka na króla Polski w 1320 roku.

Rycerstwo – uprzywilejowana grupa wojowników, którzy w zamian za służbę wojskową otrzymywali od władcy majątki ziemskie.

Rzemieślnik – osoba zajmująca się wytwarzaniem i naprawianiem przedmiotów codziennego użytku.

Rzym – miasto położone na Półwyspie Apenińskim nad rzeką Tyber. W starożytności było stolicą Imperium Rzymskiego.

Samorząd miejski – organ sprawujący władzę w mieście. Dawniej składał się z rady miejskiej, burmistrza oraz ławy miejskiej.

Sarkofag – ozdobna trumna, najczęściej wykonana z kamienia.

Schizma – rozłam w Kościele.

Sejm walny – zjazd przedstawicieli szlachty, najważniejszy sejm w dawnej Rzeczypospolitej, który decydował o najistotniejszych sprawach w państwie. Od końca XV wieku w jego obradach brały udział trzy stany sejmujące: izba poselska, senat i król.

Senat rzymski – organ władzy w starożytnym Rzymie, w którym zasiadali najmożniejsi i pochodzący z najbardziej zasłużonych rodów obywatele starożytnego Rzymu. Senatorowie podejmowali najważniejsze decyzje dotyczące państwa rzymskiego.

Senior – król lub książę przekazujący dobra ziemskie wasalom, otaczający ich ochroną i opieką.

Seniorat – zasada, w myśl której dobra, na przykład ziemię, dziedziczy zawsze najstarszy z rodu.

Słowianie – lud, który w V–VIII wieku osiedlał się we wschodniej, w środkowej i południowej części Europy.

Sojusz – umowa zawarta pomiędzy państwami, zakładająca współdziałanie w jakiejś sprawie.

Społeczeństwo feudalne – społeczeństwo średniowieczne, w którym występował podział na stany: duchowieństwo, rycerstwo, mieszczan i chłopów.

Stany – w społeczeństwie średniowiecznym grupy różniące się od siebie prawami i obowiązkami.

Starosta – urzędnik królewski zarządzający poszczególnymi dzielnicami i sprawujący władzę sądowniczą.

Sukcesja – dziedziczenie praw do tronu.

Sukno – gruba tkanina wełniana, z której w średniowieczu szyto większość ubrań.

Sumerowie – starożytny lud zamieszkujący Mezopotamię.

Synod – zjazd dostojników kościelnych.

Szlachta – w dawnej Polsce: grupa społeczna wywodząca się z rycerstwa. Dzięki licznym przywilejom nadanym przez władców stan szlachecki uzyskał silną pozycję w państwie i ogromny wpływ na władzę.

Tragedia – przedstawienie teatralne o poważnej tematyce.

Troja – starożytne miasto leżące na terenie współczesnej Turcji.

Trybuni ludowi – urzędnicy w starożytnym Rzymie, którzy byli wybierani przez plebejuszy i reprezentowali tę grupę społeczną.

Unia personalna – związek państw, które mają wspólnego władcę. Pozostawały jednak odrębnymi państwami.

Uniwersytet – szkoła wyższa kształcąca specjalistów w różnych dziedzinach, na przykład prawników i lekarzy.

Ustrój – system sprawowania rządów w państwie.

Wasal – wolny człowiek, który otrzymał od seniora dobra ziemskie. Był zobowiązany w zamian do służby wojskowej na rzecz seniora i wspierania go radą.

Wielka schizma wschodnia – rozłam w chrześcijaństwie w 1054 roku, w wyniku którego wyodrębniły się dwa wyznania: katolickie i prawosławne.

Wielka wędrówka ludów – masowa migracja ludów, która rozpoczęła się w IV wieku n.e. w wyniku zaatakowania plemion germańskich przez Hunów. Plamiona germańskie wkroczyły wówczas na teren Imperium Rzymskiego.

Wielki Mur Chiński – zespół fortyfikacji chroniących północne granice ziem chińskich.

Wielkie Dionizje – w starożytnej Grecji uroczystości religijne, które odbywały się ku czci boga Dionizosa. Dały początek teatrowi greckiemu.

Zakon – wspólnota religijna, której członkowie złożyli śluby i żyją według ściśle określonych reguł.

Zakon rycerski – wspólnoty zakonne, których członkowie byli zakonnikami i rycerzami. Zakładane w okresie krucjat do walki z muzułmanami i ochrony pielgrzymów oraz miejsc świętych.

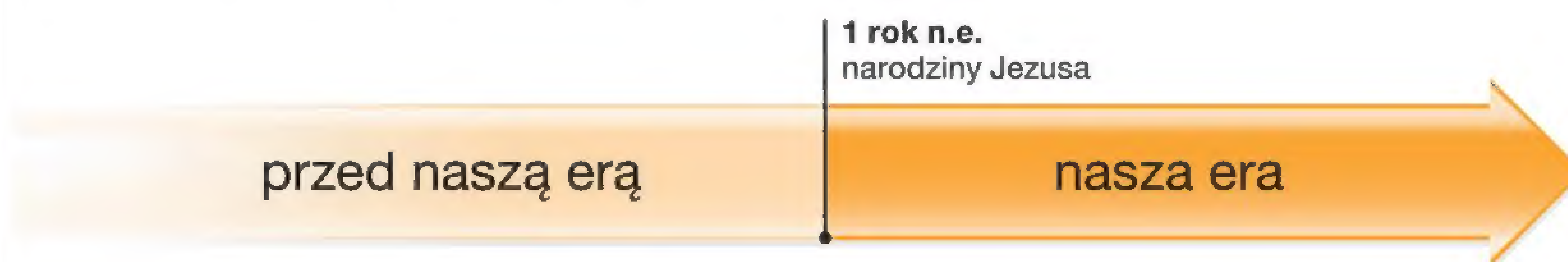
Zamek – przed wiekami: siedziba władcy lub rycerza. W czasie wojny pełnił funkcje obronne.

Zgromadzenie ludowe – w starożytności: organ władzy decydujący o najważniejszych sprawach w państwie. W jego skład wchodzili wszyscy wolni obywatele.

Ziemia Święta – obszar z miejscami związanymi z życiem i działalnością Jezusa z Nazaretu – Jerozolimą, Betlejem i Nazaretem. Znajduje się w Palestynie.

Wieki i lata

Jeśli znamy początkowe i końcowe daty poszczególnych wieków, łatwo możemy określić, w którym stuleciu rozegrało się dane wydarzenie.

STULECIA PRZED NASZĄ ERĄ
(od XXI do I wieku przed naszą erą)

WIEK	LATA
XXI wiek p.n.e.	2100 rok p.n.e.–2001 rok p.n.e.
XX wiek p.n.e.	2000 rok p.n.e.–1901 rok p.n.e.
XIX wiek p.n.e.	1900 rok p.n.e.–1801 rok p.n.e.
XVIII wiek p.n.e.	1800 rok p.n.e.–1701 rok p.n.e.
XVII wiek p.n.e.	1700 rok p.n.e.–1601 rok p.n.e.
XVI wiek p.n.e.	1600 rok p.n.e.–1501 rok p.n.e.
XV wiek p.n.e.	1500 rok p.n.e.–1401 rok p.n.e.
XIV wiek p.n.e.	1400 rok p.n.e.–1301 rok p.n.e.
XIII wiek p.n.e.	1300 rok p.n.e.–1201 rok p.n.e.
XII wiek p.n.e.	1200 rok p.n.e.–1101 rok p.n.e.
XI wiek p.n.e.	1100 rok p.n.e.–1001 rok p.n.e.
X wiek p.n.e.	1000 rok p.n.e.–901 rok p.n.e.
IX wiek p.n.e.	900 rok p.n.e.–801 rok p.n.e.
VIII wiek p.n.e.	800 rok p.n.e.–701 rok p.n.e.
VII wiek p.n.e.	700 rok p.n.e.–601 rok p.n.e.
VI wiek p.n.e.	600 rok p.n.e.–501 rok p.n.e.
V wiek p.n.e.	500 rok p.n.e.–401 rok p.n.e.
IV wiek p.n.e.	400 rok p.n.e.–301 rok p.n.e.
III wiek p.n.e.	300 rok p.n.e.–201 rok p.n.e.
II wiek p.n.e.	200 rok p.n.e.–101 rok p.n.e.
I wiek p.n.e.	100 rok p.n.e.–1 rok p.n.e.

STULECIA NASZEJ ERY
(od I wieku do dziś)

WIEK	LATA
I wiek	1 rok–100 rok
II wiek	101 rok–200 rok
III wiek	201 rok–300 rok
IV wiek	301 rok–400 rok
V wiek	401 rok–500 rok
VI wiek	501 rok–600 rok
VII wiek	601 rok–700 rok
VIII wiek	701 rok–800 rok
IX wiek	801 rok–900 rok
X wiek	901 rok–1000 rok
XI wiek	1001 rok–1100 rok
XII wiek	1101 rok–1200 rok
XIII wiek	1201 rok–1300 rok
XIV wiek	1301 rok–1400 rok
XV wiek	1401 rok–1500 rok
XVI wiek	1501 rok–1600 rok
XVII wiek	1601 rok–1700 rok
XVIII wiek	1701 rok–1800 rok
XIX wiek	1801 rok–1900 rok
XX wiek	1901 rok–2000 rok
XXI wiek	od 2001 roku

Imię i nazwisko	Klasa	Rok szkolny
1.	....	....
2.	....	....
3.	....	....

Źródła zdjęć:
Archiwum Nowej Ery: s. 6 (Kolumb), 64 (Szkoła ateńska), 96 (Ostatnia Wieczerza), 115, 165 (Mieszko I), 166 (Dobrawa), 166 (Chrzest Polski), 170, 175, 180, 198, 199, 203, 209, 210, 215, 217, 226, Marcin Somerlik s. 184, 185, 187, Wojciech Urbanek s. 100 (legioniści); **BE&W**: s. 6 (żaglowiec), 186, AISA/Iberfoto/Archivo de la Imagen s. 45, AGF SRL/Aris Mihich s. 28 (Ściana Płaczu), AKG Images s. 8, 12 (epoka żelaza), 18 (stela), 33 (porcelana), 72, 129 (egzekucja), AKG Images/British Library s. 156, AKG Images/Erich Lessing s. 146 (prace na roli 01, 02), Alamy s. 12 (epoka kamienia), 17 (sztandar z Ur), 19 (żołnierze), 25 (Abu Simbel), 30, 52, 55, 64 (Arystoteles), 68, 71, 88, 93 (łuk), 99, 128, 131, 136 (polowanie), 137, 148, 149, 151, 154, 159, 171 (Otton), BE&W Stock/Dariusz Bednarek 204, BE&W Stock/Łukasz Zandecki s. 204, Bernard Białorudzki s. 95, Granger Collection s. 22, 67, 134 (chłopi), Mary Evans Picture Library s. 100 (Ptolemeusz), PHOTO12 s. 87, Photoshot UPPA s. 29, Quint Lox Limited s. 41, Ullsteinbild s. 107, Ullstenbild/Axel Springer Syndicaton GmbH s. 118, Universal Images Group s. 104 (Justynian), Wojciech Wójcik s. 170 (kwatery); **Biblioteka Narodowa** s. 199; **Diomedia**/Jona Arnold Images/Demetrio Carrasco s. 59 (koń), **East News**: s. 110 (wnętrze meczetu), Capital Pictures/Mel Longhurst s. 106, Adam Lawnik s. 161, AKG Images s. 81, 98, 212, AKG Images/Peter Conolly s. 69, Album Online s. 60, 120, 134 (mieszczanie), Archiwum Karlicki s. 179, 192, Marek Bazak s. 127, Muzeum Narodowe w Krakowie (OKŁADKA), Muzeum Wojska Polskiego/Krzysztof Chojnacki s. 223, Photoshot/Qiao Qiming s. 33 (jedwab), Stanisław Kowalczuk s. 48, 80; **FORUM**: s. 206, Andrzej Sidor s. 164, 189, FoKa s. 176, 177, 197, Jan Morek 156, 171 (włócznia), 202, Jerzy Dudek s. 39, Jerzy Pawleta s. 161, Łukasz Sokół s. 152, Marek Skorupski s. 176,Piotr Waniorek s. 182, Wojciech Kryński s. 171 (relikwiarz), 209 (herby), **Gallo Images Poland/Getty Images**: s. 6 (I wojna), 160, Ahmad Faizal Yahya s. 113Artie Photography s. 6 (ruiny), Atlantide Travel s. 84, Bettmann s. 62, Burstein Collection s. 44 (amfora), Christophe Boisvieux s. 112, Corbis/Nik Wheeler s. 18 (brama), DEA/G. Dagli Orti s. 49, 64 (Sokrates, Platon), 77, 79, 140, DEA/M. Seemuller s. 134 (rycerstwo), DeAgostini s. 12 (epoka brązu), 26, 123, De Agostini/W.Buss 162, Eye Em/Cielo De La Paz s. 110 (modlitwa), Fine Art s. 59 (Homer), 61, Franz-Mark Frei s. 101, Godong s. 97, Hemis/Rene Mattes s. 89, Historical Picture Archieve s. 104 (Konstantynopol), L. De Masi s. 6 (pismo klinowe), Martin Siepmann s. 94, Nicole de Pasquale Photography s. 92, Loop Images/Peter Noyce s. 150, Patrick Aventurier s. 35, PHAS/UIG s. 132, Print Collector s. 114, Ramin Talaie s. 24 (sarkofag), Richard T. Nowitz s. 27, Rick Gerharter s. 85, Simon Plant s. 44 krajobraz, Stefano Bianchetti s. 117, Super Stock s. 40, Universal History Archive s. 58, Vega s. 43, Vincenzo Fontana s. 105, Visions of Our Land s. 93 (Coloseum); **Krzysztof Mania** s. 156 (poliptyk), **Metropolitan Muzeum of Art** s. 96 (Ukrzyżowanie), **Muzeum Archidiecezjalne w Płocku** s. 156 (relikwiarz), **Muzeum Narodowe w Warszawie** s. 172, **Muzeum Wojska Polskiego** s. 211, **Panthermedia**: Anna Reinert s. 14, Mateusz Niedźwiecki s. 157; **PAP**: Adam Warżawa s. 213, Alamy Stock s. 217, Bartłomiej Zborowski s. 135, Dominik Kulaszewicz s. 169, Jacek Bednarczyk s. 139, Jakub Grelowski s. 165 (denar), Wojciech Kryński, Tomasz Prażmowski s. 178; **Photo Power/Bridgeman Images**: s. 36, 134 (duchowni), 136 (turniej), Leeds City Museum UK s. 24 (hieroglify), Nationalmuzeum Stockholm s. 220, s. 36, 134 (duchowni), 136 (turniej), Veneranda Biblioteca Ambrosiana/Mondadori Portfolio s. 116 (Leon III), The Trustees of the Chester Beatty Library s. 15; **Polona** s. 188; **PWPW** s. 174; **REPORTER**: Agencja Wschód/Michał Kosc s. 121, Andrzej Iwańczuk s. 221, 227, Andrzej Wawok s. 13 (hutnik), FaceToFace s. 66, Jakub Walczak s. 54, Wojciech Stróżyk s. 207; **Shutterstock**: s. 6 (piramidy, zamek, wieżowce), 7, 28 (menora), 32, 33 (papier), 47, 75, 90, 92, 129 (Chwarszczany), 142, 147, 155, 191, 193, 204, 208, 13, 19, 25, 29, 39, 47, 54, 60, 66, 71, 80, 85, 89, 93 (kolumna), 95, 99, 108, 113, 118, 121, 122, 126, 135, 139, 147, 152, 157, 164, 174, 182, 187, 213, 221, 227 (13 – 227 tablet), Suronins. 110 (dziedziniec), vadimmus s. 141; **Thinkstock/Getty Images**: s. 23, 34, 103, 106.

WCZORAJ I DZIŚ

nowa era | neon

Ziemie polskie od czasu powstania państwa do drugiej połowy XV wieku

Polska Mieszka I
(992 rok)

Polska Władysława Łokietka
(1320 rok)

Polska Kazimierza Wielkiego
(1370 rok)

Polska i Litwa Kazimierza Jagiellończyka
(1466 rok)

LEGENDA
- Królestwo Polskie w 1466 roku
- ziemie zależne od Królestwa Polskiego
- Wielkie Księstwo Litewskie w 1466 roku

Nowa Era Sp. z o.o.
www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-4947-6
9 788326 749476